

N 34501/XI

POCITU OUDOREJENÝ
A VÝKRADEJUJÍ NÁS NAPLŇAJÚCÍ
KEDVEĽEVÝ VSTUPUJUJEME
V MY MIESTA BOJOV PRÍ DUKLE.
V MY MIESTA POSVATÝ JE
TURNE ČESKÁ A SLOVENSKÝ PAVOD
A V MY MIESTA POSVATEĽEJ VYČU
BOJOVNIKOV TU KAZDÝ VRSOM
A VAPÍ LÁZDÝ STROM
I KAMEŇ MOŽE HODPRAVIAŤ
O NESMRTELNOM HRDINISTVE
SOVIETSKÝCH A ČESkosloven
SKÝCH VOJAKOV. O TOM
ZE ZA SLOBODU NAŠej VLASTI
TU SKOLOCNE BOJOVALI
SKOLOCNE UMIERALI
SKOLOCNE VITAZILI.

DUKELSKÉ MUZEUM

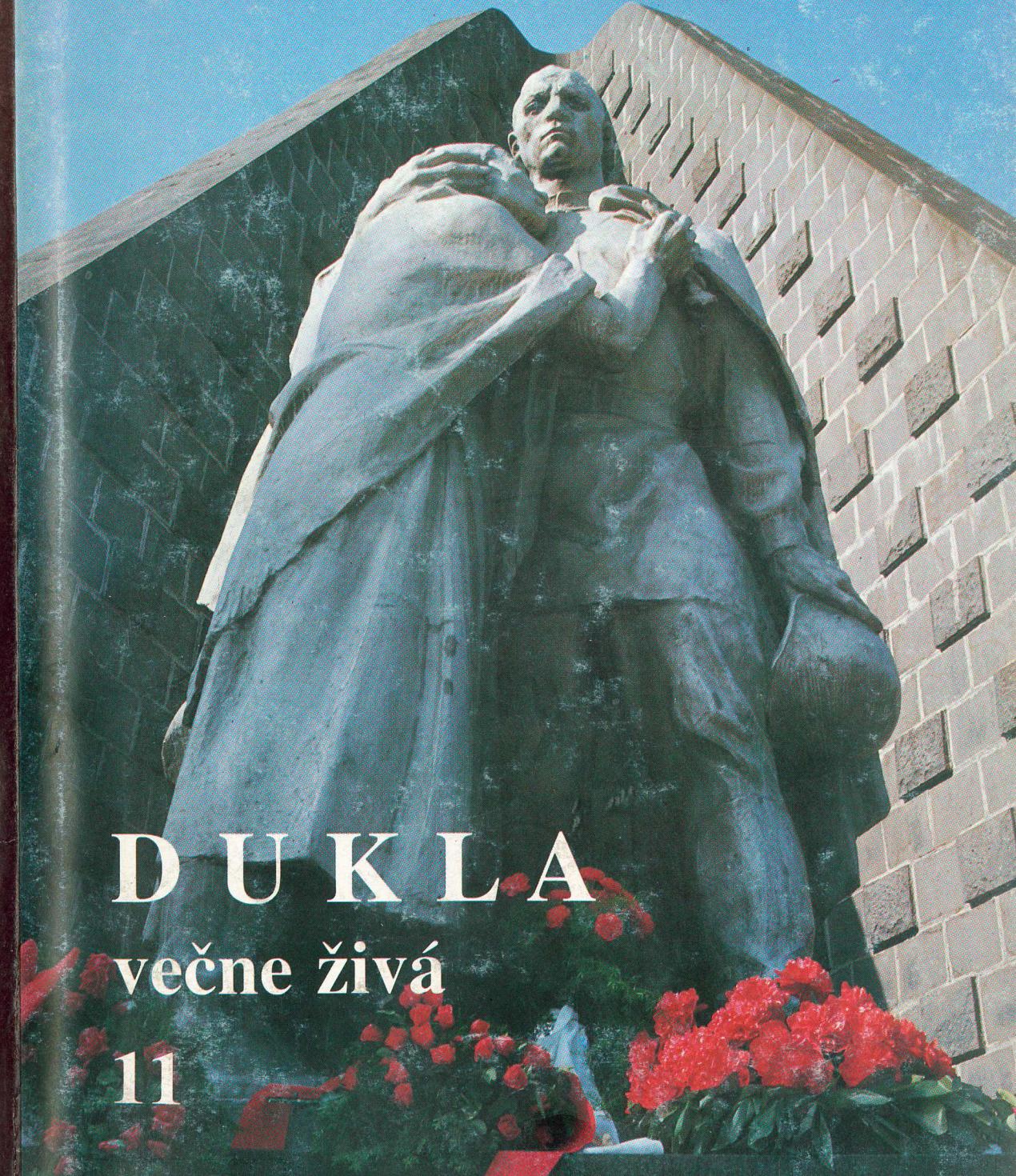
02
Kčs 20,—

ISBN 80—85174—31—6

DUKLA VEČNE ŽIVÁ II

D U K L A
večne živá

11

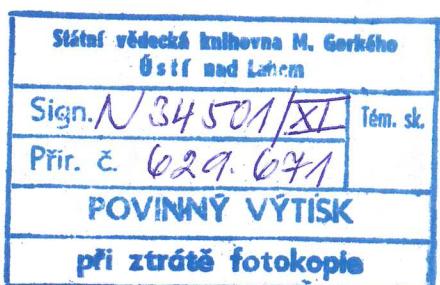

DUKLA VEČNE ŽIVÁ

11

Zborník spomienok účastníkov
Karpatsko-dukelskej operácie
a odborných prác

Vydalo Východoslovenské vydavateľstvo Košice
pre Dukelské múzeum vo Svidníku roku 1989

Úvod

Predkladáme čitateľom v poradí už jedenásť zborník Dukla večne živá, ktorý vychádza k 45. výročiu Karpatsko-dukelskej operácie. Jeho obsahom si chceme pripomenúť hrdinské boje 1. čs. armádneho zboru v ZSSR a Sovietskej armády v boji za slobodu našich národov spod fašistickej okupácie.

Spomienky sú venované veliteľom, radovým vojakom aj ženám — bojovníčkam, ktoré sa aktívne po boku mužov zapojili do spoločného boja proti nepriateľovi. Stretneme ich nielen v zdravotných a spojovacích službách, ale aj pri obслuhe protiletadlových diel a na iných miestach.

Zborník je rozdelený na tri časti.

Prvá prináša svedectvá o osudoch a príbehoch bojovníkov na Dukle a národnoslobodzovacom boji, o utrpení a hrôze, ktoré vojna spôsobila. Nové generácie nikdy nesmú zabudnúť na tých, čo nám doniesli slobodu. S úctou a láskou si my aj budúce pokolenie budeme cítiť pamätníky slávy, ktoré symbolizujú večný odpočinok padlých hrdinov za náš mierový dnešok a zajtrajšok.

Druhú časť predstavuje príspevok o pôsobení sovietskych vojenských oddielov samochodiek počas Karpatsko-dukelskej operácie.

Tretia časť obsahuje štúdie o Karpatsko-dukelskej operácii, o pôsobení sovietskych tankistov a ženistov na Dukle, o príslušníkoch 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, o boji a práci tylových jednotiek, o systéme polnej pošty československých vojsk v Sovietskom zväze. Všetky tieto poznatky sa využívajú v nových formách a metódach kultúrno-výchovnej práce v múzeu vo Svidníku. Lektori tak sprístupňujú expozície, pamätné miesta historickej Dukly tisícom návštěvníkov, ktorí prichádzajú sponzorovať slávnu kapitolu našich novodobých národných dejín, bratstvo a družbu našich národov s národom ZSSR.

V obrazovej prílohe zborníka sú dokumenty československých a sovietskych vojakov, ako aj polnej pošty československých vojsk v ZSSR.

Lektori Dukelského múzea túto tematiku využívajú pre vlasteneckú, internacionálnu a brannú výchovu, pri návštěvách našej mládeže, vyučovacích hodinách v múzeu a besedách na školách v poddukelskom kraj.

Zborník bude ďalším prínosom v doplnení svetlých miest v našej vojenskej historiografii i dôstojným príspevkom k oslavám 45. výročia bojov o Duklu — bránu našej slobody — školou vlastenectva a internacionálizmu pre našu mladú generáciu i vojakov základnej vojenskej služby.

PhDr. Ivan Mindoš
riaditeľ Dukelského múzea

I. část

Legendárny vojvodca

(K 90. výročiu nedožitých narodenín I. S. Koneva.)

Jeho meno je nerozlučne späté s históriou sovietskych ozbrojených síl, ako aj s oslobodzovaním našej vlasti od fašistickej poroby. K legendárnemu maršalovi Sovietskeho zväzu, dvojnásobnému hrdinovi ZSSR Ivanovi Stepanovičovi Konevovi sa budeme neustále vracať v našich spomienkach. A nielen k nemu, ale aj k všetkým významným sovietskym bojovníkom za našu slobodu, ktorí natrvalo vošli do povedomia našich povojsnových pokolení. Prechovávame k nim našu úctu za hrdinské činy vojsk, na čele ktorých išli do boja za porázku hitlerovských zotročovateľov.

I. S. Konev sa narodil 28. decembra 1897 v dedinke Lodejno v terajšom Podsiňovskom okrese Kirovskej oblasti na ruskom severe. „Som synom chudobného rolníka a patrím k tej generácii ruských ľudí, ktorí privítali októbrovú socialistickú revolúciu vo svojej mladosti a navždy s ňou spojili svoje osudy. Úspechy frontov, ktorým som velil, sú neoddeliteľné od celkových úspechov Červenej armády.“ Tak hodnotil sám seba.

I. S. Konev od roku 1918 — celý svoj dospelý život — slúžil v radoch Červenej armády. V tom istom roku sa stal aj členom komunistickej strany. V rokoch občianskej vojny aktívne bojoval proti zahraničným imperialistickým interventom, Kolčakovi a ďalším kontrarevolučným bielogvardejským generálom. Roku 1921 sa zúčastnil potlačenia Kronštadskej vzbury. Pôvodne začínať službu ako vojenský komisár obrneného vlaku, neskôr bol komisárom divízie, potom v streleckom zbere a štabe armády na Ďalekom východe. Preto sa oňom aj často hovorilo, že bol veliteľom s dušou komisára.

Po skončení občianskej vojny, v období mierovej výstavby, vykonával rôzne vojenské i politické funkcie. Roku 1934 absolvoval Frunzeho vojenskú akadémiu v Moskve. Neskôr velil divízii a zboru na Ďalekom východe. Roku 1934 vo funkciu veliteľa zvláštnej armádnej skupiny pomáhal v ľudovom Mongolsku odrážať agresiu japonských militaristov. Potom velil vojskám Zabajkalského a Severokaukazského vojenského okruhu.

Do Veľkej vlasteneckej vojny vstúpil 43-ročný generálporučík I. S. Konev vo funkciu veliteľa 19. armády. Za úspešné boje pri obrane Smolenska — obrannom štite Moskvy — ho povýšili na generálplukovníka. Neskôr úspešne postupoval aj vo frontových funkciách. Postupne stál na čele Západného, Kalininského, Stepné-

ho, 2. a 1. ukrajinského frontu. Vojská pod jeho velením sa zúčastnili v bojoch pri obrane Moskvy, v Kurskom oblúku, pri oslobodzovaní pravobrežnej i západnej Ukrajiny, bojov na Visle a Odre, oslobodzovali Poľsko a Československo. Už v septembri a decembri 1944 sa časť Konevových vojsk prebojovala cez Poloninské Karpaty na československé územie a účinne pomáhala našim bojovníkom v Slovenskom národnom povstani. Vtedy patril pod jeho velenie aj takmer 17-tisícový 1. čs. armádny zbor v ZSSR neskoršieho generála L. Svobodu, ktorý v rámci 38. armády generála K. S. Moskalenka dňa 6. októbra 1944 dosiahol v Dukelskom priesmyku československé štátne hranice. Od tých čias si aj my, bývalí dukelskí bojovníci, dobre pamäťame slová maršala I. S. Koneva, ktoré vyslovil na začiatku bojov o karpatské hrebene: „A teraz, bud Karpaty prejdeme, alebo na nich padneme!“ Prešli sme. Za cenu veľkých obetí.

Po nesmierne ťažkých bojoch na Dukle naša 38. armáda aj 1. čs armádny zbor v ZSSR prešli do podriadenosti 4. ukrajinského frontu armádneho generála Ivana Petrova. Vojská 1. ukrajinského frontu maršala Koneva pokračovali v oslobodzovaní poľského územia, potom prekročili poľsko-nemecké hranice. V apríli až máji 1945 pomáhali dobyť fašistický Berlín. Potom v rámci Pražskej útočnej operácie prišli na pomoc bojujúcej Prahe. Ako prvé jej priniesli slobodu na svitaní dňa 9. mája 1945 dve Konevove gardové armády generálov P. Rybalka a D. Leťušenka.

Za mimoriadne zásluhy pri oslobodzovaní našej vlasti bol maršalovi Konevovi udelený titul čestného občana hlavného mesta Prahy a roku 1970 titul hrdina Československej socialistickej republiky. Na dukelskom cintoríne, v Aleji dukelských hrdinov, je postavená Konevova bronzová busta.

Známý sovietsky spisovateľ Boris Polevoj zvečnil životnú dráhu tohto významného sovietskeho veliteľa v životopisnej knihe pod názvom *Vojvodca*. Aj Konev bol literárne činný. Napísal niekoľko pozoruhodných publikácií — *Štyridsiaty piatky, Poznámky veliteľa*. Iste bude účelné zmieniť sa podrobnejšie o knihe *Za osvoboždenie Čechoslovakiji*, ktorá vyšla v roku 1965 v ZSSR pod jeho redakciou. Má historickú cenu. Sú v nej zvečnené boje sovietskych vojsk pri oslobodzovaní Československa. Zvlášť mnoho miesta venuje v knihe Karpatско-dukeľskej operácií, bojovej súčinnosti Červenej armády s našim partizánskym štábom a veliteľmi brigád, spomína stovky mien, prináša ich snímky. Zaujíma sa o priebeh postupu 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, keďže jeho vojská mali podľa rozkazu sovietskeho velenia vstúpiť na pôdu Československa ako prvé. Pamätám sa, už na druhý deň operácie — 9. septembra — na rozkaz veliteľa frontu navštívil naše jednotky náčelník Politickej správy frontu generálporučík Sergej Šafilov a zaujímal sa o bojovú náladu našich vojsk. Tá bola vynikajúca. Naši vojaci šli do boja za slobodu svojej vlasti s veľkým nadšením. Fašisti sa zúrivo bránili, ale náš postup sa už nedal zastaviť. Myšlienka, že sme tak blízko od našich domovov, násobila naše sily. Aj maršal Konev mal z toho veľkú radosť.

Po skončení Veľkej vlasteneckej vojny I. S. Konev nadalej vykonával rad významných vojenských funkcií. Bol hlavným veliteľom sovietskych pozemných vojsk v Rakúsku, neskôr sa stal námestníkom ministra obrany ZSSR a hlavným veliteľom Spojených ozbrojených síl štátov Varšavskej zmluvy.

Od roku 1961 bol hlavným veliteľom sovietskych vojsk v NDR, neskôr hlavným inšpektorom na ministerstve obrany ZSSR. Súčasne bol mnoho rokov členom ÚV

KSSZ a v niekoľkých volebných obdobiach aj poslancom Najvyššieho sovietu ZSSR.

Za politické a vojenské zásluhy poctili maršala Koneva sedem ráz Leninovým radom, Radom októbrej revolúcie, troma radmi Červenej zástavy, dvoma radmi Suvorovova 1. stupňa, dvoma radmi Kutuzovova 1. stupňa, radom Červenej hviezd, čestnou Zlatou zbraňou so štátnym znakom ZSSR. Je aj hrdinom Mongolskej ľudovej republiky a je jedným zo štrnástich nositeľov najvyššieho sovietskeho vojenského vyznamenania — veliteľského Radu víťazstva. Ním vyznamenávali veliteľov za úspešné uskutočnenie frontových operácií.

I. S. Konev celý svoj život venoval obrane svojej socialistickej vlasti. Mnoho vykonal aj pre upevnenie celého socialistického spoločenstva. Mal rád Československo i jeho ľud. Až do svojej smrti neustále pomáhal upevňovať československo-sovietske priateľstvo, spečatené spoločne preliaťou krvou našich národom. Zomrel v Moskve dňa 21. mája 1973 vo veku 76 rokov. Je pochovaný na Červenom námestí pri Kremelskom múre.

EDUARD BEJČEK

Volali ho Richard Levie srdce

.Jeho meno bolo pojmom. Prísný, tvrdý chlap i lyrik. Tie dve sily bojovali už vtedy, keď romanticky založený mladý muž prišiel do Buzuluku, kde velil tanku, neskôr tankovej jednotke, o ktorej sa hovorilo, že je najlepšia pod slnkom.

Bojoval pri Sokolove, Kyjeve, Bielej Cerkvi, na Dukle — v bojoch o hlavné mesto Ukrajiny sa vyznamenal. Dostal najväčšie ocenenie, titul hrdina ZSSR.

Generálmajor v zálohe Richard Tesařík zomrel. Nechce sa tomu veriť. Vždy plný elánu, vitality — večný mládenec Richard už nežije. Kto ho poznal v úlohe veliteľa, nikdy nezabudne!“

(Obrana ľudu, 1. apríla 1967)

Matrika narodených u sv. Ľudmily na Vinohradoch v Prahe veľmi stručne zaznamenáva, že dňa 3. decembra 1915 sa narodil chlapec Richard Vincenc Jaroslav Tesařík.

Pochádzal z obchodníckej rodiny. Otec Jaroslav Tesařík bol obchodným pomocníkom, matka Emílie bola dcérou pražského mäsiara. Krátko po narodení Richarda sa rodina odstáhovala do Příbramu, kde mal otcov brat obchod s klobúkmi, ktorý spoločne viedli a ktorý po bratorej smrti Jaroslav prevzal.

Jaroslav Tesařík bol pracovitý človek, vo výchove syna zásadový, bol vážený aj v spoločnosti. Intenzívne podporoval rozvoj športu, hlavne futbalu. Prežil ľažkú mladosť a možno pre svoj pôvod zostal priamym človekom, ktorý mal veľmi dobrý vzťah k jednoduchým ľuďom a v takomto duchu vychovával aj svojho syna.

Matka Richarda bola v mladosti subretou v divadle na Vinohradoch v Prahe. Bola to prínsna, kultivovaná dáma, ale zároveň dobrá matka a gazdiná. Tesařík na ňu rád spomíнал.

Už v mladosti bol Richard veľmi obľúbený medzi kamarátmi; bol srdečný, rád sa s nimi o všetko podelil. Čoskoro sa stal svojou vytrvalostou a úsilím dobrým športovcom a všeobecným atlétom.

Chcel niečo v živote dokázať, chcel vyniknúť. Po otcovi zdelenil dôležité vlastnosti (húževnatosť, odolnosť, čestnosť), po matke talent a umelecké cítenie.

Richard Tesařík mal dve sestry — staršiu Miladu a mladšiu Bertu. Vplyv na utvá-

ranie charakteru Richarda malo rodinné prostredie, ale aj intelektuáliske kruhy v Pribrame, ktoré navštevoval, poznal sa napr. aj s Janom Drdom.¹

Už od ôsmich rokov navštevoval Richard Tesařík Sokol a prakticky všetok voľný čas venoval športu — už v mladosti sa venoval vlastne všetkým bežným druhom športu.²

Na tento čas neskôr spomínal:

„Lahká atletika pre mňa bola okrem vodáctva zo všetkých športov najbližšia. Môžem povedať, že som strávil svoj voľný čas v telocvični, na ihrisku alebo pri vode. Vtedy som nefajčil a cítil som sa nesmierne zdravý, mal som radosť zo života. Zo športu som robil všetko, čo sa dalo.“³

„Niečo som mal po otcovi, ako sa hovorí vrodené, niečo som získal tým, že ma otec vodil každý deň na ihrisko a mal som v Sokole, kde ma zapísali od siedmich rokov, výborných a obetavých cvičiteľov, ako boli profesori Zelenka, Topinka a neskôr vedúci Eman Matoušek, ktorého som veľmi obdivoval.“⁴

Vzhľadom na rodinnú tradíciu šiel po skončení meštianskej školy do „učenia“ za obchodného pomocníka u firmy A. Barkus v Pribrame. Mladý Tesařík zbožňoval techniku, stroje, ale zvlášť chémiu, ktorú chcel aj pôvodne študovať na vysokej škole. K tomu všetkému sa však dostał až oveľa neskôr.

V roku 1932 dostał výučený list. Krátky čas bol nezamestnaný a vtedy navštevoval aranžérsku školu Schwanmayera v Prahe. Neskôr pracoval u niekoľkých firiem, v Pribrame, až „zakotvil“ pri firme Plzák v Pardubiciach. Veľa zaujímavého v tejto etape jeho života nie je a on sám hodnotí svoj život „niečo medzi proletárom a malomeštiakom.“⁵

Vojenská kariéra Richarda Tesaříka za začína veľmi prozaicky — nástupom na vojenskú základnú službu 1. októbra 1937 v 38. pešom pluku v Beroune. Tesařík bol dobrým vojakom a bol povýšený na slobodníka. Odvelili ho k strážnemu praporu na Lounsko, kde zostal až do „odovzdania Sudet“ Nemcom, a v novembri 1938 sa vrátil k pluku do Berouna. Po krátkom čase sa hlásil ako dobrovoľník na frontu pri Svaľave proti maďarským fašistom. Spisovateľ Konstantin Simonov opisuje účasť Richarda Tesaříka na týchto bojoch v knihe *Listy z Československa*:

„V dňoch, keď zbabelé vlády státočného národa dávali Hitlerovi v Mnichove Československo, bol Tesařík so svojím plukom v opevnenom pásme v Sudetoch, ktoré v tých dňoch ešte chránilo pred Nemcami. Cítil som, že Tesaříkovi pôsobí nevýslornú bolesť spomienka na tieto jesenné dni roku 1938.“

Rozprával mi, ako chceli vojací bojať, ako boli pripravení na vojnú, ako vedeli, že Rusko bolo pripravené . . .

Vojaci očakávali vojnú a priali si ju, pretože akokoľvek sa vojna zdá človeku

¹ Podľa záznamov a rozprávania starousadlíkov a priateľov R. Tesaříka — J. Marek, V. Tesaříková, J. Bambas, H. Havlíčková a ďalší.

² Podľa korešpondencie a písomných svedectiev E. Matoušek, A. Kratochvíl a iní.

³ Zpravodaj TJ Spartak Pribram — oddíl č. 53/313, 21. 12. 1968, s. 2.

⁴ Pribram — oddíl kopané č. 52/312, 16. 12. 1968, s. 2.

⁵ Archív MNO — Osobný spis č. 26696 — Životopis R. Tesaříka, list 10.

nezmyselná a hrozná, sú predsa v dejinách vlasti chvíle, keď si človek praje vojnu a dáva jej prednosť pred hanbou . . .

„ . . . Tam, nedaleko Svaľavy a Novického zámku prešiel 15. marca 1939 Tesařík prvým bojovým krstom. Ich pluk stál v horách. Bol to široko-ďaleko jediný vojenský oddiel. A napriek tomu sa rozhodli pre obranu. Hned v prvý deň boja velil Tesařík družstvu . . .

Maďari spočiatku neočakávali odpor a odvážne postupovali. Sedem dní trvali boje v tomto horskom priesmyku, a Maďari nedosiahli žiadny úspech. Skúšali to s delostrelectvom, mínometmi, potom vyslali bombardovacie lietadlá, ale pluk zahnať nemohli. Na konci siedmeho dňa sa im miňulo skoro všetko strelivio. Pred nimi boli Maďari, za nimi Nemci, posledné náboje sa miňali. Veliteľ pluku nechcel viesť ľudí zbytočne do záhuby, preto dal rozkaz, aby ustúpili . . .“⁶

Po ústupe bol Tesařík 24. marca 1939 v Prahe prepustený do zálohy v hodnosti desiatnika.

Do augusta 1939 žil v Prahe. V krajinе začali vznikať ilegálne organizácie, medzi ľuďmi sa hovorilo o pochode za hranice. Tesařík nemal ešte všetko pripravené na odchod, keď bol nútene opustiť Prahu rýchlejšie, ako predpokladal. V jednej z pražských kaviarní mal s priateľmi incident s nemeckým dôstojníkom, ktorý chcel, aby pripili na víťazstvo nemeckej armády. Keď odmietli, nemecký dôstojník vytiahol revolver. Tesařík mu ho vyrazil z ruky a udrel ho. Vznikla prudká hádka a Tesařík a jeho triaľa priatelia museli utiecť zadným východom.⁷ Tesařík sa potom ukrýval v okolí Prahy. Vtedy sa dozvedel, že v Poľsku je podplukovník Svoboda, ktorý tam buduje československé légie.

Láska k vlasti, slobode a nezávislosti ho viedla k tomu, že 13. augusta 1939 prekročil na vlastnú päť s kamarátom J. Wintrom protektorátnu hranicu v okolí Žermaníc do Poľska.

24. augusta 1939 je registrovaný pri československej vojenskej jednotke, tzv. československom legióne v Poľsku, v tábore junákov pri Krakove. Stal sa inštruktorom v poddôstojníckej škole. Začiatkom septembra bol tento legión premiestnený do vojenského tábora Baranowicze Leszna, kde Tesařík zastával funkciu veliteľa družstva a inštruktora v poddôstojníckej škole. Československý legión sa premiestnil do priestoru Tarnopolu. Poľská armáda sa rozpadla, do mesta vstúpila 17. septembra 1939 Červená armáda.

Československí a poľskí vojaci odovzdávali zbrane sovietskemu veliteľovi a žiadali o azyl. Neskôr sa však rozišli. Tesařík spolu s väčšinou Čechov a Slovákov odchádza na Volynsko. Od októbra 1939 do januára 1940 pracuje ako pomocný robotník u sedliaka Kadavého v Českom Krasilove. Česi a Slováci z okolia sa schádzali a vytvorili tzv. vojenské veliteľstvo, ktoré vysiela Tesaříka ako spojku do Kamencu Podolského, kde je velenie tzv. československého legiónu. Chcú sa spojiť s ostatnými skupinami.

Koncom januára 1940 odchádza Tesařík s celou krasilovskou skupinou do internačného tábora Oranki-Suzdal.

⁶ Simonov, K.: *Dopisy z Československa*. Praha, MF 1946, s. 54—55.

⁷ Tamtiež, s. 56—57.

Ked sa Richard Tesařík neobjavil v Pribrame, jeho rodina tuší, že illegálne opustil Protektorát, čo potvrdila aj matka jeho priateľa Wintra.

Prvá správa domov prišla až začiatkom roku 1940, keď napísal sestrám. Druhý list dostali rodičia v roku 1941, krátko pred vypuknutím vojny medzi ZSSR a Nemeckom.

Po Novom roku 1942 sa v mestečku Buzuluk zišli muži aj ženy pripravení do boja za slobodu našej vlasti. Medzi poddôstojníkmi bol aj Richard Tesařík, patril už vtedy k najschopnejším. Prednosťou bola aj jeho prirodzená inteligencia: prinášala mu nesporú autoritu, ktorú mal u všetkých príslušníkov 1. čs. armádneho zboru v ZSSR.

„Čo je v Ríšovi, tažko definovať, ale pre front bol ako stvorený,“⁸ hovorí oňom spolubojovník Vojta Erban.

Chvíle po únavnom výcviku si krátili príslušníci jednotky v Buzuluku rôzne. Oblúbené bolo aj počúvanie ľudových piesní. Veľké úspechy malo trio v zložení: Rott, Tesařík a Erban, ktorí sa sprevádzali na gitare. Pri jednom z kultúrnych vystúpení sa Tesařík spoznal s Markétou Olšanovou, svojou neskoršou manželkou.⁹

30. januára 1943 skoro tisíc statočných bojovníkov odišlo na frontu. Okrem dlhej cesty vlakom museli vojaci prekonať ešte množstvo kilometrov pešo.

Prvá bitka, na ktorej sa Tesařík zúčastnil, sa odohrala počas krutých bojov pri Charkove.

Po hrdinskej obrane Sokolova Jarošovou jednotkou 9. marca 1943 dostal 1. čs. samostatný poľný prapor v ZSSR úlohu uľahčiť postup pravého krídla 6. armády a uskutočniť protiútok na Sokolovo. K tomu mu pridelili aj niektoré podporné prostriedky. Znovuzískaním výšin juhozápadne od Sokolova mala byť zaistená východisková pozícia pre protiútok sovietskych vojakov, ktorý mal byť v nasledujúcich dňoch.

Veliteľ praporu podplukovník Svoboda mal v úmysle zmocniť sa Sokolova obojskenným obchvatom, a to 2. rotou (ktorej velil Richard Tesařík) z východu a 3. rotou zo severozápadu za podpory palby všetkého delostrelectva prideleného praporu. Tanky 179. tankovej sovietskej brigády podporovali útok palbou z miesta. Zvyšky Jarošovej 1. roty podporovali útok 2. a 3. roty palbou zo severného brehu rieky Mža.

Útok sa začal o 19.15 hodine. Druhá posilnená rota začala útok z južného okraja Arťuchovky prechodom cez zamrznutú rieku, ostreľovanú Nemcami. Ich úlohou bolo preniknúť do Sokolova zo severovýchodu a spolu so sovietskymi jednotkami a 3. rotou zničiť nepriateľa v Sokolove a dobyť mesto späť.¹⁰

Postupujúci vojaci šli ťažovou pláňou v ústrety čerstvo vybudovanej nemeckej obrane. Nastala krížová palba ťažkých guľometov, tisíce črepín sústavnej mínometnej palby donutili vojakov zaľahnúť, ale je to beznádejné, pretože sa niet kde zakopať — iba ťad a sneh. Z predného okraja nepriateľskej obrany, za ktorým je

celý prapor nemeckej pechoty s mínometmi, delostrelectvom a tankmi, sa ozývala hustá palba v malej výške nad riekou. V tento kritický moment ukázal Tesařík jeden zo svojich husárskych kúskov. Pred vojakmi pechoty, ktorí zaľahlí, prechádza počas palby a postupuje vpred. Zdvihla sa 1. čata, zdvihli sa všetci. Útok pokračoval úspešne.¹¹

Počas útoku na rieku Mža utrpela 2. rota značné straty. Aj tak sa jej však podarilo už za tmy preniknúť do východnej časti Sokolova a pobiť desiatky fašistov. V boji bol ranený veliteľ 2. roty nadporučík Jan Kudlič. Bojoval veľmi statočne a so svojou rotou dobyl šestnásť opevnených domov, zničil štyri guľometné hniezda a tri tanky. Vyše štyroch hodín sa držali v dobytej juhovýchodnej časti Sokolova, odkiaľ ustúpili až na vyšší rozkaz. Druhý deň pri prevoze do nemocnice bol nadporučík Kudlič zabity nepriateľským letcom. Velenie 2. roty prevzal veliteľ 1. čaty rotmajster Richard Tesařík.

„Spomínam si na jeden zážitok pri Sokolove,“ píše jeho spolubojovník Ján Ivancov. „Ja som bol pri Sokolove pri čate podporučíka Sochora pri automatčikoch. Po bojoch 7. marca 1943, keď bol pri Sokolove nás veliteľ zranený a prapor rozbitý, zo 40 automatčíkov nás zostalo len 12. Tesařík a Kudlič vbehli do baráku asi dvesto metrov od horiaceho tanku, ktorý som zapálil protitankovým granátom a flašou horlaviny, a prepadi Nemcov. Zneškodnili päť Nemcov, z toho dvoch dôstojníkov. Prítom boli obidvaja ranení. Odniesol som ich odtiaľ s Cyrilom Habojom na práporné obvážište.“¹²

Aj ďalší spolubojovníci spomínajú na Tesaříkovu neohrozenosť, rozhodnosť a príkladnosť nielen pri výcviku, ale aj v bojoch na fronte.

V týchto bojoch bol Tesařík ranený a vrátil sa do Novochoperska. Tam sa od mája do septembra 1943 vytvárala 1. československá samostatná brigáda v ZSSR.

Tesařík bol vyznamenaný čs. vojnovým krížom 1939 a radom Červenej hviezdy, neskôr absolvoval dôstojnícku školu a na základe jej úspešného zakončenia a za to, že sa plne osvedčil na fronte, ho 16. mája 1943 vymenovali za podporučíka. Krátko nato odišiel spolu s ďalšími 37 frekventantmi dôstojníckej školy do sovietského tankového učilišta v Tambore; cvičili sa tam na tanky T-70 a obrnené vozidlá BA-64.

V 1. čs. samostatnej brigáde v ZSSR v zmiešanom výzvednom oddiele je aj tanková rota, ktorej veliteľom je R. Tesařík — je mu zverených päť tankov T-70.¹³

Brigáda sa pripravovala na ďalší aktívny zásah na fronte — medzitým vojaci písali domov. Tesaříkov list rodičom a sestrám sa zložitou cestou cez tzv. slovenský štát dostal až do Pribramu.¹⁴

Boj o Kyjev bol prvým bojovým vystúpením 1. čs. samostatnej brigády. Táto zasiahla do bojov o Kyjev v druhom slede útočiacej 38. armády pod velením generálplukovníka K. S. Moskalenka. Bola nasadená do prvého sledu vojsk bojujúcich o vnútorné pásmo obrany Kyjeva a samotné mesto. Spolu s 51. zborom sovietskej

¹¹ Tamtiež.

¹² Podľa korešpondencie, písomného svedectva a rozhovorov B. Lomský, J. Větvíčka, J. Ivancov.

¹³ VHA — Praha — fond — SSSR IX, kr. 1, Válečný deník tankového praporu a tankového pluku. 5. 7. 1943 — 6. 8. 1944.

¹⁴ Z písomnej pozostalosti R. Tesaříka.

⁸ Erban, V.: *Běženci a vítězové*. Praha, Naše vojsko 1959, s. 106.

⁹ Svoboda, L.: *Z Buzuluku do Prahy*. Praha, Naše vojsko 1967, s. 69.

¹⁰ Kolektív: *Za svobodu Československa*. Praha, Naše vojsko 1959, I. diel, s. 153—154.

armády zviedla víťaznú bitku o Kyjev. Útok sa začal 3. 11. 1943. Čs. brigáda, ktorá mala pôvodne postupovať v druhom sledo ako záloha, je na priamu žiadost L. Svojodu zasadená do prvého sledu, a to v útočnej zostave 51. sovietskeho zboru. Bojovalo sa o južné okraje lesov pred Kyjevom a o Detské sanatórium. 5. novembra preberá naša brigáda vedenie hlavného úderu v boji o mesto. Protivník kládol silný odpor. O 14.07 hod. naznamenal veliteľ Tesařík prvú palbu diel a gušometov proti rote ľahkých tankov.

„Začínam palbu na protitankové delá pri Syreckých taboroch,“ znie hlásenie.¹⁵ Rozpútal sa urputný boj. Postup 2. práporu bol veľmi obťažný — tento žiadal o pomoc. Veliteľ brigády nariadił 1. práporu R. Tesaříka, aby mu šiel pomôcť. Boj o Syrec bol ťažký, ale úspešný.

Tankisti spolu so samopalníkmi pokračovali v húževnatom boji, ale tankom T-34 došlo strelivo. Nepriateľ, ktorý zistil obratný manéver cez zoologickú záhradu, ustúpil. Na čele útočiacich vojsk postupovali tanky T-34 pod velením Buršíka. Ľahké tanky T-70 pod velením Tesaříka a rota Sochorových samopalníkov. Situácia bola veľmi komplikovaná, ale naši vojaci v nej preukázali bojové majstrovstvo. Tesařík vystavil seba i ostatných veliteľov tankov nebezpečenstvu, keď nariadił boj tankov s otvoreným príklopom veliteľa.

Ľahké tanky neobyčajne rýchlo prenikli mestom, obsadili stanovené ciele a aj kyjevskú osobnú stanicu. Spolupráca všetkých troch rôz bolá príkladná. Tankisti a samopalníci zabezpečili stanicu a zabránili vyhodeniu do povetria niektorých objektov i nedalekého mosta. Nemci utrpeli vysoké straty. Tak sa 5. novembra dosiahol okolo 19.00 hod. piaty, posledný cieľ. Čechoslováci boli prví, ktorí sa spolu so sovietskymi vojakmi dostali do centra mesta — Kreščatyka, na základe čoho zmenil veliteľ 38. armády generál K. S. Moskalenko pôvodný plán a telefonicky nariadił L. Svobodovi, aby ešte v noci pokračovali jednotky v útoku a aby 6. novembra dobyli Kyjev. Vzhľadom na to, že bolo celé mesto v plameňoch, ako prvý bol vyslaný na ťavom krídle brigády tankový prápor so samopalníkmi. Počas útoku sa mal prebiť k Dnepru, čo sa mu podarilo okolo 7.00 hodine. Ozýva sa streľba, ale už na oslavu víťazstva.

„O 6.50 hodine dosiahli Tesařík a Sochor breh Dnepra a zaistujú ho. O 7.30 hodine je tu už celý prápor . . .¹⁶, píše sa v zápise nadporučíka Janka, náčelníka štábu tankového práporu.

Po boji o Kyjev bola 1. čs. brigáda vyznamenaná Suvorovovým radom II. stupňa, trom čs. vojakom bol udelený titul hrdina Sovietskeho zväzu a stovkám ďalším naše aj sovietske rady a medaily.

Po tejto bitke nasleduje Tesaříkov ďalší príkladný bojový čin. V návrhu na vyznamenanie L. Svoboda píše:

„V boji o obec Čerňachov dňa 9. novembra 1943 so siedmimi ľahkými tankmi, bez delostreleckej podpory, prebil sa cez silné nepriateľské opevnenie. Nedabajúc na to, že jeho štyri tanky pod palbou nepriateľa horeli, pokračoval v útoku a prenasledoval nepriateľa až do hĺbky sedem kilometrov a palbou zneškodnil niekoľko desiatok Nemcov, čím umožnil dobytie obce Čerňachov. V noci palbou z gušometov

¹⁵ Kolektív: Za svobodu Československa. Praha, Naše vojsko 1959, I. diel, s. 349.
¹⁶ Tamtiež, s. 359.

odrazil nepriateľský protiútok 200 nemeckých automatčíkov, ktorí napadli tylo 342. pluku Červenej armády. Zabil viac ako sto nepriateľov.“¹⁷

Veliteľ sovietskej divízie po boji vyhlásil: „Bez vás by sme Čerňachov nedobyli a v noci ste mi ešte zachrанили pluk. Chcel by som mať takých vojakov!“¹⁸

Pre Tesaříka znamenali boje o Kyjev vysoké ocenenie. Sám o tom hovorí: „23. novembra 1943 som v Kremelskom paláci dostal Zlatú hviezdu hrdinu Sovietskeho zväzu. Toto vyznamenanie navrhujú sami vojaci. Vtedy som si celkom jasne uvedomil, že vyznamenanie som dostal od tých, ktorým som velil. Bez vojakov nemožno v boji nič vykonať a všetko, čo som urobil, urobili v skutočnosti oni.“¹⁹

V decembri 1943 pri príležitosti podpisania zmluvy medzi ČSR a ZSSR odcestovala z Kyjeva do Moskvy delegácia, v ktorej bolo okrem plukovníka L. Svobodu ešte 15 vybratých príslušníkov zboru, okrem iných Rytíř, Tesařík, Janko, Galbavá, Ptáčková. Tam sa po prvýkrát stretli s prezidentom Benešom. Bojujúca armáda sa aspoň symbolicky zúčastnila na dôležitých rozhodnutiach pri uzavretí zmluvy.²⁰

31. decembra sa delegácia vrátila opäť na front. Tesařík prešiel celú bojovú cestu so svojimi tankistami až do Karpát.

Osvetový dôstojník Čeněk Hruška spomína: „V bitke o Duklu som videl Tesaříka v akcii 20. septembra 1944. Tanková brigáda dostala rozkaz, aby zaútočila na mesto Duklu. Dovtedy tankisti podporovali útok pechoty a pomáhali pri prieskume, pretože ich nebolo dosť. 20. septembra už mali vo väčšom počte zasiahnuť do bojov.

Pri kóte 421 o 13.00 hodine vyšla z lesa kolóna tankov vedená poručíkom Tesaříkom priamo na mesto Duklu. Kolóna preťala cestu a na jej pravej strane útočila na nemecké zákopy. Kej sa pridala kolóna poručíka Jasioka z prvého tankového práporu a aj zásluhou útočiacich tankov bolo ešte toho istého dňa mesto Dukla dobyté.“²¹

Za tento úspešný útok bol R. Tesařík mimoriadne povýšený na nadporučíka.

Na boj o Hyrowu horu spomína Arnošt Steiner: „Hyrowa hora s kótou 694 bola pre nás vstupnou bránou na Slovensko. Pod touto kótou bol nižší kopec, na ktorom bola silno opevnená kóta 534, ktorej sme sa museli zmocniť najskôr. Netušili sme, že tam strávime v najťažších bojoch našej východnej jednotky plných osem dní a nocí. (Kota bola dobytá 20. septembra 1944 — pozn. aut.) Raz ma prekvapila spojka so správou, aby som sa ihneď dostavil na veliteľstvo. Veliteľ práporu mi uložil, aby som mužstvu vyjadril podakovanie za statočnosť v bojoch o kótu 534 a dal ďalší rozkaz: ešte toho istého večera o 21.00 hodine musia vyraziť na Hyrowu horu a zmocniť sa kóty 694. Na útoku sa zúčastní 1. a 3. brigáda.“²²

¹⁷ VHA Praha — fond SSSR IV, kr. 1a, Kvalifikačný popis s návrhom na povýšenie a vyznamenanie R. Tesaříka.

¹⁸ VHA Praha — fond SSSR, kr. 1, Válečný deník tankového práporu, 2. 8. — 8. 12. 1943 — Vasilkovo, 10. 11. 1943.

¹⁹ Tesařík, R.: Bez vojáků nelze v boji nic vykonat. In.: Směr Praha. Praha, Naše vojsko 1955, s. 88.

²⁰ VHA Praha — fond SSSR IV, kr. 1, Válečný deník tankového pluku, 9. 12. — 6. 8. 1944 — Kyjev, 16. 12. 1943.

²¹ Válka a revoluce. VHÚ Praha, I. zv., roč. 1949, s. 113—115.

²² Steiner, A.: Boj o Hyrowu horu. In.: Směr Praha. Praha, Naše vojsko 1955, s. 280. (V boji o kótu 534 bol ranený aj A. Sochor — chirurgovia mu vytiahli z tela 218 črepín z granátov — pozn. aut.)

Nasledoval prieskum bojiska a zároveň zmena úlohy — útok bude uskutočnený ráno o 9.30 hodine. A. Steiner o tom hovorí: „V nervovom vypäti pred bojom sme si zabudli nastaviť hodinky, takže tanky vyrazili pol hodiny pred pechotou. Isli priamo k vrcholu hory a bez podpory pechoty by boli zničené. Šli sme na vlastnú pásť — bud' si vyslúžime pochvalu alebo degradáciu. Medzitým už tanky zasiahl pancierovky a horeli. Z jedného vyskočil nás tankista — mal šťastie, podarilo sa mu zachrániť. Tieto dva tanky rozhodli — videl som, že čakanie by spôsobilo zničenie aj ostatných tankov. Rýchlo preto s mužstvom postupujeme k vrcholu hory. Nemci nás z tejto strany vôbec nečakali, ich pozornosť bola sústredená na tanky a na okraj lesa, kde čakali našu pechotu. S nadšeným „hurá“ sme ich zasypali ručnými granátami.“²³

Hyрова hora bola dobytá, cesta na Slovensko otvorená. Kto bol onen tankista, ktorý vyskočil z horiaceho tanku? Richard Tesařík. Bol veľmi ľahko ranený, tu aj prišiel o oko. Nemci totiž po prvýkrát použili na tomto úseku frontu panzerfausty.

Tesaříka odviezli do poľnej nemocnice, kde sa dostał „do rúk“ svojej ženy Markety, ošetrovateľky. Čeněk Hruška zohnal sanitný vrtuľník, ktorý ho odviezol za front. Velenie Svoboda charakterizoval tento boj ako jeden z Tesaříkových husárskej kúskov.

V bojoch o Dukelský priesmyk boli zničené a poškodené prakticky všetky naše tanky. Ale napriek zúfalému odporu Nemcov a obrovskej strate sa 1. čs. armádny zbor v ZSSR spoločne so Šovietskou armádou dostał 6. októbra 1944 na československé územie. Možno práve z tých čias zostal v Tesaříkovi obraz vojny, ktorý neskôr opisoval svojim vojakom: „A viete si, súdruhovia, predstavíť, čo je vojna? Myslím si, že nie. Bolo napísaných stovky kníh, nakrútených desiatky filmov, počuli ste o činnosti jednotlivcov aj skupín, vojakov aj civilistov v tom veľkom zápase, ktorý viedol sovietsky ľud s fašistickými okupantmi. V skutočnosti si ľahko možno predstaviť vojnové utrpenie, vypálené mestá aj dediny, mŕtve telá, zem skropenú krvou bojovníkov.“²⁴

Konstantin Simonov spomína: „Streltol som sa s Tesaříkom čoskoro po jeho návrate z nemocnice k brigáde. Ako pamiatka na Dukelský priesmyk mu zostala čierna páska zakrývajúca oko, ktoré už nemal.“²⁵

V apríli 1945 sa pripravovala tanková jednotka na nasadenie v priestore Ostravy. Tu ju zastihol rozkaz prezidenta Beneša, pripraviť slávnostné uvítanie československej vlády po prílete do Košíc. Tesaříkovi pripadla česť, aby ako prvý podal hlášenie prezidentovi ČSR na oslobodenom území.²⁶

Potom na vlastnú žiadosť opäť odišiel na frontu k Olomoucu a neskôr so svojimi tankistami až do Prahy.

Tu sa končí vojna aj pre Richarda Tesaříka.

Počas bojov na fronte bol vyznamenaný deviatimi vyznamenaniami. Bol to vojak, vlastenec, človek s citlivým srdcom.

²³ Tamtiež, s. 283.

²⁴ Pěst lidu, divizní časopis, roč. III, 1954, č. 4.

²⁵ Simonov, K.: c. d., s. 68.

²⁶ Tamtiež, s. 69—70.

PRAMENI A LITERATÚRA:

- Andrejs, J. — Šíf, J.: Smér Praha. Praha, Naše vojsko 1946.
 Benčík, A. a kol.: Osvobození ČSSR. Praha, Naše vojsko 1945.
 Clausewitz, C.: O válce. Praha, Naše vojsko 1959.
 Erban, V.: Běženci a vítězové. Praha, Naše vojsko 1959.
 Jamnický, B.: Dukelsko-prešovská operácia. Praha, Naše vojsko 1957.
 Janeček, O.: Se zbraní v ruce. Praha, Naše vojsko 1957.
 Kohout, V.: Čs. armádní sbor za Velké vlastenecké války. Praha, Naše vojsko 1960.
 Kožnar, V.: Dukla. SPB — Praha 1964.
 Klípa, B.: Československé vojsko v bojích proti fašismu ve druhé světové válce. Praha, Naše vojsko 1959.
 Kozelský, R.: Budování československé jednotky v SSSR a boje 1. čs. samostatního polního praporu v SSSR. Praha 1953.
 Mácha, K.: Společnost, lid, jednotlivec. Praha, 1963.
 Mužík, J.: Subjekt a objekt. Praha, 1964.
 Proektor, D. M.: Přes Dukelský průsmyk. Praha, Naše vojsko 1962.
 Reiner, R.: V tankové brigádě. Praha, Naše vojsko 1964.
 Sýkora, J.: Slavná bojová cesta čs. jednotky v SSSR. Praha, Naše vojsko 1955.
 Simonov, K.: Dopisy z Československa. Praha, MF 1946.
 Svoboda, L.: Z Buzuluku do Prahy. Praha, Naše vojsko 1963.
 Svoboda, L.: Bojovali jsme po boku velké armády. Bratislava, Osveta 1959.
 Štern, M.: Hrdina neumírá. Praha, Knihovna Květu, sv. 9, 1961.
 Kolektív: Za svobodu Československa. Praha, Naše vojsko 1959—60.
 Kolektív: Směr Praha. Praha, Naše vojsko 1955.
 Kolektív: Dukla — vstupná brána k oslobodeniu. Bratislava 1959.
 Kolektív: Dukla — brána slobody. Bratislava 1960.

ARCHÍVNE MATERIÁLY:

- Archív MNO Praha — Osobný spis č. 26696 R. Tesařík (OS).
 Archív Generálnej prokuratúry — Hlavná vojenská prokuratúra — trestný spis (TS) PT-7-1954, prílohy k denníku v trestnej veci R. Tesaříka.
 Archív ČSLA — Olomouc, materiály KRK HPS č. j. 003964/1959 (AČSLA KRK)
 Archív ČSLA — Praha, VHA, Praha fond SSSR IX., kvalifikačná listina R. Tesaříka.
 Archív Ministerstva vnútra — HS VKR, č. j. B/4 — V — 6362/1953.
 Archív Přibram — časopisy Naše obrana z rokov 1932—1938, archívy a kroniky mesta Přibram.
 Obvodný súd — Praha 6, spis 4 C — 168/1961.

ČASOPISY:

- Vojenská výchova — č. 5/47, č. 1/49, č. 1/50, č. 2/55, č. 2/56, č. 2/57.
 Historie a vojenství — od roku 1954:
 Obrana lidu
 Pěst lidu — divizní časopis, roč. III, 1954, č. 4.
 Lidová armáda
 A- Revue
 Voják
 Zápisník

Bojoval v radoch Sovietskej armády

Jedným z dobrovoľníkov, ktorí sa prihlásili do Sovietskej armády, bol aj Štefan Karaffa, rodák z Livova. Bolo to 17. marca 1945, keď už bolo osloboodené celé východné Slovensko. Spolu s kamarátmi Jánom a Michalom Molčanom, Jánom Feckom, Jánom Chomom, Michalom Dančákom, Michalom Rodákom a bratom Eliášom odišli z rodnej obce do Bardejova na sovietsku vojenskú komandatúru, aby sa zaregistrovali — lebo chceli bojať proti nemeckým fašistom. Po lekárskej prehliadke všetkých dobrovoľníkov odvelili do Humenného. Odtiaľ ich cesta viedla do poľskej Rabky, kde mala Sovietska armáda dočasné výcvikové stredisko. Po dvojtýždenom výcviku bola jednotka pripravená na odchod na front. Koncom apríla a začiatkom mája 1945 sa všetci dobrovoľníci z pripravovanej skupiny prvýkrát zúčastnili na tažkých záverečných bojoch pri Opave, Beroune a Štemberku. V týchto priestoroch sovietske jednotky zvádzali najťažšie boje. Zajali tu veľké skupiny nepriateľských vojakov a množstvo bojovej techniky. K tomuto úspechu im pomohlo aj rozhlasové zariadenie, ktoré v nočných hodinách vyzývalo nepriateľských vojakov, aby sa vzdali, lebo vojna sa už končí a oni si ešte môžu zachrániť životy. Štefan Karaffa bojoval v Sovietskej armáde ako pešiak 6. roty 504. streleckého pluku 107. streleckej divízie. Na boje pri oslobodzovaní Opavy a Štemberku si spomína ako na „„peklo“, ved z 56 mužov jeho šiestej roty zostalo nažive iba 12 vojakov a veliteľ roty. Po doplnení novými silami a bojovou technikou rota pokračovala v bojoch. Odpočívať nebolo kedy, všetky bojaschopné jednotky sa sústredovali na rozbitie zoskupení fašistických vojsk, ktoré o niekoľko dní boli nútene kapítulovať.

Štefan Karaffa bojoval v Sovietskej armáde iba krátky čas, jeho spomienky na sovietskych vojakov, na bojové akcie a krvou spečatené priateľstvo sú však nezabudnuteľné. V zákopoch, v blate, daždi spoznával na fronte dušu sovietskeho človeka, jeho vysokú humánnosť, morálnu silu, ktorá ho inšpirovala k bojovým akciám, či útoku proti spoločnému nenávidenému nepriateľovi. Sovietski vojaci sa s ním delili o posledný kus tvrdého čierneho chleba alebo o „machorku“. Spoločne vo voľných chvíľach spomínali na rodný domov, rodičov, najbližších. Frontový život v sovietskej jednotke bol preňho aj veľkou školou života. Dozvedel sa o živote ľudí v krajinе sovietov, o ľudovej moci, o kolektivizácii. Táto problematika, ako sám spomína, ho najviac zaujímal. Pochádzal totiž z maloroľníckej rodiny.

Zo Sovietskej armády ho demobilizovali 4. júna 1945. Sovietska 107. strelecká divízia 4. ukrajinského frontu, v ktorej slúžil, ukončila svoje bojové akcie asi 18 kilometrov pred Prahou dňa 9. mája 1945.

Po osloboodení sa Štefan Karaffa aktívne zapojil do budovania novej, ľudovodemokratickej Československej republiky. Vstúpil do radov KSČ, v rokoch 1945—1948 pracoval ako pomocník milície, potom na MNV, v Mestskom stavebnom podniku a neskôr v Okresnom stavebnom podniku v Bardejove až do roku 1975, keď odišiel na zaslúžilý odpočinok. Je aktívnym členom SZPB.

Bojovali za socialistický dnešok

Peter Stebila sa narodil v roku 1901 v dedine Zvala v bývalom Sninskem okrese, v chudobnej malorolníckej rodine.

Ako 21-ročný odchádza na základnú vojenskú službu k 36. pluku do Užhorodu. Tu sa po prvýkrát zoznamuje prostredníctvom kamarátov s užhorodskými komunistami: Ivanom Bakošom, Ivanom Mondokom, Matvejom Rusinkom, Ivanom Lokotom, Nikolajom Sydorjakom, Olexom Borkaňukom, Ivanom Vašom, Ivanom Turjanicom a ďalšími. Stebila sa s nimi stretával vo voľnom čase a zoznamoval sa s formami a metódami boja proti buržoázii a vykorisťovateľom, s teóriou marxizmu-leninizmu, s komunistickými ideami.

Kontakt s nimi udržiaval aj po skončení základnej vojenskej služby. Spolupracoval aj s komunistami v Sninskom okrese v obci Ubľa s Havelkom, ktorého popravili Maďari v roku 1940, v Snine s Gerbocom, v Uliči s Vinerom a v Humennom so Szabóom. Činnosť komunistických buniek usmerňoval krajský tajomník Kršiak z Košíc. Bunky v Sninskom okrese vznikali až v roku 1925, vďaka Nikolajovi Sydorjakovi, poslancovi ÚV KSC. V tom istom roku bola založená bunka komunistickej strany v obci Pčoliné, kde bol za predsedu zvolený Ivan Hakoš. Spolu s N. Sydorjakom sa v lete 1926 zúčastnil na verejnej schôdzi v Pčolinom, ktorá sa konala na dvore kováča Jána Parihuriča a zúčastnil sa na nej aj notár s četníkmi. Všetci si vypočuli rečníka — poslanca Nikolaja Sydorjaka, ktorý hovoril o kapitalistoch, o ich zlom zaobchádzaní s robotníkmi, o boji za lepší život. Po schôdzi vstupovali mnohí občania do radov strany.

V roku 1929 sa Peter Stebila pokúsil odísť do ZSSR, na hraniciach ho však chytili a odovzdali četníkom. V Košiciach bol potom niekoľko mesiacov vo väzení. Neskôr strávil desať rokov za mrežami v Jihlave a Leopoldove. Nakoniec bol z väzenia prepustený a dokázali mu len, že je komunista. Vo väzení sa zoznámil s politickým väzňom, Čechom Vojtechom Prančelom, ktorý mu dodával odvahu i svoje skúsenosti politického pracovníka. Aj napriek zákazu si spolu s kamarátom objednali u Alojsa Srnca v Ruskej knihe v Prahe rôzne knihy, časopisy a slovníky, ktoré po dlhom čase od správca väznice aj dostali.

Po súdnom pojednávaní v Košiciach sa cestou, v Spišskej Novej Vsi, pri návrate do Leopoldova, pokúsil utieť z vlaku. Vyskočil z okna, zlomil si nohu a rebrá, ale ujšť sa mu nepodarilo.

Po rozpade buržoáznej Československej republiky v roku 1939 bol podmienečne prepustený z väzenia, bol však pod policialným dozorom a každý týždeň sa musel hlásiť na četníckej stanici vo Veľkej Poľane.

V tom istom roku jeho rodisko okupovalo horthyovské Maďarsko. Pre Petra Stebila sa začína nový boj. Rozhodol sa opustiť rodnú obec a odísť do ZSSR. Dopočul sa, že v Baligrode na poľskom území urobila sovietska diplomatická komisia nábor občanov ukrajinskej (rusínskej) národnosti na presídlenie do ZSSR a podobne poľská diplomatická komisia nábor občanov poľskej národnosti na území Sovietskeho zväzu na presídlenie do Poľska. Spolu so svojimi kamarátnmi Ivanom Surom a Jurajom Gubíkom sa vybrali do Baligrodu. V obci Zubrače na hranici sa dostali do rúk Nemcom, po vyšetrovaní ich „vrátili“ do horthyovského Maďarska s výstrahou, že pri ďalšom pokuse ich postrieľajú. Napriek tomu sa opäť rozhodli dostať k sovietskej hranici do Baligrodu. Komisia ich vypočula, ale prijať nemohla, pretože už boli občanmi Maďarska, a museli sa opäť vrátiť.

Vo februári 1940 sa Peter Stebila pokúsil utieť do Poľska. Tu ho však chytili Nemci a odviedli na gestapo do mesta Sanok.

Po piatich mesiacoch väzenia ho spolu s ďalšími väzňami odviedli k poľsko-sovietskym hraniciam, ktoré strážili Nemci. Po ceste sa dozvedeli, že majú byť na hranici zastrelení pri prechode cez rieku San v miestach, kde voda bola najhlbšia. Kto však vedel plávať, ostal nažive. Aj keď Stebila plávať nevedel, mal štastie, spolu s Andrejom Škamlom, ktorý bojoval v Maďarskej republike rad s Bélonom Kunom, ho zachránil pred utopením.

Po prekročení hraníc sa tí, čo sa zachránili, hlásili u sovietskych colníkov v obci Olchovce. Odtiaľ ich premiestnili do Lesku, kde ich vyšetroval kapitán Sovietskej armády. Odtiaľ previezli Stebila do Samboru, kde výsluch pokračoval. Neskôr ho preradili do Starobeľska, kde bol väznený ďalších deväť mesiacov, odsúdili ho za ilegálne prekročenie sovietskych hraníc.

V roku 1941 postupne posielali sovietske orgány väzňov na Ďaleký východ. Eša-lón, kde bol aj Stebila, šiel do Nachodky pri Vladivostoku a cesta trvala vyše 30 dní — cez Irkutsk a Chabarovsk.

V Buchte-Nachodke ich naložili na nákladné lode, dopravili do prístavu a po pre-sadnutí na parník Kubáň sa plavili po Tichom oceáne.

Preplávali Ochotské more a priblížili sa k hlavnému prístavu Magadan. Cesta im trvala sedem dní. Po vylodení pridelili vyše 500 chlapov na práce pri budovaní letiska. Boli medzi nimi Poliaci, Česi, Slováci aj Ukrajinci. Po dvoch týždňoch prišiel príkaz, aby Poliaci boli poslaní do Buzuluku, kde generál Anders organizoval poľskú vojenskú jednotku. Táto jednotka neskôr odišla do Anglicka.

Po dobudovaní letiska presunuli časť pracovníkov na práce pri hľadaní zlata — Peter Stebila po prvýkrát v živote videl, ako sa ryžuje zlato. Sovietsky zväz v tomto období potreboval veľa zlata, pretože zlatom sa platila aj spojenecká materiálna pomoc z USA a Veľkej Británie.

V januári 1942 prišla pre československých občanov potešujúca správa, že v Buzuluku na Urale sa formuje československá vojenská jednotka pod velením vtedajšieho plukovníka Ludvíka Svobodu. Prihlásil sa do nej aj Peter Stebila. Z prístavu Magadan odplával spolu s ďalšími dobrovoľníkmi do Nachodky a odtiaľ

vlakom do Buzuluku. Dňa 6. augusta 1942 sa hlásili v jednotke. Stebiliu zadelili k protitankovému delostrelectvu — mal na starosti sklad a strelivo. Jeho veliteľom bol kapitán Pazderka, osvetovými dôstojníkmi Ivan Vaš a Ivan Turjanica. Okrem vojenských povinností bol Stebila aj straníckym propagandistom. Osvetovým dôstojníkom pomáhal aj Michal Piteľ zo Stakčinskej Roztoky, MUDr. Engl a mnohí ďalší.

V ďalších mesiacoch absolvoval Stebila poddôstojnícku školu. Úspešne vykonal skúšky u kapitána Dočkala a stal sa inštruktorom. Z Buzuluku bol odvelený do Jefremova, kde sa formovala 2. čs. samostatná paradesantná brigáda zo slovenských vojakov, ktorí prešli z rýchlej divízie pri Melitopole na Kaukaze na stranu Sovietskej armády. Inštruktormi odborného výcviku parašutistov boli sovietski špecialisti. Po dôkladnej príprave sa 2. čs. samostatná paradesantná brigáda pripravovala na frontu. Z brigády vybrali najspoľahlivejších príslušníkov na zvláštny kurz do Moskvy — spolu dvadsať parašutistov. Pridelili k nim aj dve sovietske radistky, Žeňu Čejkinovú a Šuru Miščerjakovú. Do tejto zvláštnej skupiny bol vybraný aj Peter Stebila. V Malachovke pri Moskve sa začal praktický výcvik.

Po dôkladnej príprave dostala celá skupina výstroj a výzbroj: dve vysielačky, 1300 nábojov do samopalov, buzoly, mapy, ďalekohľady a ďalšie potrebné veci na pôsobenie v tyle nepriateľa. Okrem toho každý parašutista dostal pištoľ, dýku, granáty, „železnú“ zásobu streliva (40 ks) a zásobu jedla na tri dni. Všetko to malo hmotnosť 35 kg.

V ranných hodinách 23. júla 1944 boli parašutisti pripravení odletieť. Trasa bola: Moskva, Dubno, Lvov, Sanok. Vysadili ich pri Rovne, kde čakali dva dni na rozkaz, aby v určených hodinách preleteli ponad frontu, ktorý bol pri Lvove. Nepriateľské svetlomety osvetľovali a ostreľovali ich lietadlo, ale skúsenosť sovietskych pilotov zaručovala úspešný prelet do tyla nepriateľa.

Dňa 24. júla, tesne pred polnocou, začali na rozkaz veliteľa zoskakovať. Podľa plánu mali byť vysadení pri dedinke Volosany na kóte 1070, ale pilot stratil orientáciu a tak zoskočili na kóte 990 do priestoru, v ktorom operovali „čapajevovci“.

Zoskok pre Stebiliu nebolo najštastnejší. Poranil sa a poškodil aj samopal. Zoskočil na územie pri dedinke Nasyčnej, ktorá leží medzi riekou San a Baligrodom, 40 km od československých hraníc. Jeho bojoví druholia zoskočili šiesti na lúku, ostatní do lesa. Dorozumievací signál mali dohodnutý ešte v Moskve — húkanie sovy. Na okraji lesa pomohol Stebila zliesť zo stromu svojmu krajanovi Michalovi Piteľovi a spolu šli hľadať ďalších. Našli radistku Žeňu i mŕtveho Ivana Onufreja, rodáka zo Zakarpatskej Ukrajiny, ktorý nešťastne padol medzi stromy. Na tom mieste ho aj pochovali.

Po dvoch dňoch odchádza skupina zo základnej partizánskej skupiny Čapajev k určenej brigáde *Sergej Prokopjuk*.

Ráno 26. júla 1944 sa podarilo radistke nadviazať spojenie so štábom 1. ukrajinského frontu a získať pokyny pre ďalšiu činnosť. Na kóte 1070 sa sformoval oddiel *Belov-Kovalenko*. Za veliteľa bol vymenovaný Kovalenko, jeho zástupcu nadporučík M. Zalko, náčelníka štábu nadporučík Sovietskej armády Zinovcev a veliteľa roty Ivan Lehar.

Podľa rozkazu z Moskvy sa brigáda presunula na západ k dedinkám Zubrače,

Ščerbanivka, Bernica a mala prejsť cez hranicu na Slovensko k dedine Telepovce (dnes Osadné) v okrese Humenné. Partizánskemu oddielu veľmi pomáhalo civilné obyvateľstvo — ľudia im dávali aj posledné potraviny a ošetrovali ranených.

V tom čase bola v pohraničnom pásme Lupkovského priesmyku rozmiestnená aj 1. slovenská divízia, ktorá budovala obranné postavenia. V priestore Medzilaborce — Vyšná Jablonka — Telepovce sa partizáni spojili so slovenskými vojakmi. Úspešná bola pre nich akcia pri Lupkovskom tuneli, na ktorej sa zúčastnil Peter Stebila. Veliteľ partizánskeho oddielu Belov poveril Stebiliu, aby nadviazal spojenie s komunistami z okolitých obcí. Podarilo sa mu spojiť s komunistami — I. Hakošom, V. Stankom, I. Skumaničom v Pčolinom, s komunistami vo Vyšnej a Nižnej Jablonke, v Telepovciach, v Hostoviciach, Čukalovciach a ďalších obciach východného Slovenska.

K oddielu Belova a brigáde *Sergej Prokopjuk* prešlo vyše 1000 slovenských vojakov, z ktorých boli vytvorené samostatné partizánske jednotky. Veliteľmi novovskytvorených jednotiek boli kapitán Krempaský a kapitán Tobiš. Skupiny operovali v priestore obcí Pčoliné, Pichné, Zubné a Nechválova Polianka.

V druhej polovici augusta sa skupina premiestnila k dedinám Vilagy (dnes Svetlice), Zbucká Belá, Zbojné a Roztoky. Tu im pomáhali komunisti Kucer, Kublík, Micevček a ďalší. Brigáda bola nútená často meniť svoje základne. Koncom augusta a začiatkom septembra 1944 sa partizánsky oddiel Belova presunul do okresu Snina na kóte 620 Grúň a Gorguľatu medzi obce Pčoliné a Pichné, kde im zase pomáhali komunisti Juraj Kresáč, Juraj Krempa a ďalší z obce Pichné. P. Stebila s nimi nadviazal kontakty pri úspešných partizánskych akciách — v širokom okolí ho poznali ako statočného partizána — bojovníka proti fašistickým okupantom. Koncom septembra 1944 sa partizánsky oddiel Belova premiestnil zo Slanských vrchov na kótu Oblík. Nemci mali pod priamou kontrolou obce Hermanovce, Petrovce a Pavlovce — Hermanovce vypálili takmer do základov a občanov násilne evakuovali. Po krátkom čase sa oddiel z tohto prostredia presunul na Čerchov. Peter Stebila aj tu spolupracoval s ilegálnymi pracovníkmi KSČ, ktorí pomáhali partizánom zabezpečovať potraviny, strelivo a poskytovali im informácie o pohybe Nemcov.

V Olejníkove pod Čerchovom bol ranený sovietsky partizán Ivan Žuravľov a veliteľ Belov rozhodol, aby s raneným ostali P. Stebila a I. Lenov a aby sa postarali o jeho záchrannu. P. Stebila sa od ilegálnych pracovníkov strany dozvedel, že pri Livove v lese bol vytvorený partizánsky tajný lazaret. Po dvoch dňoch ďažkého presunu odovzdali raneného do lazaretu.

Tajný lazaret vybudovali za obcou pri potoku občania Livova pod vedením lesníka Marcinka. Do lazaretu dovezli aj ranených sovietskeho pilota P. E. Gubina a palubného technika S. Utkina. Nepriateľ zostrelil lietadlo pri Poprade. Utkin mal ďažké popáleniny rúk a tváre a Gubin zlomenú nohu. Obaja zoskočili jedným padákom, pretože druhý padák pri výbuchu lietadla zhorel. Šťastne zoskočili aj radista S. P. Domašenko a A. I. Švedin. Ranených v lazarete ošetroval Vasil Šveda z Livova, ktorý bol na základnej vojenskej službe pomocníkom v zdravotníctve. Lieky lazaretu dodával MUDr. Čajka z Bardejova. Peter Stebila sa stal strážnym lazaretu a jeho zástupcom bol lesník Marcinko. Stebila zaistoval pre ranených potraviny

z okolitých dedín. Ranení sa šťastne dočkali príchodu sovietskych vojsk a 22. januára 1945 prešli do bardejovskej nemocnice, kde ich lekári Čajka a Radač odborne ošetrili a odovzdali sovietskym lekárom na ďalšie doliečenie.

P. Stebila po krátkom odpočinku sprevádzal raneného Žuravľova až do Moskvy. V Ľvove mu navrhli, aby pokračoval v boji v tyle nepriateľa v Brdských lesoch pri Prahe, v partizánskej skupine *Uragán* v Dobříšskom okrese. Skupina tam bola zasadená koncom marca 1945 a jej veliteľom bol sovietsky kapitán P. S. Pavlov (Satveľov). Úlohou skupiny bolo vysvetľovať obyvateľstvu význam partizánskeho hnutia, mierovú politiku ZSSR a presvedčovať ľudí o nevyhnutnosti víťazstva nad fašizmom a o skončení druhej svetovej vojny. Skupinu tvorilo desať členov, z čoho boli dvaja Slováci, jeden Ukrajinec a ostatní Rusi.

P. Stebila udržiaval spojenie s ilegálnymi pracovníkmi KSC, ktorí im pomáhali v zásobovaní a dohodli stretnutia s obyvateľstvom.

17. mája 1945 sa P. Stebila so svojimi bojovými druhami zúčastnil na slávnostnej prehliadke v Prahe.

V roku 1946 bol z Československej armády demobilizovaný. Neskôr vykonával rôzne stranické funkcie — stal sa aktívnym budovateľom socializmu, doplnil si vzdelanie, v roku 1951 maturoval v Humennom po dvojročnom štúdiu pre partizánov pri Ruskom gymnáziu. Za bojové a pracovné zásluhy bol vyznamenaný vysokými sovietskymi a československými vyznamenaniami a aj poľským odznakom Grunwaldzka, za bojovú činnosť proti fašizmu na poľskom území.

Peter Stebila, komunista, vlastenec a internacionálista ešte stále aktívne pracuje vo Zväze protifašistických bojovníkov, možno ho často stretnúť na školách i vojen-ských útvaroch, kde mladej generácii rozpráva o svojej bojovej ceste.

JIŘINA A BEDŘICH KOPOLDOVCI

Jaroslav Procházka

Armádny generál JUDr. Jaroslav Procházka sa narodil 26. 6. 1897 v Plzni, v rodine stredoškolského profesora. Po maturite na gymnáziu v Plzni bol odvelený na front, kde sa čoskoro dostal do zajatia. V októbri 1917 odišiel ako legionár do Francúzska na nemecko-francúzsky front. Po návrate do Československa študoval na právnickej fakulte UK v Prahe. Po jej ukončení pracoval na riaditeľstve štátnej dráhy v Plzni.

Už ako vysokoškolák študoval marxistickú literatúru, hlavne Marxov *Kapitál*, Leninov spis *Imperializmus ako najvyššie štádium kapitalizmu*, ktorý neskôr aj preložil do češtiny. Hľadal tak odpoveď na otázky, ktorými sa začal zaoberať už v ruskom zajatí, kde sa stretol aj s učením ruských sociálnych demokratov.

Počas štúdia sa aktívne zapojil do hnutia ľavicovo orientovaného študentstva. Po prechodnom členstve v Realistickom klube, kde pracoval pod vedením Zdeňka Nejedlého, publikoval v časopise *Var* revolučné články ako Pravčiarstvo a ľavičiarstvo, Revolúcia ako veda, Marxizmus a umenie a pod. Prispieval aj do iných ľavico-vých časopisov a prednášal v plzenskom Proletkulte.

V roku 1924 vstúpil do KSC a čoskoro sa stal členom ústredného Agitprotu, ktorý vtedy viedol Klement Gottwald. V tom čase sa spriateliel aj s Júliusom Fučíkom, Ivanom Sekaninom, Mariou Majerovou — svedčia o tom aj dobové fotografie.

V Agitprope sa zaobral prekladmi diel klasikov marxizmu-leninizmu a vydávaním marxistickej literatúry. Okrem iného mal s bratom Vladimírom na starosti vydanie zborníka *Desať rokov diktatúry proletariátu (1917—1927)*. Napísal tam statí Sovietske pracovné právo a Národnostná otázka v Sovietskom zväze a Československej republike.

Pre svoju činnosť v komunistickej strane, za ktorú kandidoval vo všeobecných voľbách, bol za trest preložený do Košíc, ale aby mohol pokračovať vo vydavateľskej a prekladateľskej práci, prijal miesto advokátneho koncipienta v Kladne.

V roku 1931 ho strana vyslala do Moskvy, aby v nakladateľstve cudzozájazyčnej literatúry prekladal Marxove, Engelseove a Leninove spisy, materiály Kominterny, VKS(b) a pod. Bola to náročná a zodpovedná práca, pretože okrem iného bolo treba vytvárať aj novú terminológiu. KSC tomu pripisovala veľký význam a kontrolnou redakciou sa zaobrali dokonca členovia politbyra.

Po vypuknutí vojny medzi ZSSR a Nemeckom pracoval J. Procházka v českom vysielaní moskovského rozhlasu. Keď sa začala tvoriť československá vojenská jednotka v Sovietskom zväze, bol k nej vyslaný zahraničný vedením KSČ a poverený úlohou viesť tu stranícku organizáciu. Bolo to po prvýkrát v histórii československej armády, že v nej pracovala stranícka organizácia, aj keď v záujme jednotky vojska pôsobila neverejne. V tomto smere bolo treba objasniť mnohé problémy, a preto inštrukcie k práci dostal J. Procházka, vtedy štábny kapitán v zálohe, priamo od K. Gottwalda, J. Švermu a G. Dimitrova.

S prácou J. Procházku je spojený vývoj straníckej, politickej a osvetovej činnosti v československej jednotke. Po svojom príchode sa sice stretol s pokusmi niektorých dôstojníkov preložiť ho na hospodársky úsek a znemožniť jeho úlohu, ale on si svoju usilovnosťou, húževnatostou, znalosťami a inteligenciou, aj nevtieravým prístupom k ľuďom získaval každý deň väčšiu autoritu. Stal sa vplyvným funkcionárom armády, ktorý na konci vojny bol mesiac tlačovým zástupcom zboru. A práve on koncipoval aj program výstavby armády v príslušnej kapitole Košického vládneho programu.

Jaroslav Procházka si čoskoro získal dôveru veliteľa zboru, Ludvíka Svobodu. Presadil sa však aj na iných úsekokach života jednotky a stál po boku generála Svobodu aj na pozorovateľniach a vojenských stanovištiach počas bojov. Zastupoval ho aj pri rokovaniach na veliteľstve frontu alebo napríklad pri vyšetrovaní zločinov, ktorých sa dopustili fašisti voči obyvateľom vypálenej obce Český Malín.

Spolu s L. Svobodom a ďalšími vysokými dôstojníkmi získaval postupne kladný vzťah k moskovskému vedeniu KSČ, čo sa odrazilo pri výstavbe novej ľudovej armády po vojne.

Hlavnu činnosťou Jaroslava Procházku bolo riadenie straníckej a osvetovej práce — najprv v 1. prípore, potom v 1. brigáde 1. čs. armádneho zboru v ZSSR a nakoniec na Ministerstve národnej obrany, kde bol na čele novozriadenej Hlavnej správy výchovy a osvety.

Jaroslav Procházka našiel cestu pre rozvíjanie straníckej činnosti v rámci oficiálne uznanéj osvety. Stranícke organizácie urobili veľa pre revolučnú náladu vojska, jeho pokrovovú orientáciu, pre bojovú morálku a pre stmelenie bojovníkov lišiacich sa triedne, národnostne i nábožensky. A na každodennej straníckej práci, na jej vedení sa výrazne podieľal J. Procházka. Dokázal zamerat činnosť komunistov na potrebné a dôležité úlohy a súbežne na vytváranie základov armády nového typu. Chránil stranícku organizáciu pred výstrelkami niektorých radikálov, vedel viesť komunistov k tomu, aby brali do úvahy reálnu situáciu a nepredbiehali vývoj.

Pri riadení politickovýchovnej a osvetovej činnosti prenášal J. Procházka líniu zahraničného vedenia KSČ do osnov prednášok a vojenskej tlače. V rámci oficiálnych smerníc vychovával vojakov v duchu pokrovových tradícií, nadvázoval na slávne kapitoly národných dejín a vysvetľoval zásady, na ktorých má byť po oslobodení budovaná nová republika. Dôležitým prvkom bola aj výchova k nenávisti voči fašistom, ako aj nezmieriteľný postoj k pasívite a zbabelosti.

Pri svojich prednáškach si poslucháčov získaval objektívitu výkladu a správnym analyzovaním problémov. Pre podriadených osvetových dôstojníkov napísal desiatky prednášok a pomohol mladým, menej skúseným pracovníkom zvládnut-

zásady propagandistickej práce. V tomto smere bolo prínosom usporiadanie v poľných podmienkach piatich kurzov pre osvetových bojovníkov, v ktorých J. Procházka niesol hlavnú tarchu práce ako ich organizátor a prednášateľ. Mnohí osvetoví dôstojníci padli v bojoch alebo boli ranení, a pritom zbor početne vzrástal a príprava nových osvetových dôstojníkov bola nanajvýš naliehavá. Autoritu J. Procházku rešpektovali tak mladí osvetoví dôstojníci, ako aj skúsení stranícki funkcionári, redaktori, ktorí v zbere pôsobili ako osvetoví dôstojníci (Hruška, Štětka, Harus, Turjanica a i.). Všetkých spájala politická alebo bojová minulosť — činnosť v partizánskych jednotkách či pobyt v koncentračných taboroch alebo väzniciach. Revolučnú minulosť vyžadoval J. Procházka ako jednu z podmienok pre zaradenie do zložky osvetových dôstojníkov.

J. Procházka správne odhadol význam vojenskej tlače ako každodennej spojnosti pri politickom uvedomovaní sa vojakov, často rozmiestnených na odľahlých úsekokoch. Spolu s novinármí — Reicin, Mareš, Rott podporil vznik niekoľkých vojenských denníkov: boli to časopisy *Dení zprávy*, *Plameň slobody*, *Směr západ*, ktoré vychádzali v jednotlivých brigádach zboru, zborový denník *Za svobodné Československo* a týždenník *Naše vojsko v SSSR* a časopisy, ktoré vydávala armáda pre civilné obyvateľstvo na oslobodenom území, ako *Nová sloboda* a *Bojovník*; prispieval aj do *Československých listov*, vydávaných v Moskve.

Vojaci dostávali tieto správy mnohokrát aj do frontových línii prvého sledu a s radosťou prijímalu aj skutočnosť, že časopisy boli trojjazyčné — v českom, slovenskom a ukrajinskom jazyku.

J. Procházka podporoval mnohostrannú činnosť osvetových dôstojníkov — z neveľkej hudobnej skupiny vznikol pod vedením Vítu Nejedlého armádny umelecký súbor, vojaci vytvorili spevácke zby, pripravovali kultúrne programy k významným udalostiam v jednotke, v niektorých brigádach boli aj pojazdné kiná, pracovalo tu niekoľko fotografov, ktorých snímky majú dnes historickú hodnotu.

Osveta mala na starosti aj propagandu proti nepriateľovi.

Po prekročení hraníc republiky boli osvetoví dôstojníci zboru poverení úlohou zakladania národné výbory. J. Procházka sa sám podieľal na založení národného výboru v prvej československej oslobodenej obci Kalinov. Viedol aj kurzy pre pracovníkov, ktorí mali na oslobodenom území obnovovať život vo vojnou poškodených obciach.

Osvetoví dôstojníci spolupracovali s politickými zložkami Sovietskej armády, ktoré našej osvete zboru pomáhali — vysielali svojich vysoko kvalifikovaných lektorov, umelecké súbory, filmových kameramanov, posielali množstvo kníh, dennej sovietskej tlače, hudobných nástrojov, počné tlačiarne a veľa ďalších prístrojov potrebných pre kultúrno-osvetovú činnosť.

Jaroslav Procházka mal zásluhu na organizovaní bohatej a rozsiahlej činnosti osvety, ktorá sa zaslúžila aj o to, že naše vojsko v ZSSR úspešne splnilo svoje poslanie v národnoodbozovacom boji.

Na konci vojny odišiel Jaroslav Procházka spolu s novým ministrom národnej obrany Ludvíkom Svobodom do Košíc, aby na MNO vytvoril zložku, ktorá postupne prerastala do hlavnej politickej správy ľudovej armády. Túto činnosť,

vrátane podmienok povoju nového obdobia zodpovedajúcim formám straníckej práce, riadil ako ich náčelník a neskôr aj ako politicko-právny náimestník ministra.

V ďalších rokoch zastával armádny generál Jaroslav Procházka funkciu náčelníka generálneho štábu. Po odchode z armády sa venoval pedagogickej a vedeckej činnosti. Bol profesorom a neskôr rektorm Karlovej univerzity, členom korešpondentom ČSAV. Na sklonku života bol náčelníkom Vojenského historického ústavu. Zomrel 7. septembra 1980.

Jeho meno je nerozlučne spojené s vytvorením základov novej ľudovej armády a vznikom straníckej činnosti v ozbrojených zložkách.

VÁCLAV ŠIRC

Denník bratov Václava a Emanuela Noskovcov

*Podľa denníkových záznamov, polnej pošty
a vlastných poznatkov spracoval autor*

Namiesto úvodu

máj 1981

Ako sprievodca Čedoku som sprevádzal zájazd na Volynsko, ktorý usporiadal OV ČS PB v Žatci. Cestou som sa zoznámil s účastníkom zájazdu inž. Miroslavom Noskom z Děčína a jeho manželkou. Dozvedel som sa, že jeho otec Václav Nosek, príslušník 3. delostreleckého pluku 3. brigády, padol 27. apríla 1945 v Mojšovej Lúčke pri Strečne. Môj nový známy mi po návrate do vlasti poslal balíček písomností z otcovej pozostalosti — československý vojenský kalendár z roku 1943, ktorý bol vydaný vo Veľkej Británii, a niekoľko listov polnej pošty, ktoré otec poslal matke z frontu. Niektoré listy boli písané kostrbatou češtinou, niektoré po rusky. Ich pisateľ nikdy nechodil do českej školy. Narodil sa 25. 2. 1908 v Hrušvici pri Rovne na Volynsku. Najprv navštievoval ruskú školu a po roku 1921, po príchode Poliakov poľskú. Písma však na prvý pohľad prezrádzajú vrodenú inteligenciu pisateľa. Obsah listov a denné záznamy v kalendári zase odvážneho, uvedomelého človeka.

Otec mu skoro zomrel. Vyrastali spolu s bratom Emanom ako siroty. Václav vlastnil v Hrušvici 4-hektárový pozemok s chalupou po otcovi. Eman sa vyučil za strojného zámočníka. Vďaka svojej a manželkinej pracovitosti žili s dvoma deťmi Vítkom a Mirkom v relatívnom blahobete.

Po príchode Sovietov v roku 1939 ho spoluobčania zvolili za predsedu dedinského sovietu v Hrušvici. Funkciu vykonával svedomite, nedopustil, aby komukolvek v dedine ublížili. Napriek tomu sa počas okupácie v rokoch 1941—1944 stal terčom prenasledovania zo strany ukrajinských nacionalistov — banderovcov. Zachránilo ho iba to, že krajania dokázali držať pohromade, celá obec svorne „stála za ním“.

2. marca 1944 sa spolu s ostatnými hrušvickými mužmi a chlapcami prihlásil do československej armády. Sovietsky Vojenkomat (okresná vojenská správa) v Rovne ich odosielal vlakovým transportom k 2. československej paradesantnej brigáde v Jefremove pri Moskve. 2. brigáda, ako elitná výsadkárska jednotka, zaradila do

svojich radov mužov od 20 do 35 rokov. Mladší a starší a takisto tí, ktorí mali zníženú fyzickú schopnosť, boli zaradení k náhradnému útvaru, kde absolvovali delostrelecký výcvik. V apríli 1944 ich poslali k 1. československému armádnemu zboru na Bukovinu, kam dorazili 11. mája 1944. Stali sa základom 3. delostreleckého pluku 3. československej brigády.

O priebehu výcviku a bojov pri Dukle, Jasle, Liptovskom Mikuláši necháme rádšej prehovoriť záznamy v denníku a v kalendári a taktiež niekoľko listov. Ich pisateľ zahynul 27. apríla 1945 pri plnení svojich povinností. Niektoré miesta sú doplnené vlastnými komentármami.

V ten deň spolu s ním zahynuli ďalší traja príslušníci 3. delostreleckého pluku.

Podľa záznamu Múzea revolučných bojov a oslobodenia v Ostrave to boli:
Josef Šimek zo Zločovskej Nivy pri Haliči, nar. 1897 a Jozef Lev z Ujezdcov pri Rovne, nar. 1906. Meno tretieho sa nepodarilo zistíť.

Z denníka Václava Noska

25. apríla 1944

Za krásneho jarného počasia sme popoludní vyšli z Jefremova.

27. apríla 1944

Prišli sme na stanicu do Kurska. Od Kadleca som dostal balíček z domu a 400 rublov, tabak a mydlo.

V liste sa spomína, že Kadleca poslali spolu so skupinou hudobníkov k 2. čs. samostatnej paradesantnej brigáde do Jefremova. V Kursku sa na stanici stretli s transportom z Jefremova, ktorý išiel ďalej cez Proskurov (dnes Chmelnickij) na Bukovinu a v ktorom bol aj Václav Nosek.

28. apríla 1944

Odchod z Kurska.

29. apríla 1944

Došli sme na železničnú stanicu Vorožba.

30. apríla 1944

Došli sme do Darnice pri Kyjeve.

1. mája 1944

O polovicu sme prešli Dneper. Ráno sme dorazili do Kyjeva. Po našom odchode z Kyjeva sa uskutočnil nálet na mesto.

2. mája 1944

Prišli sme do Fastova, kde sme zažili fašistický nálet.

3. mája 1944

Stanica Čornorudka.

4. mája 1944

V Kazatine som sa stretol s Mariou Fiřtovou.

Aj keď nevieme nič určité, predpokladám, že Marie Fiřtová spolu s ďalšími českými dievčatami z Volynska cestovala do Kyjeva do československého kurzu vojenských ošetrovateľiek.

7. mája 1944

Prišli sme do Vinice. Pekné mesto v zeleni stromov na miernych svahoch.

8. mája 1944

O 10. hod. sme prišli do stanice Žmarinka. O 15. hod. do Proskurova (dnes Chmelnickij).

11. mája 1944

Prišiel som do Sadagury na Bukovine.

1. čs. armádny zbor v ZSSR sa sústredoval a absolvoval vojenský výcvik v lesoch nedaleko Černovic a Sviatyna, po oboch stranach bývalej poľsko-rumunskej hranice z rokov 1921—1939. Tam sa formovala aj 3. brigáda.

26. júna 1944

Dozorná služba: Václav Nosek, J. Havlíček.

30. júna 1944

Dostal som „cez ruku“ list z domu.

(Listy „cez ruku“ boli poslané z domu z Volynska po niekom, kto odchádzal k československej armáde.)

5. júla 1944

O 17. hod. sme v daždi došli do lesa nedaleko dediny Čerňavka. Batéria zostáva v pohotovosti.

9. júla 1944

Nedela. Návšteva Zdeňka Fierlingera v batérii.

11. júla

Batéria má službu. Pekné, teplé, letné počasie.

Odovzdané na oddiel:

1 ďalekokohľad č. 4288036

1 odfsichor

1 delostrelecký kruhut

1 kompas

(Pisateľ denníka bol zaradený do funkcie výkonného rotmajstra. Preto tie hospodárske povinnosti a záznamy.)

14. júla 1944

Zlé správy z domova. V susednej osade Chomout banderovci zavraždili Vladimíra Šťastného.

16. júla 1944
Dnes začala batéria prvé ostré streľby.

18. júla 1944
Od kapitána Machača požičaná krátká tabuľka streľieb.
P. S. Vrátená 3. augusta 1944.

20. júla 1944
Požičané pre 2. batériu:
1 celuloidový kruh
1 kružidlo
Prevzal voják Josef Sajko. Vrátené 21. júla 1944.
Ostré streľby z húfnice.

21. júla 1944
1. batéria si požičala:
1 buzolu č. 06394. Pivoluška.
2. oddiel si požícal: 2 uhlomery

č. 24741
24742
2
3 batéria 06128 2474

vojak Ulrich prevzal: 1 kompas
slobodník Krajč prevzal: 1 sekuru, 1 lopatu
Poručíkovi Sládečkovi bola požičaná tabuľka streľieb 1.
Prevzal voják Melničuk.

Z týchto záznamov je jasné, že pri delách 3. pluku bol citelný nedostatok meračských a iných pomocok.

22. júla 1944
0 5.30 hod. bolo 17 mužov odvedených na VP a pátrači k 7. batérii.

23. júla 1944
Batéria má službu 1 — 1 — 18

24. júla 1944
8.00 hod. VP
Kryštof
Fulen
9.30 hod. slobodník Krajčovič.

25. júla 1944
Dozorná služba 3. delostreleckého pluku:
desiatnik Josef Toth
6.00 — 7.30 hod. kúpanie
10.00 hod. záznam o trestoch
6.00 hod. päť mužov pred veliteľstvom delostreleckého oddielu.

26. júla 1944
Stráž batérie 1 — 1 — 18.

27. júla 1944
Máme pohotovosť.

28. júla 1944
Do 12. hod. predložiť prehľad o vekovom zložení mužstva batérie:
do 20 rokov
20 — 25 rokov
25 — 35 rokov
35 — 40 rokov
nad 40 rokov
Odišla domov Marie Havlíčková.

Asi bola na návštive u svojho manžela Josefa. Veľa žien z Volynska podstúpilo tažkú, približne 400 km dlhú, v tom čase nebezpečnú cestu za svojimi manželmi na Bukovinu. Väčšinou využili autostop. Pre mnohých chlapov to bolo posledné stretnutie v živote so svojimi ženami.

29. júla 1944
Batéria má službu na stráži. Odchádzame na ostré streľby.

31. júla 1944
Pri cvičení bolo vystrielaných:
800 puškových nábojov,
300 samopalových nábojov,
9 naganových nábojov,
40 pištoľových nábojov.

V zápisoch sa pisatel prejavuje ako starostlivý hospodár so strelivom, náradím, materiálom.

1. augusta 1944
Slobodníkovi Krajčovičovi boli vydané 2 kompasy, Mikulkovi 1 kompas.
Prevzal: Pilný
Plánov. ukazov. 1.
Stráž batérie 1 — 1 — 20.

2. augusta 1944
Pohotovosť batérie.
Spojka na SV brigády.

6. augusta 1944
Cvičenie veliteľov batérie, nástup o 6.30 hod.
pomôcky: mapy 1 : 50 000

M — 35 — 124
M — 35 — 125

pohotovosť 1. 1. batérie 14.30 hod.
stavy stráži 1 — 2
1 — 1 — 3 + 1 spojka

7. augusta 1944

Služba: desiatník Josef Toth

Stráž batérie: 1 — 1 — 22

Na pluk bolo odoslaných 10 cvičných plynových masiek.

Prevzal Vladimír Vik.

Rotmajster Vladimír Vik, Noskov spoluobčan z Hrušvice, žil po vojne v Lounoch, kde aj zomrel.

8. augusta 1944

Do auta boli naložené:

3 debny nábojov do pušiek

1 debna nábojov do samopalov.

9. augusta 1944

04. hod. odchod z Čerňavky. Prechádzame po trase Horodenka — Tlumacz — Stanislawów (dnes IvanoFrankivsk 2). O 17. hod. príchod do Wojnilowa.

V Stanislawóve pripravilo československým vojakom tamojšie poľské obyvateľstvo veľmi srdečné privítanie. Pravdepodobne ich podľa zelených československých uniform, tak nápadne podobných poľským a podľa spevu poľských vojenských piesní, považovali za poľských vojakov. Ich správanie sa nezmenilo ani vtedy, keď zistili svoj omyl.

11. augusta 1944

Príchod zajatých Nemcov a Maďarov do Wojnilowa.

Pohotovosť batérie. Hliadka 1 — 10 na vojenkomitéte. Už to neboli tí spurní dobyvatelia, ako sme ich poznali na Volynsku v roku 1941 a počas okupácie, ale skôr skormútené, zmoknuté sliepky . . .

12. augusta 1944

O 3. hod. bolo 15 mužov ozbrojených samopalmi na V. V. L.

13. augusta 1944

Nedeľa. Z Wojnilowa odišla domov Z. Pecháčková, ktorá tu bola na návštive so svojím manželom. Popoludní zabil blesk pri rádiostanici radistu Rostu Cimbála. Pretekly batérie v behu.

Rosta Cimbál (nar. 1927) ešte nepodliehal vojenskej povinnosti. Vstúpil do československej armády ako dobrovoľník. Blesk ho zasiahol pri pojazdnej rádiostanici práve vtedy, keď postavil vysokú vejárovitú anténu. Jeho otec slúžil tiež v československej armáde.

Matka si odviezla jeho telesné pozostatky domov, kde ich pochovala na tamojšom českom cintoríne v Nivě Hubínské.

14. augusta 1944

Dozorná služba na pluku — rotný Josef Toth. Spojenci sa vylodili na južnom pobreží Francúzska pri Marseille.

15. augusta 1944

Pohotovosť 1. batérie.

19. augusta 1944

Pohotovosť 1. batérie.

Odchod z Wojnilowa cez Lvov do dediny Jatvjahy.

20. augusta 1944

Nedeľa. Prísaha celej 3. brigády na brigádnu zástavu v Jatvjahách.

Slávnostná prísaha na brigádnu zástavu znamenala v podstate dovršenie bojového výcviku a stmelenie brigády, ktorá bola zložená z Čechov, Slovákov a Zakarpatských Ukrajincov, a taktiež zo zložiek rôzneho sociálneho pôvodu, do jedného bojaschopného celku.

21. augusta 1944

3. československá brigáda, značka 103.

Odchod z Jatvjah do Sadkovičova.

V Jatvjahách zmizol bez stopy voják Leon Suravský z Kostencu pri Dubne na Volynsku.

Leon Suravský pochádzal z ukrajinskej dediny Kostenc pri Dubne, podľa priezviska asi Ukrajinec. Jeho záhadné zmiznutie sa dalo vysvetliť aj tak, že bol zavraždený banderovcami. Banderovci totiž dali svojim prívržencom pokyn, aby vstupovali do sovietskej alebo československej armády a potom so zbraňou v ruke prechádzali do radov banderovcov.

Prípad Leona Suravského zostal neobjasnený.

25. augusta 1944

V Sadkovičove som sa stretol s tetou Kubínovou.

Teta Kubínová bola zrejme na návštive u svojho manžela alebo syna.

27. augusta 1944

Dozorný oddielu desiatník Josef Havlíček.

28. augusta 1944

Dozorný rotmajster oddielu desiatník Machanec.

Pomocník dozorného pluku čatár Candrák, raport o 12.00 hod.

Traja muži sú k dispozícii na výpomoc v kuchyni.

28. — 29. augusta 1944

O 5. hod. začala stráž streľbu. Ranený bol Jan Kryštof.

Pretože chýba bližšie vysvetlenie incidentu, môžeme sa len domnievať, že Jan Kryštof sa stal obeťou omylu.

31. augusta 1944

Štvrtok. K večeru odchod zo Sadkovičova. V noci nálety.

Fašistické letectvo v tom čase robilo nočné nálety, predovšetkým na železničné spoje. Snažilo sa tak narušiť železničný prevoz, a tým zásobovanie frontu.

1. septembra 1944

Na výpomoc do kuchyne boli dočasne pridelení traja muži. Príchod do dediny Mostkowice pri Sambore.

2. septembra 1944

Dvořák sa vrátil z dovolenky. Priniesol mi list a balíček od manželky.

3. septembra 1944

Desiatnik Václav Nosek v dozornej službe oddielu. U nás doma v Hrušvici býva odpust. Dnes sa nemá kto doma veseliť, keď všetci zdatní muži a chlapci sú v armáde.

4. septembra 1944

Dozorná služba Havlíček.

Večer odchod z Mostkowíc.

5. septembra 1944

Do kuchyne boli pridelení traja muži. Po polnoci sme zaujali palebné postavenie pred Krosnom v dedine Korczyna.

Bola to delostrelecká príprava pred nástupom na Duklu.

6. septembra 1944

Ocitli sme sa uprostred nemeckej streľby. Vypálených bolo osem rán.

8. septembra 1944

O 6.30 hod. sa začala delostrelecká príprava a ofenzíva. Batéria vypálila 158 výstrelov.

Bola to súčasť delostreleckej prípravy sovietskeho a československého delostrelecku pred vstupom do Karpát, na pomoc Slovenskému národnému povstaniu.

9. septembra 1944

Sobota. Wrocanka. Vystrelencov dvadsať výstrelov. Vojak Chalus ranený. Prevezený do nemocnice.

Vo Wrocanke nastalo nadmerné sústredenie vojsk 3. brigády a neočakávaný delostrelecký prepad nepriateľom, v ktorom sa mylne predpokladalo, že nie je v bezprostrednej blízkosti. Náčelník štábu 3. delostreleckého pluku, nadporučík Rudolf Paneš, rodák z Mělníka, obsadił s delostreleckými pátračmi vhodné pozorovacie stanovište v dome na okraji dediny. Na potlačenie priameho nepriateľského útoku sa vo veľkej miere podieľala protiletecká batéria 3. brigády poručíka Jandu, ktorá priamou palbou odrazila útok fašistickej pechoty.

Nadporučík Paneš spolu so svojimi pátračmi zahynul po priamom zásahu pozor-

rovacieho stanovišta delostreleckým granátom. Z pátračov prežil iba Mikuláš Kratochvíl, rodák z Čechohradu pri Melitopole.

3. brigáda utrpela vo Wrocanke veľké straty, ktoré podstatne znížili jej počty a negatívne poznamenali ďalšiu bojaschopnosť.

(Podľa spomienky rotmajstra v z. Vladimíra Vítka.)

10. septembra 1944

Nedeľa. Postup smerom na juh, do Karpát. Zaujali sme palposty pri lese južne od dediny Kobylany, na výšine nedaleko veľkostatku za dedinou Chorlówka.

11. septembra 1944

Ráno sme vystrieľali 112 rán. Večer sme opustili palposty. Prenocovali sme v poli.

12. septembra 1944

V noci presun z dediny Kobylany za dedinu Lęki. Odtiaľ sme vypálili 49 rán.

V Lékach delostrelecká palba nepriateľa zasiahla československé nákladné auto so strelivom. Auto začalo horieť. Vladimír Vik spolu so sovietskym vodičom sa odsunuli s horiacim autom z nebezpečnej blízkosti skladišta streliva. Zachránili tak skladište a azda aj mnoho životov.

Za tento čin boli Vik a sovietsky vodič vyznamenaní medailou Za chrabrost.

13. septembra 1944

Streda. Ráno hmla, neskôr sa vyčasilo. Stále sme v lese nedaleko Lęki. Krásne slnečné počasie. Dnes sme vypálili 112 rán.

13. — 14. septembra 1944

V noci sme vypálili 78 rán. Cez deň iba jednu ranu.

15. septembra 1944

Piatok. Padol veliteľ minometného oddielu nadporučík Julius Ulbrych. Vypálených bolo 79 rán. Rotmajster Josef Toth ochorel a bol hospitalizovaný.

18. septembra 1944

Slnečné, teplé počasie. Nad nami preletujú z obidvoch strán granáty z ďalekonosných diel. Od 16.00 hod. sa strhol silný boj na pravom krídle 1. brigády. Naša batéria vypálila 4 výstrely.

Bolo to na južných svahoch kóty 534 na úseku Teodorówka — Iwla. Kóta 534 si pravom vyslúžila prívlastok kóta smrti. Ako jedinečná pozorovateľňa prechádzala niekoľkokrát z rúk do rúk.

19. septembra 1944

Pokojný deň. Pekné, slnečné počasie. Nemecké ďalekonosné delá ostreľujú Kobylany.

20. septembra 1944

Celý deň som strávil na pozorovateľni. Vypálených bolo osem výstrelov. Večer odchádzame z Lék. Rotmajster Toth sa vrátil z nemocnice.

21. septembra 1944

Presun do dediny Równe nad Duklou. Dozvedel som sa, že padol Anděl. Naši dobyli Duklu.

Vladimír Anděl, narodený roku 1898, Noskov spoluobčan z Hrušvice, člen vojenskej hudby. Padol 14. septembra 1944.

22. septembra 1944

Zrána zamračené. Sme pod obstrejom. Večer presun do dediny Lipowica za Duklu. V noci bolo vypálených osem výstrelov.

Batéria asi ostreľovala nepriateľské postavenie na Hyrowej hore, o ktorú sa vtedy tvrdo bojovalo.

23. septembra 1944

Zrána zamračené. Vypálili sme 61 výstrelov. K večeru zásah do palpostu z nemeckého šesthlavňového mímometu tzv. Vanuse. Štýria muži sú ranení, medzi nimi Stejnár z Kvasilova.

V ten deň naši pešiaci a samopalníci dobyli pomocou tankov Hyrowu horu. Pod vrcholom Hyrowej hory zahynul veliteľ 1. praporu štábny kapitán Josef Kholl, rodák z Rakovníka.

Na vrchole Hyrowej hory sa naši tankisti prvýkrát stretli s nemeckými „panzerfaustmi“. Hrdina ZSSR nadporučík Richard Tesařík prišiel o oko.

24. septembra 1944

Nedela. Dnes bolo vypálených osem rán.

25. septembra 1944

Zamračené, mrholenie. Popoludní dážď. Vypálených 32 rán.

26. septembra 1944

Popoludní pekné počasie. Boje utichli. Stále sa zdržiavame pri dedine Lipowica.

27. septembra 1944

Zrána daždivo. Odišiel od nás Rjabov. Prišiel nový veliteľ batérie nadporučík Formánek. Z nemocnice sa vrátil Machanec.

Rjabov — pravdepodobne sovietsky dôstojník-inštruktor.

28. septembra 1944

Nemci v noci ostreľovali hradskú, vedúcu na Duklu. Popoludní presun juhovýchodným smerom za dedinu Daliowa. Večer sme oslavili sviatok Václava.

30. septembra 1944

Ráno Nemci ostreľovali naše palposty. V batérii boli ranení Šatava a Katz. Celý deň strieľame na československú štátну hranicu. Vypálili sme 279 rán. Zamračené.

V ten deň sa tvrdo bojovalo o prístupy k československej štátnej hranici na úseku medzi Zyndranowou a Barwinkom. Batéria podporovala útok našej pechoty.

Šatava, šestnásťročný chlapec z Buršovky na Volynsku, dobrovoľník. Po vojne bol profesorom na Vysokej škole polnohospodárskej v Prahe.

1. októbra 1944

Nedela. Ráno hmla. Vypálených 61 rán. Celý deň sme ostreľovaní. V noci presun od Daliowej.

2. októbra 1944

Zaujali sme palebné postavenie za dedinou Wlisznia, 2 km od československých štátnych hraníc. Ráno pršalo. Deň uplynul pokojne. Na susednom úseku viedlo ruské delostrelectvo paľbu.

3. októbra 1944

Ráno hustá hmla. Cez deň sa zdvihla. Celý deň a celú noc pršalo.

4. októbra 1944

Celý deň pršalo. Večer prípravy na presun. O 2. hod. sme boli ostreľovaní. Ranený Oberajtr. Vypálili sme 52 rán.

Oberajtr — Noskov spoluobčan z Hrušvice.

Dážď veľmi skomplikoval ďalší priebeh Karpatko-dukelskej operácie. Voda zo spodných vrstiev presakovala do zákopov a krytov. Vojaci boli premočení, blato malo všade, vo vlasoch i pod košelou. Horské potoky sa rozvodnili, cesty a chodníky sa premenili na blatišté klízačky.

5. októbra 1944

O 8. hod. presun z Wliszni na staré miesto do Daliowej. Zamračené, ale bez dažďa. Vypálili sme 22 rán.

6. októbra 1944

Zatiahnuté. O 18. hod. presun z Daliowej.

V ten deň 1. čs. armádny zbor v ZSSR prekročil československé štátne hranice a bola oslobodená prvá dedina na tomto úseku Vyšný Komárnik. Tento deň sa stal neskôr Dňom československej ľudovej armády.

7. októbra 1944

O 4. hod. prechádzame československé štátne hranice za Barwinkom. Jedna húfnica nabehla na mínu. Ranený bol voják Marovskij. Stalo sa to na hradskej, asi dvesto metrov od hranice, na území Slovenska.

K iným útvaram boli odvelení: Coufal, Brynda, Chejnovský, Dudáš a Kravčík. Prvá dedina na slovenskom území Vyšný Komárnik.

8. októbra 1944

Nedeľa. Pekné počasie. Celý deň delostrelecká a minometná palba. Nevyliezame von z bunkrov.

9. októbra 1944

Zrána pekné počasie. Čažký a smutný deň — brat Eman, s ktorým sme to „ťahali“ spolu od vstupu do armády vyše pol roka, bol dnes odvelený k minometke. Ako by s ním odišlo všetko. Ďalej boli odvelení: Dordan, Šlezinger, Kravčuk, Toth, Mikulka a Glodan.

Eman Nosek bol odvelený k minometke ako zbrojár.

10. októbra 1944

Prší. Navštívil som Emana pri minometke. Mal som sa tam stat výkonným rotmajstrom 4. oddielu. Vzdal som sa tejto funkcie v prospech Slovákov. Zostal som s kamarátmi pri batérii.

11. októbra 1944

V noci jasno, cez deň dážď. Nad ránom sme boli pod silnou delostreleckou a minometnou palbou. Celý deň ma prenasledujú čažké myšlienky o bratovi Emanovi, o manželke a deťoch doma na Volynsku.

12. októbra 1944

Ráno zamračené, v noci pršalo. Popoludní dopadol nemecký granát 5 metrov od zákopov. Zranil dvoch vojakov z 1. brigády a zabil dva kone.

13. októbra 1944

Ráno a aj počas celého dňa pekné slnečné počasie. Kratochvíl priniesol správu, že padol Václav Kočina, syn Josefa. Spomínam na drahú Libušu a deti.

Správa o Kočinovej smrti bola dodatočne preškrtnutá. Žeby sa nepotvrdila? (V zozname padlých je Bohumil Kočina z Hrušvice, narodený roku 1923, príslušník 2. pešieho praporu 1. brigády. Padol v dňoch medzi 9.—23. septembrom 1944.)

14. októbra 1944

Prekrásne počasie. Vypral som si bielizeň. Od 12. hod. až do večera silná delostrelecká palba a aktívna letecká činnosť. Útok našej pechoty odrazený. Front nepostúpil dopredu.

Bol to prvý väčší neúspešný pokus dostať sa z hôr dolu do Východoslovenskej nížiny.

15. októbra 1944

Ráno hmla, cez deň pekné slnečné počasie, teplo. Boje miestneho významu.

Boli to nočné pokusy malých prepádových skupín preniknúť do nepriateľského tyla.

16. októbra 1944

Ráno hmla, popoludní sa vyjasnilo. Boje miestneho významu.

17. októbra 1944

Ráno zamračené, chladno. Stretol som sa s bratancom Josefom Valáškom. 1. brigáda uskutočnila útok na pravom krídle.

Jeden z desiatok neúspešných útokov, ktoré si vyžiadali mnoho životov.

18. októbra 1944

V noci dážď, ráno zamračené, cez deň slnečné počasie. Stretol som sa s bratancom Bohumilom Noskom a Miloslavom Šťastným. Dostal som list od syna Vítka.

Obidvaja menovaní boli spoluobčania Václava Noska z Hrušvice.

19. októbra 1944

Cely deň prší.

20. októbra 1944

V noci lejak, všade plno mlák a blata. Celý deň zatiahnuté. Nemecké čažké delostrelectvo po celý deň ostreľovalo hradskú, vedúcu zo Svidníka do Komárníkov.

Hradská Svidník — Vyšný Komárnik — Barwinek bola pre 1. čs. armádny zbor v ZSSR jedinou prísunovou cestou. Preto ju nepriateľ stále ostreľoval. Najprv palbou, ktorú riadili pátrači z výšin pri Nižnom Komárniku, hned, keď na ceste spozorovali nejaký pohyb. Neskoršie, keď už vhodné pozorovateľne stratili, vykonávali aspoň nepravidelnú rušivú palbu naslepo.

Crepiny z výbuchu míny rozobili predné sklo nákladného studebaeckera 3. delostreleckého pluku, ktorý riadil Josef Křížek. Vodič a jeho závozník Bečan vyviazli bez úhony. (Podľa rozprávania Josefa Křížka — pozn. aut.)

21. októbra 1944

Ráno zamračené, bez dažďa. O 13.00 hod. delostrelecká príprava k útoku.

22. októbra 1944

V noci dážď. Ráno zatiahnuté, hmla. Na celom našom úseku je pokoj. Iba Havlíček vypálil jednu skúšobnú zameriavaciu ranu. Kvôli hmle však výsledok neboli zistený.

23. októbra 1944

Ráno zamračené. Cez deň teplé slnečné počasie.

24. októbra 1944

Pekné počasie. Havlíček odvelený do plynového kurzu.

Ked' Nemci použili fosforečné delostrelecké granáty, vypukla „plynová horúčka“.

Začala sa šíriť obava, že použijú bojové plyny. Vojaci „vyfasovali“ plynové masky. Každý útvar vyslal do plynového kurzu svojho podôstojníka.

25. októbra 1944

V noci dážď, ráno zamračené s čiastočným pretrhávaním oblačnosti. Písali sme vojnový denník batérie. Nedaleko nášho bunkra dopadol granát.

26. októbra 1944

Ráno pekné počasie. Vypral som si bielizeň. Riedka obojstranná delostrelecká paľba. Stredne živá činnosť sovietskeho letectva. Iljušiny zhadzovali bomby na nepriateľské postavenie. V noci silná delostrelecká paľba nepriateľa.

27. októbra 1944

Zrána prvý mrázik, cez deň pekné počasie. Telefonicky som hlásil, že rádioaparát 1. batérie má Jedinák. Z domu som dostal list a 500 rubľov.

28. októbra 1944

Sviatok. Večer sme trošku oslavovali. Nemecký granát dopadol 10 metrov od nášho bunkra.

29. októbra 1944

Ráno zamračené.

30. októbra 1944

Nad ránom pri delostreleckom prepade padol vojak Alexander Nemčák zo Záleśia na Volynsku, keď stál na stráži pri dele. Cez deň obojstranná silná delostrelecká paľba. Ráno pekné slnečné počasie. V noci poplach.

31. októbra 1944

Zrána pekné počasie so striedavou oblačnosťou. Boli sme na prieskume za dedinou Krajná Bystrá. Strašná noc . . .

Situácia v pechote bola taká kritická, že prieskumy museli zaisťovať aj delostrelci. Neboli zvyknutí na bezprostredný styk s nepriateľom tak ako pešiaci, preto sa pisatel právom zmieňuje o strašnej noci.

1. novembra 1944

Celý deň prší.

3. novembra 1944

Celý deň prší. Nemecké delostrelectvo sa neozvalo.

4. novembra 1944

V noci dážď. Cez deň sychravo. Domov som poslal list. Navštívil ma Bohuš.

List od vojaka z frontu znamenal doma na Volynsku sviatok. Rodina sa tešila, že ich otec, syn či brat je nažive. Prichádzali, žiaľ, aj smutné listy, ktoré oznamovali smrť. Niekedy sa stávalo, že kým došiel list domov, jeho pisateľ už nežil . . .

5. novembra 1944

Zamračené, cez deň pekne. Fasovali sme svetre, teplé spodky, rukavice a šály.

6. novembra 1944

Zrána mráz. Neskôr pretrhávanie oblačnosti. Cez deň pekne. Bol som v Zyndranowej. Streloval som sa s Dražilom a Toníkom Havlíčkom. Poslal som domov list.

7. novembra 1944

Sviatok VOSR. Ráno hmla, sychravo, zima. Navštívil ma Miloslav Šťastný.

8. novembra 1944

Ráno pekne, popoludní dážď. Navštívil ma Liška.

9. novembra 1944

Ráno padal prvý sneh. Eman bol u mňa na návšteve. Zdržal sa tu celý deň. Nemecký granát zasiahol streloivo, ktoré bolo pripravené pre batériu.

10. november 1944

Psie počasie, dážď so snehom.

11. novembra 1944

Zamračené. Presun za Nižný Komárnik. Nocľah pod šírim nebom.

12. novembra 1944

Presun do Zyndranowej.

Presun do Zyndranowej znamenal návrat batérie do Poľska. Zrejme súvisel s prevzatím iného, susedného úseku.

13. novembra 1944

Celý deň zamračené, zima, mráz. Nocoval som v dedine Lipowica.

14. novembra 1944

Zamračené. Kopali sme bunker za dedinou Zyndranowa. Bývam u chudobnej ženy. Jej malému dievčatku som dal látku na sukňu.

15. novembra 1944

Zatiahnuté, vietor, odmäk. Nad ránom Nemci ostreľovali Zyndranowu.

16. novembra 1944

Vietor. Do rána som stál na stráži. Pridelili k nám 5 mužov z 2. oddielu.

17. novembra 1944

Vietor a sneh.

18. novembra 1944

Slnečné bezveterné počasie, mráz. Naši spolu so sovietskymi vojskami podnikli ďalší bezvýsledný útok.

V tom čase sa veľmi tvrdo bojovalo o Obšár a priľahlé výšiny.

19. novembra 1944

Zamračené, zima, vietor. Batéria strieľa celý deň. Vo Vyšnom Komárniku padol Bohumil Nosek.

Bohumil Nosek narodený roku 1921, príslušník 3. ženijného práporu.

20. novembra 1944

Na pravom krídle pretrvávali celú noc a celý deň tažké boje.

V ten deň bola po tažkých bojoch, do ktorých boli z našej strany nasadené posledné zálohy zložené zo spojárov, pohoničov a spojok, prvýkrát dobytá bezmenná výšina 551. Najväčšiu zásluhu na jej dobytí mal podporučík Jiří Hrouda, ktorý ručnými granátmi vyradil guľometný bunker, blokujúci prístup k vrcholu výšiny. On sám už na vrchol výšiny nedošiel. Pod vrcholom stúpil na protipechotnú mínu, ktorá mu odtrhla nohu. Napriek pomoci, ktorá mu bola poskytnutá, zomrel na ošetrovni v Jasliskách.

21. novembra 1944

Sneh s dažďom. Bol som v Jasliskách. Požiadal som o preloženie.

22. novembra 1944

Mráz za slnečného počasia.

23. novembra 1944

Mrzne. Pridelili ma do štábu pluku.

24. novembra 1944

Zamračené, vietor.

25. novembra 1944

Zatiahnuté, veterno.

Toho dňa naši konečne dobyli Obšár a priľahlé výšiny. Tým prekročili posledné karpatské hrebene a zišli dolu k Ondave.

26. novembra 1944

Celý deň prší.

V ten deň vojská 4. ukrajinského frontu oslobodili Humenné, Michalovce a Medzilaborce. 1. čs. armádny zbor v ZSSR dočasne prešiel do obrany na Ondave.

27. novembra 1944

Zatiahnuté. Presun za Nižný Komárnik do Vyškovie. Navštívil ma brat Eman.

28. novembra 1944

Presun silne zamínovaným terénom do Ladamirovej. Každú chvíľu počujeme výbuchy min.

Míny boli rozmiestnené všade. Na poli, v budovách, v záhradách. Pri odmínovačích práciach utrpeli veľké straty ženisti a aj pešiaci.

29. novembra 1944

Presun do dediny Wislava, kde sme nocovali.

30. novembra 1944

Zamračené. Stojíme vo Wislave.

1. decembra 1944

Zatiahnuté, hmla. Navštívili ma bratanci Vláďa a Josef Veláškovci.

2. decembra 1944

V noci mráz, cez deň pekné zimné počasie. Ráno presun do Vyškovie. Dostal som list od Syrovátkovcov.

3. decembra 1944

Nedeľa. Zamračené. Poslali ma na poľské územie kúpiť kravu pre poľnú kuchynu. Kúpil som ju v dedine Albinówka. Stretol som sa s Procházkom.

Zásobovanie vojsk v chudobnom, riedko zaľudnenom kraji, aj zásobovanie z tyla viazlo. Prednosť mali dodávky zbraní a streličia. Preto si vojaci snažili vypomôcť sami. Nakupovali hovädzí dobytok hlbšie v tyle v Poľsku.

4. decembra 1944

Vietor, sneh a mráz. Prenocoval som v Albinówke, kde som kúpil kravu.

5. decembra 1944

Nocoval som v Króliku Poľskim. V noci mráz, cez deň pekné, slnečné počasie. Kúpili sme jalovicu a dve kravy.

6. decembra 1944

V noci mráz. Nocovali sme v Króliku Poľskim. Ráno sme išli za plukom. Kúpili sme dve kravy. Stretol som sa s Toníkom Mackom a Emiliom Masopustom.

7. decembra 1944

Zatiahnuté. Presun do dediny Chotča.

8. decembra 1944

Zamračené. Nemecké delostrelectvo nás ostreľovalo.

9. decembra 1944

Zamračené, dážď.

10. decembra 1944

Nedeľa. Ráno hmla, cez deň pekne. Poslal som list domov.

11. decembra 1944

Zamračené.

12. decembra 1944

Pekné zimné počasie.

13. decembra 1944

Zatiahnuté.

14. decembra 1944

Dostal som list od syna Vítka.

15. decembra 1944

Zamračené, mráz. Poslal som domov list po V. Havlíčkovi.

16. decembra 1944

Hmla, mráz. Prišiel k nám Josef Moravec.

17. decembra 1944

Pekné počasie. Bol som na hospodárskej správe.

18. decembra 1944

Pekné teplé počasie.

23. decembra 1944

Presun z Chotče do osady Chlebné. Kratochvíl odišiel domov. Z domu som dostal list a balík.

U Kratochvila išlo asi o zdravotnú dovolenkú. Mnoho vojakov po predchádzajúcich útrapách na fronte ochorelo, alebo sa u nich prejavili následky zranenia.

Tým sa končia pravidelné denné zápisu v kalendári. Nevieme, a ani sa už nedozvieme, či pisateľ písal denník ďalej. Možno áno, ale ten sa nezachoval.

Na konci kalendára je menný zoznam batérie k 28. 9. 1944:

nadporučík	Formánek	Havlíček J.
podporučík	Toth Josef	Kryštof
čatár	Candrák	Cop
desiatník	Nosek Václav	Korytár
desiatník	Mikulka	Zvonar
slobodník	Krajčovič	Bareš
Ulrich	Dobeš Agnet	Coufal
Goldberg	Hálek Fulek	Brynda
Šlesinger	Maděra Cubera	Danda
Zalmanovič	Pecháček Morovdij	Dudáš
Pinkasovič	Šeinberger Kondra	Mastný
Magur	Kapusta Němčák Al.	Chalaš
	Polívka	
	Šatava	Machanec
	Glodan	Katz
	Kravčuk	Chejnovský
	Volentér	Rozumovič
	Kutek	Dordák
		Nosek (asi Eman)

Zoznam inventára a pomôcok batérie:

Maskovacie obleky 5 kusov

(1 ppor. Toth, 1 npr. Formánek, 3 roztrhané)

łopaty veľké	24 ks	protitankové granáty	80 ks
łopaty malé	8	plynové masky	60
sekery	8	pušky	34
píly	2	(z batérie na mínomete)	
nožnice na drôt	2	odovzdaných	23
čakany	6	na SZ delostrelectva)	8
lomy (pojzre)	3	Glodan	1
?	5	na oddiel	2
?	4	spolu	34

kľuč na plílu	1	do kurzu (nečitateľné)	
diely buzoly	2	Klein	1
stereotrúba	1	Podmalín	1
kompasy	7	Brožek	1
ručné granáty	80	Stavber	1
nagany	3	spolu	4
(odovzdané z batérie)	1		
ppor. Toth	1		
ppor. Blumanfeld	1		
spolu	3		

Samopaly: Mikolka, Machanec, Coufal, Volentár, Chalus, Suravský.

Pušky: Brynda, Dudáš, Chejnovský, Kravčuk, Nosek, Dordák, Šlesinger, Machanec, Šatava, Katz, Morovdij
Odovzdané 2

Povinnosti dozorného rotmajstra oddielu:

O 13. hodine má byť prítomný pri rozdeľovaní stráže. Je osobne zodpovedný za nástup mužstva do služieb. Kontroluje budíček a večierku. Je prítomný pri výdaji stravy. Kontroluje služby v batérii:

Stav v batérii:	48 mužov
v kurze	5 Tomrdle, Podmalín, Klein, Brožek, Štajnberg
chorých	6 Holeš, Kravčuk, Chalus, Šatava, Katz, Goldberg, Wolf
spolu	59 mužov
3054 ?	

Na konci je tento nezrozumiteľný záznam:

puška

Proskurov

polovica auta — (že by to bolo heslo?)

Mená a čísla — (pravdepodobne čísla zbraní):

Rad' 3111

Špigl 3047

Szalský 3056

Papaj 3097

Vrbata 3072

V ďalších záznamoch batérie sa tieto mená nevyskytujú.

Pisateľ zanechal ďalej niekoľko listov, ktoré boli poslané poľnou poštou do rodnej Hrušvice, manželke Libuše a synom Mirkovi a Vítkovi.

1. list

14. mája 1944

Píšem Vám moji drahí, list, aj keď mám iba celkom malú nádej, že ho dostanete. Som živý a zdravý, čo prajem aj Vám. Odkedy som preč z domu, dostał som list „cez ruky“ od Bohumila Kadleca. Bolo to 28. apríla na stanici v Kursku. Hudobníci cestovali do Jefremova a my na západ. 10. mája sme došli do Černovíc na Bukovinu. Pôvodne sme mali ísi do Rovna, ale 5. mája nám v Kazaténe zmenili smer. Škoda, asi nám nebolo súdené stretnúť sa. Čo robia Mirek a Vítek? Ako sa Ti žije a hospodári?

Cestou z Jefremova nás „hnevali“ nočné nálety, hlavne na stanici Dornica pri Kyjeve a 1. mája vo Fastove. Naštastie sa to obišlo bez strát.

Kadlec mi odovzdal všetko v poriadku: tabak, mydlo, 400 rubľov a slaninu. Za všetko Ti veľmi ďakujem. Hodí sa mi to. Za šestnásť dní cesty sme poriadne vyhľadli. Som pri ľažkom delostrelectve. Brat Eman je so mnou. Je nám dosť smutno, zvlášť keď nemáme žiadne správy z domu. 10. mája som sa v Kamenci Podoľskom stretol s Toníkom Mackom. Od neho som sa dozvedel novinky z Hrušvice.

Na Bukovine sa nemáme zle. Veľmi si tu vázia našich vojakov. Všetkého je tu dosť, akoby ani vojna nebola. Vajíčka za 50 kopejok, 1 l mlieka za 1 rubel, 1 kg hovädzieho mäsa za 5 rubľov. Šiesti sme sa zložili a za 100 rubľov sme si kúpili metrákovú ošípanú. Istý čas sme sa mali dobre. Dlho tu asi nebudeme. Sme 45 km od frontu. Počíta sa to k druhej líni. V noci býva delostrelecká paľba.

V 2. paradesantnej brigáde z hrušických zostali: V. Šťastný, Václav Malý, Josef Moravec, Toník Havlíček. Cvičili už zoskoky padákom.

Všetkých Vás zdraví

Váš

Václav Nosek

Bukovina a Besarábia patrili do roku 1940 Rumunsku. V roku 1940 Sovietsky zväz získal tieto územia zmluvou s Rumunskom. V roku 1941 Rumunsko tieto územia znova vojensky obsadilo a spravovalo ako svoje. Bukovina a Besarábia nezažili nemeckú okupáciu. Na rozdiel od sovietskej Ukrajiny boli ušetrené nemeckého

drancovania a vojnovej skazy. Preto tu bol v porovnaní so sovietskou Ukrajinou priam nadbytok potravín každého druhu za desaťkrát nižšiu cenu. Československí vojaci si tu získali úctu a vážnosť ukrajinského aj rumunskejho obyvateľstva hlavne slušným vystupovaním a taktiež organizovanou výpomocou pri žatevných prácach.

2. list

Sadagura 31. mája 1944

Moja milovaná Libuša, moje deti! Oznamujem Vám, že u mňa je všetko v poriadku. Predstav si, že kým som nedostal Tvoj list, nemali sme z domu nijaké správy. List mi doručil kapitán, o ktorom píšeš. Ja ti posielam list po Bačovi, asi bude zo zdravotných dôvodov prepustený domov.

Pošli mi, pokiaľ môžeš, tabak a nejaké peniaze. Neokrádaj však seba ani deti.

Už tri týždne sme v Sadagure, 4 km severne od Černovíc na Bukovine. Je tu dostatok potravín, ale vysoké ceny.

Domov sa asi nedostanem. Som pri batérii, kde sú 122-mm húfnice. Teraz absolujeme ostrý výcvik. Onedlho pôjdeme na front. Som pri 1. batérii. Náš Eman, Pepík Havlíček a Václav Kratochvíl sú v 2. paradesantnej brigáde v Proskurove. Václava Krušinu, Václava Malého, Josefa Moravca, Toníka Havlíčka, Václava Šťastného (dolného) som nevidel. Josef Málek je vraj v 1. brigáde, asi 40 km západne od nás. Možno sa stretнемe na fronte. Nenamáhaj sa doma zbytočne. Neviem, ako pozbieraš obilie. Čakali sme rýchly koniec vojny, a zatiaľ sa to tak nejaví.

Všetkých Vás veľmi pozdravuje

Váš otec

3. list

Sadagura 1. júla 1944

Milovaná Libuška a dieťa, oznamujem Vám, že som živý a zdravý, čo prajem aj Vám. Dražil mi včera od Teba doručil balíček, list a peniaze, všetko v poriadku. Píšeš, aby som prišiel domov. Viem, že už skoro všetci boli doma. Predtým som sa o to nesnažil, nechcel som sa ukazovať na oči tamtým, ved vieš komu. Teraz to už nepôjde, všetko sa urýchlene chystá na front. Dlho tu už asi nebudem. Vykonávam funkciu účtovníka a výkonného batérie, nemá ma kto zastúpiť. Musíš sa s tým zmieriť. Po vojne sa zídeme s tým, aby sme sa už viac nerozišli. Píšeš, ako tam Fiřt a Válek pijú. Všetci to robí nemôžeme. Kto by pôtom bojoval za našu slobodu? Nemrzí ma, že som tu, mám tu bezpečnejší a pokojnejší život ako doma. To vieš, je mi smutno, ale musíš pochopíť, že je vojna.

Včera boli k našej brigáde pridelení: Václav a Miroslav Šťastní a Toník Havlíček. Prosili ma, aby som ich dostał k delostrelectvu. Neviem, či sa mi to podarí. Naše mužstvo je už vycvičené, zatiaľ čo oni majú iba peší výcvik. Delostrelecký výcvik je oveľa náročnejší.

Zo známych sú teraz so mnou v batérii: Václav Brynda, Josef Havlíček, Kutek z Kvasilova, šestnásťročný Šatava z Buršovky, Danda a Coufal z Rovna. Brat Eman je ešte v zbrojárskom kurze v 1. brigáde. Každým dňom by sa mal vrátiť.

Počasie je pekné a teplé, s občasným daždom. Na poliach bude dobrá úroda.

Píšem Ti tento list, odtiaľ už asi posledný, prejde asi mnohými rukami. Poľná pošta funguje mizerne, nedochádzajú žiadne listy. Neviem, či Ty dostávaš listy poštou, poslal som ich už niekoľko. Odpoveď som od Teba dosiaľ nedostal. Až sa odtiaľto pohneme, potom už listy „cez ruky“ nebude možno doručiť. Budem Ti písť často. Píšeš mi, že si zdravá. Buď statočná, máš dosť práce a starostí. Nič na svete netrvá večne. Príde čas, keď sa zídeme, ak nám to je súdené. A ak nie, potom vychovaj z našich detí poriadnych ľudí, platných členov ľudskej spoločnosti. Viac Ti, milovaná Libuška, nemám čo písť. Buď zdravá a hospodár, ako sa dá.

Máme nádej, že pôjdeme na front niekam blízko k Volynsku. Možno sa teda ešte uvidíme, alebo Ti pošlem po niekom list.

Nehnevaj sa na mňa, že ma to nefahá domov. Vieš, čo sa stalo na Špalove.

Pozdravujem všetkých priateľov a známych.

Do videnia

Tvoj milujúci manžel V. Nosek

Poľná pošta 70-68OR

Ako vyplýva z predchádzajúceho listu, Václav Nosek sa opodstatnenie obával prísť domov na dovolenku. Ako sovietsky aktivista v rokoch 1939—1941 bol ukrajinským nacionalistom — banderovcom, trňom v oku. Od nich mohol očakávať vraždu aj mučenícku smrť . . .

Hovorilo sa, že listy písané po ruskej dochádzajú rýchlejšie. Listy v cudzích jazykoch boli údajne posielané na cenzúru až do Moskvy. Boli to väčšinou tzv. „šatôčky“, zložené do trojuholníka.

4. list písaný po rusky

4. novembra 1944

Moja milovaná manželka Libuška a deti. Hneď v prvých riadkoch Vám oznamujem, že som živý a zdravý. 29. októbra som dostal od Teba list a 500 rubľov. Ďakujem za ne, ale peniaze viac už neposielaj. Tu na fronte sú skoro zbytočné, nie je za ne čo kúpiť.

Som tu spolu s bratom Emanom a Josefom Havlíčkom. Dostal som list od syna Vítka. Píše mi, že listy odo mňa nedostávate, a ja som ich toľko poslal. Za celý ten čas, čo sme v armáde, som od Teba dostal poštou iba jeden list.

Buďte zdraví a šťastní

Václav Nosek

5. list

13. januára 1945

Drahá a milovaná žena Libuška, prijmi odo mňa týchto pár riadkov. Som živý a zdravý, čo prajem aj Vám. Píšem Ti v posledný deň v roku, (podľa „starého“ juliánskeho kalendára). My tu nič neoslavujeme. Tí, čo zostali doma, sa asi nemajú čím zaoberať, iba špekuláciemi (šmelinou) a alkoholom. Listy od Teba dostávam zriedka. Od Vládu Havlíčka som dostal list za deväť dní. Neviem, prečo sa v ním nezmieňuje o Kratochvílovi. Odišiel domov 20. decembra, a dosiaľ sa nevrátil. Ani nepíšete, či bol doma.

Asi vieš, kde sa teraz nachádzame, sme stále v Karpatoch. Už sme ich raz prešli. Teraz sme zase na druhom úseku. Keď zostanem nažive, o pár dní Ti pošlem list.

Zatiaľ sme všetci živí a zdraví. Jozef Havlíček, Vladimír Vik, brat Eman a Josef Málek. Nie je tu s nami Josef Moravec.

Veril som, že do Nového roku budeme doma, ale nevyšlo to. Ako som počul, nemáte to doma ľahké. Tu to celkom ujde. Zima je mierna, snehu málo.

Prosím Ča, Libuška, píš mi častejšie. Ani nevieš, čo pre mňa znamená Tvoj list. Píšem Ti často, neviem, či listy dochádzajú. Domov nemôžem prísť už kvôli Tebe, aby si od nich mala pokoj. Všetko Ti vynahradím, až sa po vojne stretneme. Staraj sa o hospodárstvo, aby ste netrpeli nedostatkom, a čakaj na mňa. Možno sa dočkáme. Pozdravuj Vašich a skoro odpíš.

Buďte zdraví. Posielam pusu Vítkovi a Mirkovi.

Váš Václav Nosek

Zďaleka nie všetci vojaci z Volynska došli domov na zdravotnú dovolenku šťastne. Měčislav Mimra z Rohozna, keď bol po zranení pri Dukle prepustený z nemocnice v Lvove na zdravotnú dovolenku, cestoval autostopom sovietskym nákladným autom. Pri Brode hodili banderovci pod auto protitankový ručný granát. A Mimra svojho novonarodeného syna Měčislava nikdy neuzrel . . .

Stávali sa prípady, že vojaci počas zdravotnej dovolenky doma ochoreli. Delostrelecký pátrač Viktor Kracík ochorel doma na týfus, a to práve v čase dovolenky. Potom ho vyhlásili za zbeha . . .

Neviem, čo sa stalo s Kratochvílom . . .

Je zrejmé, že tento list bol písaný v predvečer ofenzívy pri Jasle. 3. delostrelecký pluk sa spolu s ostatnými delostreleckými útvarami vo veľkej miere podieľal na sovietskej delostreleckej príprave pri prelome frontu pri Jasle.

6. list, písaný po rusky

15. februára 1945

Drahá milovaná manželka Libuška. V prvých riadkoch listu Ti oznamujem, že sme živí a zdraví.

Od 8. februára som na inom mieste, v takej istej funkcií, ako som bol vtedy, keď u nás bola Marie Havlíčková. Skoro denne sa vídavám s bratom Emanom a Josefom Moravcom. Z ostatných známych tu nie je nikto. S funkciou som spokojný, páči sa mi. Počasie ujde, je sneh a nie príliš silné mrazy.

Posielam Vám všetkým v liste po jednej fotke. Tebe, Vítkovi aj Mirkovi. Napíš, čo robí Mirek. Asi na mňa už zabudol. Spomínam na Vás každý deň. Josef Málek je teraz so mnou, živý a zdravý.

Až budem môcť, pošlem Vítkovi zošity. Je dovolené posielat balíčky do 5 kg. Tým končím list. Píšte častejšie.

Do videnia

V. Nosek

List bol písaný z frontu pri Liptovskom Mikuláši.

7. list

1. marca 1945

Drahá milovaná manželka Libuša. Tento list Ti píšem vo výročný deň odchodu do armády. Som živý a zdravý. List a balíček, ktorý si mi poslala po Satrapovi, som dostał. To, čo si poslala Dražilovi, som bohužiaľ nemohol doručiť. Neviem, kde môže byť, už som ho dávno nevidel.

Píšeš, že doma sa hovorí, že na fronte padneme všetci, že prežijú iba tí, čo sú v tyle a tí, čo sa „uliali“ a zostali doma. Nemecké guľky a granáty im neublížia, ale ani nás na fronte nezasiahnu všetkých. Komu je súdené prežiť, ten prežije. Som už šesť mesiacov na fronte, ale nikdy som neuvažoval o tom, aby som zbehol domov. Ver mi, že zbehovia a ulievači na to raz doplatia.

Písala si, že syn Mirek bol veľmi chorý, že ste prežili smutné Vianoce. Cez Vianoce som sa zúčastnil ofenzívy pri Jasle v Poľsku, asi o tom vieš. Teraz je nabízkou náš sused Teofil Moravec. Zima je tu mierna, skoro bez snehu, ale v horách je stále chladno. Balíčky mi už neposielaj. Radšej dopraj seba a deťom. Ja sa už bez nich obídem. Nič mi nechýba.

Teraz to už nie je tak ako počas prvých bojov o Duklu. Zďaleka nemáme také straty. Buď preto pokojná. Skoro sa dočkáme konca vojny, potom sa stretneme a ja Ti rozopoviem, čo všetko som prežil. Zavše sa Ti to bude zdať neuveriteľné. Zo všetkého bola najhoršia mokrá a blatistá jeseň v Karpatoch. Všade len kamene a voda. Voda v zákopoch, aj v krytoch. Šťastne sme prečkali jeseň, skoro sa dočkáme jari. Postupujeme dopredu. Spolu s nepremožiteľnou Červenou armádou dôjdeme až do Prahy.

Dúfaj a pracuj len toľko, koľko vľádzeš. Čakaj na mňa a spomínaj tak, ako ja na Vás denne spomínam.

Tým končím. Bozkávam Vítka, Mirku a Teba. Do videnia

Václav Nosek

8. list

10. marca 1945

Milá Libuška,

posielam Ti týchto päť riadkov. Som živý a zdravý, čo prajem aj Tebe. Balíček a list, čo si poslala Dražilovi, ani už neviem po kom, lebo s Dražilom som sa nerozprával, som dostał. Sme spolu s bratom Emanom. Denne vídavam aj Josefa Moravca.

Napíš mi, Libuška, ako sa chytáš na jarné práce na poli. Neviem, čo si počneš bez voza, keď Ti ho ukradli.

Počasie je tu zlé, snehové výchriče a mrazy, aké tu od začiatku zimy ešte neboli. O mňa nemaj starosti, sme dobre oblečení a obutí. Čo nevidieť príde jar a s ňou vari aj koniec vojny. Nikto nečakal, že sa pretiahne tak dlho, ale raz sa musí skončiť.

Doma sa dejú čudné veci, o ktorých mi píšeš. O Blaštákovi, ktorého obesili na moste, aj o Kvetounovi. Preto ani netúžim veľmi po Hrušvici a po domove. Keby si tam nebola Ty s deťmi, nikdy viac by som sa tam ani neukázal. Je to tvrdá skutočnosť. Tým končím. Buďte všetci zdraví a čakaj ma.

Tvoj milujúci Václav Nosek

Spomínaní spoluobčania boli zavraždení banderovcami.

Počas bojov pri Liptovskom Mikuláši sa 3. delostrelecký pluk nachádzal zväčša v palpostoch v Jalovci.

10. marca 1945 18. armáda a s ňou 1. československý armádny zbor v ZSSR bol podriadený 4. ukrajinskému frontu. Tým sa začali podieľať na Ostravskej operácii.

9. list, písaný po rusky

25. marca 1945

Zdravím Vás, milovaná Libuša a moje deti, Vítek a Mirek. Som živý a zdravý. Pravidelne dostávam listy od Teba aj od Emíka, najviac však od Vítka.

Som stále na fronte. Josefa Havlíčka odvelili do tyla, k batérii sa už asi nevráti. Starých vojakov je tu málo. Začína sa už pekné predjarné počasie. Napíš, ako sa Ti darí a kedy začnete siat.

Tým končím list. Odovzdaj môj pozdrav Syrovátkovcom a Vladimírovi Havlíčkovi.

Bozkávam Mirku a Vítka. Len čo sa skončí vojna, čakaj ma doma.

Do videnia

Tvoj milujúci manžel Václav Nosek

31. marca 1945

Toho dňa padol v 3. delostreleckom pluku v Jalovci Josef Satuška zo Sklíně. Zostalo po ňom päť detí . . .

2. apríla 1945

V 3. delostreleckom pluku padol Václav Novotný, narodený roku 1911. Pochádzal zo Sorok v Besarábii.

V rodinnej pozostalosti som objavil aj list Emana Noseka, adresovaný švagrinej Libuši Noskovej.

23. júla 1945

Milá švagríná,

v prvých riadkoch Vás všetkých zdravím. S posádkou sme v jednej dedine nedaleko Žatca. Našou úlohou je zaistíť bezpečnosť územia a priebeh žatvy. Ludí tu nie je veľa, ale žne sa, zväža, ani nevieme ako. Všetko sa zväža samoviazačmi. Mlatba sa robí čistiacimi mláťačkami, ktoré sú poháňané elektrickým prúdom.

Nepáči sa mi ale, že máme príst na miesta, z ktorých musia Nemci odísť. Je to s nami všeljaké. Doma na Volynsku to nestojí za nič. Keby tam bolo trocha pokoja a dalo sa tam žiť, najradšej by som sa tam vrátil.

Napíš mi, ako to tam vyzerá a čo si o tom myslíš Ty.

Pôda je tu kamenistá, úroda je však dobrá. Pekný jačmeň a pšenica. Všetko už dozrieva. Myslím, že podobne je to aj u nás na Volynsku.

Zatial do videnia

Eman Nosek

Pani Libuša Nosková a jej deti sa s manželom a otcom viac nestretli. Ako je napísané v úvode, 27. apríla 1945 zahynul v Možsovej Lúčke pri Strečne.

Jeho manželka s deťmi v roku 1947 reemigrovala do oslobođenej vlasti, žije v obci Ružová pri Děčíne. Splnila manželov odkaz. Z oboch synov vychovala poriadnych ľudí, platných členov našej socialistickej spoločnosti.

Neter zosnulého Václava Noska, pani Jiřina Pešková zo Žatca, bola taká lásková a dala mi denník svojho otca Emana Noska, ktorý bol počas vojny zbrojárom 3. oddielu 3. delostreleckého pluku. Denník je písaný na stránkach lekárskeho kalendára z roku 1934. Pravdepodobne k nemu prišiel niekde na Slovensku. Denník, okrem skorších nepravidelných, sporadických záznamov, sa začína až 3. februárom 1945. Nevieme, či jeho pisateľ si písal denník už skôr. Možno áno, ale ten sa, žiaľ, nezachoval.

Skoršie sporadické, pravdepodobne až dodatočne zapísané záznamy:

6. júna 1944

Ako strojný zámočník som bol odvelený do kurzu zbrojárov.

6. júla 1944

Prišli sme do Černovíc na Bukovinu.

4. septembra 1944

O 00.30 hod. naša batéria zaujala palposty v dedine Podzamcze pred Krosnom.

8. septembra 1944

7.00 hod. Zúčastnili sme sa na delostreleckej príprave pri prelome do Karpát. O 12.00 hod. sme opustili palposty v Podzamcze. Celú noc sme sa presúvali.

9. septembra 1944

Zastavili sme sa vo Wrocanke. Zažili sme fažký delostrelecký a minometný prepad. Veľké straty na ľuďoch, koňoch a technike.

Neúspech pri Wrocanke je bližšie opisaný v denníku Václava Noska.

10. septembra 1944

Bol som odvelený k ľahkej minometke ako zbrojár.

11. septembra 1944

Strelol som sa s Emilem Nesvadbom. Popoludní sme zažili fažký delostrelecký prepad. Bolo desať ranených.

Emil Nesvadba — Noskov spoluobčan z Hrušvice.

14. septembra 1944

Pri batérii bol prvý prípad úmyselného sebazranenia — sebapoškodenia.

Meno páchatela nie je uvedené. Stávalo sa, že vyčerpaným, velakrát šokovaným vojakom zlyhal nervy. Hovorilo sa im SS — samostrel. Čakal ich polný súd a tresťanecká rota.

6. októbra 1944

Pri odstraňovaní poruchy sa zabil Albert Kubka.

Zo zápisu nie je jasné, o akú poruchu išlo a čo bolo príčinou smrteľnej nehody. Možno nevybuchnutá mína v hlavni minometu.

16. januára 1945

Zúčastnili sme sa na delostreleckej príprave sovietskej ofenzívy pri Jasle v Poľsku.

17. januára 1945

Vraciame sa späť na Slovensko.

Ďalej sú v kalendári zapísané technické údaje rôznych druhov zbraní: pušky-opakovačky s ľahkým guľometom degurajev, protitankové pušky PTR, revolver nagan, samopal PPŠ, fažký guľomet maxim, 10-ranová puška SVT, pištole TT, minomet. Sú to zrejme záznamy zo zbrojárskeho kurzu.

Pravidelné, denné záznamy.

3. februára 1945

Viac ako dva týždne sme postupovali za nepriateľom, ktorý ustupoval od Ondavy. V Žiari pri Liptovskom Mikuláši bol nás postup nepriateľom zastavený.

5. februára 1945

Žiar. Poslal som list manželke a dcérkam.

6. – 10. februára 1945

Navštívil ma brat Václav.

Každé takéto stretnutie s bratom, príbuzným, či známym bolo pre vojaka na fronte radostným sviatkom. Vedomie, že sú dosiaľ živí, ich veľmi posilňovalo . . .

12. februára 1945

Nešťastný deň v Žiari.

Nič bližšieho nie je v denníku uvedené, iba zmienky o ľažkej delostreleckej palbe nepriateľa, veľa mŕtvyx a ranených, nepriaznivé počasie.

Podľa Vladimíra Hořinka bol vraj v kostolnej veži v Žiari skrytý nepriateľský pátrač s vysielačkou. Hořinek spomína veľké straty pri najmenšom pohybe vojsk a techniky. Ked' pátrača objavili, vyklula sa z neho mladá Nemka.

13. februára 1945

Žiar. Útok našej pechoty bol odrazený.

Útočníci, zvlášť v horách, sú v oveľa ľažšej situácii ako obrancovia.

14. februára 1945

Poslal som list domov.

Situácia vojakov z Volynska, východného Slovenska a Zakarpatskej Ukrajiny bola v tom čase v porovnaní s vojakmi, ktorí mali rodiny v Čechách a na Morave o to lepšia, že s nimi mali písomný kontakt a nežili v neistote, čo je s ich najblížšími v okupovanej vlasti.

15. februára 1945

Poslal som list domov. V noci nemôžem zaspáť. Spomínam na manželku a dcérky. Uvidím ich ešte niekedy? Bývame na druhom poschodí veľkého domu. Kúrim si v piecke. Kamaráti spia, chrápu, až sa to rozlieha.

Ako zbrojár mal Eman Nosek nepopierateľnú výhodu pred obsluhami minometov. Nemusel byť stále v palpostoch pod holým nebom.

17. februára 1945

Spím v rovnakom dome. Od 1.00 hod. nemôžem zaspáť. Kúrim v piecke. Stále myslím na domov.

18. februára 1945

Stále na mieste. Zakúril som v piecke. Prišla na mňa akási úzkosť. Cez deň som

bol v palpostoch, kde sme zažili niekoľko delostreleckých prepádov. Každú chvíľu sme mohli čakať smrť.

19. februára 1945

Ešte stále sme na mieste. Nocuje u mňa brat Václav. Vo svetle piecky píšem deník. Z frontu počuť nočnú zabezpečovaciu priehtradnú paľbu guľometov.

20. februára 1945

Znova nocujeme v tom istom dome. Vedľa spí nás zdravotník Josef Řehák z Kněhynek. Ja sedím a spomínam na domov.

Brat Václav odišiel do Konskej. Z frontu počuť delostreleckú a guľometnú paľbu. Neviem, ako dlho ma bude ešte táto zem nosiť.

21. februára 1945

Zase sedím pri sporáku a kúrim. Varím husaci polievku. Brat je u mňa, ešte spí . . . Okrem neho tu so mnou spia Josef Řehák, Krejšmíd a Koňák. Blíži sa polnoc, chystám sa tiež spať.

22. februára 1945

Žiar. Opäť u mňa spí brat. Uvaril som hus a zemiakové knedlíky. Pochutnali sme si ako doma. Potom som spal až do rána. Teraz sedím s Coufalom v bunkri. Kryjeme sa pred mínami a granátmi nepriateľa. Možno sa ani nedokáme konca vojny. Od manželky som dostal list, napísaný 28. januára 1945.

23. februára 1945

Sú 4.00 hod. Nemôžem spať. Sadol som si a píšem denník. Domov som poslal dva listy. Večer som sa vrátil do „nášho“ domu. Kúpil som 7 kg hovädzieho mäsa. Vzal som kúsok a varím polievku. Sme tu traja: ja, Řehák a zakarpatský Ukrajinec Korol. O 23. hod. bola polievka uvarená. Zjedli sme ju a chystáme sa spať. Občas počuť guľomety, alebo nad nami preletí granát. Každý vydýchne s úľavou, keď vybuchne ďaleko za nami . . .

24. februára 1945

Žiar. Brat a Řehák spia u mňa v baráku. Celý deň sme „doma“. Dal som si urobiť na topánky nové podrážky. Uvaril som hovädziu polievku s rezancami. Pochutnali sme si. Vonku je snehová víchríca. Počuť aj guľomety. Spomínam tu v Tatrách na domov, ženu a deti. Poslal som domov list.

25. februára 1945

Je 2.00 hod. Sedím a bavím sa s Řehákom, ako to asi vyzerá u nás doma na Volynsku. Podľa správ tam nie je nič dobré. Banderovci vyvádzajú. Na fronte sa občas ozvú guľomety. Vieme vobec, či sa dožijeme zajtrajšieho rána? Stačí zásah granátu do „nášho“ baráku.

26. februára 1945

Sedíme pri piecke a kúrime. Brat dostal balíček z domu. Vonku lomozí vietor. Okolo 12.00 hod. je odmäk, sneh sa topí. Spomínam s bratom, ako asi o nás rozprávajú z Hlinkovej gardy, že nás na fronte Nemci pobijú a že oni budú potom dobrí na obsadenie hraníc. Do armády sa nehrnú. Máme nádej, že sa ich plány nesplnia.

Taký spontánny dobrovoľný náštrup do armády, ako prebehol na Volynsku, sme dosiaľ nikde viac nevideli. Ani v Poľsku ani na Slovensku. Rovnaký názor vyslovili sovietski dôstojníci, ktorí mali odvtedy na starosti dobrovoľníkov na Volynsku.

27. februára 1945

Žiar. Celý deň som písal. Boli u mňa brat a Řehák. Popoludní som uvaril zemiacové knedle. Spoločne sme obedovali. Večer sme zaspali. Zobudili sme sa na zimu. Zakúril som. Vonku fúka predjarný vietor. Na fronte je vzácne ticho a pokoj, iba občas narušený slabou minometnou paľbou.

Vari nikto nespomína na domov, ženu a deti toľko ako ja . . .

28. februára 1945

Sú 2.00 hod. Brat spí. Je ticho, akoby ani vojna nebola. Napísal som domov list. Vonku je plno vody, vietor hučí, vyzerá to na jar. Počujem guľomet. Nemci sú od nás vo vzdialosti asi 400 metrov.

1. marca 1945

Dostal som list od Milady Havlíčkovej. Dnes sme zažili hrozný deň. Celý deň nás ostreľovali z ľahkých 150-mm diel. Naštastie sa nikomu nič nestalo. V noci bol pokoj. Brat spí u mňa. Poslal som domov list.

2. marca 1945

Sedím a prikladám do piecky. Brat a Řehák zaspali okolo 12.00 hod. Vonku fúka, buráca vietor so snehom. Celý deň je pekelná delostrelecká paľba. Naše delostrelectvo je nasadené spolu s pechotou. Od 6.00 hod. sme v palebných postaveniach pri batérii. Guľomety štekajú bez prestania, počut hrmenie diel. Opäťujeme paľbu. Nikto z nás nevie, či sa dožijeme večera.

O 23.00 hod. mi podporučík dovolil odísť „domov“.

4. marca 1945

Žiar. Znovu sme celý deň pod paľbou. Sme v palpostoch. Navštívil ma Václav Liška. Prichádza noc. Postavili sme si z dosiek búdu, ktorá nás chráni, keď už nie pred črepinami a pred zimou, aspoň pred vetrom a snehom. Neustále sneží. Batéria strieľa celú noc. Zažili sme poplach. Neviem, ako to prežijeme . . .

5. marca 1945

Celý deň sa prudko bojuje. Odrážame nemecké protiútoky. Chvíľami sme od seba menej ako 400 metrov. Ľahké chvíle. Spíme vonku. Sneh sa len tak sype. Tvrdá skúška, to sa ani nedá prežiť. Šťastný ten, kto to nemusí prežívať. Hľadám útechu v spomienkach na domov.

6. marca 1945

Znovu sa celý deň bojuje. Obsadili sme jednu výšinu. Počasie sa „umúdrilo“. Opravili sme si búdu. Sedíme v nej a kúrime v kachliach. Spí tu s nami podporučík Sabo, dobrý chlap. Je 23.00 hod. Sedím a spomínam na domov. Myšlienkami som doma. Práve nedaleko dopadol delostrelecký granát. Naštastie nikomu neublížil. Je to hrozný život.

Kto neboli nikdy na fronte, ten si všetky tie hrôzy nedokáže ani predstaviť.

7. marca 1945

Odpísal som Milade Havlíčkovej. Je noc, všetci spia. Sedím pri ohni a prikladám. Nemôžem zaspať. Okolo 24.00 hod. je delostrelecký prepád asi 30 rán. Naštastie strely dopadli ďaleko za palposty. Asi o 4.00 hod. bol odrazený útok Nemcov na postavenie našej pechoty našou minometnou batériou. Mrzne a sneží. Búda nás chráni iba od snehu a vetra. Je v nej skoro taká zima ako vonku.

8. marca 1945

Zase noc. Nemôžem zaspať. Sedím na súdku pri ohni a prikladám. Nepriateľské guľomety vyše dve a pol hodiny nepretržite hrali svoju smrtonosnú pieseň. Hlavou mi víria pochmúrne myšlienky. Sneží, Tatry sa belejú. Psie počasie iba zhoršuje psychickú depresiu.

9. marca 1945

Celý deň vietor a sneh, fujavica. Náš bunker má povalu iba z dosiek. Som nachladený. Zaspal som až o 2.00 hod. Včera sa mi snívalo o samých kvetoch. Bojím sa, či sa niečo nestalo doma. O 4.30 hod. ma prebudila paľba, ale naštastie nič zlé.

Obavy o osud rodín doma na Volynsku, boli v čase vyčíňania banderovcov opodstatnené. Nikto si pred nimi neboli istý. V rokoch 1943—1947 (do reemigrácie) zavraždili asi 300 Čechov, medzi nimi boli aj ženy, starci a nemluvňatá. Zvlášť boli ohrozené české katolícke rodiny, rodiny, ktoré boli nejak spriaznené s Poliakmi a taktiež rodiny sovietskych aktivistov z rokov 1939—1941.

10. marca 1945

Celý deň usilovne pracujeme. Urobili sme si poriadny bunker. Je v ňom teplo. Je 24.00 hod. Píšem denník. Sneží. Na fronte je pokoj.

11. marca 1945

Sneh stále padá, je ho už po pás. Fúka vietor. Ani nevyliezame von. Na fronte je pokoj. Zmocňuje sa ma smútok. Ako dlho to ešte bude trvať? Myslím na domáce buchty.

12. marca 1945

Sme na tom istom mieste. Naše štyri delá sú na nebezpečnom úseku, hned za postaveniami našej pechoty, v dostrele nemeckých guľometov. Azda to prežijeme.

13. marca 1945

Cez deň pokoj. Zatiaľ aj v noci. Sedíme v bunkri. Počasie je pekné. Ojedinele mierna paľba.

Bol som u brata, obedoval som s ním. Teraz sedím v „hrabovom večnom“ tichu a spomínam na domov a deti.

14. marca 1945

Ešte stále sme na tom istom mieste. Celú noc bol pokoj. Spal som pokojne. Prebudil som sa až ráno. Kúpil som hodinky za 500 korún. Naďalej je ticho, len občas počut guľomet.

Milá žena, som zvedavý, či tieto riadky budeme niekedy čítať spolu.

15. marca 1945

Zrána pokoj, až o 12.30 hod. Nemci podnikli prudký útok. Zaútočili ako kobylky. Prinútili nás ustúpiť dolu z výšiny.

16. marca 1945

Výšinu sme dobyli späť. Vrátili sme sa na predošlé miesta. Nepriateľ nás ostreľuje z diel. Večer Nemci prešli šesťkrát do protiútoku. Odrazili sme ich minometom paľbou. Minomety sú strašná, veľmi účinná zbraň.

17. marca 1945

Celý deň pokoj. V noci Nemci ostreľovali Smrečany zo 150-mm diel. Naštastie mnoho granátov nevybuchlo. Inak sa nám darí dosť dobre. Kúpili sme s Krejšmídom 20 kg mäsa. Je 6.00 hod. Sedíme v bunkri.

Granáty nevybuchovali z dvoch možných príčin:

1. Padali do vysokej, mäkkej vrstvy snehu, takže náraz neboli dostatočne silné.
2. Pri výrobe boli znehodnotené sabotážou zahraničných robotníkov v nemeckých zbrojnych továrnach.

18. marca 1945

Zatiaľ je všetko v poriadku. Upiekol som mäso. Naobedovali sme sa spolu s Krejšmídom a podporučíkom. Na fronte je pokoj. Chlapci hrajú karty. Spomínam na domov.

19. marca 1945

Dnes je Josefa. Išiel som k Pepíkovi Jaroslavu. Práve dovaril obed — rezance a polievku z bravčového mäsa. Na fronte je pokoj, iba občas menšia prestrelka.

20. marca 1945

Večer nás Nemci začali ostreľovať z diel. Celú noc sme nespali. O 3.30 hod. je vyhlásená pohotovosť. Do rána sme potom paľbu opätovali. Nebolo to nič príjemné.

21. marca 1945

Celý deň pokoj. Aj večer. Odmäk, sneh sa topí, prichádza jar. Život má byť veselý, zatiaľ je však fažký a smutný.

22. marca 1945

Cez deň a v noci je pokoj, iba sem-tam počuť guľomety. Nad ránom delostrelecký obstrel. Ležíme a čakáme, kedy nás zasiahnu.

Byť pod delostreleckým obstrelem hoci aj v bunkri, nie je nič príjemné. Človek je proti zásahu bezmocný.

23. marca 1945

Delostrelecká paľba priamo do našich palpostov. Je to hrozný pocit. Večer paľba ustala. Po veľkom vypäti sme nemohli zaspáť.

24. marca 1945

Celý deň bol pokojný. Nedaleko Smrečian kopeme nové palposty. Je to horšie

ako na predošom mieste. Jeden minomet sa už prestahoval. V noci dopadol 150-mm granát priamo vedľa nich.

25. marca 1945

Kopeme bunkre. Je 11.00 hod., zatiaľ pokoj. Nedele, spomíname na domov. Krásne počasie, teplo. Krejšmíd večer upiekol bravčové mäso a kapustu. S chutou sme sa navečerali. Neodbytne sa vracajú spomienky na domov.

26. marca 1945

Presunuli sme sa do nového palpostu pod Smrečanami. Sme asi 300 metrov od nemeckých zákopov. Nič príjemné. Guľky nad nami len tak hvízdajú. Žiadna však človeka neškrabne, aby si aspoň trochu oddýchol.

Lahké zranenie, ktoré nezanechávalo trvalé následky na zdraví, nazývali vojaci „rana na objednávku“.

27. marca 1945

Som na návšteve u Hiroša a Josefa Jaroslavu v Žiari. V noci je pokoj. Nemôžem spať, stále sa prebúdzam. Žena moja, keby si vedela, aké dlhé sú bezsenné noci.

28. marca 1945

Nič sa nezmenilo.

29. marca 1945

Naši pešiaci v noci postúpili. Nemci ustupujú.

30. marca 1945

Presun do dediny Jalovec. Brat zostal vzadu, ja ako obyčajne vpred. Sme pod tažkou paľbou. Nemci sú na rovine, asi jeden a pol kilometra pred nami. Obávam sa, že sa ráno už neprebudíme . . .

31. marca 1945

Paľba ako včera. Každú chvíľu môžeš očakávať smrt. Okolo 4.00 hod. Nemci začali ostreľovať Jalovec z tažkých diel. Bolo to hotové peklo, na ktoré do smrti nezabudnem. Padol Josef Svatuška zo Skline, otec piatich detí. Jeden vojak bol ranený. Bolo to zlé. Nemecké tanky sa priblížili na 300 metrov a ostreľovali nás z diel. Čakal som svoj koniec. Na dovršenie smoly nás naši minometníci z 2. oddielu omylem zasypali „krátkou“ salvou.

Útok sa podarilo odraziť.

Pechotu tvorili väčšinou dosiaľ neostreľaní nováčikovia z východného Slovenska a Zakarpatskej Ukrajiny. Iba káder dôstojníkov a poddôstojníkov pozostával zo skúsených frontových vojakov.

Najväčšiu zásluhu na odrazení útoku tankov mali protitankoví delostrelci z 2. delostreleckého pluku, čatár Mikuláš Červjak z Máslenk a desiatnik Vladimír Chocer z Kupičova. Priamou paľbou zničili dva tanky.

Celou touto akciou chceli Nemci zastrieť prípravu k všeobecnému ústupu od Lipovského Mikuláša.

1. apríla 1945

Smrečany. Večer presun. Ráno som navštívil brata. Dve noci som nespal a neu-mýval som sa. Teraz som si odpočinul. Brat prišiel ku mne skoro ráno. V mlyne sme sa naraňajkovali. Dopoludnia som potom opravoval poškodený mínomet. O 18.00 hod. som si ľahol spať.

2. apríla 1945

Cez deň pokoj. Spolu s Martinkom sme opravili poškodený mínomet. Pokoj aj v noci. Vyšpal som sa na „svojom“ mieste. Neďaleko Smrečia som sa stretol s Jankom a Bohušom Peničkovcami.

Peničkovci boli Noskovými spoluobčanmi z Hrušvice. Slúžili v iných útvaroch.

3. apríla 1945

Dnes sme strieľali celý deň. Nemci nám neodopovedali. V noci bol pokoj. Od 5.00 hod. sme mali pohotovosť. Čo nám prinesie dnešný deň?

4. apríla 1945

Rušíme palposty a postupujeme dopredu. Nocujeme v jednej dedine, 16 km pred Ružomberkom.

Nemci ustúpili z dobre brániťných pozícii v horách pod tlakom Ostravskej operácie v Sliezku a postupu sovietskych vojsk dolu z Oravy.

5. apríla 1945

Ďalší presun až za Ružomberok. Nálada sa výrazne zlepšila. Počas presunu som sa stretol s mnohými známymi. Vyzerá to tak, že to už nebude dlho trvať. O 4.00 hod. budíček a príprava na ďalší postup.

6. apríla 1945

Postúpili sme 14 km za Ružomberok, kde sme zaujali palposty. Popoludní sme boli ostreľovaní zo 150-mm diel. Noc je tichá, ale chladná. Mizerný vojenský život! Ludia tu žijú v horách. Všade samé hory a lesy. Polia skoro žiadne.

7. apríla 1945

Relatívny pokoj. Dozvedel som sa, že bol zabity švagor Bohuš. V noci nemôžem zaspäť kvôli zime. Od 1.00 hod. kúrim a prikladám na oheň. Myšlienkami som stále doma.

Švagor Bohuš — čatár Bohumil Krušina z Hrušvice, ženista 3. brigády. Zahynul pri rozminovacích prácach pri Bóbrowke 3. apríla.

8. apríla 1945

Ráno zakopávame mínomety. Potom celý deň, až do večera strieľame. V noci ticho. Brat Václav odišiel k Váhu tam, kde ženisti stavajú most. My zostávame namieste.

9. apríla 1945

Rušíme palposty a znova postupujeme. Nevieme ako ďaleko. Celú noc prepravujeme mínomety po novom moste cez Váh. Nad ránom prichádzame do dediny, kde zostaneme stáť vo vyčkávacích palpostoch. Nemci sú asi 2 km pred nami. Nikto nevie, ako dlho sa tu zdržíme.

10. apríla 1945

Rušíme palposty a postupujeme ďalej. Zase jeden deň vojny za nami.

11. apríla 1945

Krásne počasie. Znovu postupujeme. Nocujeme v dedine Sučkov.

12.—16. apríla 1945

Oddychujeme v Sučkove.

17. apríla 1945

Postúpili sme asi 5 km k Vrútkam.

18. apríla 1945

Ráno nástup. Brodíme sa hlbockým snehom, 40 mužov do strmého kopca. Každý nesie jednu 16-kilogramovú mínu do mínometu.

Akákolvek technika, vozidlá, kone i mulice, to všetko bolo v horách takmer zbytočné. Na vrchol hory sa vyšplhali iba voly a ľudia. Vojaci museli dopraviť na svojich chrbotoch mínomety a míny do palpostov na výšinách. Bola to príšerná námaha a drina, ale nie zbytočná. V ďalších dňoch delostrelecký a mínometný úder zhora, ktorý Nemci vôbec nečakali, ich zmietol z nižších kopcov.

19. apríla 1945

Opäť nosíme míny. Cestou oddychujeme. Mokrý hrá na harmoniku. Vojna sa chýli ku koncu. Obávam sa však, že my sa ho nedočkáme.

20. apríla 1945

O 6.00 hod. vychádzame do palpostov na tej vysokej hore. Nemci do nás trochu strieľajú. Možno to prezijememe.

21. apríla 1945

Celý deň kopeme kryty pri palpostoch. Kuchyňa za nami nedošla. Od hľadu sa sotva držíme na nohách. Večer ideme zasa po míny. Sme celí premočení.

22. apríla 1945

Noc sme strávili v palpostoch na vrchole hory. Celý deň sneží, je chladno. Večer sedíme okolo ohňa a prajeme si, aby sme mali na večeru aspoň to, čo sa zvýšilo našim ženám. Je taká zima, že nemôžem zaspäť.

23. apríla 1945

13.00 hod. Od rána sneží. Je ticho, akoby ani vojna nebola. Dlhá chvíľa, hlad. Krejzmíd si prezieravo vzal z kuchyne kotol zemiakov. Uvaril som ich na ohni. Ako nám len chutili, škoda, že ich nebolo viac . . .

Nikdy by som neveril, čo všetko ľovek dokáže vydržať.

24. apríla 1945

Ešte stále na tej preklatej výšine. Sneh, zima. Kvôli zime nemôžem zaspat. Sedím s Mokrým pri ohni až do 1.00 hod. Potom idem spať do vymrznutého bunkra. O 4.30 hod. som sa zobudil. Znovu idem k ohňu. Na fronte je pokoj, iba občas sa ozve rana z dela.

25. apríla 1945

Stále na mieste. Pekné počasie, pokoj. Večer útok, naša pechota postúpila. V noci je zima, hrejeme sa pri ohni. Spomíname na domov. Azda sa dočkáme konca vojny v zdraví.

Sme zvedaví, čo prinesie svetu konferencia spojencov v San Franciscu.

26. apríla 1945

Stále na tej istej výšine. Pekný deň. Išiel som dolu po olej na konzervovanie zbraní. Ležím a píšem denník. Spomínam na Teba, moja krásna milovaná žena.

Rušíme palposty. Postúpili sme asi o jeden kilometer. Krásny pohľad na Žilinu. Ležím s Moravcom a čakáme na ďalšie rozkazy. Paľba utichla. Zima, noc sa vlečie pomaly. Nad ránom je pekné, ale chladné počasie. Stretol som sa s bratom Václavom.

27. apríla 1945

Nocujem pod betónovým mostom. Granáty dopadajú neďaleko mosta. Už mi je všetko ľahostajné. Postupujeme medzi vysokými horami. Sme 6 km od Žiliny. Popoludní delostrelecký prepad. Ranený bol Koriak, asi 3 metre odo mňa. Večer ďalšie tri prepady, naštastie nám nespôsobili žiadne škody.

28. apríla 1945

6 km od Žiliny. Pekný deň. Zatiaľ nestrieľame. Smutná správa — včera výbuch granátu v Mojšovej Lúčke pri Strečne zabil brata Václava. Chudinka švagríná Libuša . . .

Píšem tieto riadky a plačem.

V piatok som bol pri jeho rakve. Jeho aspoň opláčem, ale kto zaplače nad mojím hroboom? Ked' som sa predvčerom stretol s bratom, netušili sme, že sa vidíme naposledy. Boli sme plní optimizmu z blížiaceho sa konca vojny a oslobodenia našej vlasti. Neviem, prečo sme sa v ten deň rozlúčili bozkom, nemali sme to vo zvyku. Včera mi oznámili, že brat padol. Napriek silnej delostreleckej paľbe, som vyhľadal jeho mŕtvolu. Pri ňom ležali ďalší traja mŕtvii . . . Padli pred večerom. Brata som pochoval na cintoríne v Strečne. Miestnemu občanovi Martinovi Smidovi som dal 400 korún, aby hrob označil menom a krížom.

29. apríla 1945

Sme 6 km od Žiliny. Celý deň prší. Predtým som spal dve noci pod mostom. Ked' most ostrelovali, zaliezol som do betónovej skruže. Večer som sa lodičkou preplavil cez Váh. Po štrnástich mesiacoch som po prvýkrát spal v posteli a pod perinou. Aká to slast . . .

30. apríla 1945

Rušíme palposty a postupujeme dopredu. Delá dunia. Povráva sa, že je koniec vojny, že Nemecko kapitulovalo. Ale bojuje ďalej. Postúpili sme za Žilinu.

1. mája 1945

Sviatok práce. Celý deň stojíme na mieste. Jedli sme v kuchyni. Možno má byť koniec vojny.

2. mája 1945

Ráno sme vstúpili do dediny Sebastianov. Celú noc sme čakali, kým ženisti dokončia pontonový most cez Váh. Ráno sme sa po ňom prepravili. Celý deň postupujeme dopredu. Všade je veľká bieda.

3. mája 1945

Celý deň pršalo. Spomínam na brata Václava, ktorý padol. Sme veľmi hladní. Postup do veľkého kopca v hlbokom blate je veľmi namáhavý.

4. mája 1945

Ráno postupujeme ďalej. Okolo poludnia sme prekročili slovensko-moravskú hranicu. Je tu nejakovo veselšie. Na Slovensku samé hory a tu, akoby si utál, roviny.

Došli sme do Vsetína. Cez noc stojíme pred mestom.

5. mája 1945

Postupujeme ďalej za Vsetín.

Cestou oddychujeme. Popoludní je zase počuť dunenie diel. Neviem, ako ďaleko sa dostaneme bez boja. Pod obstrelem sme zaujali palposty. Postáli sme v nich, ani sme nevystrelili. Naša pechota postúpila.

6. mája 1945

Došli sme do dediny Hlinsk. Oddychujeme. Miestni občania nás nadšene vítili. Po celý deň nám prinášali buchty, koláče. Všade radosť a smiech. Večer sa začal postup do 7 km vzdialených Praštíc.

7. mája 1945

Prešli sme z Holešova cez Kroměříž, Němcice a Hanovice na Hané.

8. mája 1945

Koniec vojny! Nemci kapitulovali! Všetci vojaci strieľajú do vzduchu. Obloha je ožiarená desiatkami svetlíc.

Lahol som si na zem a plačem. Od radosti, že je koniec vojny a od žiaľu za padlým bratom Václavom. Prečo musel zahynúť pred koncom vojny? Prečo tu dnes nemohol byť so mnou?

Slovom, perom i so zbraňou v rukách

Staršia sestra Elena mi rozprávala, že v ten deň, keď som sa narodil, všetky zvony na veži nášho kostola v Nankove vyzváňali. Ženy a deti plakali a mobilizovaní muži so sklonenými hlavami išli na vojnu. Bolo to 2. augusta 1914. Na vojnu šiel aj môj otec, vzali ho k vozatajstvu.

Sestra ešte nám, deťom, rozprávala, čo sa prihodilo počas vojny u nás doma. Zapamätaľ som si to na celý život. U nás boli ubytovaní nemeckí vojaci. Už ustupovali, a preto chodili stále nahnevaní a roztrpčení. My, deti, sme sa ich báli. Jedného dňa mama spozorovala, že opití Nemci v našom senníku fajčia, a ešte si pritom hrajú aj na harmonike. Mama v strachu pochytla vidly, bežala k senníku a spustila na Nemcov: „Preč zo sena, nemota zavívavána!“ Jeden z nich v zúrivosti vytrhol z maminých rúk vidly a tak ich do nej hodil, že jej prebodol dlaň. Mama stratila vedomie. Tak som už ako štvorročné dieťa spoznal jednu z hrozných podôb vojny. V tom istom roku mama zomrela a o rok neskôr zomrel aj otec. Šiesti súrodenci sme ostali sami.

V roku 1924 sa v Československu konali prvé voľby do parlamentu. Všade bolo cítiť vzrušenie, predvolebná horúčka vrcholila, keď som začul nášho suseda, ako hovorí: „My sme chudobní, lebo sme negramotní a negramotní sme preto, lebo sme chudobní. Musíme preto zvoliť za poslancu advokáta, ktorý by nás vedel brániť.“ Niektorí počúvali suseda rozpačito a niektorí sa aj smiali, ale mne sa jeho slová vryli hlboko do pamäti.

Keď som dovršil dvanásť rokov a robil som prijímaciu skúšku na gymnázium v Užhorode, jeden z profesorov sa ma spýtal: „Chlapče, čím by si chcel byť, keď doštuduješ?“ — „Advokátom,“ odpovedal som. — „A prečo?“ — „Lebo náš ľud je chudobný a treba ho brániť.“

Tie slová mi dodnes ležia na srdci, keď premýšľam o svojom živote a o zodpovednosti za svoje skutky.

Pravda, advokátom chudobných som sa nestal, ale život úplnej siroty, škola a veľká ruská literatúra ma naučili bojovať proti nespravodlivosti slovom i perom. Vojna ma zasa naučila bojovať za našu slobodu i so zbraňou v rukách . . .

Občas sa ma pýtajú, čo ma priviedlo k účasti vo vojne proti fašizmu. Odpoved je jednoduchá — láska k vlasti, nenávist voči fašistickým utláčateľom a obdiv k prvému socialistickému štátu na svete — k Sovietskemu zväzu. Ako syn podkar-

patského maloročníka som sa už od detských rokov díval na Sovietsky zväz ako na krajinu môjho národa. Na gymnáziu som sa začal zaujímať o jazyk, literatúru, dejiny a o socialistickú výstavbu krajiny sovietskych. Obdiv k všetkému sovietskemu ma priviedol roku 1934 k štúdiu ruského jazyka a histórie na Karlovej univerzite. V Prahe sa moje záujmy rozšírili o dejiny Slovanov.

Profesor Zdeněk Nejedlý nás ako študentov často upozorňoval na hrozbu nemeckého fašizmu pre Slovanov, mier a pokrok. Preto som sa ocitol v bojových radoch československých vlastencov v Sovietskom zväze, ktorý nás prijal pod svoju ochranu ako svojich bratov.

Do Buzuluku som prišiel v čase, keď už bol prvý prápor pod velením podplukovníka Svobodu na ceste na frontu. Bol som zaradený do druhej roty náhradného pluku. Kruté mrazy nenarušili našu bojovú a politickú prípravu. Všade bol badateľný bojový duch a vlastenecké oduševnenie našich dobrovoľníkov — nováčikov. Stalingradské víťazstvo Sovietskej armády v nás upevňovalo presvedčenie, že aj my zvíťazíme nad hitlerovcami, že aj náš prvý prápor bude víťazný.

V československej jednotke v Buzuluku som sa stretol s toľkými rodákmami, príbuznými a vôbec známymi, že som sa cítil, ako keby som bol niekde na našej Verchovine. Boli medzi nimi synovia a dcéry rolníkov, robotníkov, priatelia z gymnázia, z univerzity, učitelia, spisovatelia . . . Všetci boli nielen skutočnými vlastencami našej republiky, ale aj Sovietskeho zväzu.

Všeobecnú starostlivosť o internacionálnu jednotu Čechov, Slovákov a Zakarpatských Ukrajincov spojených spoločnou myšlienkou boja proti fašizmu prejavovalo gottwaldovské vedenie KSC. Cítili sme to na každom kroku. Uskutočnovateľom politiky komunistickej strany na našej jednotke bolo oddelenie výchovy a osvety na čele so starým skúseným komunistom, štábym kapitánom Jaroslavom Prochádzkom.

Už v Buzuluku ma štátny kapitán Procházka zapojil do práce medzi vojakmi. Mojou úlohou bolo pripraviť materiály pre rotnú nástenku, viesť besedy s vojakmi, oznamovať správy Sovinformbyra o situácii na frontoch a z novín Naše vojsko v ZSSR vyberať správy o udalostiach v okupovanej vlasti. Jedno i druhé prebiehalo zrýchleným tempom, inšpirovalo k bojovým činom. U nás v Buzuluku, aj v prednej línií prie Sokolove, sa veci vyvíjali tak, že nemohli netešiť československých vlastencov. Ale ako sa ukázalo, to všetko nebolo po vôle československým predstaviteľom v Londýne. Dozvedel som sa to neskôr na Československej vojenskej misii v Kujbyševe.

V našom vojsku v ZSSR vždy stáli proti sebe dva vojensko-politicke smery: vlastenecky naladené mužstvo i zjavná väčšina dôstojníkov na čele s Ludvíkom Svobodom a zahraničné vedenie KSČ na jednej strane a intrigujúce postoje londýnskej emigrantskej vlády, jej ministerstvá obrany a vojenskej misie v ZSSR na strane druhej. V našom náhradnom pluku, neskôr v samostatnej brigáde i v zbere stála na poprednom mieste otázka politickej orientácie vôbec a taktiež otázka vojensko-politickej koncepcii a národnostných vzťahov v našom vojsku zvlášť.

O zložitosti situácie v našich vojenských jednotkách L. Svoboda vo svojej knihe *Od Buzuluku do Prahy* píše: „V Buzuluku vtedy vládlo napätie. Zvlášť badateľné boli intrígy československej vojenskej misie na čele s plukovníkom Pikom, ktorý mal

reakčné antikomunistické a antisovietske výstupy a snažil sa destrukčne vplývať na politickú jednotu Zakarpatských Ukrajincov, ktorých ku dňu 8. IV. 1943 bolo 1366 z celkového počtu 1438, t. j. 95 % zo všetkých vojakov a dôstojníkov náhradného pluku. V dôsledku výskytu buržoáznonacionalistických elementov v pluku vznikla reálna hrozba, že bude podlomená bojaschopnosť jednotky.¹

Reakčné elementy sa snažili narušiť morálno-politickú jednotu Čechov, Slovákov a Ukrajincov. Okrem iného aj tým, že dokazovali nám — zakarpatským Ukrajincom, že nemáme nič spoločné s Ukrajincami v Sovietskom zväze, ale že patríme k „západnej civilizácii“. O tom som sa presvedčil, ked som koncom marca pricestoval do Kujbyševa na československú vojenskú misiu ako „vojenský kuriér.“

Vlak, ktorým sm cestoval do Kujbyševa, bol preplený červenoarmejčami, ktorí boli zranení pri Stalingrade, a po vyliečení a zotavení sa vracali k svojim jednotkám do prednej línie. Moja anglická vojenská uniforma hned upútala ich pozornosť. „Čo je to za uniforma, kto ste a akým jazykom sa máme s vami zhovárať?“ oslovil ma mladý kapitán. „Som československý voják,“ odpovedal som „mám anglickú uniformu a hovorí so mnou môžete po rusky.“ Aj ďalší záujemci podišli bližšie k miestu, kde som sedel. Všetci už niečo počuli alebo čítali o našom Svobodovi, o účasti nášho prvého príporu v bojoch pri Sokolove, niečo som im porozprával aj ja. Zrazu sa za mnou niekto ozval: „To sú chlapíci, s takými orlami aj do Berlína doletíme.“ — „A skoncujeme s Hitlerom v jeho brlohu,“ dodal niekto iný. Ďalší sa opýtal: „A prečo nemáte naše uniformy a výstroj, vari sa tieto hodia pre našu zimu a mrazy?“ Od otázky anglického výstroja sme prešli k otázke otvorenia druhého frontu v západnej Európe. O tejto problematike sa vtedy často diskutovalo. „Čakáme a nemôžeme sa dočkať, kedy sa už Angliačania rozhýbu. Churchill akosi kľučuje. Azda vy, Čechoslováci, viete o tom viac, keď máte svoju vládu v Londýne.“ O druhom fronte som však nevedel viac ako oni. Spomenul som si ako Churchilla charakterizoval M. Gorkij: „... Churchill je typickou osobnosťou, u ktorej sú triedne znaky vyjadrené úplne ideálne — vo forme jeho konzervativizmu a nenávisti k pracujúcemu ľudu krajiny sovietskych.“ — „Pozrime ho, ako sa vyzná v našej literatúre. Celkom ako nás učiteľ,“ ozvala sa poznámka na moju adresu. Potom som rozbalil balíček cigaret, ktorý som dostal v Buzuluku na cestu, a ponúkol som spolucestujúcich. Kapitán, ktorý ma oslovil, sa zamyslel, a potom povedal: „Churchill sa zrejme ocitol na našej strane iba preto, že musel.“

V Kujbyševe ma prijal náčelník misie plukovník Heliodor Pika. Dôstojník v anglickej uniforme, strednej postavy, hladko učesaný, s ironickým úsmevom na tvári rozkázal, aby mi dali možnosť umyť sa po ceste a najest. Potom plukovník vyjadril prianie pozehňovať sa so mnou vo svojej pracovni.

Posadil ma do hlbokého kresla, sadol si oproti, pôžitkársky sa vystrel, vystrúhal oficiálny úsmev a položil pestovanú pravú ruku na stôl. Pozorne som ho sledoval a čakal, čo mi povie. Už z prvých slov som vycítil, že Pika nie je nás človek, že sa ničím neponáša na tých sovietskych vojakov a civilov, s ktorými som sa stretával počas troch rokov svojho pobytu v Sovietskom zväze. Neponášal sa ani na dôstojníkov našej jednotky v Buzuluku. Samoľúbny štábista bez stopy vnútorného napäťia,

ktoré tak ťažilo ľudí, ktorí okúsili strasti vojny. Svoj rozhovor začal tým, že už o mne počul, že som zo Zakarpatska, že som skončil filozofickú fakultu v Prahe, a že je veľmi dobre, že takí vzdelaní ľudia ako som ja, bojujú za oslobodenie Československa. Zrazu z ničoho nič Pika hovorí: „Ale ved vy, Zakarpatskí Ukrajinci so svojou kultúrou patríte k nám, k západnej civilizácii, a nie ku komunistickému Východu.“ Načo toto všetko hovorí, pomysel som si a stále viac a viac som sa už tváral do seba a nebola schopná počúvať ani chápať, o čom hovorí. Zrejme som bol zlým spoločníkom a nás rozhovor sa čoskoro skončil.

Veľmi som sa chcel stretnúť s pobočníkom náčelníka misie poručíkom Andrejom Patrusom, mojím priateľom z chustského gymnázia. Patrus ešte počas štúdia v Chuste a Mukacheve bol uznávaným mladým básnikom a spisovateľom. Posledný raz som s ním stretol v Chuste v roku 1934. Andrej aj na vojne písal básne. V Kujbyševe mu vyšla neveľká zbierka vlasteneckých básni, s ktorými ma zoznámil. Avšak po stretnutí s náčelníkom ma nemohli zaujímať jeho básne . . . Okrem iného som mu rozprával aj o tom, čo som počul z úst jeho veliteľa. Andrej iba mávol rukou. „To ešte nič nie je,“ povedal, „ja mám taký dojem, a nie bezdôvodný, že páni v Londýne by neboli proti tomu, aby sme nasledovali Andersa do Iránu.“

Počas ďalšieho rozhovoru som pochopil, že som vlastne neboli žiadnym kuriérom, ale predvolaným Pikom, aby som si vypočul poučenie o politike emigrantskej vlády, o jej názoroch na národnostné otázky Ukrajincov. Po návrate do Buzuluku som zistil, že v štábe ma už nepotrebuju, a tak som šiel priamo k svojej kmeňovej rote, k svojim kamarátom.

V zložitej situácii našej jednotky v Buzuluku a potom aj v Novochopersku ešte zložitejšou bola práca vtedajšieho oddelenia výchovy a osvety. Vďaka „otcovskej“ starostlivosti veliteľa nášho vojska Ludvíka Svobodu i vďaka výchovnej práci osvetárov sa podarilo prekonať pocity trpkosti a sklamania, ktoré v srdciach mnohých našich vojakov zanechal trojročný pobyt v pracovných táboroch. Ale nehľadiac na to, politickovýchovná práca ani naďalej nebola ľahká. Väčšina mojich krajanov bola mládež, ktorá nepoznala žiadny vojenský predpis. Dosť bolo medzi nimi aj takých, ktorí opúšťali rodný kraj bez toho, aby nadobudli nejaké vzdelanie. Politický rozhľad tejto mládeže bol pomerne ohraničený. Našli sa medzi nimi aj takí, ktorí až v Buzuluku začali zdolávať abecedu a rozumieť tlačenému slovu. Osvetoví pracovníci mali náročnú úlohu: vypestovať v týchto dobrovoľníkoch pocit zodpovednosti a vojenskej disciplinovanosti, oboznámiť ich s dejinami vlastného národa, národom ZSSR, s ich úlohou v národnoslobodzovacom boji proti fašizmu. Ako som už spomíнал, bolo treba aj medzi Ukrajincami paralizovať pôsobenie propagandy zo strany československej vojenskej misie a jej spojencov medzi dôstojníkmi v jednotke. Pre politickovýchovnú prácu so Zakarpatskými Ukrajincami boli v oddelení výchovy a osvety vyhľadaní skúsení komuniści-Ukrajinci ako Ivan Vaš, Vasil Kučeravý, Ivan Andrejco, Ivan Mackaňuk, neskôr Vasil Rusin, Michal Feher, Alexander Pečara, Michal Olenič a ďalší, ktorí pracovali v jednotlivých rotách náhradného pluku. Jurko Borolyč mal na starosti kurz pre negramotných.

V Buzuluku aj v Novochopersku spočívala politickovýchovná práca v kolektívnom čítaní novín v čatáčoch, politickej informácii o situácii na fronte i v zázemí, vo vlasti, a taktiež v diskusii o správach Sovinformbyra, o stretnutí so sovietskymi

¹ Svoboda, L.: Z Buzuluku do Prahy. Kyjev 1968, s. 179.

občanmi a červenoarmejcami. Spolu s miestnymi občanmi sa naši vojaci pod vedením osvetových dôstojníkov zapájali do zberu úrody, kosili trávu, v zime odpratávali sneh z ulíc a podobne. Stretnutia našich vojakov so sovietskymi občanmi mali veľký výchovný význam.

Nemalú úlohu v politickovýchovnej práci medzi nováčikmi mala vojenská tlač. Prvé vojenské noviny *Naše vojsko v SSSR*, ktoré vychádzali dvojjazyčne — v češtine a ukrajinčine, oboznámovali mužstvo s významnými historickými udalosťami, so správami z okupovanej vlasti so situáciou v prednej línií . . . Ukrajinskí redaktori Jurko Boloryč, Ivan Broby, Marta Terpajová na stránkach novín uverejňovali články o hrdinskej minulosti Zakarpatských Ukrajincov. Občas sa objavovali Borolyčove básne volajúce Čechov, Slovákov a Ukrajincov do boja proti nenávideným fašistom. Medzi vojakmi sa veľkej popularite tešili noviny Československé listy vychádzajúce v Moskve. Zakarpatských Ukrajincov v redakčnej rade týchto novín zastupovali S. Borkaňková, M. Klimpotuk a Š. Vais.

Už pri prvom stretnutí s nepriateľom v bojoch pri Sokolove 8.—9. marca 1943 Česi, Slováci a Ukrajinci ukázali príkladnú odvahu. Na bojisku zostalo 400 nepriateľských vojakov a dôstojníkov. 19 tankov a inej bojovej techniky bolo vyradených z boja. 84 vojakov a dôstojníkov nášho polného praporu bolo vyznamenaných sovietskymi radmi a medailami. Medzi vyznamenanými boli aj Ukrajinci Michal Horovský, Vasil Džumurat, Michal Kateriňuk, Fedor Derbaľ, Juraj Kurin, Ivan Lenišinec, Mária Lašková a iní.²

Na oslavu 1. mája zavítal do našej jednotky v Buzuluku Klement Gottwald. Veľmi sme sa tešili, že sme ho mohli vidieť a počuť. V parku A. S. Puškina K. Gottwald vo svojom prejave k vojakom a dôstojníkom náhradného pluku sa osobitne obrátil aj na nás Ukrajincov: „*To, čo zakarpatský ľud a vaše rodiny ukázali horthyovským vrahom, zbojníkom a podpalovačom bola nesmierna odvaha i veľké hrdinstvo. Od vás, ktorí ste sa oslobodili z jarma horthyovských okupantov, očakáva vaša vlast, vaši otcovia, matky, sestry a bratia, že svojou účasťou v plnej mieru podporíte víťazstvo nad nepriateľom a osloboďte svoju prekrásnu vlast . . . a neustanete v tomto boji, podporíte svoj kraj, svoje malebné hory a lesy, svoje poloniny . . . kým na Zakarpatskej Ukrajine znova nebude hospodárom Zakarpatský Ukrajinec. Budte dobrími, skvelými vojakmi.*“³

Tieto úprimné slová nášho predstaviteľa v Moskve sme si my Ukrajinci dobre zapamätali a niesli sme ich hlboko v srdeciach až do víťazného konca vojny.

Buzuluk bol pre väčšinu z nás viac ako školou základnej vojenskej prípravy. V marci tu bola zriadená oddôstojnícka škola, na čele ktorej stál náš krajan, kádrový dôstojník Július Kostovič. Ale čím ďalej, tým viac bol citeľný nedostatok dôstojníkov. Tých bolo dosť v Londýne, ale tam nebolo vojsko. Preto bola onedlho v mieste dislokácie pluku zriadená aj dôstojnícka škola. Veličom tejto školy bol nadporučík Václav Kovařík. Škola pripravovala veliteľov čiat. Do školy boli zaradení Vasil Rusin, Michal Feher, Ivan Garagonič, Štefan Fantič, Ivan Sirko, Vasil Valo a ďalší. Michal Olenič bol inštruktorom. Treba ešte dodať, že teraz už vojen-

ská teória a prax v týchto školách vznikala na základe organizačného poriadku pechoty Červenej armády.

V prvých dňoch mája nám oznámili, že náš náhradný pluk bude dislokovaný, ale kam, to sme nevedeli. Nakoniec sme sa zastavili v Novochopersku, kde z nášho náhradného pluku na čele s plukovníkom Kratochvílom a 1. československého samostatného praporu pod velením Ludvíka Svobodu, teraz už plukovníka, bola sformovaná 1. samostatná československá brigáda. Formovanie brigády sa taktiež neobišlo bez problémov. Tak ako aj predtým, i v tomto prípade stáli proti sebe dve protichodné prístupy. Ludvík Svoboda trval na tom, aby brigáda bola úplne samostatnou jednotkou, aby bola vyzbrojená delostrelectvom, tankmi a inou bojovou technikou. Avšak podľa londýnskeho variantu to mala byť výlučne pešia jednotka plukovníka Kratochvíla, na ktorého sa mohli spoľahnúť, že nedopustí, aby sa brigáda zúčastnila v bojoch na východnom fronte. Napokon sa veliteľom stal Ludvík Svoboda, za ktorým stáli vlasteneckí vojaci a dôstojníci, moskovské vedenie KSČ a sovietska strana.

Organizácia KSČ pôsobila v brigáde neverejne. V Buzuluku i v Novochopersku organizáciu viedol Jaroslav Procházka. Jeho pomocníkmi boli dôstojníci oddelenia osvety a výchovy — komunisti so značnými politickými skúsenosťami. Prostredníctvom nich ovplyvňovala celkový morálno-politickej stav brigády.

V Novochopersku som bol pridelený k 2. rote 2. praporu ako radový voják a až do vzniku 1. čs. armádneho zboru v ZSSR som neboli v spojení s oddelením osvety a výchovy. To však neznamená, že som pre osvetu nepracoval. Bol som povolaním učiteľ a ako učiteľ-vychovávateľ som pri vojsku zostal svojmu povolaniu verný. V rote u nadporučíka Bohumila Bičiště som pripravoval násteny, číhal vojakom správy Sovinformbyra, chodil s nimi na koncerty Víta Nejedlého, diskutoval s nimi o udalostiach na fronte, o vojensko-politickej situácii vo svete.

Obrovská radosť zavládla medzi vojakmi, keď k nám do Novochoperska prišli slovenskí vojaci — príslušníci bývalej tzv. rýchlej divízie. Početný stav brigády sa zvýšil na viac ako 200 vojakov a dôstojníkov. Najviac sme sa však tešili z toho, že bratia Slováci ukázali celému svetu, že patria k nám, a nie ku klérofašistom. O tom sme veľa diskutovali.

Nemenej radosti bolo v brigáde, keď sme sa dozvedeli o víťazstve Červenej armády v Kurskom oblúku. Celý Novochopersk priam spieval od radosti. V rotnej ubikácii sme sa do neskorej noci delili o svoje dojmy z tejto významnej udalosti v priebehu vojny. Boli sme hrdí, že môžeme spolu s Červenou armádou bojovať proti fašizmu.

Krásne slnečné leto v roku 1943 v Novochopersku rýchlo ubehlo. Koncom leta sme už boli dokonale pripravení ísť do boja. Na naše záverečné cvičenie prišiel aj Klement Gottwald spolu so Zdenkom Fierlingerom, aby nás morálne podporili pred nastávajúcimi bojmi. K. Gottwald nás vyzýval, aby sme ako oko v hlave chránili bratstvo Čechov, Slovákov a Ukrajincov, aby sme utužovali družbu so sovietskym ľudom a Červenou armádou, ktorá bojuje i za našu slobodu. Na cvičení bol prítomný aj splnomocnenec Sovietskych ľudových komisárov generál-majord G. K. Žukov, ktorý odovzdal brigáde bojovú zástavu. Hostia potom navštívili prápory, roty, hovorili s vojakmi a dôstojníkmi.

² *Naše vojsko v ZSSR*. 24. mája 1943.

³ Svoboda, L.: c. d., s. 182.

O niekoľko dní po skončení cvičenia naša brigáda bola už nastúpená vo vlakoch, ktoré smerovali na front cez Voronež, Kursk, Konotop, Nežin do Priluk. Na druhý deň sme sa so slzami v očiach pozerali na spustošenú a spálenú zem. Pamäťom sa, ako osvetový dôstojník H. Koval na zastávke v Kursku pripravil besedu pre vojakov a dôstojníkov o tom, ako fašisti nivočia sovietsku zem, akých zločinov sa dopúšťajú na sovietskem ľude. Za vedúceho besedy určil mňa, lebo už ma poznal. Porozprával som o Kursku a okolí dosť z toho, čo som poznal z Turgenevových diel, o občianskej vojne v tomto meste, o živote sovietskych ľudí, aj o tom, že po odchode fašistov už nepočuť spev chýrnych kurských slávikov, ale len pláč a nárek.

Už po ceste do prednej línie štvrtý ešalon zasiahol letecký útok nepriateľa a utrpel veľké straty. Pod bombami fašistov zahynulo 54 našich vojakov a toľko bolo aj zranených. Nedaleko dediny Jachnivky na bratskom cintoríne stojí mohutný pamätník a na ňom dlhý zoznam padlých, medzi nimi aj zakarpatských Ukrajincov — Vasil Antal, Michal Bohdan, Jurij Homonaj, Vasil Dovhanič, Michal Il'aševič, Michal Kučinka, Michal Mašika, Il'ja Ňorba, Olexa Oleň, Vasil Fanta, Ivan Jarinič, Andrej Cap a ďalší, ktorí tu našli svoju smrť. Svetlú pamiatku hrdinov padlých za vlast s pietou chránia mestni občania. Zriadili tu múzeum sovietsko-československej družby a pomenovali ho podľa Ludvíka Svobodu.⁴

22. októbra 1943 brigáda po dlhom a vyčerpávajúcom presune zastala na brehu Dnepla. Pred útokom na Kyjev Ludvík Svoboda obišiel útvary brigády a s oduševnením nás vyzýval, aby sme nepriateľa neľútostne ničili, že hitlerovca zničeného pri Kyjeve už nebude treba ničiť pri Užhorode, Košiciach, Bratislave a Prahe.

Ako som spomíнал, v brigáde som bol zaradený do 2. roty 2. praporu ako radový voják, neskôr poddôstojník. Moje spomienky sa preto týkajú výlučne brigády. Nikdy nezabudnem na mená podporučíka Kvapila, nadporučíka Bičiště, nadporučíka Sedláčka, rotmajstra Steinera. V bojoch, počas pochodu i po odpočinku, vždy som v nich videl vzor statočných bojovníkov.

Na besedách s mládežou vždy rozprávam, ako smelo a udatne bojovali moji spoluľovcovníci Michal Sojma, Fedor Pliska, Štefan Vajda, Vasil Valo, Štefan Bindák, Michal Bilej, Ivan Dzamko, Michal Malej a mnoho ďalších príslušníkov našej brigády.

Pri Kyjeve som 6. novembra prešiel bojovým krstom. Pred bojom i po ňom som si plne uvedomoval význam oslobodenia historického Kyjeva, ako aj význam účasti československých vojakov v tejto bitke: dokonca som si predstavoval, ako to zhodnotia dejiny. Ale v útoku nebolo času na takéto myšlienky a pocity. V podmienkach duševného napäťia vedomie zákonite prešlo do podvedomia. Bolo treba zombilizovať všetkú fyzickú i psychickú energiu v boji proti nepriateľovi. Avšak aj tak sa mi dostali do vedomia posledné slová smrteľné raneného vojaka Bodnára: „Som šťastný, že zomieram za vlast na sovietskej zemi.“

6. novembra v predvečer 26. výročia VOSR bol Kyjev oslobodený. V noci sme si navzájom blahoželali, tešili sa, ale keď sme videli zrúcaniny tohto starobylého mesta za bieleho dňa, naša radosť sa premenila na túžbu dobehnuť a doraziť nepriateľa a odplatiť sa mu i za padlého Bodnára, chlapca z dediny Bedevľa. Moje pohor-

šenie ešte vzrástlo, keď veliteľ roty Bičiště rozkázal mne a ešte dvom vojakom, aby sme šli do starobylej Pečorskéj lavry (kláštora) a zo zvonice pozorovali činnosť nepriateľského letectva. Ukázalo sa, že pred nami si na Lavre zriadili pozorovateľňu aj Nemci. Všetci traja sme vyliezli na vrchol veže a tam sme videli, že hitlerovci obrátili zvon naopak a zasadili ho medzi dva trámy. V takejto polohe používali zvon ako latrínu. Skutočnosť, akou hitlerovci zneuctili tisícročnú posvätnú relikviu ruskej kultúry, nás urazila do hĺbky duše.

Obyvateľia Kyjeva sa ešte nestačili vrátiť do svojich zhorených domovov a my sme už pochodovali smerom na Vasiľkov, nad ktorým ešte zúrili letecké boje. Hroznejšie bojisko, ako bolo pozdĺž a na hradskej, som ešte nikdy predtým neviadal. Neviem, či ostal nažive niekto z tých hitlerovcov, ktorí utekali z Kyjeva pod údermi Červenej armády a tankistov našej brigády. Sovietski letci v dĺžke desiatok kilometrov zbombardovali a zničili všetko nemecké: techniku aj živú silu. Okolo cesty aj na nej stáli rozbité tanky, delá rôzneho kalibru, mínomety, guľomety, kotúče so spojovacími linkami a množstvo ďalšieho zničeného materiálu. V priekopách pozdĺž cesty bolo plno mŕtvyx hitlerovských vojakov. Kaša z čerstvo napadnutého mokrého snehu, po ktorom sme šliapali, bola ružová od krvi.

Vo Vasiľkove sa naša brigáda po bitke o Kyjev dávala dva alebo tri dni do poriadku — mužstvo sa umylo, vymenovalo bielizeň, vycistilo zbrane a opäť šlo do prednej línie. Moja druhá rota zaujala bojové postavenie na južnom okraji dediny Kodaky. Nikdy nezabudnem na pohostinnosť obyvateľov tejto dediny. Prijali nás nielen ako osloboďiteľov, ale aj ako rodných bratov. Sami prišli k nám kopat záky. Prišiel každý, kto udržal lopatu v rukách. Na prekrytie bunkrov nám dali trámy z chalúp, ktoré boli zničené v predchádzajúcom boji. Delili sa s nami o všetko, čo im ešte zostalo po ústupe Nemcov.

Ked' jeden starší kolchozník začul moje meno, podišiel ku mne a podávajúc mi ruku povedal: „Aj ja som Vološčuk, tu v našej dedine je niekoľko rodín Vološčukovcov. To som veru nevedel, že aj medzi Čechoslovákm sú Vološčukovci. Tak vieš čo, brat môj, príď večer do mojej chalupy, pohovoríme si, pofajčíme a možno moja žena niečo aj pod Zub pripraví.“

A tak sme ja, môj príbuzný, tiež Vološčuk, a ešte Fedor Pliska z našej roty po zotmení zasadli k stolu u môjho menovca. Na stole nás už čakal hrniec — „makyt-ra“ s duseným mäsom, ukrajinské halušky s maslou a samozrejme v takýchto prípravoch nevyhnutná samohonka. Dedo odkialsi aj tabak „samosed“ vytiahol. „U nás je zvykom menovcov pozývať na návštevu a hostiť ich, ponúknite sa teda, bračekovia, nepohýdnite tým máлом, čo máme, veď viete — vojna.“

Vypili sme po vojensky, zajedli si, zafajčili, a potom už sa len ozývalo „Oj ty Haľu molodaja . . .“ Dlho sme sa zdržiavať nemohli, na túto návštevu nám veliteľ roty udelil dve hodiny. „V zdraví žite, chlapci, bite fašistov, potešte svojich otcov a matky,“ týmito slovami nás dedo Vološčuk vyprevádzal do mrázivej noci. Smerom od dediny Barachy bolo stále počuť guľometnú paľbu.

Sotva sme stačili dokončiť prácu v zákopoch a zabezpečiť obranu, keď prišiel rozkaz presunúť sa naspäť do Kyjeva. Ani sme sa nikoho nepýtali prečo.

Práve v týchto dňoch pricestoval na pozvanie sovietskej vlády z Londýna do Moskvy prezident Eduard Beneš. Strany podpísali zmluvu o priateľstve, vzájomnej

⁴ Svoboda, L. : Chorobri, vidvažni, mužni. In: Šlach do voli. Prešov 1966, s. 209.

pomoci a povojnovej spolupráci medzi ČSR a ZSSR. Boli sme hrdí, že základy tohto historického dokumentu sú spevnené i našou aktívou účastou v bojoch na sovietsko-nemeckom fronte.

Podľa diplomatického protokolu sa predpokladalo, že prezident Beneš navštívi aj našu brigádu. Preto nás odvolali z prednej línie a celú noc sme pochodovali do Kyjeva. Veľmi starostlivo sme sa pripravili na slávnostné defilé. Zároveň sme očakávali, že návšteva prezidenta a jeho vlastné dojmy zo stretnutia s nami kladne ovplyvnia politiku londýnskej vlády a urobia konečne bodku za intrigami misie ministerstva obrany. Čakalo nás však sklamanie. Dozvedeli sme sa, že stretnutie s prezidentom sa neuskutoční, pretože Kyjevu ešte hrozí činnosť nepriateľského letectva a za bezpečnosť prezidenta Beneša bola zodpovedná sovietska vláda.

Celú zimu 1943—44 naša brigáda hrdinsky bojovala v ukrajinských stepiach. Bok po boku s Červenou armádou sme oslobodzovali Rudu, viedli sme tuhé boje pri Bielej Cerkvi. V Korsuň — ševčenkovskej operácii sme stáli pri Žaškove a zadržiavalí sme nápor nepriateľských plukov, ktoré sa snažili oslobodiť svoje divízie z obklúčenia. Korsuň — ševčenkovskú operáciu vojací neskôr nazvali „Stalingradom na Dnepri“.

Čo všetko utkalo v mojej pamäti — pamäti radového vojaka z tohto zimného vojnového obdobia?

Bol som svedkom neobyčajnej statočnosti a vlastenectva našich i sovietskych vojakov. Spáleniská a trosky ukrajinských miest a dedín vídavám vo sне doteraz. Utrpenie a hrózu, ktoré priniesli na sovietsku zem fašisti, nemožno ani opísat. Napriek tomu však sovietski vojací, sovietski ľudia neklesali na duchu. Vidiac a zdieľajúc vieri vo víťazstvo so sovietskymi ľuďmi, aj nám sa ľahšie dýchalо, keď sme premýšľali o tom, čo sa robí doma.

V dedine Ruda som bol svedkom ako sovietsky kapitán — veliteľ praporu — sám zaľahol uprostred cesty a paľbou z protitankovej pušky zastavil celú nepriateľskú kolónu samohybných diel. Nemci sa rozbehli do dvorov, kde si už s nimi poradili naši samopalníci.

Boje pri Bielej Cerkvi sa odohrávali na Nový rok 1944. V noci a ráno boli také tuhé mrazy, že stuhnutý olej v samopaloch a automatických puškách nedovoľoval strieľať. Po tom, čo sa naša brigáda „porátala“ s hitlerovcami v hustom lese za riečkou Ros, ocitli sme sa zrazu v dlhom úvoze. Pred nami sa rozprestierala široká zasnežená rovina a za ňou sme videli Bielu Cerkev. Nestačili sme po poli prejst ani tristo metrov, keď sa zrazu objavili nepriateľské tanky. Pamätám sa, že sme ich nestihli ani spočítať, keď už boli celkom blízko. Hukot motorov sa zväčšoval a spolu s ním aj naše obavy. Zaľahli sme s úmyslom aspoň trochu sa zakopáť. Ale všetky pokusy boli mŕne — zem bola stvrdnutá na kameň. Namiesto výstrelov vydávali naše zbrane iba cvaknutie. Nepriateľské tanky sa rýchlo približovali a nám bolo jasné, že nás rozdlávia. Urýchlene sme začali ustupovať do pôvodného postavenia na okraji lesa, kde nás už nemohla ohrozíť nepriateľská paľba. Ale aj tak za tých niekoľko minút stratila naša brigáda asi päťdesiat mužov. Biela Cerkev bola do večera obchvatom dobytá a oslobodená od nepriateľa.

So samopalom v ruke som stál v prednej línií aj v bojoch pri Žaškove. Pod paľbou našej roty bol most cez riečku Ros, po ktorom sa hitlerovci vo dne, v noci

pokúšali prebiť k svojim 12 obklúčeným divíziám. Ale nepodarilo sa im to. Naše guľomety a červenoarmejské kaťuše ich plán prekazili.

Takmer do konca marca sme prechádzali z jedného úseku frontu na druhý. Boli tu aj Tarasovka a Malinovka, Šuľaky i Tetiev. Každý deň nás približoval k hraniciam našej vlasti, k víťazstvu nad nepriateľom.

V marci oslobodila Červená armáda Volynsko, kde žilo veľa volynských Čechov. Sovietska vláda im dovolila, aby doplnili našu vojenskú jednotku. Volynských Čechov k nám prišlo toľko, že našu v bojoch preriedenú brigádu bolo treba preformovať na zbor. Naša radosť bola nekonečná.

27. marca, keď už bol nás prapor v dedine pri Lucku, oznámil mi čatár Mikeš, aby som ihneď šiel do dediny Kiverci na štáb, kde sa mám hlásiť u veliteľa brigády. Z Lucka na štáb nebolo ďaleko, a tak už o pol hodiny som bol na mieste. Ludvík Svoboda, ako vždy upravený, s vojenským držaním tela i so šedinami, ktoré dokreslovali jeho mužnú tvár, ma pozval bližšie k stolu, na ktorom som si všimol schému štruktúry novootvoreného zboru. „Vzmáhame sa, čatár Vološčuk,“ mäkkým otcovským hlasom prehovoril Ludvík Svoboda. „Boli sme brigáda, a teraz sme zbor,“ povedal ukazujúc na schému. „Rozširujeme útvary, štáby, služby, osvetu, potrebujeme schopných ľudí. Ty budeš pracovať na úseku osvetu ako redaktor frontových novín *Naše vojsko v SSSR*. Máme v zbere veľa Zakarpatských Ukrajincov, tak pracuj s nimi, aby vedeli, že bojujú za oslobodenie vlasti. Vzdelanie máš, učiť sa netreba.“ Tak som sa stal osvetárom a túto prácu som vykonával až do demobilizácie 31. mája 1947. Vojnu som ukončil v hodnosti štábneho kapitána.

Od Ludvíka Svobodu, ktorý vtedy bol vo funkcií veliteľa 1. čs. brigády, som šiel rovno za štábnym kapitánom Procházkom a ten ma zaviedol do chalupy, kde bola umiestnená redakcia. Na stole ležal kúsok nepopísaného papiera a na ňom ceruzka. „Tu máš, píš,“ s dôverčivým úsmevom mi povedal Procházka a ešte dodal: „Pamäťaj, proti fašistom bojuje celý nás národ bez rozdielu politickej príslušnosti, v našom vojsku sú aj príslušníci buržoázie. Piš teda tak, aby sme všetci spoločne bojovali za oslobodenie Československa od hitlerovských votrelcov.“

Tak ako som bol v plášti, sadol som si za dedinský stôl, vzal som ceruzku do ruky, ale na um mi nechcela prísť žiadna potrebná myšlienka, ktorú by som mohol dať na papier. Všetko sa zbehlo tak rýchlo, že som si ani poriadne neuvedomil, čo sa deje. Nebolo pre mňa ľahké opustiť kamarátov z druhej roty — Michala Sojmu, Fedora Plisku, Pohoriljaka, Hladinca, Zimomriju, Fabša, Popaďaka a Tabaka — s ktorými som sa ani nerozlučil. Avšak asi o hodinu som už mal po ukrajinsky napísaný článok Blížime sa k domovu. Článok sa mi vydaril, ale mňa sa zmocnili obavy, ako budem organizovať dopisovateľov — chlapcov zo zákopov, keď mne, už skúsenému to tak ľahko ide.

„Nuž takto, Ilja, ty budeš mať na starosti bojový život našho zboru, budeš v neutálom styku s jednotkami. Zorganizuj si sieť korešpondentov a pracuj. Je to systematizovaná funkcia pre majora a ty si čatár, ale to nič . . .“ oznámil mi hlavný redaktor frontových novín poručík Ján Mareš.

V redakčnej práci aj v jednotkách zboru som sa stretol s osvetovými pracovníkmi, ktorí mi imponovali svojou politickou uvedomenosťou a bojovnosťou. Prijali ma v redakcii ako seberovného. Ochotne mi pomáhali v mojej zodpovednej práci.

Mená J. Procházku, V. Rotta, Č. Hrušku, J. Mareša, I. Turjanicu, V. Šalgoviča, H. Kovalča, B. Kopolda, J. Horana, S. Koloneja, S. Smržíka, H. Braunovej, M. Terpajovej, M. Štepánka, dopisovateľov F. Ivančova, J. Borolyča navždy zanechali v mojej pamäti hlboký pocit úcty.

Noviny *Naše vojsko v SSSR* a neskôr aj *Za svobodné Československo* vychádzali trojjazyčne — v češtine, slovenčine a ukrajincine. V súlade s tým sa aj redakcia skladala z predstaviteľov týchto troch národností. Ja som bol okrem iného zodpovedný za ukrajinské texty.

Od prvého dňa mojej práce v redakcii som začal navštevovať jednotky, zbierať frontové správy, zoznamovať sa s veliteľmi útvarov, a hlavne vyhľadávať medzi vojakmi schopných dopisovateľov. Väčšinu takých som poznal ešte z Buzuluku a z prvej brigády — J. Markusa, M. Lemaka, D. Alexoviča, J. Mondiča, M. Babica, Š. Vajdu, V. Vala, V. Nesucha, I. Brodyho, F. Ivančova, J. Borolyča, J. Mohoritu, F. Lakatoša, M. Packuna a ďalších.

Pravda, musím to povedať, a poznám to i z vlastnej skúsenosti, že nie je ľahké vojakovi zo zákopu písat články do novín. Vojak v prvej línii sa fažko dostáva i k hotovým novinám, aby si ich mohol prečítať. Najviac informácií som získaval od osvetových pracovníkov, veliteľov útvarov, zpravodajských dôstojníkov, spojárov. Vždy vedeli veľa o fronte aj vojaci-rekonvalescenti a zranení v poľnej nemocnici. Drobné príspevky som pravidelne dostával od ukrajinských dopisovateľov F. Ivančova, J. Borolyča, V. Vala, J. Mohoritu, F. Lakatoša.

Hlavný redaktor novín J. Mareš, ktorý mal najviac materiálu i od dôstojníkov, ktorých k nám posielali z Londýna, rozprával nám v redakcii, že títo dôstojníci nemajú pochopenie pre našu osvetovú činnosť.

Ako redaktor som bol najviac zamestnaný spracovaním toho materiálu, ktorý som získal z prednej línie. Aby som sa dostal k jednotkám v prvej línii, skoro ráno som im rozvážal čerstvé noviny, ktoré som nechával u útvarových osvetových dôstojníkov.

Pochopiteľne, do novín sme dávali materiály nielen z nášho úseku frontu. Skupina redaktorov každý deň pripravovali aj správy Sovinformbyra dodávané radistami našej osvetovky. Tieto správy z celého východného frontu boli najviac vitané medzi vojakmi. Každý deň počítali, ako ďaleko sme od hraníc Československa a ako sa blížime k domovu. Veľa správ nám dodávalo československé vysielanie z Moskvy i Londýna. Náruživo sme sledovali, čo sa deje v našej vlasti, ako sa rozvíja odboj nášho ľudu. Vždy sme mali na pamäti slová Klementa Gottwalda, že hlavný boj, je boj nášho ľudu doma. Túto myšlienku sme sa snažili prostredníctvom novín vštepiť aj našim vojakom.

Písal som o tom, čo sa deje na Zakarpatskej Ukrajine. Veľa som vedel o pomeroch na Zakarpatsku ešte pred vojnou a počas vojny som získaval informácie od zakarpatských Ukrajincov, ktorí stále prechádzali hranice do Sovietskeho zväzu a potom vstupovali do československého vojska. Občas sme počúvali správy zo Zakarpatska, moskovského vysielania čs. rozhlasu. Štábny kapitán Jaroslav Procházka a ostatní spolupracovníci boli s mojou osvetárskou a redaktorskou prácou spokojní. Keď bolo treba pripraviť pre útvary zboru nových osvetových pracovníkov, Procházka určil za vedúceho kurzu mňa. Bolo to v dedine Stecova, frekven-

tantmi kurzu boli Zakarpatskí Ukrajinci a volynskí Česi. Prednášal som im dejiny Československa, hovoril o bojových tradíciah našich národov, husitskom revolučnom hnutí, protifeudálnych povstaniach ľudu na Slovensku a v Zakarpatsku, o vzniku ČSR, Mníchove, vzniku československého vojska na území ZSSR, družbe nášho vojska s Červenou armádou.

Ósmeho septembra 1944 náš zbor začlenený do 38. armády, pod velením generála Kratochvíla začal Karpatsko-dukelskú operáciu. Správa o vypuknutí SNP veľmi zmobilizovala našich vojakov a dôstojníkov. Nemohli sme sa dočkať splnenia najväčšej túžby — čo najsúkromnejšie vstúpiť na rodnu zem. Bojová cesta z Krosna do Prešova bola plánovaná na päť dní. Ale do Prešova sme sa dostali až v januári 1945.

Útok nášho zboru a 38. armády na nepriateľské postavenie pri Krosne bol taký mohutný, že nič podobné som si nevedel ani predstaviť. Bol som spolu so sovietskym kameramanom Albertom v postavení delostrelcov. Delá stáli jedno od druhého iba na pár krokov, a keď začali páliť, lístie zo stromov opadávalo. Albrecht nemohol filmovať, lebo slnko sa ešte neukázalo nad obzorom. Potom nasledovalo letectvo, tanky a nakoniec pechota. Myslel som si, že ani jeden nepriateľský voják neostal nažive.

Počas bojov v Dukelskom priesmyku som takmer každý deň na pancierovom voze dopravoval na bojisko čerstvé noviny a zároveň zbieraný materiál pre svoje články. Často sme chodili spolu s naším fotoreportérom Alexandrom Panekom. Všetky fotozábery z bojov nášho zboru, ktoré som videl neskôr v tlači, robil Panek. Môj najsilnejší dojem z bojov na Dukle som získal na kóte 534. Boj o túto kótu bol najúpornejší počas celej Karpatsko-dukelskej operácie. Bol som na úseku roty, ktorej velil podporučík Michal Bilej, rodák z mestečka Volovoje. Kóta 534 mala polohu, že ten, kto ju ovládol, mohol povedať, že ovládol mesto Duklu. Počas jedného dňa podnikli hitlerovci asi sedem protiútokov s cieľom dobyť kótu — Bilejova rota ich sedemkrát odrazila. Úpätie a svah kóty boli pokryté mŕtvymi nemeckých a našich vojakov. Všade sa povaľovalo množstvo zbraní a munície. Tváre vojakov boli čierne od dymu. Na sklonku dňa vydal veliteľ roty rozkaz už len posunkami, padol na svojom bojovom poste ako hrdina.

Hitlerovci boli napokon nútene ustúpiť a uvoľniť našim jednotkám cestu k hraniciam vlasti. 6. októbra čatár Ivan Nebiljak so svojím družstvom vztýčil na hranici československú zástavu.

Po bojoch na Dukle nasledovali boje na Ondave smerom na Zborov a Bardejov. Naša redakcia sa spolu s rôznymi službami zboru presunula cez Giraltovce do Prešova. 19. januára sme už boli v meste. Pamätám sa, že ešte v ten večer som pre ďalšie číslo novín napísal úvodník k výročiu V. I. Lenina — Lenin dnes. Písal som v ňom o význame Októbrovej revolúcie pre vznik Československa v roku 1918, pre víťazstvo na Dukle, o tom, že Leninove myšlienky sú večné a rovnako večné je aj naše priateľstvo so Sovietskym zväzom, ktoré je zárukou nášho konečného víťazstva.

Vítazná cesta nášho vojska viedla cez Bardejov, Kežmarok, Liptovský Mikuláš, Polom, Ostravu, Prostějov a priviedla nás k nášmu cielu — k Prahe.

Pomoc 1. čs. armádneho zboru v ZSSR Slovenskému národnému povstaniu a začiatok oslobodzovania územia Slovenska pod Duklou prebiehalo súčasne s oslobo-

dzovaním Zakarpatskej Ukrajiny Červenou armádou. Koncom októbra bola takmer celá Zakarpatská Ukrajina oslobodená. Radost zakarpatského ľudu z oslobodenia nemala v dejinách obdobu. Partizáni vyšli z lesov, ostatní bojovníci z ilegality. Ukázalo sa, že už v podmienkach ilegality na mnohých miestach boli utvorené Národné výbory ako orgány ľudovej moci. Nielen mládež, ale aj starší ľudia sa masovo hlásili do Červenej armády. Národné výbory ihneď začali uskutočňovať revolučné premeny.

Taká bola situácia v Zakarpatsku, keď tam londýnska vláda vyslala svoju misiu na čele so splnomocnencom F. Némcom. F. Němec začal organizovať československé okresné vojenské správy, administratívne zložky presne takého typu, aké existovali v buržoáznej republike, a vôbec nebral do úvahy revolučné premeny, ktoré už v Zakarpatsku boli skutočnosťou.

A tak, ako v najťažších bojoch našlo svoj výraz ozajstné vlastenectvo našich vojakov v masovom hrdinstve, tak aj londýnska vláda a jej splnomocnenci odhalili svoju skutočnú tvár. Londýnski prisluhovači medzinárodného imperializmu znova potvrdili, že záujmy ľudu sú im cudzie. Reakčná londýnska klika sa pokúsila využiť krvavé boje na Dukle a cieľné oslobodenie zboru na to, aby sa zbaivila pokrokovou a demokratickou orientovanou 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Predstaviteľ londýnskeho ministerstva obrany generál Hasal začal na Zakarpatsku osloboodenom Červenou armádou organizovať tzv. tylovú armádu, ktorá sa mala stať nástrojom protiľudovej, protisovietskej buržoáznej diktatúry. Chceli vybudovať vojsko, pomocou ktorého by mohli zlividovať Národné výbory a dostať k moci v Anglicku pripravených „okresných hajtmanov“.

Preto namiesto toho, aby pomohli doplniť preriedené rady 1. čs. armádneho zboru v ZSSR mobilizovanými československými občanmi, zakázala londýnska vláda jeho dopĺňovanie a dokonca nariadila zrušenie tankových a delostreleckých útvarov zboru.

V archíve vojenského historického ústavu sa nachádzajú početné dokumenty o tejto politike londýnskej klyky. Z nich stačí na ilustráciu uviesť telegram: „Dne 28. října 1944. Generálu Píkovi. Na podkladě Vaši depeše mám dojem, že bude možno postavit ze zbytku jednotek tři až čtyři prápory, které by tvořili snad samostatnou brigádu. Ze služeb lze ponechat jen ty, které jsou nezbytné pro divizi a všechny uvolněné, polní služby schopné osoby zařaďte do bojových jednotek. Druhý dělostřelecký pluk předpokládám zrušit. S parabrigádou pro reorganisaci nepočítejte. Navrhnete podle známých Vám počtu a situace, jaká organisace by odpovídala tomuto úmyslu. Ingr.“⁵

Namiesto snahy o zvýšenie bojovej úrovne zakazovali pri 1. čs. armádnom zbere v ZSSR zriaďovať dôstojnícke školy, snažili sa rozbiť súdržnosť, namiesto pochvaly a povzbudenia za ťažko vybojované víťazstvo upierali vojakom vyznamenania a hodnosti.

To, čo sa vtedy dialo na Zakarpatsku, vyvolalo rozruch aj v našom zbere. Zvlášť Zakarpatskí Ukrajinci o tom veľa diskutovali. Naša osveta vynakladala veľké úsilie, aby týmto diskusiám dala správny smer. Nakoniec sme sa dohodli, že najlepšie

⁵ Rusin, V.: *Na krutych perevaloch*. Kyjev 1983, s. 116.

bude tak, ako to chce náš ľud doma. A tu už išlo nielen o politickú orientáciu, ale aj o to, aká bude štátnej príslušnosť Zakarpatskej Ukrajiny.

J. V. Stalin navrhoval, aby otázka pripojenia Zakarpatska k sovietskej Ukrajine, ako to chcelo obyvateľstvo Zakarpatskej Ukrajiny, bola rozhodnutá na priamych rokovaniach medzi ZSSR a ČSR. Prezident Beneš chcel vyčkávať v nádeji, že po opadnutí revolučnej vlny na tomto území podarí sa ponechať Zakarpatskú Ukrajinu vo zväzku s Československom. Avšak moskovské vedenie KSČ v tejto otázke stálo na pozíciách politiky internacionálizmu. Klement Gottwald v liste Jaroslavovi Procházkovi z 21. decembra 1944 napísal: „Beneš a československá vláda by z vlastnej iniciítvy mali byť nápadom pri realizácii pripojenia Zakarpatskej Ukrajiny k Sovietskemu zväzu.“⁶ Túto pozíciu podporila i väčšina nášho zboru, v ktorom, ako vieme, bolo dosť Ukrajincov. V novinách Za svobodné Československo vyšiel v ukrajincíne článok Kto proti vôle ľudu, v ktorom sa ostro odsudzuje protiľudová činnosť a protisovietska agitácia londýnskych dôstojníkov na Zakarpatskej Ukrajine.⁷

Na bojovej ceste z Buzuluku do Prahy javili sa chlapci a dievčatá zo Zakarpatskej Ukrajiny veliteľovi prvého praporu, neskôr brigády a zboru generálovi Ludvíkovi Svobodovi, ako statoční, odvážni a neohrození bojovníci. V novinách Za svobodné Československo bol verejný celý rad medailónikov významných bojovníkov — Zakarpatcov. Hrdina ZSSR, trojnásobný nrdina ČSSR Ludvík Svoboda písal: „Všetci Zakarpatskí Ukrajinci . . . skvelo sa osvedčili v bojoch. Bol som na nich hrdý. Mal som ich rád a mám ich rád. S radosťou a vďakou na nich spomínam.“⁸

Absolútна väčšina z nich bola vyznamenaná bojovými radmi a medailami dvoch i viacerých krajín. Štefan Vajda bol in memoriam vyznamenaný titulom hrdina Sovietskeho zväzu a hrdina Československa. Posádka tanku, ktorému velil Štefan Vajda, zničila v úporých bojoch dva nepriateľské tanky, samohybné delo, viac ako desať húfníc, obrnený transportér, dve pozorovateľne a zneškodnila niekoľko desiatok hitlerovcov. Život hrdinu ukončila v Ostrave nepriateľská guľka. Titul hrdinu Československa získal in memoriam aj Vajdov krajan Ivan Kubinec. Čažko zraneného ho odvliekli hitlerovci, ale vojenské tajomstvo neprezradil, ani keď ho hitlerovci ukrižovali, čím chceli zastrašiť nielen jeho, ale aj obyvateľov jednej moravskej dediny. Sanitár Fedor Pliska v boji pri Bielej Cerkvi s nasadením vlastného života zachránil životy 30 raneným spolubojovníkom. V celej brigáde sa svoju statočnosťou preslávil samopalník Demeter Hegedűš. Keď v boji pri Bielej Cerkvi prišiel o oko, bol preložený do náhradného pluku, ale nechcel v ňom zostať. S pomocou samotného veliteľa brigády sa dostal späť do prednej línie a nehladiac na svoje zranenie, vyznamenal sa v ďalších bojoch ako prieskumník. Bol vyznamenaný radom Jána Žižku z Trocnova, štyrikrát čs. vojnovým krížom 1939 a Poľským vojnovým krížom.

Vysoké ohodnotenie od hrdinu Sovietskeho zväzu Richarda Tesaříka sa dostalo

⁶ Klimeš, M.: *Cesta ke kvetu. I—2*, Praha, s. 471.

⁷ Za svobodné Československo, 20. decembra 1944.

inštruktorovi samopalníkov Štefanovi Burtinovi, ktorého Tesařík pomenoval prototypom novodobého hrdinu.

Ludvík Svoboda s uznaním a úctou spomína aj na bojovníkov ako Vasil Valo, Ivan Dzamko, Michal Laľko, Štefan Bundzak, Ivan Garagonič, Michal Olenič, Vasil Rusin, Vasil Kučerjavý, Fedor Varga, Peter Popovič, Ivan Vaš, Michal Mackaňuk, Ivan Lednej, Ivan Turjanica a mnoho ďalších.

V československom vojsku bojovali aj dievčatá zo Zakarpatskej Ukrajiny. Všetku farchu vojny znášali hrdinsky a svojou statočnosťou v bojoch si zaslúžili právo nosiť vojenskú uniformu. Boli naozajstnými vojakmi — sestrami v poľných nemocniach, spojárkami, samopalníčkami, ostreľovačkami a protileteckými strelykyňami. Už som spomíнал meno Márie Laľkovej, ktorá v boji pri Sokolove ako ostreľovačka zničila celú čatu hitlerovcov. Nasta Kurinová v boji pri Bielej Cerkvi zachránila štyroch zranených. S lekárskou taškou a samopalom sa prebila do tyla nepriateľa, ošetrila rany vojakov, streľbou zo samopalu ich chránila, až napokon sama bola zranená. Dievčatá z protivzdušnej obrany Eva Kočanová a Soňa Pavlišincová zostrelili pri Vasiľkove a Bielej Cerkvi sedem lietadiel. Zranené Kalina Mikitová a Anna Ščurová zostávali na bojisku a plnili bojové úlohy, kým nepriateľ neboli odrazení. Velička obváziska Sofia Garagoničová, spojárky Hafia Hlebová, Justina Babičová, Anna Kovtunová, Anna Perečinová, Hafia Sopková a ďalšie boli príkladom statočnosti a hrdinstva.

Na sovietsko-nemeckom fronte štyri roky zúrila vojna. Za svoju slobodu i za slobodu národov Európy krajina sovieta zaplatila životmi miliónov svojich obyvateľov. Veľa hrobov zanechala na svojej bojovej ceste na brehoch Dnepru, v karpat-ských priesmykoch, v Poľsku a Československu aj československá vojenská jednotka v ZSSR. V jej radoch za našu slobodu položili svoje životy aj tisícky Zakar-patských Ukrajincov.

Všetci tí, ktorí padli v bojoch, aj tí, ktorí ostali nažive, sa svojimi hrdinskými činmi, svojimi obeťami v mene vysokých ideálov slobody zapísali zlatými písme-nami do dejín československého odboja v druhej svetovej vojne.

IGOR SLF PCOV

Vtedy bol na Dukle

Veľký obytný dom na Uglovej ulici v Moskve. S obyvateľom jedného z bytov sa poznáme už dlhšie, nie však osobne. Teraz konečne prišiel čas na stretnutie.

Dvere otvára starší muž strednej postavy s bielymi vlasmi. Po srdečnom privítaní vchádzame do izby. Na zemi sú detské hračky. Na našu otázku domáci pán odpovedá: „Pravnuč ma tu navštievuje, jeho otec, môj vnuk, býva o poschodie nižšie.“

Obzeráme sa. Na stole sú rozložené knihy, papiere, písací stroj a na stene v rámcích rozvešané fotografie. Na nich je zobrazený nás hostiteľ s mužmi, ktorých pozná vari celý svet — maršal G. K. Žukov, spisovatelia I. Erenburg a K. Simo-nov . . . Vidíme aj fotografiu, kvôli ktorej sme vlastne prišli.

Je stará vyše štyridsať rokov a je na nej zachytená historická chvíľa — 6. október 1944, československí vojaci na Dukelskom priesmyku vchádzajú do rodnej vlasti. Na fotografii sú v popredí dvaja generáli — Ludvík Svoboda a nás hostiteľ, David Josifovič Ortenberg. Vzadu vidieť niekoľkých československých vojakov, obrnený transportér a transparent nad bránou, na ktorom je po česky a po rusky napísané: „Československo vítá a děkuje svým osloboditelům! At žije věčné přátelství národů SSSR a Československa!“

Zachovalo sa ešte niekoľko záberov generála Ludvíka Svobodu v ten pamätný deň na priesmyku a vari na každom z nich vidíme vedľa neho generálmajora D. J. Ortenberga, vtedy náčelníka politického oddelenia 38. armády, ktorá sa preslávila pri útoku a preprave cez Dniper, útoku na Duklu, pri oslobodení Ostravy a Prahy. Meno tohto človeka, vojaka a spisovateľa je v Československu pomerne málo známe.

Občiansku vojnu v ZSSR pocítil šestnásťročný komšomolec David Ortenberg, ako sám hovorí, „len z okraja“. Svoju mladosť prežil v mestečku Izjum v Charkovskej oblasti. Tam v roku 1922 vstúpil ako komšomolec do radov strany bolševikov, tam aj po prvýkrát zobrajal do rúk pero vo fukcii robotníckeho dopisovateľa novín. Neskôr študoval, stal sa náčelníkom politického oddelenia jednej z MTS na Ukrajine (o tom je jeho kniha *Tie pamätné roky*), neskôr, v polovici tridsiatych rokov sa stal stálym dopisovateľom Pravdy v Dnepropetrovsku. Odtiaľ odišiel do Moskvy ako zástupca hlavného (vtedy sa hovorilo zodpovedného) redaktora novín *Krasnaja zvezda* — orgánu Národného komisariátu obrany ZSSR.

David Josifovič je skúpi na slovo, keď sa to týka jeho vlastnej osoby. O generálovi Vadimovi (bol to literárny pseudonym D. Ortenberga) však písali jeho slávni priatelia. Takže občas sa oprieme aj o ich svedectvá.

V júni 1939, keď zástupca hlavného redaktora *Krasnoj zvezdy* D. J. Ortenberg odovzdal materiály do novín náčelníkovi Politickej správy Červenej armády L. Z. Mechlisovi, obrátil sa naňho s prosbou, aby ho poslal do Mongolska, kde sa vtedy začal vojenský konflikt s Japonskom.

„Dobre, chodte tam, pomôžete účastníkom urobiť knihu.“

D. J. Ortenberg bol vymenovaný za hlavného redaktora frontových novín *Geroičeskij krasnoarmejec*.

V tom čase sa o bojoch na Chalchin-Gole veľa nehovorilo a tak hrdinské činy sovietskych vojakov neboli známe. O bojoch s Japoncami na východných hraniciach MoĽR boli len dve-tri správy TASSu na niekoľkých riadkoch. Dokonca ani vo výnose o udelení titulu hrdina Sovietskeho zväzu 69 sovietskym vojakom a vyznamenaní vyše 17 000 vojakov radmi a medailami sa nehovorilo o tom, kde a kedy sa tito vojaci vyznamenali. D. J. Ortenberg a kolektív jeho redakcie aspoň čiastočne vyplnil túto medzeru. V Mongolsku sa David Josifovič zoznámil s generálom G. K. Žukovom, spisovateľom K. Simonovom, maršalom Čojbolsanom a zúčastnil sa na rozhovoroch s Japoncami. Za výchovnú a propagandistickú prácu boli noviny *Geroičeskij krasnoarmejec* vyznamenané Radom červenej zástavy.

V decembri 1939 bol D. J. Ortenberg vymenovaný za hlavného redaktora novín *Geroičeskij pochod* vydávaných počas sovietsko-fínskej vojny.

Začiatok Veľkej vlasteneckej vojny zastihol D. J. Ortenberga vo funkciu hlavného redaktora *Krasnoj zvezdy*. V redakcii nastali časy, keď prestal existovať pojem „deň a noc“. Cesty na front, návrat, práca s materiálom pre najbližšie číslo a opäť cesta na front. Do úplného vyčerpania. Všetci však chápali, že každému je súčasťou týchto cest. Do úlohy sa zúčastnil na rozhovoroch s Japoncami. Za výchovnú a propagandistickú prácu „Pretože iba pravda, nech je občas tvrdá a trpká, ale vždy úprimná a čistá, môže povznášať ducha, nabádať k hrdinským činom a sebaobetovaniu,“ hovorí D. J. Ortenberg.

O tom, ako pracovali redaktori *Krasnoj zvezdy*, písali po vojne viacerí známi sovietski spisovatelia. S redakciou úzko spolupracovali napr. Alexej Tostoj či Michail Šolochov . . . „Bol to nadaný novinár,“ napísal vo svojich spomienkach o hlavnom redaktorovi *Krasnoj zvezdy* Ilja Erenburg, „nebral ohľad ani na seba, ani na iných. Vtedy sa inakšie ani nedalo.“

Zaujímavý je jeden detail, na ktorý upozornil práve Ilja Erenburg. Napísal, že hlavný redaktor *Krasnoj zvezdy* „sám nič nenapísal“.

„V podstate je to tak,“ vysvetluje Ortenberg. „Článok Pod Novgorodom, ktorý bol napísaný v septembri 1941, bol jediným počas vojny. Ale písal som, a to dosť často, úvodníky. Bolo to nevyhnutné a priznám sa, že osobitné tvorivé nadšenie to u mňa nevyvolávalo.“

Často odchádzal David Josifovič Ortenberg na front. Na jednej z takýchto cest, bolo to v septembri 1942, sa počas tažkých bojov pri Stalingrade zoznámil s generá-

lom K. S. Moskalenkom, vtedy veliteľom 1. gardovej armády. Nik vtedy netušil, že onedlho ich osud znova spojí a už na dlhší čas.

„S D. J. Ortenbergom som sa stretával ešte v období obrany Stalingradu,“ spomína maršal K. S. Moskalenko, „keď k nám prichádzal s K. Simonovom. Vďaka jeho ceste bol v novinách uverejnený úvodník Ubrániť Stalingrad, ktorý odzrkadľoval nezlomnú vôle vojsk ubrániť volžskú pevnosť.“

Aj David Josifovič si dobre zapamätal svoje prvé stretnutie s budúcim maršalom. Ten bol vtedy celý od prachu, s očami zapálenými od únavy. Nemal náladu, stále vyvolával veliteľov divízií. „Zajatci, kde sú zajatci?“ kričal do slúchadla. Nakoniec mu začali hľasiť čísla nových nepriateľských divízií, ktoré sa objavili na úseku jeho armády. Vtedy sa Moskalenkova tvárv vyjasnila.

„Nás so Simonovom to veľmi prekvapilo,“ spomína David Josifovič. „Hitlerovci stáhovali na jeho úsek nové a nové sily, odpór nepriateľa bol stále silnejší, ale on sa akoby tomu radoval.“

„Práve na nich čakáme,“ vysvetlil Kirill Semjonovič. Jeho gardová armáda splnila svoju úlohu, sústredila úder na seba, odlákala od Stalingradu nepriateľské vojská a zachránila mesto.

Koncom leta 1943 vymenovali generálmajora D. J. Ortenberga do funkcie náčelníka politického oddelenia 38. armády, ktoréj velil generálplukovník K. S. Moskalenko. O rok pripadla práve tejto armáde úloha útočiť na Dukelský priesmyk a splniť internacionálne poslanie — pomôcť Slovákom v ich boji proti hitlerovským okupantom.

Nízke čierne mračná viseli nad Dukelským priesmykom 6. októbra 1944. Počasie nezodpovedalo radostnej nálade, ktorá v ten deň panovala v radoch vojakov. Stále mrholilo. Priesmyk, o ktorý sa tak urputne bojovalo, je nás! Československí vojaci sú znova na pôde rodnej vlasti! D. J. Ortenberg v mene veliteľa 38. armády zablahoželal L. Svobodovi po prekročení hraníc — K. S. Moskalenko vtedy s členom vojenskej rady armády A. A. Jepiševom riešili zložitú situáciu na pravom krídle. Ortenberg vystúpil aj v ich mene na improvizovanom mítingu.

David Josifovič spomína: „Boli to slávnostné a vzrušujúce minuty. Viacerí mali v očiach slzy. Rečníci hovorili vzrušene, vkladali do svojich slov celé srdce. Ani generál Svoboda neskrýval svoje dojatie. Aj keď trochu ovládam rečnícke umenie, predsa, keď som v mene vojenskej rady a všetkých sovietskych vojakov blahoželal československým vojakom, od vzrušenia mi stiahlo hrdlo a asi dve minuty som nemohol nič povedať. Asi to všetci pochopili a spontannými výkrikmi: Nech žije československo-sovietska družba! Nech žije Červená armáda! ma zachránili.“

Znovu a znova preberáme fotografie, na ktorých sú zachytené chvíle tohto nazaj historického dňa.

Skončil sa vopred nepripravovaný míting. Po ceste, ktorá je samé blato, idú dvaja generáli — L. Svoboda a D. Ortenberg. Obidvaja držia v prstoch „papirosy“ — cigarety. Je to veľmi zaujímavý detail, pretože je známe, že Svoboda nefajčil. Ale vzrušenie tých prvých minút na pôde vlasti zohralo svoju úlohu a generál ponúknutý „papiro“ neodmietol.

O čom sa zhovárajú? Pokúšame sa uhádnuť. Áno. O tragickej smrti veliteľa 1.

čs. brigády generála J. Vedrala-Sázavského. Práve smerujú k miestu, kde pred niekoľkými minútami zahynul. Jeho auto narazilo na mínu; „fugas“ sa jej hovorilo. Na ďalšej fotografii je kráter od výbuchu míny a pri ňom skupina československých vojakov a dôstojníkov. Uprostred nich stojí L. Svoboda a D. J. Ortenberg.

D. J. Ortenberg si navždy zapamätal svoje stretnutia so slávnym československým veliteľom. O mnoho rokov neskôr napísal o L. Svobodovi: „Viackrát som bol v Svobodovom zbere, tohto odvážného generála s otvorenou tvárou a milým úsmievom, ktorý vždy chodil s rozopnutým pláštom. Bol prekvapujúco dobre informovaný o všetkom, čo sa v zbere dialo. K podriadeným sa správal možno nie vždy podľa vojenských predpisov, ale priateľsky. Chcel, aby každý pochopil príkaz veliteľa nielen rozumom, ale aj srdcom. „Sbohem,“ takto vždy končil rozhovor a v intonácii bola citeľná veľká úcta k človeku.“

D. J. Ortenberg riadil politickú prácu v 38. armáde, v duchu však stále ostával novinárom, a to sa často prejavovalo aj v rôznych situáciach. O čom svedčí napríklad aj epizóda, ktorá sa udiala práve počas bojov na Dukle. Ortenberg prišiel do jednej poddukelskej obce, ktorú práve oslobodili. Žiaľ, už si nepamätať jej názov. Pri dome so slamenou strechou stál starší roľník, vedľa neho dcéra s kočíkom, v ktorom bolo usmievajúce sa dieťa. David Josifovič spomína: „Priblížil som sa k nim, boli to Rusíni. Keď roľník uvidel moje výložky, bol veľmi prekvapený. Tu nič nevedeli o generálskych hodnostiach ani o výložkách, ktoré boli stanovené v Červenej armáde v roku 1943. Hovoril po rusky so zvláštnym prízvukom. Mnohokrát opakoval naši osloboditelia, naši osloboditelia. Ďakujem, že ste nás oslobodili a slzy radosti mu tiekli po tvári. Plakala aj jeho dcéra a zrazu sa rozplakalo aj dieťa. Jeho hlások zvláštne znel v spoločnom tóne. Bol to nezabudnuteľný a neopakovateľný obraz.“

D. J. Ortenberg sa vrátil v noci na štáb a hneď napísal hlásenie na politickú správu frontu. Nebolo to obyčajne hlásenie s číslicami, ale črta, v ktorej so všetkými detailami opísal stretnutie s roľníkom spod Dukly, jeho dcérou a vnúčaťom.

Neskôr sa dozvedeli, že jeho hlásenie ukázali veliteľovi frontu I. S. Konevovi. O niekoľko dní, keď Ivan Stepanovič prišiel na štáb armády a uvidel Ortenberga, s úsmevom povedal: „Tak čo, hovoríš, že aj dieťa sa rozplakalo?“ Podľa jeho úsmevu Ortenberg usúdil, že hlásenie, napísané novinárskym štýlom, sa Konevovi zapáčilo.

Veľa sŕz radosti bolo na tvárich ľudí spod Dukly, na tvárich utrápených hrôzami vojny. Pred nami sú noviny 1. čs. armádneho zboru v ZSSR *Za svobodné Československo*. Je to dokument tej doby, neopakovateľné svedectvo o udalostach, ktoré sa vtedy odohrali. Je v nich aj potvrdenie Ortenbergových slov. V čísle zo dňa 11. októbra 1944 sa píše: „V oslobodenej obci Vyšný Komárnik dedinčania so slzami radosti víťajú našich vojakov. Vdova Lorencová, matka štyroch detí, jeden jej syn bol v partizánskom oddiele, hovorí: „Deti moje, tak sa teším, kde ste boli, prečo ste nepríšli skôr?“ Snažila sa pomôcť našim vojakom, ako len mohla. Unaveným ženistom spolu s dvoma malými dcérami perie bielizeň. Ján Babej, vtedy tridsaťročný, nemohol vydržať a rozplakal sa ako malé dieťa. Na otázku, prečo pláče, odpovedal: „Od radosti, bratia moji. Nevedel som si predstaviť, že ešte zažijem takú šťastnú chvíľu.“

Vo Vyšnom Komárniku ešte žije Ján Babej, svedok slávnych prvých dní oslobodenia.

Po vojne začal D. J. Ortenberg pracovať ako spisovateľ-publicista, ktorý verne slúžil sovietskemu ľudu a komunistickej strane. Svedectvom sú jeho knihy *Frontové návštevy*, *Ostáva navždy*, *Čas nemá moc* (vyšla v českom aj bulharskom preklade), už spomínané *Tie pamätné roky* a iné. V novembri 1987 mal 83 rokov. Je plný tворivých plánov a chuti do práce, stále má čo povedať ľuďom.

Zaujímavá beseda sa skončila. Lúčime sa a odchádzame plní dojmov, s pocitom, že sme sa niečo dozvedeli o neopakovateľných a nezabudnuteľných momentoch života neobyčajného človeka.

Nikdy nezabudnem na Aničku Zichovú

Po namáhavom a nepretržitom pochodovaní Poľskom pred fašistickými okupantmi sme sa v polovici septembra 1939 dostali do volynskej oblasti na Západnej Ukrajine. V Rovne nás miestne úrady požiadali, aby sme odišli do Zolotejova na výpomoc poľnohospodárom. Po príchode do Zolotejova sa nás ujala rodina Zichovcov — zaoberali sa poľnohospodárstvom. Poprosili ma, či by sme im nepomohli pri zbere zemiakov. Spoznali sme teda šťastnú rodinu Zichovcov, ich milú dcéru Aničku a syna Miroslava. Všetkých zaujímal život v našej krajine, kultúra, poľnohospodárstvo a celý rad ďalších skutočností. O našej vlasti počuli iba z rozhovorov svojich predkov. Po niekoľkých dňoch sme odišli do mesta Olyka. Odvtedy som sa s rodinou Zichovcov nestretol.

Ked' sa v roku 1944 front približoval k našim hraniciam, veľa volynských Čechov sa hlásilo do našej československej vojenskej jednotky. Po svojom zranení na Dukle som sa liečil v prifrontovej nemocnici a krátko po návrate asi 15. septembra som sa dozvedel, že Anička Zichová bola ľahko ranená a po prevoze na ošetrovňu zomrela. Dlho som pátral, kde žije rodina Zichovcov. Až po uverejnení článku v Hlase Revolúcie od Táne Kirchnerovej, jej priateľky, som zistil, že v Žatci žije Aničkin brat inžinier Miroslav Zich, ktorý spomína na svoju sestru.

... . Aničkine ukončenie štúdia na poľskom gymnáziu v Rovne súvisí so vstupom Červenej armády na Volynsko v roku 1939. Zatiaľ čo najbližšie kamarátky odchádzajú na vysokoškolské štúdiá, Anička zostáva doma, pretože rodičia jej nechceli dovoliť ďalej študovať a nesúhlasili ani s tým, aby odišla z domu, pretože hrozila vojna. Pre celú našu rodinu, a najmä pre citovo a humánne založenú Aničku je obdobie rokov 1940—1944 obdobím utrpenia, depresie a životných sklamaní. Anička bola veselé, inteligentné a činorodé dievča, ktoré si kládlo vysoké životné ciele. Svoje postavenie ženy v spoločnosti chcela naplniť verejnou činnosťou v zdravotníctve buď ako lekárka, alebo ako zdravotná sestra. Preto tak ľahko znášala nástený pobyt doma, ktorý ju v jej záujmoch uspokojoval minimálne. Nezmierila sa s úlohou slečny na vydaj. Utieka sa k literatúre a hudbe. Čítanie svedovej literatúry, hra na klavír a pestovanie kvetov na záhrade jej zo začiatku stačí nahradí stratené ilúzie, ale ked' ju vojnové udalosti bezprostredne zasiahnu, podlieha depresiám. Vyčíňaním fašistov stráca svoju prvú lásku Slávku a ďalších kamarátov,

rátov, stáva sa svedkom neľudského zaobchádzania so Židmi a sovietskymi zajatcami, hrozia jej nútene práce v Nemecku.

V tomto období hlbokej duševnej depresie sa náhodou stretáva s Miroslavom Cilcom z Húľče, ktorý má na ňu veľký vplyv. Svojimi názormi a aktivitou v boji Čechov proti banderovským bandám podniel u Aničky vlastenecké vedomie. Lutuje, že ako žena nemá toľko možností ako muž, ale napriek tomu je rozhodnutá urobiť pre svoju vlast a národ všetko, čo bude v jej silách. Svoju vzdialenosť vlast považuje za zasluženú zem a chce sa za každú cenu vrátiť do Čiech. Len čo sa dozvie o existencii 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, uvažuje o tom, že sa dobrovoľne prihlási do jeho radosť. Vidí v tom príležitosť uniknúť z nepriateľského prostredia, skončiť so spôsobom života, ktorý ju neuspokojoval a povinnosť podieľať sa na oslobodzovaní vlasti spod fašistickej okupácie. Toto presvedčenie je také silné, že sa stáva jej životným cieľom bez ohľadu na názory rodičov a príbuzných. Kvôli zvyšujúcemu sa nebezpečenstvu vyvádzania banderovcov odchádza naša rodina začiatkom roku 1944 zo Zolotejova na Urvenský zámok pri Húľči k príbuzným. Tam sme prežili niekoľko mesiacov hrôzostrašných nocí, ale šťastne sme sa dočkali oslobodenia územia Červenou armádou.

Napriek odporu rodičov odchádza Anička dobrovoľne do československej armády. Vydá sa pešo na cestu do 40 km vzdialeného Rovna, kde sa 5. apríla 1944 podrobí odvodu. Odmieta pracovať v tyle frontu a žiada o pridelenie k bojovej jednotke. Preto sa dostáva ako spojárka a pisárka do štábu delostrelectva 1. samostatnej československej brigády, ktorej náčelníkom bol štábny kapitán Rytíř. Absoluje výcvik a na výbornú si osvojuje aj súčasnú spojovaciu techniku. Stáva sa obetavou a vynikajúcou telefonistkou, radistkou a poddôstojníčkou a je príkladom pre vojakov.

Na posledné chvíľky života Aničky Zichovej spomína vodič štábu, delostrelec 1. čs. brigády, voják Jaroslav Hejda:

„Aničku som poznal už od detstva — bola mojom vzdialenou príbuznou. Bližšie som ju spoznal až počas vojenskej služby. Slúžil som ako vodič ľahkého terénneho nákladného auta zn. Dodge pri štábe delostrelectva. Anička tam pôsobila ako telefonistka na ústredni toho istého štábu. Pekné, urastené plavovlasé, modrooké dievča, vzdelané a sčítané. Svojimi znalosťami a inteligenciou vari prevyšovala všetkých vo svojom okolí. Náruživá čitateľka, každú voľnú chvíľu venovala čítaniu. Neviem, kde si stále zaobstarávala tie knihy. Všetci, ktorí s ňou prišli do styku, si ju obľúbili pre jej priamu úprimnú povahu a svedomitosť. Kde-kto sa za ňou so zaľúbením otočil. Ona sama sa však ku všetkým vojakom a dôstojníkom správala korektné, ale odmerane.

Ked' mám byť úprimný, zamiloval som sa do Aničky až po uši. Snažil som sa jej nejako zapáčiť slušným vystupovaním všade tam, kde som jej nejako mohol pomôcť. Pochopila, že mi nie je ľahostajná. Veľmi taktne mi dala najavo, že moje dvorenie jej súčasťou nie je nemilé, ale že vo mne vidí len kamaráta. Nuž čo, musel som sa s tým zmieriť. V duchu som však stále živil nádej, že sa mi raz predsa len podarí získať jej náklonnosť a lásku.

12. septembra 1944 sme sa spolu so štábom 2. delostreleckého pluku ocitli v bezprostrednej blízkosti frontu na severnom úpätí kóty 534 pri Helenówke. Pretože

sme boli vystavení delostreleckej a mínometnej palbe nepriateľa, kopali sme si zákopy. Nebolo to v palbe nič príjemné, zvlášť keď si guľky snajperov začali vyhľadávať svoje obete. Aj si ich našli. Naštastie sa to skončilo iba zranením dvoch kamarátov. Keďže v daných podmienkach práca štábneho nebola možná, nastal presun na iné stanovište. Zastavili sme sa pod hrebeňom nejakej výsiny, na jej zalesnenom severnom svahu. Na hrebeni, asi 80 až 100 metrov pred nami naši ženisti kopali zákopy a stavali pozorovateľnu pre generála Svobodu, ktorého bunker sa nachádzal asi 80 metrov od nás. Na vhodnom mieste som zastavil auto. Dovolili nám odpočínať si. Rozhodol som sa odísť nižšie k zemlankám, aby som si našiel bezpečnejšie miesto na odpočinok. Na blatníku nášho auta sedela Anička a čítala nejakú knihu. Uniforma jej veľmi pristala. Čiapka-lodička jej sotva zakryla pekné svetlé vlasy. Zadíval som sa na ňu. Najradšej by som ju bol v tej chvíli objal.

„Anička, nenašla si si práve najvhodnejšie miesto na čítanie. Podľa, prosím ťa, dolu, na zemi je rozhodne bezpečnejšie ako na tvojom vysokom posede.“ Nevnímala moje slová, ani mi neodpovedala. Asi ma nepočula, taká bola zaujatá čítaním. Zrejme bola duchom v inom, vysnenom svete. Vedel som, že je zbytočné dohovárať jej. Odišiel som o kúsok nižšie, našiel som si vhodné miesto v koreňoch mohutného buka a hned som od únavy zaspal. Prebudil ma mínometný prepad, salva batérie troch nemeckých mínometov. Tri výbuchy časovo splynuli v jeden. Akoby som to bol tušil, vyskočil som a bežal rovno k Aničke. Cestou som začul jej bolestný nárek. Ležala na zemi pri aute. Silno krvácala z veľkej rany na pravom boku. Nedaleko ležal zabity sovietsky voják, druhý bol ranený. Zasiahnutý bol aj Rudo Vízek.

„Anička! Anička!“ zakvíl som.

Mala príšerné bolesti, určite ma nevnímala, volala svoju mamičku. Neboli sme schopní riadne ošetriť také ľahké zranenie. Spolu s druhým vodičom Polívkom sme ju naložili do auta a uháňali sme na ošetrovňu. Rýchlejšie! Rýchlejšie! Lekár ju azda ešte zachráni. Polívka išiel plnou rýchlosťou. Držal som Aničkinu hlavu, aby lepšie zniesla rýchlu jazdu po zlej ceste. S hrôzou v srdci som pozoroval, ako jej rumenná tvár rýchlo bledne, potom sivie. Stonanie pomaly prestávalo. Ako rád by som jej bol daroval svoju krv, len aby som jej zachránil život. Možno to ešte stihne. Vodič Polívku prudko zabrzdil. Boli sme na ošetrovni. Odnesli sme Aničku priamo na operačný stôl. Lekár sa na ňu iba pozrel a povedal: „Neskoro, chlapci, bohužiaľ neskoro.“ Bolo mi Aničky nesmierne ľúto. Jej mladého, zbytočne zmareného života. Smrť si nevyberala, vycíňala medzi nami denne . . .“

Anička Zichová bola pochovaná na cintoríne v Poljanke pri Krosne za prítomnosti otca, rotmajstra Václava Zicha. Na žiadosť matky, Ludmily Zichovej boli pozostatky dcéry Aničky prevezené s pomocou riadiťstva Múzea vo Svidníku spolu s pozostatkami vojaka Emila Kolára zo Sulistrovej na vojenský národný cintorín na Dukelskom priesmyku, aby tu odpočívala vo svojej vlasti, ktorú tak milovala.

Armádny generál Ludvík Svoboda spomína na Aničku Zichovú: „Zhodou okolnosti som videl na vlastné oči skon slobodníčky Zichovej po zásahu granátom, keď sa na Dukelskom priesmyku premiestňovala na novú pozorovateľňu s užším štábom veliteľstva 2. delostreleckého pluku, kde bola spojárkou. Tento obraz zane-

chal vo mne hlboký dojem, pretože vidieť umierať na bojisku ženu medzi mužmi, to je naozaj strašná vec, na ktorú nikdy nezabudnem. Padla za nás všetkých. Za to, aby sme mohli slobodne žiť. Keď som sa presúval na ďalšiu pozorovateľňu, vtísol som na jej mŕtve čelo bozk ako prejav vdaky veliteľa za jej obetu.“

Ľudový veliteľ

Detstvo

Malý a veľmi pekný chlapec drobnej tváre s upravenými kučeravými vlasmi kráčal rozpálenou ulicou. Potkýnal sa o skaly a občas hľadel na poloninské nebo. Včera uvidel letieť obrovského orla, dúfal, že ho dnes uvidí zas.

Šiel po prašnej zadninskej ulici, popri drevených chalupách. Dýchal omamnú vôňu rozkvitnutých sadov, videl vychudnuté kone fahajúce vozy, starých dedkov na priedomí bafkajúcich z fajok a kŕdle detí. A videl, že jedny, deti krčmárov, obchodníkov, boháčov sú pekne oblečené a dobre živené, zatiaľ čo iné — deti bedárov vychudnuté a otrhané.

Chlapec Vasil Valo kráčal ulicou; išiel do školy. Kráčal a rozmýšľal. Prečo jedni majú všetko, aj keď nič nerobia, a druhí hladujú, aj keď sa v robote priam zodierajú. Keď sa na to opýtal v škole, učiteľ mu odpovedal, aby sa nestaral o veci, ktorým nerozumie. Keď sa s takouto odpoveďou neuspokojil a dobiedzať ďalej, dostal zauchu.

Popoludní sedel za stolom a pripravoval si domáce úlohy. Myšlienkami bol však inde. Nemohol pochopíť, prečo dostal zauchu! Učiteľ vie pekne rozprávať o demokracii, slobode a rovnoprávnosti, ale prečo žandári presledujú ľudí, ktorí chcú prácu a chlieb, o tom nechce hovoriť. Možno, že to nevie ani on. Musí sa opýtať starého kováča Pavlišca. Je komunista, páni z neho majú strach, ale ľudia ho majú radi, pretože vie všetko.

Keď budem veľký, budem komunistom, myslí si.

Mama ním zatriasla: „Snívaš, alebo čo? Dones pol kila ryže na večeru.“ Chytil peniaz, zvierať ho v dlani, potom sa smutne zadíval matke do očí.

„Iba pol kila? Čože je to pre desaťlennú rodinu . . . Päť dekagramov na osobu, mama!“

Matka mu pohladila kučeravé vlasy. „Zišlo by sa viac, synček, ale kde vziať peniaze?“

„Keď budem veľký, budem zarábať . . . Potom kúpim celé vrece ryže. Nie jedno — dve vrecia, mama.“

Zasmiala sa. „Ty si môj dobrý, mûdry chlapec, a teraz mi dones, čo som ti kázala.“

Opäť kráčal zaprášenou ulicou. Zo zvedavosti nazrel do krčmy. Sedliaci tam rozprávali, škripili sa, popíjali.

„Hej, krčmár, ešte raz! A poriadne doliať, nie ako predtým.“

„Ja že som nedolial? Nech mi boh toľko zdravia nedoleje . . .“

„Už by si bol dávno pod zemou.“

„Ty ma neurážaj! Päťdesiatku dlhuješ, a ešte sa tu rozťahuješ!“

„Päťdesiat korún? Za čo?“

„Ešte sa pýtaj. Už týždeň piješ, a neplatíš.“

Ľudia sú negramotní, nevedia čítať ani počítať, myslí si chlapec.

Keď budem veľký, budem učiteľom.

Uprostred dediny stojí škola. Nad dverami je veľká biela tabuľa a na nej svietia modré písmená „Obecná škola — Zadné.“ Čudné meno, premýšľal chlapec. Kto na to len prišiel?

Obec Zadné leží v malebnej doline pri rieke Boržava na Zakarpatsku, neskôr ju premenujú na Priboržavsko. Volala sa tak asi preto, že bola aj posledná, teda na okraji Maramorišskej župy.

A v tejto dedine sa v roku 1921 narodil Vasil Valo.

Dospievanie

V tridsiatych rokoch navštievoval meštiansku školu v Bilkách, vzdialenej osem kilometrov od rodnej obce. Pešo. To znamenalo deň čo deň, v každom počasí, šestnásť kilometrov, lebo mesačný lístok na vlak stál vtedy 15 Kčs. A nadobudnú takúto sumu znamenalo predať dve dobré vykŕmené slepky.

Bolo všelijklako. Chýbali peniaze na šaty, topánky, na knihy, zošity a všeličo iné, bez čoho sa nedalo obísť. Napriek fažkostiam a nedostatkom sa však chlapec učil húževnatá.

Keď prišiel domov, často sa pobral do stodoly a čítal Kobzara, o Stenkovi Raznovi, Bohdanovi Chmelnickom, Suvorovovi, Kutuzovovi. Chlapčenské sny, krásne roky mladosti.

Bol prvým dopisovateľom do denníkov z dediny — prispieval do Zakarpatskej Pravdy, Pravdy chudoby a iných pokrokových novín. Písal o tých najbiednejších, o ich živote, práci a túžbach. Písal pútavu a pravdivo, vykresľoval nielen ich fažký život, ale aj príčiny ich biedy a východiska z nej.

V roku 1938 získal v celoštátejnej súťaži druhú cenu. Okrem diplomu a honoráru za príspevok získal aj 500 Kčs, ktoré mu pomohli dostať sa na gymnázium v Chuste.

Bol zapáleným vlastencom, antifašistom a obdivovateľom Sovietskeho zväzu. Azda aj jeho burcujúce články proti fašizmu a vojne pomohli upevňovať vieri a nádej na pomoc ZSSR a Červenej armády; mobilizovali ľud na obranu republiky.

Keď Zakarpatsko okupovali horthyovské vojská, založil Vasil Valo so spolužiacimi antifašistický krúžok. Do krúžku patrili — neskorší hrdina Sovietskeho zväzu Stepan Vajda, Ilja Voluščuk, Michal Mastej a ďalší. Vydávali letáky, písali na budovy protifašistické a prosovietske heslá, rozširovali ilegálnu tlač. Počas návštevy rodičov, prinášal Valo letáky aj domov. Z jeho iniciatívy vznikol antifašistický krúžok aj v dedine Zadné.

Pätnásteho marca 1940 sa mala uskutočniť oslava na počesť prvého výročia „oslobodenia“. Večer pred oslavami boli vyvesené horthyovské zástavy — jedna na budove školy, druhá na budove obecnej kancelárie. Ľudia s odporom hovorili: „Oslavujeme prvé výročie nášho otroctva.“

Vo večerných hodinách som sa stretol s Valom. Odovzdal mi leták, ale nabádal k ostražitosti; vraj je zvýšená pohotovosť žandárov. Opísal som si leták niekoľkokrát a potom som exempláre nalepil na rôznych mestach. Neuspokojilo ma to však.

Neskoro v noci som si vzal rebrík a šiel som strhávať nepriateľské zástavy. Jednu som rozrezal na franforce, a tie som povešal na ploty okolo cesty, druhú som ukryl v stodole do sena.

Ráno prišli do dediny šiesti žandári, hľadali, napokon však odišli „naprázdno“. A ja som v duchu oslavoval svoje prvé víťazstvo.

Popoludní prišiel za mnou Valo a povedal: „So zástavami si to urobil šikovne, vďaka. Celá dedina ťa chváli. Ale s letákmi si urobil hlúpost.“

„Prečo?“ čudoval som sa.

„Pretože si ich prepísal rukou.“

Začalo ma to hnevať. Pochváli, pomyslel som si, a hneď aj kritizuje.

„Je aj iný spôsob,“ povedal Valo, keď zbadal, že som sa napaprčil. „Kto pozná tvoj rukopis, hneď zistí, kto to písal. Treba vystrihnúť z novín alebo časopisov písmaná a potom ich nalepiť. Je to však aj moja chyba — mal som ti to poradiť už včera.“

Valo nás učil zásadám ilegálnej práce, ale aj byť bdelými a pozornými.

Po okupácii Poľska fašistickým Nemeckom sa veľa mladých ľudí snažilo dostať do Sovietskeho zväzu, samozrejme ilegálne. Vasil Valo sa takisto pripravoval odísť tam, kam ho už dávno tahalo srdce. Vyčkával však, lebo ich skupina pripravovala na útek celé gymnázium. Chlapci plánovali zostať ešte cez prázdniny doma a potom odísť.

Najprv vyzeralo všetko nádejne. V Chuste však bol aj horthyovský agent — gréckokatolícky pop Vološin. A to, čo nebolo v silách okupantov, dokázal pop, ktorý zneužíval svoje postavenie a poslal na smrt alebo do koncentračných táborov stovky vlastencov. V prípade Vala sa niečo dozvedel pri spovedi od jedného študenta a začalo sa prísne vyšetrovanie.

Keď Valo videl, že skupina je prezradená, rozhadol sa viac nečakať. V auguste 1940 odišiel ako devätnásťročný so svojím spolužiakom Ivanom Krišenikom a ďalšími do Sovietskeho zväzu. Vydal sa na dlhú cestu, aby sa cez Dukelský priesmyk ako vojak 1. čs. armádneho zboru v ZSSR znova vrátil do oslobodenej vlasti.

Frontovými cestami

Kolóna nákladných áut sa pochmúrne predierala blatom. V jednom sa tlačilo dvadsať päť chlapcov, a keďže bolo len štrnásť miest na sedenie, takmer polovica vojakov sedela na dlážke.

Vasil Valo začínať svoju frontovú cestu v Buzuluku. S 1. čs. brigádou prešiel celé

taženie Ukrajinou. Do konca roku 1943 bol veliteľom prieskumného družstva. Bol disciplinovaný, skromný, tvrdý sám k sebe, v nejednom boji preukázal statočnosť a odvahu. Ako napríklad pri Bielej Cerkvi.

Jedna z čiat sa dostala do tažkej situácie — dochádzalo streľivo. A práve v tom kritickom čase vyrážil proti nej nepriateľ. Ustúpiť nebolo kam. K ohrozenej čate sa ponáhľali so strelivom dvaja vojaci, ale odrazu v ich blízkosti vybuchla nepriateľská mina. Valo, ktorý to videl, nehľadel na nebezpečenstvo, nedbal na mínometný prepad, a rozbehol sa po debničku so strelivom. Podarilo sa mu ju v pravý čas aj doniesť k ohrozenej čate. Za tento odvážny čin bol vyznamenaný čs. vojnovým krížom.

V tomto boji bol ťažko ranený spravodajský dôstojník 2. práporu práporčík Móra. Velenie hľadalo zaňho náhradu.

Keď sa veliteľ práporu spolu so spravodajským dôstojníkom brigády Vojtěchom Erbanom opýtali Vala, či nechce nastúpiť na miesto Móru, odpovedal im, že možno na to nemá ani schopnosti. „Ved' som takúto prácu nikdy nerobil,“ ohradzoval sa. Prehovorili ho však. Napokon súhlasil, ale s jednou výhradou. Keď sa mu nebude práca dať, funkcie ho zbavia.

Cas plynul a on kráčal frontovými cestami ďalej. Veľa času venoval tomu, aby ľudí, s ktorími pracoval, dobre poznal. Mal schopnosť rýchlo zistiť, na čo je kto schopný, čo kto a ako môže urobiť. Jednoducho, neskúsených chlapcov dokázal v krátkom čase premeniť na odvážnych a húževnatých vojakov.

Prieskum bola Valova vojenská akadémia. Žiadnemu súboju s nepriateľskou rozviedkou sa nevyhýbal, vo všetkých čestne obstál. Za jednu veľmi dôležitú akciu bol vyznamenaný Radom Veľkej vlasteneckej vojny.

Keď sa v lete 1944 začal formovať 1. čs. armádny zbor v ZSSR, mal už hodnosť podporučíka. Teraz sa jednotky presúvali od Czernowic, do okolia Sambora — bližšie k rodným horám. Valo si často spomíнал na domov, na starých rodičov; ktorie, či ešte sú medzi živými! Z úvah ho vyrušil hlas mladého veliteľa čaty, rotného Martinka.

„Pán podporučík, myslíte, že pôjdeme hneď do boja?“ opýtal sa ticho.

„Asi áno,“ odpovedal Valo neochotne.

„A bude to zlé?“

„Spýtaj sa veliteľa zboru,“ odvankol Valo. Mal Martinka rád, ale nasilu bol k nemu nevľúdný, lebo ho vyrušil z myšlienok. A okrem toho, Valovi sa rozprávanie o bojovaní z duše protivilo. Zúčastnil sa na ťažkých bojoch, prežil toľko rôznych situácií a videl toľko mŕtvych, že už nemal o vojne nijaké ilúzie. Vedel, že ho môžu zabiť. Kým nezahynul jeho starší brat Michal, mŕtví boli preňho jednoducho ľudia, ktorí už neboli nablízku: splynuli s dávnymi priateľmi, čo odišli do nemocnice a viac sa nevrátili, alebo ktorých odvelili inde. Ale bratova smrť v ňom odhalila akýsi tajný strach. Bola taká nezmyselná, že keď si na ňu spomenul, vždy bol plný smútka a zúfalstva.

„Chceš niečo vedieť?“ spýtal sa Martinka. „Proti smrti nemôžeš nič urobiť, iba na ňu čakať.“

Martinko zmíkol. Valovi ho vzápätí prišlo lúto. Vytiahol z vrecka tabatierku. „Nechceš cigaretu?“ opýtal sa.

Mlčky fajčili. V aute bolo ticho, iba sem-tam niekto zahundral, keď ich nadhodilo.

Nad ránom autá zastali v akejsi dedine.

„Vystupovať.“

Ked všetci vystúpili, ostali stáť a čakali. Boli unavení a ospaliví, tešili sa na odpočinok. Odrazu, sa v tme ozval zachrípnutý hlas: „Podporučík Valo je tu?“ „Je — a čo má byť?“

„Pán podporučík, máte sa dostaviť na štáb,“ povedal samopalník a pristúpil k nemu. „Odprevadím vás.“

Valo si pripomenul slová poručíka Erbana: „Práca spravodajského dôstojníka nie je najpokojnejšia. Bojuje spolu s ostatnými, a keď všetci oddychujú — pracuje.“

Samopalník vzal batoh a vykročil do tmy. Valo kráčal hladný a ustatý za ním.

„Údolie smrti“

V ranných hodinách 8. septembra 1944 po mohutnej delostreleckej príprave a nálete stoviek vojnových lietadiel sa začal útok sovietskych vojsk. Predpoludním, v napätom očakávaní nadchádzajúceho boja, vydal poručík Erban spravodajským dôstojníkom posledné pokyny a súčasne ich informoval o priebehu boja. Povedal, že mesto Krosno zatiaľ nebolo dobyté, ale sovietske jednotky preložili nepriateľskú obranu a postupujú vpred.

Podporučík Valo bol odrazu napäty, zvedavý a netrpezlivý. Zvuky boja, ktoré počul, ho dráždili. Pookrial na duchu, vrátila sa mu nálada. Cítil sa silný, neúnavný a všetkého schopný; telo mal od predošlého presunu a prebdených nocí vysilené, ale myseľ mu nedovoľovala zaoberať sa fyzickým stavom. Cítil veľkú zodpovednosť a veľmi dobre si uvedomoval, čo sa od neho očakáva. Sám si na toto obdobie spomína:

„Pred večerom vyrazili na prieskum aj naše jednotky. Pri Krosne sa ešte bojovalo; mesto sme museli obchádzať poľnými a lesnými cestami. Delostrelecké granáty nám hvízdali nad hlavou, v diaľke sa rozštakal guľomet. Nepriateľské delá opätovali paľbu s vysokým prenikavým šrekotom. Mal som pocit, akoby ma niekto tíkol kladivom po hlave. Nad obzor vyletela raketa a rozsvietila sa tak silno, že sme sa videli. Vojaci mali tváre biele a potom sinavé, akoby sme na seba hľadeli v zadnej miestnosti.“

Postupoval som s Martinkovou čatou, v ktorej boli mladí chlapci — nováčikovia. Ked Krosno ostalo za nami, napätie povolilo, ale vojakov sa zmocnila strašná úna. Nad hlavou nám zašušalo niekoľko striel a vzápätí sa všetci vrhli na zem aj s veliteľom čaty. „To nie,“ povedal som, a snažil som sa zachovať pokoj, „preletel iba roj včiel.“ Ked Martinko zbadal, že som ostal stáť, vyskočil na rovné nohy a v pomykove zavelil: „Vstať! Pokračovať v ceste!“

Tej noci dostał Vasil Valo prvú bojovú úlohu: s jazdeckou prieskumnou hliadkou postúpiť po osi Machnówka — Dukla a zistiť sily a oporné body nepriateľa. Ďalšou jeho úlohou bolo nadviazať styk s prieskumným oddielom zboru, ktorý sa nachá-

dzal pred našimi jednotkami. Lenže 8. septembra večer sa ešte nevedelo, ako sa situácia skomplikovala. Vasil Valo na to spomína:

„Okolo polnoci sme prešli cez Machnówku. Asi polkilometra od okraja dediny sme spozorovali niekoľko postáv, ktoré sa bleskúrychle rozmiestnili po oboch stranach cesty a zaťahli. Dôvod tejto opatrnosti vyšiel zakrátko najavo. Boli sme v preriedenej zostave sovietskeho streleckého pluku, v tesnej blízkosti nepriateľa. Major Sovietskej armády odišiel so mnou späť do Machnówki, kde mi zakreslil situáciu do mapy a odporúčal mi, aby som sa ihneď vrátil k práporu a požiadal veliteľa, aby v priestore Machnówki rozmiestnil prápor do bojovej zostavy. Informácia, ktorú som pred akciou dostal, že sovietske jednotky sa už priblížili k Dukle, sa napokon ukázala ako nepravdivá. A o prieskumnom oddiele zboru, na ktorý sme sa spoliehali — a takmer na to doplatili — ani major, ani nikto iný nič nevedel.“

Správy, ktoré tej noci Valo priniesol, boli preto cennejšie. Velenie sa mohlo oprieť o konkrétné fakty, nie o dohady. A práve vďaka týmto vzácnym informáciám naše jednotky nezastihol ráno nepriateľský protiútok celkom nepripravených, i keď prišiel znenazdania. Zastavili ho s pomerne malými stratami a v priebehu dňa vytlačili nepriateľa z jeho postavenia asi o dva kilometre. Ale ktové, akoby sa to bolo skončilo, keby tej osudnej noci neboli vyrazili na prieskum a nestretli sovietskeho majora.

V ďalších dňoch sa postup útočiacich jednotiek zmenil na urputné zápolenie o každú pozíciu, o každú výšinu či osadu. Vojaci boli ustať, premoknutí, zašpinení. V takýchto chvíľach veľa záležalo na dobrom slove, a hlavne na osobnom príklade. A Vasil Valo vedel pútavo rozprávať, bol veselý, ale vedel aj osobným príkladom strhnúť vojakov k odvážnym činom.

* * *

Už sa bojovalo na pamätej kóte 534. Bola tmavá noc, padal drobný jesenný dážď.

Vasil Valo kráčal zabladeným terénom. Navštívil bojových druhot — veliteľov samopalných rôт, Michala Bileja a Vendelína Opatrného. Kdesi vpravo bojovala 3. rota pod velením Arnošta Steinera, o ktorom kolovali chýry, že sa mu guľky a črepiny priam vyhýbajú. Prešiel všetkými bojiskami, a nikdy neboli zranený. Preto mu prischlo meno „Nezraniteľný“. Práve za ním Valo šiel. Chcel mať prehľad o situácii priamo v prvej líni. Zrazu narazil na guľometné hniezdo. Pozorne sa zadíval do tmavej jamy: jeden voják bol mŕtvy, druhý ľahko ranený a guľomet mlčal. Telom mu prebehla drobná triaška, hlavu však mal prekvapujúco jasné.

Z náprotívnej strany vyštekol guľomet, a on sa radšej stiahol do krytu. Nepriateľský guľomet svietil v tme a jeho rachot bol strašný. Valo sa ovládal len silou vôle. Stisol kohútik guľometu, a ten sa mu v rukách akoby roztancoval. Svietiace strely sa divo vrhali vpred.

Hluk a chvenie guľometu ho utíšili. Zamieril ním tam, kde zbadal nepriateľskú paľbu, a vystrelil dávkou. Potom ďalšiu a ďalšiu. Zrazu preťal noc strašný výkrik. Nepriateľský guľomet stíhol. Ked zastavil paľbu, počul, že sa k nemu niekto plazil. Bol to nosič streliva. „Oni sú mŕtvi,“ Valo cítil ako sa vedľa neho trasie.

„Prestaň,“ chytil ho pevne okolo ramien. „Prečo si opustil guľomet?“ spýtal sa ticho.

„Neopustil,“ bránil sa vojak, „bol som po náboje . . . Vedť pred chvíľou ešte žili . . . Keď som počul streľbu a ten výkrik, nazdával som sa, že to oni . . . Dostali ste ho. Nám sa to nepodarilo . . .“ Vojak sa zajakával a triasol na celom tele.

„Jeden ešte žije, odnes ho na ošetrovňu!“ nariadil Valo. Kus cesty pomohol vojaku niesť raneného kamaráta, potom sa vrátil ku guľometu. Vliezol do jamy a zase sa zahľadel na druhú stranu.

Čoskoro sa tu objavilo šesť samopalníkov, ktorým velil slobodník. Samopalníci zaľahli do zákopu, slobodník si čupol pri guľomete a šepkal mu do ucha: „Poslal nás veliteľ roty Steiner; vraj tu bojujete sám . . . Povedal to guľometčík, čo niesol raneného, a už sa to rozchýrilo po celej líni. Všetci vám chceli ísť na pomoc.“

Vo vzduchu zasvištala mína, ozval sa výbuch, kdesi blízko zakvílil šrapnel. „Už idú,“ povedal vzrušene slobodník. Valo vystrelil raketu a zvolal: „Musíme ich zadržať.“

Raketa zažiarila vo chvíli, keď hitlerovci začali útok. Všetci zazreli hrôzostrašný obraz: fašisti bežali proti nim. Vo svetle rakety mali meravé stípnuté tváre ako ľudia ožiareni bleskom. Valo už nič nevidel jasne: v tej chvíli by azda neboli vedeli ani povedať, kde je guľomet. Strácal sa v nesmiernom zmätku zvukov, vedel len toľko, že mu prst zmeravel na spúšti. Nemohol ho uvoľniť, za tých niekoľko sekúnd však necítil nebezpečenstvo ani strach. Len pánil a pánil.

Rad postupujúcich hitlerovcov začal klesať a rednúť. Paľba z guľometu a zo samopalov zúrila, vojaci pomaly postupovali vpred. Nepriateľská útočiacia línia sa rozpadla na drobné hlúčky vojakov, ktorí začali vŕahavo ustupovať. Napokon sa dali na panický útek.

Podporučík Valo nabil raketovú pištoľ a vystrelil do vzduchu. Akýsi ranený stenal a vykrikoval niečo po nemecky. Valo prikázal dvom samopalníkom priniesť raneného Nemca a čupol si do zákopu. Cítil únavu v celom tele. Zachvel sa v studenom povetri pred úsvitom a teraz si uvedomil, že po prvý raz v živote mal naozajstný strach.

Toho dňa bola kóta 534 definitívne obsadená. Na druhý deň bolo dobyté mesto Dukla, Hyrowa Hora a ďalšie výšiny. Koncom septembra sa už bojovalo v bezprostrednej blízkosti našich hraníc.

V týchto bojoch Vasil Valo preukázal dôvtip, ktorý sa prejavil aj v októbrových dňoch, keď osobne pripravoval a usmerňoval prácu prieskumníkov pri prekročení československých hraníc a potom už na našom území. V čase, keď situácia v dukelských bojoch, a najmä na jeho úseku, bola veľmi napätá, bol neobyčajne pokojný a optimistický, pritom však rozhodný. Vedel si predstaviť situáciu na bojisku z hľadiska nepriateľa a vysvetliť z nej správne závery. Vedel predvídať zámery protivníka a preto mohli vojaci čeliť jeho akciam alebo im predchádzať.

V bojoch o Karpaty jednotky zboru značne zredli. Veliča zboru sa rozhodol odoslať 34-člennú skupinu dôstojníkov a rotmajstrov na Zakarpatskú Ukrajinu pre nábor dobrovoľníkov. Do tejto skupiny boli určení novomenovaní poručíci Vasil

Valo, Michal Sirko, Fedor Ivančov, Stepan Fantič a ďalší. Všetci boli odhadlaní úlohu splniť presne a včas a vrátiť sa s novými posilami. Netušili však, čo na nich v Chuste čaká, koľko prekážok budú musieť prekonáť.

* * *

Na oslobodenom území, pod vedením komunistov, si ľud zakladal svoje národné výbory, ľudové milície, národné súdy, organizoval svoje revolučné vojsko. V krátkom čase sa iba na Zakarpatsku prihlásilo vyše päť tisíc dobrovoľníkov. To bola pre zbor nesmierne významná posila.

Do polovice januára 1945, keď zbor začal svoju útočnú činnosť, rozrástli sa jeho rady takmer na dvadsaťtisíc bojovníkov. Boli doplnené nielen jestvujúce jednotky, ale mohli sa vytvoriť aj nové. Vznikli aj vojenské školy a záložné výcvikové jednotky.

Na splnení tejto významnej, nielen vojenskej, ale aj politicky dôležitej úlohy mal podiel aj Vasil Valo.

Boj pokračuje

Vojna sa skončila, vojaci sa porozchádzali do svojich domovov. Mnohí z nich sa však rozhodli budovať novú armádu. Medzi nimi i nadporučík Vasil Valo.

Do radov vojska sa vrátili rotmajstri, praporčíci i dôstojníci predmníchovskej armády, mnohé klúčové miesta obsadili príslušníci západných jednotiek. Nie všetci sa stotožnili s Košickým vládnym programom. Naopak, snažili sa klásiť dôstojníkom 1. čs. armádneho zboru v ZSSR všemožné prekážky. Vasil Valo sa však nevzdával. Odišiel do aplikačnej školy v Miloviciach, pripravil mnohých ľudových veliteľov a ako jeden z prvých vstúpil do radov KSC. Popri tom, sa musel veľa učiť aj sám: frontové skúsenosti už nestačili.

Politická situácia bola však veľmi zložitá. Prebiehal boj nielen proti domácej reakcii, ale aj proti benderovcom, bielej legii, nacistickému podzemiu . . .

Neraz musel Valo vynaložiť veľa úsilia, aby presvedčil aj iných o správnosti politických názorov. A nemýlil sa . . . Februárove víťazstvo vytvorilo priaznivé podmienky aj pre výstavbu československej armády ako armády nového, socialistického typu. Február otvoril široký priestor pre všetky pokrokové sily vnútri armády: zároveň viedol k izolácii reakčných skupín aj jednotlivcov a k odstráneniu ich vplyvu na armádu.

Mierová výstavba

V máji 1949 sa konal IX. zjazd, na ktorom sa po prvý raz v histórii strany zúčastnili aj delegáti zastupujúci organizácie strany v armáde. Jedným z nich bol aj štábny kapitán Vasil Valo. Neskôr o zjazde povedal:

„Východiskovým bodom novej politiky strany bola pre mňa myšlienka o nevyhnu-

teľnosti zabezpečenia diktatúry proletariátu proti hrozbe imperialistickej agresie a nevyhnutnosť plne využiť historické skúsenosti z vojenskej výstavby prvého štátu robotníkov a rolníkov — Sovietskej armády.¹

Ďalšie roky v jeho práci ukázali, že tejto límii sa nikdy nespreneveril.

V roku 1950 súdruh Valo nastúpil do funkcie náčelníka štábu zväzku. Chápal však, že vojaci-komunisti musia byť nielen vzorom pri plnení svojich povinností, ale musia si aj zvýšovať svoju ideovú a odbornú úroveň. Preto o rok neskôr odišiel do Vojenskej akadémii v Prahe. Po jej ukončení zastával významnú funkciu na generálnom štábe ČSLA a v roku 1957 odchádzal do Vojenskej akadémie Vorošilova v Moskve. Po návrate, ako 38-ročný, sa stáva veliteľom divízie, potom náčelníkom štábu okruhu, napokon veliteľom Západného vojenského okruhu v Tábore.

V roku 1971, na XIV. zjazde KSČ, bol zvolený za člena ÚV KSČ a poslancu Federálneho zhromaždenia. O rok neskôr bol menovaný prvým námestníkom ministra národnej obrany ČSLA.

Vasil Valo videl vždy základ novej ľudovej armády v príslušníkoch 1. čs. armádneho zboru v ZSSR a partizánskych jednotiek. Výstavbe armády venoval celý svoj život. Vzrastajúca hrozba imperialistickej agresie ho viedla k urýchleniu tempa budovania armády. Preto trpeživo a dôsledne presadzoval plnenia vojenskej politiky strany, staral sa nielen o výcvik a prípravu vojsk, ale aj o materiálne zabezpečenie vojakov, o ich duševný rast. V popredí bola už vždy otázka výchovy príslušníkov armády k socialistickému vlastenectvu a proletárskej internacionálizmu. Sústavne dbal o upevňovanie bratských vzťahov so Sovietskou armádou a ostatnými armádami Varšavskej zmluvy, o prehlbovanie jednoty armády a ľudu, o zvyšovanie podielu armády na verejnem a politickom živote štátu.

Veľké úsilie vynakladal pri reorganizácii a redislokácii ČSLA s cieľom plne zabezpečiť západné hranice štátu. Staral sa o sústavne zvyšovanie mobilnosti, palebnej sily a bojovej pohotovosti vojsk a útvarov pre dokonalé zabezpečenie obranyschopnosti Československa. Mal veľký podiel na tom, že naša armáda vyrástla na mohutné moderné ozbrojené sily socialistického štátu. Často zdôrazňoval, „že v podmienkach triedne rozdeleného sveta sa musíme starať o všeobecnú pripravenosť našej armády, o upevňovanie našich spojeneckých zväzkov v rámci Varšavskej zmluvy ako spoločnej základnej našej slobody a štátnej nezávislosti.“²

Generálplukovník Vasil Valo bol schopný, nadaný veliteľ. Pod jeho velením vyrástol rad schopných veliteľov, politických pracovníkov a odborných funkcionárov. Osobne pripravoval a riadił mnohé nielen armádne, ale aj spojenecké cvičenia, ktoré mali veľký význam. Svedčia o tom rôzne hodnotenia najvyšších predstaviteľov našej strany, štátu a armády, ako aj predstaviteľov spojeneckých armád, ktoré sa na týchto cvičeniach zúčastnili.

Bol známy a veľmi oblúbený u príslušníkov nielen našej armády, ale aj vo všetkých armádach štátov Varšavskej zmluvy. Náčelník politickej správy Pripatriatého vojenského okruhu generál Fomičev sa o ňom vyjadril: „Generál Valo je člo-

vek so širokým politickým i vojenským rozhľadom, výbornou pamäťou a veľkými schopnosťami. Stačí, aby sa s ním človek chvíľu rozprával, a hned si ho obľúbi: ako vojaka, komunista, aj ako internacionalistu — jednoducho ako človeka.“³

Áno, vždy bol čestný a úprimný, internacionalista a vlastenec, vždy prejavoval hlbkú lásku k Sovietskemu zväzu, k jeho ľudu a k jeho armáde — osloboditeľke.

Pri príležitosti 30. výročia oslobodenia Československa okrem iného povedal:

„Vzťah k Sovietskemu zväzu nie je možné nahradíť, ale záleží na tom, kto ako chápe to, čo pre nás urobil. V bojoch za našu slobodu zahynulo 140 000 sovietskych vojakov, 300 000 ich bolo ranených. V bojoch na Dukle sme videli tisíce mŕtvych sovietskych a československých vojakov. A vtedy sme prisahali, že urobíme všetko, aby už nikdy vojna nebola. Počas môjho života som sa snažil tento sľub splniť.“⁴

Svoj vrelý a úprimný vzťah k strane vyjadril slovami: „Za všetko, čo som dosiahol, vďačím komunistickej strane. Som vďačný za to, čo strana urobila pre mňa, pre nás ľud a armádu. Ja sa jej to snažím vrátiť poctivou a svedomitou prácou.“⁵

Tieto slová počas celého života potvrdzoval konkrétnymi činmi. Okrem iného aj tým, že venoval sústavnú pozornosť rozvoju vojenského školstva. Vo výbere žiakov, v ich marxisticko-leninskej výchove a náročnej odbornej príprave videl budúce jadro armády, dôstojníckeho a praporčíckeho zboru.

Aktívne pracoval aj vo Zväze protifašistických bojovníkov. Pre tých, ktorí pracujú s mladými ľuďmi, sa stali odkazom jeho slová: „Neustále a vytrvalo sa musíme starať o to, aby tradícia protifašistického boja našich národov ostali živé, aby mladšia generácia zostala verná odkazu svojich predchodcov, ktorí sa nedozili nášho šťastnejšieho dneška.“⁶

Za svoju aktívnu prácu bol Vasil Valo mnohokrát vyznamenaný: bol nositeľom Radu Vlasteneckej vojny II. stupňa, Radu Vítazného februára, Radu práce, Radu Červenej zástavy, Radu Červenej hviezdy, dvoch československých vojnových krížov, dvoch medailí Za chrabrost, Za zásluhy a mnohých iných československých, sovietskych, poľských, bulharských, maďarských a rumunských vyznamenaní.

V jeho náročnej a zodpovednej práci mu takmer dve tretiny života bola oporou jeho manželka Miluša. Spoločne vychovali dvoch synov, Michala a Ľudka.

Vasil Valo rád prichádzal na návštěvu do svojej rodnej obce Priboržavskoje, z ktorej vyrástla nová moderná dedina. S potešením konštatoval, že už v povoľnových rokoch tu bol postavený závod na výrobu stavebných materiálov, zavedená elektrická energia, potom vodovod a plyn. V ďalších rokoch tu bola vystavaná dvojposchodová škola pre 560 žiakov, kultúrny dom, reštaurácia a knižnica.

S Vasilom Valom sme prešli spolu dlhý kus životnej cesty. Spoločne sme navštěvovali školu, neskôr pracovali v ilegalite, vedno sme kráčali frontom, spolu pomáhalí budovať novú ľudovú armádu. Poznal som ho ako dobrého človeka a statočného vojaka.

³ Vystúpenie počas návštavy čs. vojenskej delegácie v júli 1971 vo Lvove zaznamenal autor.

⁴ Valo, V.: *Prešovská Dukla*, č. 5, 1974, s. 33; taktiež magnetofonová páska Čs. rozhlasu Praha, 1976.

⁵ Spomienky Vasia Vala zaznamenal autor.

⁶ Tamtiež.

¹ Valo, V.: *Obrana ľudu*, november 1949; tiež poznámky autora.

² Valo, V.: *V jednoti nepremoziteľní*. Praha 1970, s. 20.

Generálplukovník Vasil Valo, dobrý človek, odvážny veliteľ, čestný komunista, pedagóg, zaslúžilý straníčky, štátnej a vojenský činiteľ patril k našim najschopnejším legendárnym ľudovým veliteľom. Odišiel z našich radov v pomerne mladom veku — 59 rokov. Ale dielo, ktoré počas svojho života vytvoril, žije a bude žiť ďalej.

II. časť

Do boja idú samochodky

Zdolanie Východných Karpát našimi vojskami v septembri až novembri 1944 malo rozhodujúci vplyv aj na Slovenské národné povstanie. Podľa špecialistov bola Karpatsko-dukelská a Karpatsko-užhorodská operácia najefektívnejšou pomocou povstalcom. Naše vojská zadržali mnohé nemecké divízie a nedali im možnosť zúčastniť sa pri potlačení povstania. A národy Československa na to nezabúdajú.

... Vzadu ostali Východné Karpaty, Užhorod a vpredu rovina presiaknutá napadaným daždom a snehom, pretínaná mnohými potôčikmi tečúcimi z horských končiarov. Rozvodnili sa a zaliali mnohé kilometre územia.

V noci, v hustom mrholiacom daždi zaujali samochodky polohu v bojových zostavách streleckých jednotiek 351. a 24. streleckej divízie na východnom brehu Ondavy. Deň za dňom očakávali vojská povel k útoku.

Ráno 20. novembra salva kaťuš oznámila začiatok nového útoku. Začal sa zúrivý boj. Naše jednotky prešli po zabladenom teréne do útoku a vynucovali si prechod cez širokú rozvodnenú rieku Ondava. V tažkých podmienkach začínajúcej sa zimy s príručnými prostriedkami prekonávali vojaci 24. streleckej divízie vodné prekážky a 26. novembra oslobodili Trebišov.

Odvážne bojovali samochodky batérie kapitána Ivana Birjukova na západ od dediny Bánovce nad Ondavou — odrážali protiútok desiatok nepriateľských tankov. Presné strely — a dva zničené nepriateľské tanky — to je práca zameriavačov Firsia Birjulina a Alexeja Sokolova. Potom začal horieť ešte jeden. V plnom prúde boja otriasol samochodkou desiatnika Leonida Michejeva silný náraz. Michejev sa zranil. Posádka odstavila horiacu vozidlo, ale hned sa dostala pod guľometnú paľbu. Zranili sa ešte dva členovia posádky. Fašisti zamerali delostreleckú paľbu na samochodku desiatnika Leonida Karmazina. Michejev zbadal, ako z horiacej samochodky v plameňoch vyskočil Karmazin. Prebehol niekoľko krokov a hodil sa do Ondavy. Plameň uhasil, ale zimná kombinéza začala rýchlo premokávať a tahať raneného dôstojníka ku dnu.

Michejev sa bez rozmyšľania priplazil k rieke. Premáhajúc bolest ranenej ruky vytiahol Karmazina na breh — vzápäť stratil vedomie. Oboch našla zdravotnícka inštruktorka Aňa Butenková, poskytla im prvú pomoc a prenesla ich na zdravotné stanovisko. Leonid Michejev sa dlho liečil v lazarete. Do svojho pluku sa už

nevrátil, stal sa vojenským invalidom. Za odvahu, preukázanú v jeho poslednom boji a za záchrannu života dôstojníka bol vyznamenaný Radom Vlasteneckej vojny I. stupňa.

V zdravotníckej bateríi, kde prenesli Leonida Karmazina, dočasne hluchého a nemého, stretol Karmazin zraneného priateľa Anatolija Gajduka. Frontoví priatelia sa stretnutiu potešili, hoci sa museli dorozumievať pomocou ceruzy a papiera. Prehovoril Leonida Karmazina, aby sa ostal liečiť v zdravotníckom stanovisku, sa lekárom nepodarilo. Len čo sa mu vrátil hlas, odišiel zo zdravotníckeho stanoviska a vrátil sa k pluku.

... Leonida Karmazina zastihla vojna v Leningrade, kde prišiel na návštěvu k příbuzným. Ako mládenec mal túžbu: chcel sa stať ako Makar Mazaj tavičom. „Vedz, priateľu,“ písal mu v liste strýko, „v Leningrade sa všetky túžby splnia! Takže pricestuj,“ A Loňka pricestoval.

— Hovoríš, že chceš taviť ocel? — opýtal sa ho strýko.

— Áno, — odpovedal synovec.

— A máš preukaz?

— Ešte mi chýbajú dva roky . . .

— Tak potom — do školy. Do ôsmeho ročníka.

Na druhý deň sa začala vojna.

Loňka šiel na vojenské veliteľstvo.

— Materskú školu do armády neberieme . . .

Vtedy stál na konci akéhosi pešieho oddielu, s ktorým prišiel na Fínsku stanicu. Vojaci sa usadili vo vagónoch a povedali mu: „Chod, chlapče, a sprevádzaj inú kolónu.“ Domov sa vrátil neskoro. A hned nato mu strýko vyčítal „svojvoľné vzdialenie sa.“

— Kde si zmizol? Skoro som si nohy zodral, čo som ťa všade hľadal.

— A čo, treba ma? — zaradoval sa Loňka.

— Veľmi! Deti evakuujú z Leningradu. Pôjdeš na východ, do tylu.

— A či Leningrad je front?

— O tom sa, priateľu, dozvieš po ceste.

A Loňka sa ocitol v Samarkande. V meste sa skutočne dozvedel, že aj Leningrad je front. V novinách práve písali: „Nemecké tanky útočia . . . Sovietske vojská odvracajú útok fašistických tankov . . . Pri Minsku sa vedú prudké tankové boje.“ A o niekoľko dní zanechali naše vojská Minsk . . .

Leonid začal pracovať v závode. Vždy, keď sa vracal z práce, zastával sa pri jednom z domov, na ktorom visela tabuľa: „Druhé charkovské tankové učilište“. Raz rozhodne prekročil prah tohto učilišta.

— Ukážte mi svoj preukaz, — povedal major-tankista.

— Stratil som preukaz, keď ma evakuovali z Leningradu. Náš transport bombardovali.

— Pozrimeže, aká smola. A koľko máš rokov?

— O dva mesiace budem mať rovných osiemnásť . . . Už som komšomolec, len lístok nemám. Ten sa stratil spolu s preukazom. — A hoci argumenty neboli prevedčivé, Loňku na učilište prijali. Veliteľ učilišta povedal:

— Počas učenia vyrastie.

... Po návrate do pluku prevzal velenie batérií. A naďalej chrabro bojoval v mrazivom januári roku 1945, dobýval Dargovský priesmyk, silné opevnenia v Slanských vrchoch a Slovenskom rudohorí.

V tom čase sa z nemocničnej liečby vrátili do svojho pluku Anatolij Zabotin a Gerasim Nemtenkov. Zástupca veliteľa pluku politickej časti Grigorij Fiodorovič Pošlakov ich vrelo privítal a opýtal sa:

— Ako ste našli svoju jednotku?

— Celkom náhodou, — odpovedal Anatolij Zabotin, — pri Užhorode na križovatke sa nahrnuli vyše dve desiatky áut, Gerasim zbadal na jednom z nich známy znak — bielu čajku s roztahnutými krídlami. Vodič Nikolaj Adamčuk viesol streľivo a s ním došli k našim.

K pluku pribudla väčšia skupina, ktorú tvorilo desať nových posádok s vojenskými automobilmi, zhotovenými z prostriedkov kolchozníkov z Uzbekistanu a šikovnými rukami robotníkov v Povolží. Posádkam velili dôstojníci Ruben Melkumjan, Konstantin Jašin, Nikolaj Priz, Ivan Belik, Nikolaj Mizeria, Nikolaj Voznesenskij, Arkadij Lopyšev.

Dobre pripravená prišla aj zostava čatárov — mechanici-vodiči a zameriavači Vasilij Alablev, Alexander Kaverin, Vladimír Korobskij, Sergej Kozlov, Boris Nazarov a mnohí iní, ktorí už v prvých bojoch preukázali svoje vojenské majstrovstvo. Priateľská plukovná rodina ich srdečne privítala.

Dargovský priesmyk a celý masív Slanských vrchov, kde si predtým nepriateľ pripravil obrannú hranicu, nazývanú „Gizelská nedostupná poloha“, mal rozvinutý systém zákopov, chodieb, protitankových a protipechotných prekážok. Proti tankom boli postavené protitankové prekážky, zrázy a protitankové priekopy.

Naše jednotky museli niekoľkokrát zaútočiť na opevnené chrby Slanských vrchov. Samochodky s tankistami pomáhali pechote, ktorá v ťažkých bojoch musela zdolávať každú výšku, každý svah chrba.

Tu vynikla batéria kapitána Ivana Dmitrieviča Biriukova. Sú ľudia, ktorých osud je obdivuhodný a zároveň podobný tisícom iných. Ivan Dmitrievič sa narodil v chudobnej roľníckej rodine vo Vladimírskej oblasti. Ako mládenec prišiel do textilného kombinátu, vstúpil do Komsomolu. V roku 1936 bol povolaný do vojenskej služby. V roku 1938 sa vrátil späť do pracovného kolektívu, ukončil robotnícku prípravu a pracoval ako majster textilnej výroby. Keď sa začala vojna, na straníku výzvu bol odoslaný na obranu Moskvy.

Celú vojnu, od prvého do posledného dňa, prešiel Ivan Dmitrievič po frontových cestách. Bojoval na leningradskom, volchovskom, 4. ukrajinskem fronte. Trikrát bol ranený a z toho raz ťažko. No zakaždým sa do útvaru vrátil.

Spolubojovníci hovoria i jeho odvahy. Bol veľmi húževnatý v dosahovaní vytýčených úloh, vedel pracovať s ľuďmi. Batéria I. Biriukova viedla ťažké boje o dedinu Slančík. Hitlerovci tu mali dobre pripravenú obranu, veľa presne zamierených zbraní. V toto chladné ráno sa počasie zlepšilo. Nad poľom, kde v podvečer až do neskorej noci zúril boj, vyšlo decembrové slnko. Nad lesom ťaživo zavyl prvý „zvestovateľ“ ťažkého delostrelectva napriateľa. Zahučalo, zahrmelo naokolo; zem sa triasla od častých výbuchov. Rozľahol sa rýchly štekot guľometov sprevádzaný

malokalibrovými kanónmi. Z krídel začali páliť nepriateľské minomety. Nepriateľ začal s riadnym protiútokom.

— K strojom! Do boja! — zavelil veliteľ batérie I. Biriukov. Prískokmi, dvíhajúc sa a znova padajúc k zemi, idú k strojom velitelia samochodiek, zameriavači, nabíjači, mechanici-vodiči. A dávky z guľometov junkersov rozrážajú sneh.

Zameriavači Alexander Borutkin, Firs Biriulin, Alexander Dronov, Alexej Sokolov, Alexander Kaverin, Vasilij Škuratovskij rýchlo zameriavajú. Veliteľ batérie vydáva vysielačkou rozkaz: „Pál!“

Pohli sa samochodky, zahvízdali strely. Už sa nedá rozoznať, kam dopadli strely a míny nepriateľa a kde sa zdvihol sneh výstrelmi zbraní nášho delostrelectva. Na poliach sa ešte dymí od prudkej streľby nepriateľa, ktorý sa stiahol nabok, a zdá sa, ako keby hlaveň ešte úplne nezakízla, a nabíjač už vkladá nový náboj. Čas sa akoby zastavil. Každý vedel: Čím skôr bude zastavený a odvrátený útočiaci nepriateľ, tým menej bude strát, tým menej bude po boji úmrtných oznámení.

Šikovne a odvážne si počívali všetky posádky. Posádka desiatnika Grigoriya Maladzianova manévrom v dedine zničila dva guľomety a delo fašistov. Nepriateľský guľomet strieľal aj z hrebeňa nedaleko od dediny. Uhol zdvihu dela samochodky neumožňoval zasiahnuť ho. Vtedy mechanik-vodič Ivan Negodaiev zamieril samochodkou na pahorok. Keď sa uhol zdvihu zväčšil, zameriavač Alexander Kaverin prvým zásahom guľomet zničil.

Posádky samochodiek poručíkov Nikolaja Voznesenského, Konstantina Jašina, Alexandra Golubeva začali bojovať s nepriateľskou batériou nachádzajúcou sa na východnom svahu Lysej. Presnou palbou z úkrytu prinutili hitlerovských delostreľcov stíchnuť a zabezpečili tak postup našej pechoty. Keď sa samochodka Nikolaja Voznesenského pokazila, posádka ju tu, na bojisku opravila.

Hrdinský čin vykonala aj posádka podporučíka Michaila Greškova. Jeho samochodku zasiahla nepriateľská strela. Mechanik-vodič čatár Filip Antonov bol ranený: Keď Antonov otvoril prielez, hned vedľa zbadal fašistický guľomet, ktorý strieľal do útočiacej pechoty. Čatár prielez zatvoril a premáhajúc bolesť v ramene zamieril horiacou samochodkou priamo na palebné postavenie nepriateľa. Guľomet bol rozdrvený.

V priebehu boja vodič samochodiek dvakrát dopĺňali streľivo. Podporučík Maladzianov vystrieľal zo svojho dela asi sto granátov. Keď sa minuli náboje, posádka hádzala na fašistov ručné granáty. Sám veliteľ zlikvidoval svojím samopalom šesť nepriateľských vojakov. V tomto boji odstránila batéria kapitána Biriukova vyše 40 palebných postavení.

Na druhom úseku, pri dedine Kravany, viedla nemenej ťažký boj batéria kapitána Jemeļjanova.

Georgij Jemeļjanov bol skúsený veliteľ, vynikal disciplínou, vytrvalosťou schopnosťou zapaloval srdcia ľudí, zapojiť ich do plného príkazov. Dobre sa vyznal v bojovej situácii, vedel boj organizovať a správne sa rozhodnúť.

Nepriateľ sa nielen bránil, ale prechádzal niekoľkokrát do protiútku. Pri jednom pomáhali tanky. Šli veľkou rýchlosťou a strieľali. Vodiči samochodiek, ukrytí

za vyvýšeninou, strieľali priamo do tankov. Paľbu začali takmer súčasne samochodky poručíkov M. Prokofjeva, S. Samodurova, N. Voronina, V. Podgorného, L. Karmazina. Fašisti udržiaval útok neprerušovanou delostreleckou paľbou. Čažký boj trval celý deň. Bolo zasiahnutých niekoľko nepriateľských tankov. V boji zahynul poručík Michail Prokofjev, ale jeho posádka ďalej bojovala s veľkou odvahou. Zničila dva nepriateľské tanky. Odvahu a vysoké majstrovstvo prejavili členovia posádky poručíka L. Karmazina. V tomto boji zlikvidovali tri tanky.

Nepriateľ ustúpil, zanechajúc na bojisku mnoho mŕtvych, ranených a asi desať dymiacich tankov.

Len čo paľba stíhla, k samochodke L. Karmazina dorazil veliteľ pluku podplukovník D. Olchovenko a jeho zástupca major G. Połakov. Keď sa dym rozplynul, zbadali, že medzi zničenými tankami horí aj tank T-34. Ale ako sa mohol dostať náš tank až tam? Za súmraku sa poručík Karmazin so svojím mechanikom-vodičom Jevgenijom Golubevom priplazil k neznámemu tanku, ktorý stál 150 m od nášho zákopu. Uspokojili sa až vtedy, keď uvideli na boku fašistický kríž. Zobrali guľomet, dokumenty vlasovca ležiaceho pri tanku a vrátili sa späť. Ukázalo sa, že na protiútku sa zúčastnili aj vlasovci, ktorí použili niekoľko „tridsaťtvoriek“.

12. januára o 10. hodine sa začala delostrelecká príprava a za ňou útok našich vojsk. Za palebným násypom sa po priechodoch v závaloch, ktoré urobili zákopníci v podvečer, začali sústredovať oddiely pechoty. Zaujali opevnené pozície a likvidujúc fašistov rýchlo prenikali do ich obrany.

Nepriateľ nečakal taký silný palebný a rozhodný útok v tomto mrazivom ráne. Fašisti utrpeli ľažké straty. Hitlerovci sa pokúšali vrátiť na jednu z vyvýšení a prechádzali do protiútku. Nepriateľa pritom kryla paľba guľometov z palebných zrubov. Veliteľ samochodky poručík Nikolaj Voznesenskij pri pozorovaní bojiska objavil dve nepriateľské palebné opevnenia. Onedlho dostał zameriavač Firs Biriulin príkaz a presnými strelnami ich odstránil. Potom začal páliť na útočiacu pechotu. Bolo vyradených niekoľko desiatok hitlerovcov.

Dargovský priesmyk bol dobytý útokom. Fašisti utrpeli ľažké straty a narýchlo sa stiahli nedaleko Košíc. Doslova za päťami ustupujúceho nepriateľa vošli naše jednotky 19. januára do Košíc a osloboďili ich od okupantov.

Taký istý úpornej boj sa musel viesť aj o Prešov. V boji o oslobodenie tohto mesta sa vyznamenala batéria kapitána Rubena Melkumjana. S výsadkom samopalníkov sa tankisti a vodiči samochodiek veľkou rýchlosťou prirútili na okraj mesta, presnými strelnami ničili fašistov a palebné postavenia. Úspech útočiacich skupín podporili aj iné jednotky. Hitlerovci napokon v panike ustúpili a zanechali mnoho ranených a mŕtvych.

Smelé bojové činy Užhorodského samochodno-delostreleckého pluku pri oslobozovaní Košíc a Prešova veliteľstvo vysoko ocenilo. Pluk bol vyznamenaný Radom Červeného práporu a veľkej skupine vojakov a dôstojníkom odovzdali vyznamenania a medaily. Rad Vlasteneckej vojny dostał čatár Vasilij Šemiakin, ktorý v boji o Prešov zničil desať nepriateľských palebných postavení. A keď jeho samochodka začala horieť, rýchlo oheň uhasil, opravil ju a vrátil sa do bojového útvaru.

Vodiči samochodiek ľažko znášali smrť svojich bojových priateľov. Na Slovensku,

v Dargovskom priesmyku pochovali so všetkými poctami dôstojníkov Georgija Jemeļjanova, Nikolaja Chvostiškova, Vasilija Jakovleva, čatára Alexeja Gileva. Dnes tam stojí vznešený pamätník tým, ktorí položili svoj život za oslobodenie východného Slovenska.*

* Túto štúdiu, ako aj štúdiu I. G. Dunajského a N. I. Michaľčenka *Čakali nás v Karpathoch*, ktorá vyšla v zborníku Dukla večne živá 10, 1988, preložila prekladateľka z ruského orginálu *Nas ždali v Karpathach*, Užhorod 1985 — poznámka editora.

III. čast'

Po stopách pamätníkov slávy

Dlhé roky som na svojich cestách po Sovietskom zväze zbieran svedectvá o bojovej ceste príslušníkov 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Presvedčil som sa, že ich hrdinské činy zostali v pamäti a srdciach sovietskych ľudí a pripomínajú ich aj pamätníky, ktoré na ich počest postavili.

V Sokolove je im venovaná veľká expozícia. Bývalé etnografické múzeum sa stalo múzeom sovietsko-československého priateľstva, ktoré hrá vo viac než tristočranných dejinách obce osobitnú úlohu.

Múzeum má tri sály. Exponáty podrobne dokumentujú bojovú cestu 1. čs. samostatného práporu. Pracovníci múzea starostlivo ochraňujú vyznamenania a osobné veci hrdinov. Sú tu napríklad šachové figúrky, ktoré z dreva vyrezal Otakar Jaroš v Sovietskom zväze. Šach odovzdala matka hrdinu delegáciu zo Sokolova, ktorá ju navštívila.

Centrum expozície tvorí dioráma boja z 8. marca 1943. Monumentálne plátno s rozlohou stodvadsať metrov štvorcových vytvorili charkovskí výtvarníci. Je na ňom zachytený boj — nadporučík Jaroš vede vojakov do prvého protiútoku proti nepriateľovi. Vedľa neho stojí veliteľ samopalníkov Antonín Sochor, z guľometov pália na nepriateľov Vendelín Opatrný a Ignác Spiegel. V bojoch o Sokolovo zničila naša jednotka 19 fašistických tankov, 6 obrnených transportérov a zneškodnila asi 400 hitlerovcov; 87 československých vojakov vyznamenala sovietska vláda radmi a medailami. Aj ich mená nájdete v múzeu.

Na paneloch sú fotografie, ktoré rozprávajú o bojovej ceste 25. gardovej streleckej divízie, ktorá v Sokolove bojovala po boku československého práporu a vojnu skončila 50 km od Prahy. Sú tu aj fotografie o Charkovčanoch, účastníkoch oslobodzovacích bojov v Československu, medzi ktorými bol aj slávny partizánsky veliteľ Peter Veličko.

V múzeu je aj fotografia z roku 1919 — veliteľský zbor 1. penzského čs. revolučného pluku, ktorý pôsobil na území sovietskeho Ruska. Asi dvanásťtisíc Čechov a Slovákov plnilo vtedy svoju internacionálnu povinnosť, bránili mladú sovietsku republiku. Priateľstvo sovietskeho a československého ľudu až podnes, to je hlavná téma sokolovského múzea.

Oproti múzeu je park priateľstva, ktorý vysadili čestní hostia. V parku stojí majestátny žulový obelisk s päťcípou hviezdou a československým štátnym zna-

kom, ktoré symbolizujú bojové bratstvo ZSSR a ČSSR. Vedľa obeliska sú hroby sovietskych a československých vojakov. Tu je pochovaný aj hrdina Sovietskeho zväzu Otakar Jaroš. Na hroboch sú vždy čerstvé kvety, starajú sa o ne pionieri sokolovskej strednej školy pomenovanej po O. Jarošovi.

9. mája 1972 odhalili pri budove múzea pamätník Priateľstvo. Dve ruky z kova držia sedemmetrový meč. Pamätník odliali a postavili bez nároku na odmenu mladí robotníci charkovských podnikov.

V centre Novochoperska, na starom kamennom dome, kde je v súčasnosti mestský národný výbor je pamätná tabuľa: „V tejto budove bol v máji — septembri 1943 štáb 1. československej brigády.“

Vysoké drevené schodisko vedie do kabinetu primátora Novochoperska. Vtedy, v štyridsiatom treťom, to bol kabinet Ludvíka Svobodu. Zachoval sa masívny písací stôl, za ktorým pracoval budúci prezident ČSSR. Dodnes na tomto stole stojí sklenená písacia súprava s plniacim perom, stolná lampa, busta V. I. Lenina. Tento stôl je teraz o poschodie nižšie — v miestnosti, ktorú Novochoperčania pomenovali „Múzeum československo-sovietskeho priateľstva“.

Na stene visí veľká mapa, na ktorej je vyznačená cesta československých vojakov k víťazstvu. Na nástenných je veľa zaujímavých fotografií, výstrižkov z novín z obdobia vojny, dokumentov, ktoré svedčia o hrdinstve československých bojovníkov.

Na mestskom cintoríne v Novochopersku je pamätník československým vojakom, ktorí zahynuli počas náletu fašistického letectva. O hroby padlých vojakov sa s láskou starajú pionieri miestnej školy.

V Novochopersku sa zachoval domček, v ktorom žil počas vojny Vít Nejedlý — zakladateľ a vedúci hudobného umeleckého súboru pri zbere. Je tu aj ďalší pamätný dom: v septembri 1943 sa v ňom zastavil Klement Gottwald, keď pricestoval na vojenskú prísluhu vojakov 1. čs. samostatnej brigády. Na brehu rieky Choper sa nachádza aj domček, v ktorom v tom čase žil Ludvík Svoboda.

Účasť 1. čs. samostatnej brigády v bojoch o mesto na Dnepri je dôkazom statočnosti, hrdinstva a bojovej slávy.

Po oslobodení Kyjeva v novembri 1943, Vojenská rada 1. ukrajinského frontu odoslala veliteľovi 1. čs. brigády L. Svobodovi ďakovný list, v ktorom sa o. i. hovorí: „Hlavné mesto Ukrajiny — starobylé slovanské mesto — nikdy nezabudne, že o jeho oslobodenie bok po boku vojakov slávnej Červenej armády bojovali pod Vaším velením hrdinskí bratia — synovia československého ľudu . . .“

Kyjev nezabudol. V meste stojí pamätník venovaný osloboditeľom Kyjeva a v mramore sú zlatými písmenami vyryté mená divízií a útvarov, ktoré sa podieľali na oslobodení mesta. Medzi nimi je aj 1. čs. samostatná brigáda v ZSSR. V kronike sú navždy zapísané mená 139 československých vojakov, ktorí sa v bojoch o Kyjev najviac vyznamenali a ktorým sovietska vláda udeľila vysoké rady a medaily. Na poprednom mieste sú uvedené mená hrdinov Sovietskeho zväzu Antonína Sochora a Richarda Tesaříka. V priestore, odkiaľ začala naša brigáda svoju bojovú činnosť, bol postavený mramorový pomník. Pamiatok, ktoré pripomínajú spoločný boj československých a sovietskych vojakov pri oslobodení mesta, je v Kyjeve a jeho okolí však oveľa viac.

Množstvo rozličných materiálov o spoločných bojových akciách sovietskych

a československých vojakov v druhej svetovej vojne vlastní aj Ukrajinské vlastivedné múzeum v Bielej Cerkvi. Je tu napríklad zaujímavá fotografia československého dôstojníka Jozefa Simu a miestneho občana Dmitrija Kosjačenka. Čo ich spája?

Začiatkom januára 1944 sa rozpútali tuhé boje o obec Zarečie pri Bielej Cerkvi. Dmitrij Kosjačenko bol vtedy ešte chlapec. Nikým nepozorovaný tieto boje sledoval. Videl, ako strela z nemeckého tanku zasiahla miesto, kde bola skupina našich vojakov. Nedbal na nebezpečenstvo a prebehol na miesto výbuchu, zbadal, že jeden z vojakov naňho pozerá. Chlapec však nevládal zdvihnutť ľahko raneného, preto zavolal na pomoc dospelých. Raneného priniesli do domu Dimitrových rodicov. Chlapec zatiaľ vyhľadal jedinú zdravotníčku v dedine, tá však nemala ani obväzy, ani lieky. Vymyla vojakovi rany, namiesto obväzov použila čistú bielizeň.

Tri mesiace rodina Kosjačenkovicov ošetrovala mladého československého vojaka. A vtedy vzniklo pevné priateľstvo Jozefa Simu s jeho záchrancami.

Takýchto svedectiev o obetavej pomoci sovietskych ľudí našim vojakom je v múzeu viac.

Ani Bielocerkovčania nezabudli na svojich osloboditeľov. Je tu pamätník a vojenský cintorín československých a sovietskych vojakov, ktorí zahynuli počas bojov.

Neveľké ukrajinské mestečko Žaškov sa nachádza päťdesiat kilometrov od Kyjeva. V januári 1944 viedli na prístupoch k Žaškovu pri obciach Buzovka a Ostrožany tuhý boj s fašistickými okupantmi vojací 1. čs. brigády.

Dnes stojí v poli za Buzovkou žulový obelisk. Bol postavený na mieste, na ktorom sa počas bojov nachádzalo veliteľské stanovište brigády. Z tohto miesta vidieť rieku Horný Takyč, na ktorej sa tvrdzo bojovalo.

Aj boj o Ostrožany v januári 1944 je jednou z hrdinských epizód na bojovej ceste 1. čs. brigády. V obci je miesto, ktoré je posvätné pre každého tunajšieho obyvateľa — spoločný hrob sovietskych a československých vojakov, padlých počas bojov. Na podstavci stojí postava vojaka — symbol hrdinstva a večnej spomienky na hrdinov. Na tieto miesta prichádzajú návštevníci zo všetkých strán Sovietskeho zväzu aj zo zahraničia, najviac však z Československa.

V máji 1944 sa začal v sovietskej Bukovine formovať 1. čs. armádny zbor v ZSSR. Ako spomienku na tieto časy bol v Černoviciach postavený pamätník sovietskym a československým vojakom, ktorí padli v bojoch o oslobodenie obce. Dva vysoké žulové obelisky symbolizujú bratstvo dvoch spriateľených armád. Mnohí z príslušníkov 1. čs. armádneho zboru v ZSSR počas oslobodzovacích bojov na území Poľska padli. Ani poľský ľud nezabudol na svojich osloboditeľov.

V Krosne a Rymanowe bol postavený pamätník na pamiatku padlých sovietskych hrdinov. Na rázcestí medzi obcami Wroćanka a Machnówka smerom na Bóbrku postavili v roku 1972 pamätník československým vojakom, ktorí padli pri oslobodzovaní obce Wietrzno, Kobylany, Lęki Dukielskie a Palacówka. V obci Bóbrka sa starajú o hrob neznámeho československého vojaka a ďalšie štyri hroby, v ktorých pochovali desať príslušníkov štábu 1. čs. brigády. Na vrchole krvavej kóty 534, kde v dňoch 12.—20. septembra 1944 boli ľahké boje, stojí takisto pamätník víťazstva. V meste Dukla je jeden z cintorínov sovietskych, československých a poľ-

ských vojakov v Poľsku. Je tu aj pomník a múzeum s bohatou zbierkou vojnových trofejí.

Desať kilometrov od Sanoku, v parku poľnohospodárskej školy v Nowosielscach postavili občania Sanoku pamätník padlým vojakom 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády. Pri pamätníku sú hroby československých výsadkárov. Príkladne sa o ne starajú žiaci miestnej strednej poľnohospodárskej školy.

Sovietski tankisti v bojoch o Duklu

Podľa plánu Karpatsko-dukelskej operácie, ktorý 3. septembra 1944 veliteľ 1. ukrajinského frontu maršal I. S. Konev predložil hlavnému stanu najvyššieho velenia, sa tankovým jednotkám 38. armády ukladalo rozvíjať prvý predpokladaný úspech streleckých divízií v predhorí Karpát. Spolu s 1. gardovým jazdeckým zborom a 1. čs. armádnym zborom v ZSSR, ktorý bol v druhom sledu postupu, mali preniknúť cez hlavný karpatský hrebeň a spojiť sa s vojakmi slovenských divízií a partizánmi. Túto úlohu mal riešiť 25. tankový zbor, veliteľom ktorého bol generálmajor tankových vojsk F. G. Anikušin a náčelníkom politického oddelenia plukovník P. M. Jelisejev. Spolu mal zbor 84 tankov a samohybných diel (SD)¹.

Tento zbor mal na druhý deň operácie od čiary Iwla — Dukla postupovať smerom na Ladomirovú a ďalej na Prešov. Ku koncu druhého dňa mal dosiahnuť Ladomirovú a na štvrtý deň dôjsť do Prešova.

Ale vzhľadom na to, že 38. armáda mala nedostatok tankov priamej podpory, ktorú mali tvoriť 12. tankový tažký pluk a 349. gardový pluk tažkých SD, veliteľ armády generálplukovník K. S. Moskalenko sa rozhodol v prvý deň operácie použiť aj tanky 25. tankového zboru. Mali podporiť úderné prápory, ktoré boli vytvorené po dva v každej divízii. Spolu to bolo 47 tankov a SD.

Tanková podpora sa mala uskutočniť takto: 52. strelecký zbor malo podporovať 6 tankov 12. tankového pluku a 5 SD 340. gardového pluku tažkých SD; 101. strelecký zbor — 16 tankov a 12 SD z obidvoch plukov a 25. tankového zboru; 67 strelecký zbor — 6 tankov a 12 SD 25. tankového zboru.²

Tempo denného postupu pre 25. tankový zbor bolo stanovené na 25 km, čo bolo celkom reálne tempo postupu tankov, ale s podmienkou, že nepriateľské sily budú porazené ešte v jeho taktickej hĺbke a nebudú môcť vo veľkom počte odísť do hôr, kde pri obrane môžu mať veľa výhod. Bolo treba zabezpečiť aj nepretržitý postup vojsk prvého sledu v operačnej hĺbke, aby ktorúkoľvek odvetnú činnosť

¹ Zostavu zboru tvorili: 111., 102., 175. tanková a 20. motostrelecká brigáda, 1253. a 1451. samohybný delostrelecký pluk, 1497. protitankový delostrelecký pluk, 459. minometný pluk, 1702. protiletadlový delostrelecký pluk, 746. osobitný protitankový oddiel, 2. gardový minometný oddiel a 53. motocyklový prápor.

² Pozri tabuľku: Rozdelenie prostriedkov posily 38. armády medzi strelecké zby. Proktor, D. M.: *Pres Dukelsky prúskyk*. Praha 1961, s. 48.

nepriateľa odmietli útočiace vojská. Veľmi dôležité bolo aj obsadenie Dukelského a Lupkovského priesmyku slovenskými divíziami.

Východiskové postavenie pre tanky priamej podpory pechoty boli stanovené na 0,3 až 1,2 km od prednej línie, pre SD — 1 až 1,2 km. Tanky priamej podpory sa mali sústrediť na východiskových postaveniach v priebehu dvoch nocí — 7. a 8. septembra.

Treba zdôrazniť, že velenie 25. tankového zboru uskutočnilo povrchne prieskum brodov cez rieku Wislok, v dôsledku čoho sa zdržal postup časti tankov a prvý deň operácie. Úderná sila zboru, ktorá už nebola veľká, bola oslabená tým, že časť jeho tankov a SD prešlo k priamej podpore pechoty. Tankisti, ako aj celá 38. armáda, nemali skúsenosti z bojov v horách a pred operáciou už neboli čas zlikvidovať tento nedostatok.

Ďalšou skúsenosťou bolo to, že 25. tankový zbor sa zúčastnil na Lvovsko-sandomierskej operácií a v období od 15. júla do 25. augusta 1944 prešiel pri boji viac ako 600 km. Značná časť tankov sa nachádzala v oprave, ale aj tie, čo boli opravené, neboli v náležitom stave. Bojová činnosť v horskom a zalesnenom teréne si však vyžadovala výborný technický stav tankov. Nedostatok času nedovolil uskutočniť dobrú prípravu osádok na boje v týchto nezvyčajných podmienkach.

Tesne pred začiatkom Karpatsko-dukelskej operácie sa 25. tankový zbor sústredil v priestore Brzéranka — Rzepnik — Wenylowka, 4,5 až 12 km od prednej línie vojsk prvého sledu.

8. septembra o 8.45 hod. po 125-minútovej delostreleckej a leteckej príprave vojská 38. armády začali útok. O hodinu veliteľ armády vydal rozkaz veleniu 25. tankového zboru — začať presun k východiskovým postaveniam. Čelné jednotky 162. tankovej brigády a 20. motostreleckej brigády vtedy už bojovali spoločne so streleckými útvarmi, ale hlavným silám zboru sa do večera nepodarilo uskutočniť prepravu cez rieku Jasiolku.

Prvý úspech vojsk prvého sledu neboli využitý, pretože presun k prvej línií frontu jazdeckých a tankových jednotiek a takisto 1. čs. armádneho zboru v ZSSR narazil na množstvo tažkostí. Situácia sa skomplikovala ešte aj tým, že dôležitý uzol komunikácie, mesto Krosno, sa nepodarilo dobyť hned na začiatku. Aj keď vo večerných hodinách 8. septembra 1944 veliteľ armády prikázal ešte v noci prenasledovať nepriateľa a splniť úlohu stanovenú na tento deň, ani tento rozkaz sa nepodarilo splniť, pretože situácia v noci z 8. na 9. septembra sa úplne zmenila. Hitlerovci k úseku prielomu presunuli značné sily, čo upevnilo ich postavenie v predhorí Karpát. Nepriateľ začal boj. Tankisti postupne strácali možnosť plniť pôvodnú úlohu — rozvíjať svoj taktický boj do hĺbky.

Preto veliteľ 1. ukrajinského frontu maršal I. S. Konev nariadił v noci na 10. septembra sústrediť na úsek útoku 38. armády 4./gardový kantemirovský tankový zbor, ktorý sa predtým nachádzal v zálohe frontu.³

V ten istý deň sa zbor sústredil v priestore Jaszezwia. Zbor mal 59 tankov T-34

³ Jeho zostavu tvorili: 12., 13., 14. gardová tanková brigáda a 3. gardová motostrelecká brigáda, 756. protitankový delostrelecký pluk, 264. minometný pluk, 120. protiletadlový delostrelecký pluk, 75. osobitný protitankový oddiel, 240. gardový minometný oddiel a 76. motocyklový prápor.

a 9 SD-85.⁴ Veliteľom zboru bol generálporučík tankových vojsk (po vojne maršal) P. P. Polubojarov, načelníkom politického oddelenia plukovník V. V. Žebrakov.

Ešte na začiatku septembra veliteľ 4. gardového tankového zboru upozornili zo štábu 1. UF na predpokladané využitie zboru na úseku útoku 38. armády. Príprava zboru na bojovú činnosť v KDO sa začala 5. septembra. Operačné oddelenie, na čele ktorého bol podplukovník V. A. Mezimskij, pripravil informačné údaje o charaktere terénu v smere nastávajúceho útoku. „Prvé údaje o charaktere terénu pôsobili na nás, veliteľov jednotiek zboru, sklučujúco. Objavili sa dokonca obavy splniť stanovenú bojovú úlohu tankovými jednotkami,“⁵ spomína bývalý veliteľ 13. tankovej brigády generálplukovník L. I. Baukov.

Vo všetkých brigádach bola aktívna stranicko-politickej činnosť. Všetko sa podriaďovalo heslu: „Pomôžeme povstaleckému slovenskému ľudu v jeho boji proti spoločnému nepriateľovi, nemeckým fašistickým okupantom. Karpaty tankistov nezastavia.“

Zbor mal za úlohu zabezpečiť pravé krídlo úderného zoskupenia 38. armády zo západu, zo strany Jasla, a jedna tanková brigáda sa v spolupráci so 14. streleckou divíziou mala zmocniť Krosna. Tankisti sice bojovali už na okraji mesta, ale dobyť ho sa im nepodarilo.

Po zhodnotení prvých dvoch dnív bojov a konštatovaní podstatných zmien v pomeri síl v dukelskom smere bolo rozhodnuté zmeniť pôvodne zameranie rýchlych vojsk armády. Tieto už nemohli byť použité ako prostriedok rozvinutia taktického boja divízii prvého sledu. Pre tankistov bolo stanovené útočiť spoločne so streleckými vojskami, aby čím skôr dokončili prielom tactickej zóny obrany nepriateľa.

12. septembra 1944 sa jednotkám 140. streleckej divízie a 12. gardovej tankovej brigády plukovníka N. G. Dušaka rozhodným nočným útokom konečne podarilo vytlačiť nepriateľa z Krosna.

Od rána 15. septembra sa na pravom krídle rozpútali urputné boje. Nepriateľ použil 1. a 8. tankovú divíziu, ktoré mali asi 200 tankov a útočných diel. V 38. armáde ich bolo už menej ako 170 a ich väčšia časť bola sústredená na ľavom krídle, kde v ten istý deň sovietske vojská podnikli úder v smere Jasliska. Hitlerovci, ktorí sa opevnili na čiare pozdĺž horského hrebeňa na východ od mesta Dukla, kládli húzevnatý odpor. K večeru sa tankistom 4. gardového tankového zboru podarilo postúpiť len o 5 km dopredu. Rozpútal sa boj o Rymanów. Pokusy tankistov čelným úderom preniknúť cez horský prechod na juh od Rymanowa, boli bezúspešné. Maršal Sovietskeho zväzu A. A. Grečko podotýka, že tento „pokus preniknúť cez horský úsek čelným úderom hlavných súboru bol neodôvodnený a vyziadal si veľké straty“.⁶

Tankisti tu zažili všetky ťažkosti boja v horskom teréne. Sovietske tanky postupovali v kolóne, nemali možnosť sa rozvinúť do bojovej zostavy. Citeľné údery im

⁴ Proektor, D. M.: c. d., s. 91. Tento počet tankov uvádzajú aj Konev, I. S. Zapiski komandu južného frontu. Moskva, s. 307., Kuzmin, A. V. — Krasnov, I. I.: Kantemirovi. Moskva 1971, s. 194. Uvádzajú i počet tankov, ktoré mal zbor k 8. septembru 1944 (103 T-34, 28 JS a 12 SD-85) 143. Autori sa odvolačajú na CAMO ZSSR f. 393, op. 9027, č. 79, 1. 376.

⁵ Straničná bojová sláv. Voronež 1986, s. 117.
⁶ Grečko, A. A.: Čerez Karpaty. Moskva 1972, s. 181.

zasadzovali malé skupiny tankoborníkov a útočné delá nepriateľa. Zasiahnuté stroje zatarasovali cestu a spomaľovali postup. Aby sa cesta uvoľnila, bolo treba nepojazdné tanky odtiahnuť na bok, čo si vyžadovalo čas. Okrem toho časté boli zastávky pre odmínovanie terénu.

Vzhľadom na neúspech ďalších útokov na postavenie nepriateľa v priestore Rymanovej, maršal I. S. Konev spolu s generálplukovníkom K. S. Moskalenkom sa rozhodli urobiť preskupenie hlavných sil 4. gardového tankového zboru v priestore Senawy s cieľom útočiť cez horský priechod na juh od tejto obce. Tam sa tankistom nedarilo zmocniť uzla horského priechodu. Veliteľ frontu vydal rozkaz o včlenení 31. tankového zboru do zostavy 38. armády.

Veliteľom 31. tankového zboru bol generálmajor tankových vojsk V. E. Grigorjev, načelníkom politického oddelenia plukovník L. V. Popov. Zbor mal 72 tankov a 18 SD.⁷

Vytvorilo sa zoskupenie zo 144 tankov a samohybnych diel. Veliteľ frontu spolu s veliteľom armády prišli do priestoru bojovej činnosti, aby osobne vysvetlili úlohu veliteľom tankových zborov a zmobilizovali ich pre rozhodnú bojovú činnosť.

V poludňajších hodinách začal 4. gardový tankový zbor útočiť na horskom priečade. Na čele predného oddielu postupoval 2. tankový prapor 13. tankovej brigády, ktorému velil major A. N. Moroz. Na prístupoch k mostu tanky zastavila silná delostrelecká palba.

18. septembra sa na dukelskom bojisku vytvorila neobyčajná situácia. Na pravom krídle 38. armády začalo útočiť veľmi silne zoskupenie (21., 8., 24. tanková divízia a 208., 78. pešia divízia nepriateľa), na ľavom krídle prešlo do útoku sovietske tankové zoskupenie.

Súčasne s tankistami 4. gardového tankového zboru začala útočiť na Pastwiska s 23 tankmi a výsadkom samopalníkov 287. tanková brigáda 31. tankového zboru, ktorej velil podplukovník V. S. Belonosov. Ustupovala úžlabinou, potom klinom vzad a pri maximálnej rýchlosťi vnikla do Pastwísk. Ďalší postup tankov zastavila silná delostrelecká palba zo západného brehu rieky Wislok. Sovietskym tankistom sa pomocou siedmich samohybnych diel 152., a 257. gardového tažkého samohybného pluku nepriateľské delostrelectvo podarilo zčasti umľuchať. Ďalej postupovali za húzevnatého odporu hitlerovcov. Okolo 15.00 hodiny tankové prápory dosiahli severný okraj Rudawky Rymanowskej a do večera odrážali protiútoky nepriateľskej pechoty pri podpore samohybnych diel. Za deň stratila 237. tanková brigáda desať tankov.

Tankisti 13. gardovej tankovej brigády sa po ťažkých bojoch zmocnili mostu na juh od Senawy. Zvlášť sa vyznamenal veliteľ tankovej roty A. M. Pikalov, veliteľ tankovej roty nadporučík F. J. Spachov a veliteľ roty samohybnych diel 85-mm poručík A. I. Semjonov. Za hrdinstvo v boji boli počtení titulom hrdina Sovietskeho zväzu.

Za veľmi ťažkých podmienok sa sovietski tankisti prebíjali cez hory v západnom

⁷ Zbor tvorili 100., 237., 242. tanková brigáda a 65. motostrelecká brigáda. V zostave zboru boli aj 367. gardový samohybny delostrelecký pluk, 617. minometný pluk, 1885. protiletadlový delostrelecký pluk, 753. osobitný protitankový oddiel, 201. gardový minometný oddiel a 98. motocyklový prapor.

smere. I. S. Konev hodnotil tento tankový prieslov: „Taktické poučenie z tohto boja bolo veľké. Tankové jednotky a zväzky ťažko samostatne útočili cez horské priečasy, úžlabiny a úžiny. Skúsenosti hovoria, že v horách je potrebná energická podpora streleckých vojsk, ženistov a letectva. Dobrá spolupráca medzi pechotou, tankmi, delostrelectvom a letectvom je základ úspechu boja tankov v horských priečasach a úžlabinách. To veľmi presvedčivo dokázala činnosť 4. gardového a 31. tankového zboru 18. a 19. septembra 1944.“⁸

Uvedieme dva príklady úspešnej spolupráce tankistov a jednotiek iného druhu vojsk. Veľmi dôležitú úlohu pri dosiahnutí úspechu mala dobrá spolupráca tankových brigád s vojskami 39. armádnej inžinierskej ženijnnej brigády plukovníka B. A. Chalizejeva a 42. frontovej motorizovanej inžinierskej brigády plukovníka E. A. Bondareva. Ženisti šikovne odmínovali horský priečas a prístupy k nemu, rýchlo prepravili tanky cez rieku, razili cesty s cieľom obísť závaly a iné prekážky. Veľmi úspešná bola aj spolupráca 242. tankovej brigády plukovníka M. E. Timofejeva s 2. čs. samostatnou paradesantnou brigádou. Jednotky obidvoch brigád s jednou kolónou prešli cez horský priečas v priestore Roztok a večer 19. septembra sa zmocnili dediny Pulawy.

Osobitne treba vyzdvihnuť hrdinstvo sovietskych tankistov 31. tankového zboru — najviac sa vyznamenali mechanik-vodič starší seržant M. R. Volkov, veliteľ tankovej roty nadporučík A. G. Ačkasov, mechanik-vodič starší seržant K. G. Trenbač, veliteľ tankovej čaty podporučík J. F. Garkuša, veliteľ tanku podporučík A. I. Rajkov, mechanik-vodič staršina M. P. Kolesnikov a veliteľ tankovej čaty poručík N. D. Fursov, ktorý bol udelený titul hrdina Sovietskeho zväzu.

20. septembra ráno veliteľ armády nariadił 4. gardovému a 31. tankovému zboru pokračovať v útoku v južnom a juhozápadnom smere s cieľom obklúčiť a zničiť zoskupenie nepriateľa pri Dukle. 4. gardový tankový zbor hneď obnovil útok pozdĺž horského hrebeňa. Za šesť a pol hodiny postúpil o osiemnásť kilometrov a dosiahol Duklu.

31. tankový zbor v ten deň pokračoval v útoku v priestore Tarnawky. Jeho brigády, likvidujúce odpor nepriateľa, postúpili v priebehu dňa o šesť až deväť kilometrov.

Príkladom bratskej spolupráce sovietskych a československých vojakov sa stalo dobytie mesta Dukla. Medzi prvými do mesta prenikol 1. čs. tankový prápor hrdinu Sovietskeho zväzu nadporučíka R. Tesaříka a nadviazal spojenie s 12. gardovou tankovou brigádou. Stretnutie sovietskych a československých vojakov v meste bolo dojímavé. Vďaka spoločnej bojovej činnosti 20. septembra bol obsadený tento dôležitý bod nepriateľskej obrany na ceste k Dukelskému priesmyku. Na bojisku sa tak upevňovala bojová družba československých a sovietskych vojakov.

Niektoří československí a sovietski tankisti sa už spriatelili skôr. Bývalý príslušník 4. gardového tankového zboru A. Orlov spomína: „Nocovali sme v Krosne a moja osádka sa ubytovala v jednej izbe s osádkou československého tanku. Pamäťam sa, že sme ležali na podlahe na kabátoch a rozprávali sa o tom, ako prídeme do Československa, ako nás tam privítajú. Československí tankisti s veľkou láskou hovorili o Sovietskom zväze. Cítil som, že hovoria úprimne, zo srdca,

poprvýkrát som počul, že o mojej vlasti s takou úctou hovoria cudzinci. Povedal som to československým priateľom a veliteľ tanku mi odpovedal: Počkaj, keď prídeme do Československa, len vtedy naozaj pochopíš, ako má nás ľud rád Sovietsky zväz. Neskôr, počas májového pochodu na Prahu, som bol veľmi rozrušený, keď som videl, ako nás vital ľud Československa. Veľakrát som spomínal na tieto slová.“⁹

Keď 4. gardový a 31. tankový zbor prenikli do priestoru Dukly, veliteľ armády rozhodol útočiť odtiaľto smerom na juh a juhozápad a spojiť sa s jednotkami 1. gardového jazdeckého zboru, ktorý sa snažil prebiť cez nepriateľskú obranu na úzkom úseku frontu.

V obidvoch zboroch však ostalo už iba 39 tankov a samohybných diel. Straty 4. gardového tankového zboru od začiatku operácie boli už 95 tankov T-34 a 12 SD, t. j. na každých desiatich kilometroch bojovej cesty stratili 11 až 12 tankov, z ktorých 8 až 9 boli nenávratné.¹⁰

Pred 4. gardovým a 31. tankovým zborom, ktorí sa pripravovali na útok v priestore Trzciany, nepriateľ zorganizoval silnú obranu. Na okraji lesa boli umiestnené guľometné hniezda a delá pre priamu paľbu. Nemci tu mali okolo 20 tankov a útočných diel, ktoré uskutočňovali paľbu zo zamaskovaných pozícií.

Vzhľadom na to, že front pri útoku bol veľmi úzky, asi 1,5 km, tankové zbyry mali ísť do útoku jeden po druhom. Ako prvý bol určený 4. gardový, za ním 31. tankový zbor. Pred gardovým tankovým zborom sa rozvinula do bojovej zostavy 3. gardová motostrelecká brigáda, za ňou 12. gardová tanková brigáda. 23. septembra o 11.00 hod. sa začala delostrelecká príprava. O polhodinu ju podporili bombardovacie a bojové lietadlá. Tento úder bol veľmi účinný, demoralizoval nepriateľa a narušil jeho palebný systém. Z desiatich tankov bolo južne od Trzciany šesť zničených.

Pechota a tanky za silnej podpory delostrelcov vyrazili do útoku. Nepriateľ sa už nemohol postaviť na odpor. S ťažkými stratami v panike utiekol, zanechajúc na bojisku guľometry, kanóny a tanky.

O 16.00 hod. sovietske tanky a motostrelecké jednotky po krátkom boji obsadili Tylawu a niekoľko výsin na severovýchod od obce Polana.

Ráno 24. septembra sa tankisti 4. gardového tankového zboru zmocnili dôležitého oporného bodu Smereczne a nadviazali spojenie s jednotkami 1. gardového jazdeckého zboru, ktoré im postupovali v ústrety. To umožnilo gardovým jazdcom dostať sa z obklúčenia.

Znovu treba zdôrazniť, že tanky museli útočiť vo veľmi ťažkých podmienkach, pretože nepriateľ premenil každú výsinu na ozajstnú protitankovú pevnosť. Úspech sa mohol dosiahnuť iba rozhodným a neočakávaným úderom. Tankisti si počínali veľmi odvážne a preukázali majstrovské ovládanie bojovej techniky. Tanky sa dostali aj tam, kam mohli ťažko preniknúť pešiaci s koňmi.

Úsilie, počas pochodu sa zmocniť hlavného karpatského hrebeňa, nebolo korunované úspechom, vzhľadom na húževnatý odpor nepriateľa. Tankisti boli prinútení

⁸ List A. Orlova autorovi zo dňa 19. augusta 1978.

⁹ Vojenno-istoričeskij žurnal, č. 10, 1986, s. 75.

tení dočasne spomaliť svoj postup a pripraviť sa na rozhodujúci boj o Dukelský priesmyk.

V noci na 27. septembra veliteľ armády rozkázal útočiť smerom na Hutu Polanskú — Zborov. Útok pechoty mali priamo podporovať tanky a samohybne delá vo všetkých troch tankových zboroch. Bolo to spolu 75 strojov, ktoré boli v každom zbere sústredené do jednej brigády. Tanky sa využívali na priamu podporu pechoty, čo vzhľadom na počasie a stav terénu bolo účelné.

Priprava na ďalší boj prebiehala v snahe o maximálne využitie skúsenosti získanej z predchádzajúcich bojov v horách. Ulohy sa určili na menšiu hĺbku a organizovala sa tesnejšia súčinnosť medzi streleckými a tankovými jednotkami.

27. septembra sa začali silné dažde. Útok stanovený na 29. septembra bol preložený na 30. septembra, pretože sa rýchlo zhoršili bojové podmienky pre letectvo a tanky.

29. septembra veliteľ frontu maršal I. S. Konev podal hlásenie do hlavného státu, v ktorom zhodnotil situáciu, v akej sa ocitla 38. armáda. O činnosti tankových zväzkov napísal: „... málo tankov. Tri tankové zbyty využité v operácii, priemer 60 tankov na každý zbor, boli vytvorené výlučne tankmi z opráv, ktoré v horských podmienkach boli rýchlo vyradené a dorazené nepriateľskou palbou ...“¹¹

30. septembra o 9.00 hod. po 40-minútovej delostreleckej príprave sa začali útoky na hlavný karpatský hrebeň. Na niektorých úsekoch pechota s tankmi vyrázaila o niekoľko minút skôr, aby sa dostala k prednému okraju obrany nepriateľa presne pred prenesením palby do hĺbky.

Na Polany útočili dve strelecké divízie a 14. gardová tanková brigáda podplukovníka A. E. Skidanova.

Po obsadení Wilsznie zaútočila 140. strelecká divízia a 242. tanková brigáda plukovníka M. E. Timofejeva na Baranie a ďalej na Vyšnú Pisanú. Tanky postupovali zvableným terénom a hustými lesmi. Osádky museli rúbať stromy a upravovať zjazdy pre stroje, na niektorých miestach bolo treba tanky podložiť pňami a vetvami.

Sovietski tankisti bojovali odvážne, postup o každý meter dopredu si vyžadoval nielen obrovskú námahu, ale aj mnohé obete. Na následky ťažkého zranenia zomrel veliteľ tankovej roty 14. gardovej tankovej brigády kapitán N. T. Zajcev. Pred útokom sa obrátil k svojej rote: „Určili nám ťažkú úlohu — zhodiť nepriateľa z výšiny. Sme gvardejci. Pre nás nič nie je nemožné. Budte smelí, odvážni a nemilosrdne ničte nepriateľa — taký je rozkaz vlasti, našej rodnej komunistickej strany.“¹²

N. T. Zajceva pochovali na námestí v Krosne. Bol vyznamenaný Radom Bohdana Chmelnického in memoriam.

2. októbra o 20.00 hod. 242. tanková brigáda obnovila svoj útok v smere na Vyšnú Pisanú. Cestu si tankisti museli razíť sami a to počas silnej delostreleckej palby. V priestore Baranie brigáda musela nechať šesť tankov, ktoré zapadli do blata. V ranných hodinách nasledujúceho dňa tankisti tejto brigády začali boj o Vyšnú Pisanú, obsadili ju však až na druhý deň. Ťažký terén, hustá hmla a dážď doslova paralyzovali činnosť tankov, ale aj napriek tomu sa tankisti húževnatou prebíjali

¹¹ Konev, I. S.: c. d., s. 322.

¹² Kuzmin, A. I. — Krasnov, I. I.: c. d., s. 205.

dopredu, pretože vedeli, že každý oslobodený meter pôdy ich približuje ku konečnému víťazstvu.

Ďalšie dni poznamenalo ešte viac zhoršené počasie. Niekoľko nebolo vidieť ďalej ako na 50 metrov. Všetky poľné a lesné cesty boli nejazdné. V blate ostávali nielen autá a delostrelecké tahače, ale aj tanky.

Nepriateľ vycítil nebezpečenstvo preniknutia sovietskych vojsk na Slovensko a stiahol na dukelský úsek ďalšie veľké posily. Tým zmenil pomer súčasných vojsk. Proti dvanásťim veľmi oslabeným sovietskym divíziám a päťdesiatim tankom, ktoré ostali v tankových zboroch, postavil 14 peších divízií a viac ako 150 tankov a útočných diel.¹³

Preniknutie sovietskych streleckých a tankových jednotiek na československé územie vytvorilo reálne nebezpečenstvo obklúčiť nepriateľské zoskupenie, ktoré bránilo Dukelský priesmyk. V noci na 6. októbra 1944 nemecké velenie stiahlo svoje útvary od priesmyku do výhodnejšej pozície na juh od Nižného Komárnika. V ranných hodinách tohto dňa jednotka 1. čs. armádneho zboru v ZSSR pod velením L. Svobodu obsadila Dukelský priesmyk a oslobodila obec v rodnej vlasti — Vyšný Komárnik.

Ďalší smer hlavného úderu sovietskych vojsk bol Vápeník — Nižný Mirošov. Prielom z úseku Havranec — Medvedzie mali uskutočniť tri strelecké divízie podporované 14. gardovou tankovou brigádou, ktorá sa presunula z priestoru Čechanie. Ženisti museli na niektorých úsekoch robiť znova cesty pre tanky a spevňovať ich. Tieto „tankové“ cesty sa zachovali dodnes.

13. októbra boli 17 tankov 14. gardovej tankovej brigády nasadených do boja. Počas útoku sa tankistom nepodarilo nadviazať súčinnosť s pechotou. Bojovali samostatne a utrpeli značné straty.

Veliteľ 4. gardového tankového zboru generálporučík P. P. Polubojarov sa rozholol všetky pojazdné tanky sústredil do jednej 12. brigády a pokračoval v útoku, bolo ich však spolu so samohybňmi delami iba 28.

Nepriateľ rozmiestnil svoju obranu na svahoch hôr pozdĺž cesty, ktorá viedla zo severu k Nižnej Pisanej. Neustály lejak rozbahnil cestu a tak ženisti v palbe nepriateľa museli robiť drevené výstupy. Tanky tahači traktory alebo iné stroje. Bojovali v takých podmienkach bolo nad ľudské sily. Aj pohonné hmoty sa prepravovali v neuveriteľne ťažkých podmienkach. Jeden z tankov, ktorý dopravoval sudy s palivom, sa dostal do bahna a doslova sa v ňom utopil. Staršina V. F. Jasikovič v palbe nepriateľa po hrud' vo vode nahodil vlečné lano na zapadnutý tank a pomocou dvoch tahačov a ďalšieho tanku ho vytiahol.¹⁴

Na tankoch boli ako výsadok ženisti zo 106. osobitného ženijného práporu, ktorí pomáhali v každej komplikovanej situácii.

22. októbra sa podarilo dosiahnuť severný okraj Nižnej Pisanej a na druhý deň tam sa sústredili všetky tanky.

25. októbra sa začal rozhodujúci útok na Nižnú Pisanú. Tanky vtrhli do obce, kde sa rozpútal zúrivý boj s nepriateľskými tankmi a útočnými delami, v ktorom

¹³ Proktor, D. M.: c. d., s. 150.

¹⁴ Kuzmin, A. I. — Krasnov, I. I.: c. d., s. 208.

zvíťazili sovietski tankisti. Ukoristili päť tankov a dve útočné delá, ale aj sami utrpeli ťažké straty. Ani na druhý deň neutíchol urputný boj.

Na obidvoch stranach sa spotrebovalo obrovské množstvo munície. „*Mnoho dní sme vyslovovali názov obce Kapišova, ktorú nám bolo treba dobyť,*“ spomína bývalý veliteľ tankovej čaty A. A. Orlov, „*ale ku ktorej sme sa stále nemohli prebit. Tanky sa horko-ťažko dostali do polovice výšiny a potom sa neočakávane prudko šmykali dolu. Znovu začínali cestu hore a zновu sa zošmykli. Vyťahovali vlečné laná a opäť šli dopredu.*“¹⁵

Toto miesto, údolie medzi Nižnou Pisanou a Kapišovou, kde sa odohrali tankové boje, vari najťažšie v KDO, vojaci pomenovali „Údolie smrti“. Tu sovietski vojaci ukázali veľké hrdinstvo. Spoločne s tankistami — kantemirovcami v tomto priesotre obetavo bojovali aj tankisti 12. gardového pluku ťažkých tankov. V priestore Nižnej Pisanej sa zvlášť vyznamenal príslušník 4. gardového tankového zboru P. A. Kondyra, za čo mu bol udelený titul hrdina Sovietskeho zväzu.

28. októbra sa sovietske velenie vzhľadom na to, že Slovenské národné povstanie stratilo súvislé oslobodené územie a povstaleci ustúpili do hôr, rozhodlo ukončiť útočnú činnosť. Vojská 38. armády prešli do obrany. Skončila sa Karpatsko-dukelská operácia, ktorá sa navždy zapísala do dejín národnoodbožovacích bojov Československa.

Maršal tankových vojsk P. P. Polubojarov na stretnutí veteránov 4. gardového tankového zboru pri príležitosti 20. výročia víťazstva nad fašistickým Nemeckom povedal: „*Možno bez nadsádzky povedať, že boje v Karpatoch boli najťažšie, ale zároveň aj najčestnejšie v celej histórii zboru, pretože sme spolu s inými družmi vojsk plnili veľké internacionálne poslanie — poskytnúť pomoc povstaleckému ľudu Československa.*“¹⁶

Sovietski tankisti boli vzorom pri plnení vojenských poviností pre svojich československých spolubojovníkov. Bývalý príslušník 2. čs. paradesantnej brigády, dnes generálmajor Juraj Pivoluška, oceňuje hrdinstvo sovietskych vojakov počas bojov pri obci Besko. Veliteľ 2. paradesantnej brigády sa na posilnenie rozhodol poslať dva tanky T-70, ktorých osádky tvorili sovietski vojaci a dôstojníci. Obidva tanky dostali zásah. „*Neprešli ani ďalšie,*“ spomína J. Pivoluška, „*postupne boli zničené. Veliteľ tankového práporu, kapitán Sovietskej armády, po strate svojich kamarátov požiadal veliteľa brigády, aby sám mohol splniť úlohu v prospech jednotiek 2. práporu. Aj on zahynul v plameňoch tanku. Sovietski tankisti nás chrabrým počináním presvedčili o vysokej obetavosti a bojovej družbe, na ktorú nemožno nikdy zabudnúť.*“¹⁷

Je obdivuhodné, ako vôbec tankisti mohli na Dukle postupovať na strmých kamenistých svahoch, v rozbahnennom teréne, uskutočňovať rýchle manévre v týchto horách a pritom víťaziť v súbojoch so silným nepriateľom.

Odpoveď je iba jediná. Prekonávať všetky prekážky, pri ktorých občas zlyhalo aj technika, mohlo obrovské hrchinstvo tankistov a ich nezlomná viera vo víťazstvo.

¹⁵ List A. A. Orlova autorovi zo dňa 19. augusta 1978.

¹⁶ Vojenno-istoričeskij žurnal, č. 9, 1969, s. 46.

¹⁷ Pivoluška, J.: Parabrigáda. Bratislava 1970, s. 106—107.

ZDENĚK VALIŠ

Ženisti v boji

Príslušníci ženijných jednotiek 1. čs. armádneho zboru v ZSSR¹ plnili počas druhej svetovej vojny veľmi dôležitú úlohu, pretože mínovanie bolo jedným z najdôležitejších a najzákernejších prostriedkov obrany nepriateľa. Využíval totiž v najväčšej miere mínové polia s najrôznejšími druhmi míň a zamíňoval systematicky aj priestory, kde by umiestnenie míň nikto nepredpokladal.

Zamínovanie nebezpečných priestorov a smerov bolo hlavnou zložkou každej dôležitej nepriateľskej obrany, ktorej účinnosť bola zvýšená aj tým, že mínové polia boli ostreľované, aby sa tak znemožnilo alebo aspoň sfážilo ich odmínovanie, a v prípade útoku sovietskych alebo československých jednotiek im boli spôsobované čo najväčšie straty. Miestami boli dokonca položené súvislé pásy mínových polí tak z protipechotných, ako aj z protitankových míň, ktoré mali zabrániť útočiacim jednotkám v ďalšom postepe.²

Pri ústupe nepriateľa zamíňoval osady a priestory vhodné na ubytovanie vojenských jednotiek a ich štábov. Súčasne zamíňoval všetky prístupové cesty a vjazdy. Mínové polia obyčajne chránili pohyblivé skupiny desiatich až dvanásťich vybraných vojakov, ktorí začínali paľbu, len čo sa priblížili útočiace jednotky, resp. keď tieto začali s odmínovaním daného priestoru. Príslušníci týchto skupín boli ľahko (odľahčene) vystrojení, okrem guľometov, automatov, pušiek a ručných granátov mali ešte raketové pištole, aby v prípade, že by sa im nepodarilo tento plán splniť, mohli dať znamenie na začiatok dopredu pripravenej palby delostrelectva. Po splnení svojej úlohy tieto skupiny odchádzali na autách po zvlášť vyznačených ces-

¹ 1. čs. samostatný ženijný prápor, podriadený veliteľstvu 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, bol vytvorený pri 1. čs. samostatnej brigáde dňom 1. 4. 1944 a od 1. 6. 1944 zborový ženijný prápor,

2. čs. samostatný ženijný prápor, podriadený 3. čs. samostatnej brigáde v ZSSR, bol zriadený dňa 1. 8. 1944,

3. čs. samostatný ženijný prápor, podriadený 1. čs. samostatnej brigáde v ZSSR, bol zriadený dňa 1. 8. 1944,

4. čs. samostatný ženijný prápor, podriadený 2. čs. samostatnej brigáde v ZSSR, bol zriadený dňa 28. 2. 1945, dovtedy bola pri brigáde iba ženijná rota,

6. čs. samostatný ženijný prápor, podriadený 4. čs. samostatnej brigáde v ZSSR, bol zriadený dňa 10. 2. 1945.

² VHA/MNO/ hlavný štáb veliteľstva ženijného vojska (1945) čj. 242/dôv. 1945.

tách, v zime potom hlavne na saniach.³ Preto naše a sovietske jednotky väčšinou osady obchádzali a oslobozovali ich obchvatom.

Mínové polia založené nepriateľom mali rozličnú hĺbku, a to podľa druhu použitých míň; pri protipechotných mínoch⁴ to boli spravidla dva až tri rady, zatiaľ čo pri protitankových mínoch⁵ to bolo šesť radov, pričom bola dodržaná taká minimálna vzdialenosť medzi jednotlivými míňami, aby nevybuchli prenosom tresku. Presná schéma pre kladenie mínových polí, pochopiteľne, nejestvovala, pretože pri šablónovitom položení jednotlivých míň by sa takéto mínové pole dalo ľahko odmínovať. (Pri nájdení dvoch míň v jednom rade a odkrokováním by sa našli približne všetky ďalšie míny v rade.) Vzdialenosť medzi jednotlivými míňami a medzi jednotlivými radmi bola taká, aby bolo mínové pole čo najúčinnejšie. Protipechotné mínové pole malo preto medzi míňami menšie medzery ako protitankové mínové pole.

Na sovietsko-nemeckom fronte boli najviac používané tieto typy mínových polí: na jeden bežný meter poľa boli položené dve až tri míny, pri troch radoch bola vzdialenosť medzi jednotlivými míňami jeden meter a medzi radmi jeden až dva kroky, pričom míny boli v radoch kladené striedavo. Na mínovom poli z protitankových míň bola na jednom bežnom metri jedna mína a minimálna vzdialenosť medzi míňami v rade bola päť až šesť metrov; míny mohli byť takisto kladené šachovito, (t. j. do medzery prvého radu bola položená mína druhého radu atď.) alebo stupňovito s odskokom, napr. jedného metra.

Míny v radoch pritom nemuseli byť v priamke, ale mohli byť položené obojstranne, okolo myslenej priamky predstavujúcej rad, a nepravidelne uložené. Tým bolo ešte viac stažené ich odmínanie, pretože pri tomto spôsobe nebolo možné nájsť rozmínovací kľúč a tak sa musela každá mína hľadať zvlášť, pretože jej pravdepodobné miesto uloženia sa nedalo dopredu odhadnúť. Dlhé mínové polia sa spravidla asi po sto metroch „lomili“ a smerovali vo forme „polygonálneho ľahu“ zalomeného k nepriateľovi.⁶ Na konci vojny, keď už aj nacistom bolo jasné, že sa

³ VHA/ZSSR V/1446/4j.219/45-T.

⁴ Hlavné druhy nemeckých protipechotných míň boli:

- a) drevené (Holzmine), mali tvar škatule s náplňou 200 gramov tritolu a boli našlapné,
- b) kovové (Schrapnelmine, tzv. S-mína); to bol asi 20 cm vysoký valec s kovovým obalom, naplnený železnými guľôčkami alebo kúskami železa. Bola to nástražná mína a mala podobný účinok ako granát.

IRA bola maďarská nástražná mína — plechový valec asi 31 cm vysoký, ktorý bol dolu zahrotený na bodnutie do zeme. Náplň tvorila 100 gramovú náložku tritolu. Na vonkajšej strane tela míny bolo oceľová špirála.

⁵ Najpoužívanejšie nemecké protitankové míny boli:

- a) drevená nájazdná mína — škatuľa s náplňou 1,5 kg tritolu, ktorá pri výbuchu pretrhla pohonný pás tanku,
- b) kovová protitransportná nájazdová mína — to bol asi 10 x 10 cm veľký hranol z plechu, jeden meter dlhý s náplňou 6 kg tritolu. Ďalej to bola tzv. tanierová nájazdová mína (Tellermine) vz. 35,42,43, ktorá bola plechová, s kruhovým priemerom asi 75 cm a 7 cm vysoká. Mala aj roznečovadlo proti odmínaniu. Na začiatku marca 1945 upozornila 18. sovietska armáda ženijného dôstojníka 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, že výsledky skúsenosti ukázali možnosť rozmínovania typu T Mi-35, 42, 43. s roznečovadlom proti rozmínaniu typu T Mi-7-43. pomocou špeciálneho kľuča na odkrútenie nájazdného veka míny. (podrobnejšie VHA/ZSSR V/1446/čj. 304/45-T).

⁶ VHA/MNO/hl. št. vel. žen. /1945/čj. 242/ dňv. 1945

do zamínovaného priestoru nevrátia, kládli míny často bez akéhokoľvek systému. To samozrejme československým ženistom ešte viac komplikovalo úplné odmínanie takéhoto priestoru, pretože medzi míňami nebola žiadna pravidelná súvislost.

Protitankové mínové polia nepriateľ chránil aj protipechotnými mínovými poľami, aby tak maximálne stažil odmínanie protitankového mínového poľa. Takto bola napr. zamínovaná aj cesta, vedúca rovnobežne s frontom po východnom brehu rieky Ondavy na východnom Slovensku. Míny boli položené asi päťdesiat metrov od seba po oboch stranach cesty. Kovovery protitankové míny sa sice dali veľmi ľahko zistiť odkrokováním, ale vzhľadom na to, že boli položené, keď bolo blato, ktoré nad nimi zmrzlo, vznikli problémy s ich zneškodnením. Po zistení miesta uloženia mínohladačkou⁷ bola priložená dvestogramová náložka, ktorá v zamrzutej pôde vytvorila iba jamku, ale neuviedla mínu „do činnosti“. Odminovacia skupina napriek tomu pokračovala v práci. Až keď pri novom preverovaní mínohladačkou sa opäť zistila prítomnosť kovu, bola priložená ďalšia náložka a až potom bola cesta odmínaná. Pritom komunikáciu miestami prefali aj protipechotné míny.⁸

Často sa aj stávalo, že boli položené dve mínové polia za sebou, pričom jedno z nich bolo podľa potreby kombinované s protipechotnými míňami so zapaľovačom na malý tlak, aby bol výbuch spôsobený aj tlakom človeka.⁹

Zatiaľ čo v lete sa míny kládli do kyprej pôdy, v zime boli položené iba do snehu. Na jar, keď sa sneh roztopil, míny sa samy objavili na povrchu zeme. Takéto mínové polia založil nepriateľ pri Liptovskom Mikuláši. Maskovanie mínových polí muselo byť neustále upravované. Na jar sa mínové polia, založené zimným spôsobom, museli prerobiť na letný spôsob. Pokial však míny zostali ešte primrznuté, iba sa zasypávali maskovacou vrstvou zeminy.

Jednotlivé míny boli kladené tak, že vrch míny bol asi dva centimetre pod terénom, potom bola mína zasypaná asi na päť centimetrov maskovacou vrstvou, takže nad ňou vznikla nenápadná kôpka. Keby boli totiž míny položené do väčszej hĺbky — hlavne protipechotné míny — tlak by sa nasypanou zeminou „roznášal“, mína by bola slabšo „namáhaná“ a nebola by istota, že nastane výbuch.

Nepriateľ používal pri hľadaní mínových polí rozličné klamné uloženia. Napríklad dve až tri míny boli uložené pod sebou tak, že spodná mína bola asi tridsať až päťdesiat centimetrov hlboko zasypaná zeminou a až potom bola nad ňou v normalnej hĺbke pod povrchom uložená druhá mína. Keď sa horná mína našla, stávalo sa, že úsek sa omylem pokladal za odmínaný. Nepriateľ kalkuloval s tým, že pri značnej frekvencii automobilovej dopravy budú vyjazdené „koľaje“, čím sa zmenší

⁷ „Hľadač míň“ bol konštruovaný na elektromagnetickom princípe. Bol napájaný zdrojom a jednou batériou Bas-60 s troma elementmi. Prítomnosť kovových predmetov ohlasoval znížením tónu. Inak sa v jednotkách 1. čs. armádneho zboru v ZSSR používal mínobodec, tzv. ščupa, čo bola drevená tyč na jednom konci so železným bodcom asi 20 cm dlhým. Podozrivý priestor sa opatrnne prepichol, pri náraze na tvrdý predmet sa zemina opatrne odkryla a mína sa uvoľnila — buď sa vytrhla kotvou bezpečnej vzdialnosti alebo k nej bola priložená náložka tritolu.

⁸ VHA/MNO/hl. št. vel. žen. /1945/čj. 242/dňv. 1945.

⁹ VHA/MNO/hl. št. vel. žen. voj. /1945/čj. 1760/žen. 1945, správa škpt. K. Chovanca.

vrstva zeminy nad mímou, a pri ďalšom nájazde vozidla bude tátó druhá mína explodovať.¹⁰

Na cestách zase boli protitankové míny často spojené bleskovicou, takže pri výbuchu jednej míny (pri nájazde vozidla alebo pri odmínovaní) výbuch ostatných mín zničil celý úsek cesty.

Veľmi často sa stávalo, že nepriateľ pripevňoval k dnu míny drôt, takže pri neopatrnom vyzdvihnutí mína vybuchla. Preto bolo v československých jednotkách pravidlom opatrné odstrániť okolo míny zeminu, rukami ohmatať dno, či tam nie je spomínaný drôt — pri jeho napnutí by mína explodovala.

V poslednom období vojny začal nepriateľ, v dôsledku nedostatku klasických trhavín, používať aj letecké bomby (jedna vytvorila kráter o priemere štyroch metrov a jeden meter hlboký) a to nielen na ničenie objektov, ale predovšetkým ako časované nálože. Boli použité väčšinou v miestach, kde sa s určitosťou dalo predpokladať, že naše jednotky postavia nový most tam, kde stál starý — čo aj bolo pravidlo, pretože stavba nových prístupových ciest k mostu by bola značne namáhavá.

Časované nálože boli uložené bezprostredne za opornou stenou asi jeden a pol metra hlboko buď na jednom, alebo na oboch brehoch. Hmotnosť jednej nálože bola päťdesiat až sto kilogramov a boli načasované na jeden a pol až tri dni, podľa veľkosti prekážok tak, aby vybuchli tesne po ukončení stavby nového mosta.

V zime museli ženisti odhádzať sneh aj z násypov cesty do vzdialenosťi asi dva-dsať metrov od opornej steny. Ak bol povrch komunikácie neasfaltovaný, hľadali stopy po kopaní (skyprená zem, iná farba zeminy). Keď boli v blízkosti alebo priamo na svahoch cesty obranné objekty (okopy), hľadali ženisti štôlňu, ktorá mohla byť vykopaná k opornej stene. Podozrivé miesto bolo šachovito prekopané vo forme zákopov tak na ceste, ako aj na násypoch. Zákopy boli v smere osi cesty vo vzdialnosti jeden a pol metra od seba, v smere kolmo na os cesty jeden meter, a to až do hĺbky jeden a pol metra a na vzdialosť desať metrov od opornej steny. Najviac časovaných náloží našli ženisti v okolí Ružomberka.¹¹

Tieto spôsoby mínovania, pochopiteľne, nevyčerpávajú všetky spôsoby, ktoré nepriateľ používal v druhej svetovej vojne a s ktorými sa na fronte stretli československí ženisti. Používal aj najrôznejšie nástrahy nevinného vzhľadu, ako boli puškové náboje, ceruzky, plniace perá a pod. Na konci roku 1944 sa objavili na fronte baličky s pechotnou muníciou, v ktorých niektoré nábojnice boli naplnené trhavinou, ktorá pri výbuchu spôsobila výbuch a roztrhnutie hlavne.¹² Pri cestnom zátarase, asi jeden kilometer na východ od obce Dolina, bolo na začiatku februára 1945 nájdené „stratené“ plniace pero, ktoré v skutočnosti bola malá nálož s rozbuškou. Neskôr sa najčastejšie objavilo v kanceláriach a domoch opustených nepriateľom. Tvar a jeho spracovanie plne zodpovedalo skutočnému vreckovému plniacemu peru, ale pri odkrútení vrchnáka nastal výbuch, ktorý odtrhol prsty na ruke, ale mohol zraniť aj tvár.¹³ Pri preverovaní odmínovania Košíc sa v miestnostiach s kan-

¹⁰ Porov. VHA/ZSSR V/1446/čj. 219/45-T.

¹¹ Porov. VHA/MNO/hl. št. vel. žen. voj. /1945/čj. 1760/žen. 1945, správa škpt. J. Maška.

¹² VHA/ZSSR IV-týl /4/5 Denný rozkaz tyla zboru č. 24., čl. 4., SV 28. 12. 1944.

¹³ VHA/ZSSR V/1445/čj. 108/45—0, podrobnejšie VHA/ZSSR V/1446/čj. 416/45-T.

celárskymi potrebami našla okrem spomínaného pera aj ceruzka s podobnými účinkami.¹⁴

Nepriateľ klamal naše aj sovietske jednotky aj tým, že tabuľkami v ruskom jazyku (ako bolo v 1. čs. armádnom zbere v ZSSR nariadené) označoval cesty ako odmínované. Veličstvo zboru preto po prvých trpkých skúsenostach nariadilo: „*Nedať sa klamať tabuľkami „Rozminovano“.* Tabuľky snať, cestu znova preveriť, postaviť nové tabuľky s dohovorenou značkou a podpisom dôstojníka, zodpovedného za odmínovanie.“¹⁵

Nepriateľ niekedy vytvoril klamné stopy, aby vznikol dojem pripraveného, ale pre nedostatok času už neukončeného zamínovania. Tak napr. na ceste boli už pripravené jamky pre podloženie míň, ktoré však boli zanechané na hromadách popri ceste, ale nie podľa počtu vykopaných jamiek, aby tak vznikol dojem, že mínovanie nebolo dokončené v dôsledku rýchleho ústupu. Ale v ich bezprostrednej blízkosti boli položené starostlivo zamaskované míny.¹⁶

Preto pri akýchkoľvek príznakoch prípravných prác nepriateľa na mínovanie museli československí ženisti veľmi pozorne preskúmať najbližšie okolie. Pri náleze míň na ceste sa pred ich odstránením zistovalo vykopaním, či neboli spojené bleskovicou.

Pri ústupe z osád nepriateľ spravidla zamíňoval všetky budovy, vhodné pre ubytovanie jednotiek a ich štábov. Používal najrôznejšie nástrahy. Zamíňoval aj okolie budov, dvory, záhrady, dokonca aj hnojisko. Obyčajne pri otvorení dverí vybuchla mína, a preto naši ženisti vnikali do budov cez okná.

Tento spôsob mínovania nepriateľ vysoko hodnotil, ako je zrejmé z ukoristéneho dokumentu veliteľa jedného ženijného práporu, v ktorom sa okrem iného uvádzalo: „*Zvlášť veľký efekt dosiahol mínovanie protipechotnými mínami v domoch, dvoroch, záhradách a pod. Mnohé domy boli zamínované a dobre zamaskované, čo spôsobilo nepriateľovi veľké straty. Zvlášť v zime je to pre nepriateľa veľmi nepríjemné . . .*“¹⁷

Pri odmínovaní Stropkova, ktoré robil 2. čs. ženijný prápor v januári 1945, sa našlo spolu stopäťdesiat protitankových a tristo protipechotných míň, a to v situácii, keď bol v Stropkove len prápor automatčíkov 3. čs. samostatnej brigády, ktorí mali pivnice jednotlivých domov pripravené ku kruhovej obrane, pretože mesto bolo v bezprostrednej blízkosti frontu.

„*Odmínovacia skupina desiatich mužov pod velením čatára Babčaníka¹⁸ bola pričlenená pracovať iba za denného svetla, pretože nemecká posádka opúšťajúc mesto nakladla mnoho nástrah, ktoré sa dali odstraňovať len vo dne. Museli čistiť dom za domom, dvory, záhrady, všetko pred zrakom nepriateľa, aby umožnili život a zásobovanie.*

¹⁴ Tamtiež.

¹⁵ VHA/MNO/hl. št. vel. žen. voj. /1945/čj. 1760/žen. 1945.

¹⁶ VHA/ZSSR V/1446/čj. 219/45-T, ďalej VHA/ZSSR VH/9/2/7/čj. 428/taj. 1945.

¹⁷ VHA/ZSSR V/1446/čj. 219/45-T.

¹⁸ Základnú odmínovaciu skupinu v 1. čs. armádnom zbere v ZSSR spravidla tvoril poddôstojník a štyria vojaci. Vo svojej výzbroji mali automaty alebo pušky, jednu mínohládačku, jeden až štyri mínobodce, asi 10 kg náloží na ničenie míň, anglickú zápalnicu, 50 rozbušiek a zápalky. VHA/MNO/hl. št. vel. žen. voj./1945/čj. 242/dív. 1945.

bovanie posádky. Protitankové míny boli v komínoch, v peciach, pod podlahami, protipechotné míny pod prahmi, na WC . . . Okrem tejto úlohy mala odmínovacia skupina úlohu vedľajšiu: každé ráno kúriť v niektorých domoch určitý čas, aby nepriateľ mal dojem zosilenej posádky.¹⁹ (Červená armáda vtedy pripravovala prieskumy frontu pri Jasle a v úseku 1. čs. armádneho zboru v ZSSR sa uskutočňovalo klamné sústreďovanie vojsk). Nepriateľ pochopiteľne zosilnil delostrelecké a mínometné ostreľovanie Stropkova, ktoré prácu našim ženistom len stažovalo.²⁰

Na základe smernice náčelníka ženijných vojsk 4. ukrajinského frontu bolo aj ženijným jednotkám 1. čs. armádneho zboru v ZSSR nariadené robiť písomnú dokumentáciu odmínovacích prác. „Všetky budovy, ktoré rozminovali ženijné jednotky pre štáby alebo iné verejné a vojenské potreby, musia byť zachytené v protokole a to nielen o ich rozminovaní, ale aj o spôsoboch prehliadky míν. Protokol sa vyhotovuje v troch exemplároch. Jeden musí byť odoslaný ženijnému dôstojníkovi armády, druhý odovzdaný veliteľovi, ktorý sa nachádza v tejto budove a tretí zoštáva uložený v jednotke, ktorá robila odmínovanie. Nedovoľovať obsadzovať budovy . . . bez dopredu urobenej pozornej previerky budov na odmínovanie a bez spisania a odovzdania protokolu a bez písomného vyjadrenia veliteľa (dôstojníka, ktorý robil odmínovanie) o bezpečnosti budovy.“²¹

Nepriateľ však najviac využíval minovanie v lese, pretože bolo najľahšie, ľahko pozorovateľné, a preto z jeho hľadiska vysoko efektívne. Zamínované boli hlavne cesty, chodníčky, priestory vhodné pre pozorovateľne a palebné priestory. Zriadoval záseky a zátarasy, do ktorých upevňoval protipechotné míny. Tieto prekážky odstraňovali naši ženisti z bezpečnej vzdialosti pomocou lana alebo retaze, pričom míny samé vybuchovali.²²

Nepriateľ sa všeobecne riadiel zásadou — všetky dopravné prekážky zamínovať protipechotnými mínami, aby tak bola čo najviac stažená práca prenasledujúcim jednotkám pri vytváraní priechodov. Tak napr. krátery na cestách boli zamínované, takže pri ich zasypaní (vetvami, kmeňmi stromov, zeminou, kameňmi) boli pomerne časté nešťastia, ak predtým neboli terén pozorne preskúmaný. Akákoľvek obchádzka prekážky bola takisto zamínovaná protitankovými mínami, rovnako ako zničené mosty, brody a priečody k nim.²³

Úlohou ženistov na fronte bolo aj umožniť a upraviť priechod vlastným jednotkám cez vodnú prekážku. Československí ženisti plnili túto úlohu pri prechode cez rieku Ondavu v priestore Stropkova, na začiatku januára 1945. Už v dočasnej obrane na Ondave preskúmali rieku po celej dĺžke úseku 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Boli určené tri najvhodnejšie miesta pre stavbu mosta a na prednom okraji obrany bol pripravený materiál na prevoz pechoty i stavby mostu.

Pri prerazení nepriateľskej obrany dňa 18. 1. 1945 bol však na rieke Ľad, takže pre pešie jednotky nebola potrebná žiadna úprava (vybudovanie útočných lavi-

¹⁹ VHA/MNO/hl. št. veľ. žen. voj./1945/čj. 1760/žen. 1945, správa škpt. J. Maška.

²⁰ Tamtiež.

²¹ VHA/ZSSR V/1446/čj. 245/45-T.

²² VHA/MNO/hl. št. veľ. žen. voj./1945/čj. 1760/žen. 1945 správa pplk. L. Jilmu.

²³ VHA/MNO/hl. št. veľ. žen. voj./1945/ čj. 242/dôv. 1945.

ciek). Ale pre delostrelectvo a trény bol pomerne v krátkom čase postavený most z už pripraveného materiálu.²⁴

Na Dukelskom priesmyku mal nepriateľ vybudovanú rozsiahlu sieť DZOT-ov a DOT-ov, ktorých predpolie silno zamíňoval protipechotnými mínami. 1. čs. ženijný prapor vtedy pripravil spolu dvadsať päť prieskumov, pri ktorých bol zisťovaný obranný systém nepriateľa a presné položenia jeho mínových polí. Okrem toho sa urobili aj mnohé hlbkové prieskumy, z ktorých sa piatim prieskumným hliadkam podarilo preniknúť cez nepriateľskú obranu. V tyle nepriateľa hliadky zistili, kde sú zničené mosty, resp. kde sú urobené prípravy na ich zničenie, kde sú rôzne prekážky a možnosti ich prekonania. Na základe týchto správ mohol byť v 1. čs. armádnom zbere v ZSSR pripravený potrebný ženijný materiál na odstránenie týchto prekážok v ďalšom postupe jednotiek zboru.²⁵

Pri vlastnom útoku boli brigádne ženijné práporové posilnené o jednu ženijnú rotu 1. čs. ženijného praporu pre vytvorenie priechodov v mínových poliach a zostavenie zvláštnych úderných skupín, ďalej boli ženisti pridelení k delostrelectvu na odmínovanie budúcich palebných postavení a k operačnej skupine veliteľstiev. Pri zmenšených početných stavoch veliteľom brigádnych ženijných jednotiek neostávalo dosť síl pre vlastné úlohy — odmínovanie a úpravy osi útoku a pre odmínovacie skupiny. Napriek tomu pridelené ženijné roty často nevykonávali danú úlohu, pretože velitelia peších práporov ich použili na doplnenie svojej útočnej zostavy; výsledkom toho boli značné straty tak peších jednotiek, ako aj ženistov.²⁶

Situáciu niekedy riešili aj pomocou pracovných oddielov z mužstva nedostatočne vycvičeného, pretože šlo o prvoradú bojovú úlohu, t. j. okamžitý postup delostrelectva pre podporu pechoty a bojových trénov, pri stratách v priebehu akcií sa však situácia ešte zhoršovala, takže sa museli „používať“ aj civilné pracovné sily.²⁷

Pred samotným začiatkom útoku špeciálnej žennej skupiny vytýčili nepriateľské mínové pole, urobili v nich priečody, ktoré viditeľne označili. Ďalej boli pripravené zvláštne skupiny, zložené zo ženistov a automatčíkov (vybavené trhavinami a ručnými granátmi), ktoré boli určené na ničenie nepriateľských DZOT-ov a DOT-ov. Pri príprave k útoku sa ženisti podieľali aj na vybudovaní dostatočného počtu pozorovateľní.²⁸

Na Dukle boli ženisti aj ako sprievod tankov. Tieto zvláštne skupiny, vybavené trhavinami a náradím na odmínovanie, šli na tankoch. Pri priblížení sa k nepriateľovi postupovali pred tankmi a pod ich ochrannou palbou a palbou automatčíkov (výsadku na tankoch) odmínovávali a upravovali tankom cestu. Ženisti pritom mali veľké straty, spôsobené predovšetkým mínometnou palbou.²⁹

Na dočasnej obrane pri Liptovskom Mikuláši sa ženisti podieľali predovšetkým

²⁴ Tamtiež.

²⁵ VHA/MNO/hl. št. veľ. žen. voj./1945/čj. 242/dôv. 1945.

²⁶ VHA/MNO/hl. št. veľ. žen. voj./1945/čj. 1760/žen. 1945, správa kpt. J. Šebesta.

²⁷ Tamtiež, správa plk. L. Jilmu.

²⁸ VHA/MNO/hl. št. veľ. žen. voj./1945/čj. 242/dôv. 1945.

²⁹ VHA/ZSSR V/1446/čj. 218/45-T.

na úpravách prístupových ciest pre delostrelectvo a pre dopravu munície do palebných postavení. V hornatom teréne bol totiž citelný nedostatok zjazdných komunikácií, a preto museli ženisti nielen upravovať zostávajúce komunikácie, ale aj vytýčiť nové a všetky potom udržiavať v prevádzke. Súčasne pripravovali aj potrebný materiál na prekonanie nepriateľskej obrany. Pre jednotlivé práce boli vyčlenené skupiny — odmínovacie, na úpravu komunikácií, na stavbu mostov, protitanková záloha a skupiny stíhačov tankov.

Pri prenásledovaní nepriateľa postupovali ženisti spravidla v troch sledoch. Prvý sled (ženisti peších praporov) odstraňoval prekážky, brániace pechote v ďalšom postupe a označenie mínové polia, v ktorých robil priechody (pre pešiu čatu v prvom sledo bola šírka priechodu stanovená na šesť metrov). Druhý sled (ženisti brigádnych praporov), ktorý postupoval za útočiacou pechotou, odmínovával cesty, ohradzoval zistené mínové polia, upravoval brody a obchádzky pre rýchly presun delostrelectva. Posledný tretí sled (ženisti zborového práporu a pridelených armádnych jednotiek, stavebný cestný prápor a aj civilné obyvateľstvo) potom robil detailné odmínovanie terénu, upravoval komunikácie a staval mosty.³⁰

Pochodové osi (cesty, hradské) sa preverovali na tzv. bezpečnostnom pásme, ktoré bolo široké šesťdesiat metrov na každej strane od osi komunikácie (tridsať metrov od jeho okraja). Na mostoch, pripustoch, zjazdoch a všade tam, kde bolo možné parkovanie automobilov, sa odmínovávalo do šírky sto metrov. V miestach, ktoré vyuľučovali akékoľvek možnosti zjazdu z komunikácie, parkovania aj akejkoľvek práce vonku na ceste, (ako napr. stavba telefónneho vedenia) robilo sa iba odmínovanie vozovky a priľahlých priekopov. V každom prípade museli byť na komunikácii ukazovatele s nápisom, do akéj šírky bolo urobené odmínovanie a s podpisom dôstojníka zodpovedného za tieto práce (napr. cesta odmínovaná na šírke 60 metrov, poručík X. Y.). Ukazovatele sa stavali vo vzdialosti maximálne päťstó metrov od seba.³¹

V smerniciach 18. sovietskej armády boli pre odmínovanie a označenie ciest stanovené tieto zásady:

„Prvé odmínovanie (vozovky, svahu, priekopy) robí ženijná jednotka brigády, zboru a pridelenej armádnej jednotky. Po tomto prvom odmínovaní stavať ukazovatele s nápismi Cesta odmínovaná (Doroga rozminirojena) a súčasne ohradiť ostnatým drôtom všetky mínové polia, ktoré našli tieto jednotky (okolo cesty). Pri nedostatku drôtov stavať ukazovatele Mínové pole. Ženijné jednotky brigád zboru a pridelené ženijné jednotky sú povinné na miestach, kde sú zničené mosty, postaviť obchádzky, brody a tieto majú udržiavať a obsluhovať prechádzajúce jednotky. Na mieste zničených mostov alebo akékoľvek priechodov sú brigádni ženijní dôstojníci (aj zboroví) povinní začať práce na stavbe mostov s pomocou civilného obyvateľstva, pričom ako vedúceho práca mať jedného dôstojníka a dvoch až štyroch mužov. Akonáhle prídu armádne ženijné jednotky, odovzdáva dôstojník, ktorý riadil práce, stavbu veliteľovi tejto jednotky a spiše o tom protokol (v prípadoch, ak nie je prekážka veľká, môže funkciu riadiaceho práce zastávať schopný poddôstojník).

³⁰ VHA/ZSSR V/1446/č.j.242/45-T.

³¹ VHA/ZSSR V/1446/č.j.218/45-T.

Všetky predné jednotky (ženijné), t. j. zboru, a pridelené armádne ženijné jednotky na všetkých cestách, ktoré odbočujú z hlavnej cesty, postavia zábradlie s nápismi: Cesta na míny nepreverená (Dla jazdy opasno). Konečné odmínovanie a postavenie mostov robia armádne ženijné jednotky s maximálnym využitím civilného obyvateľstva aj transportu; za veliteľa osi je určený ženijný dôstojník niektoréj jednotky, ktorý nesie osobnú zodpovednosť za včasné znovuzriadenie osi a za jej odmínovanie, za prehliadku na MZD (fugasy), za správne vytýčenie cesty a postavenie ukazovateľov.“³²

Mínové polia (vlastné aj nepriateľské), ktoré v dôsledku postupu frontu zostávali v tyle našich jednotiek, sa odmínovávali len v tých miestach, ktoré boli nevyhnutné pre vlastné jednotky (ubytovanie, palebné postavenie a pod.). V miestach, kde prechádzala cesta alebo hradská, bol odmínovaný iba priechod v šírke dvesto metrov, ktorý bol ohradený buď drôtom alebo dreveným zábradlím. Súčasne boli postavené ukazovatele s nápisom: mínový prechod (minny prechod).

V smerniciach 18. sovietskej armády sa ďalej uvádzalo: „Žiadne ďalšie práce odmínovacie nerobiť, ani nezanechávať ochranu pri mínových poliach, ale oboznámiť s mínovými počami miestne orgány tej osady, ktorá sa nachádza najbližšie, (t. j. národný výbor obce, ktorá bude zabezpečovať stráženie). O tomto urobiť zápis, podpísaný dôstojníkom, ktorý odovzdával mínové pole, a predstaviteľom národného výboru. Formuláre mínových polí neodovzdávať, ale oboznámiť príjemcu presne s hranicami mínového pola. Kópie týchto zápisov v ruštine predložiť prostredníctvom dôstojníka zboru veliteľovi ženijných vojsk armády.“³³

Ustupujúci nepriateľ kryl svoj ústup predovšetkým ženijnými prekážkami všetkých druhov, aby spomalil tempo postupu prenásledujúcich jednotiek a získal tak potrebný čas k odpútaniu sa a k príprave novej obrannej línie. Prekážky, na ktoré 1. čs. armádny zbor v ZSSR narážal za československými hranicami a za rieku Ondavou, boli predovšetkým: hustá sieť mínových polí, zamínované cesty sústreďenými náložami umiestnenými hlboko pod vozovkou, zamínované osady a jednotlivé budovy (míny časované aj s okamžitým účinkom), cesty v lese zatarasené zásekmi a zátarasmi s mínami, serpentíny a násypy na horských cestách strhnuté veľkými náložami a všetky zničené mosty.

Najväčším problémom ženistov 1. čs. armádneho zboru v ZSSR pri prenásledovaní nepriateľa buď po dukelských bojoch, alebo po prechode cez Ondavu, bolo čo najrýchlejšie upraviť cesty, aby trény a delostrelectvo stačili rýchlo postupujúcej pechote. Tu sa práve negatívne prejavil citelný nedostatok vycvičených ženistov. Napriek všetkým fažkostiam však ženisti zverené úlohy splnili včas a dobre. Boli organizované malé skupiny odborníkov a potrebné pracovné sily sa získali mobilizáciou civilného obyvateľstva, takže úlohy mohli byť účelne rozdelené a pracovalo sa súčasne na niekoľkých prekážkach.

³² VHA/ZSSR V/1446/č.j.243/45-T.

³³ Tamtiež.

Zakarpatskí Ukrajinci v bojoch na Dukle

Horthyovská okupácia Zakarpatskej Ukrajiny sa začala v polovici marca 1939 po mníchovskom diktáte a jej dôsledkom bolo, že tisícky obyvateľov opustilo svoje domovy. Záchraru hľadali v ZSSR. Najviac ľudí opustilo svoje domovy koncom roku 1939 a začiatkom roku 1940. Tí, čo ostali doma, kládli odpor horthyovským vojskám: lesní robotníci štrajkovali v Boršovskej doline, v apríli 1940 v okolí Perečina, Rachova a iných miestach Zakarpatskej Ukrajiny.¹

Komunisti v Zakarpatskej Ukrajine, tak ako aj v Čechách a na Slovensku, orientovali svoju činnosť na sociálne požiadavky: zvýšenie miezd, zlepšenie potravínových prídelov a pod. Maďarskí okupanti vydali výnos, ktorým sa zrušil obmedzený pracovný čas a likvidovala sa platená dovolenka. Priemysel sa orientoval na vojen-ské účely horthyovského Maďarska. Zakarpatský ľud bol sociálne a národnostne utláčaný, Komunistická strana Československa bola zakázaná.

Bilancia šestročnej okupácie Zakarpatskej Ukrajiny fašistickým horthyovským režimom bola otriasajúca. Z celkového počtu 800 000 obyvateľov bolo 193 395 väznených v koncentračných táboroch a väzniciach, z nich 14 983 bolo popravených alebo umučených.²

Aj napriek tvrdej vojenskej diktatúre ilegálne pracovali miestne organizácie strany. Vedúci funkcionári komunistickej strany O. Borkaňuk, S. Vajs, I. Turjanica, G. Feer a ďalší museli emigrovať do Sovietskeho zväzu. Riadením ilegálnej činnosti bol poverený bývalý komsomolský funkcionár Jozef Havelka z Uble, ktorého horthyovci 24. mája 1942 beštialne zavraždili.³

Hnutie odporu proti neznesiteľnému útlaku sa vystupňovalo najmä po prepadnutí Sovietskeho zväzu fašistickým Nemeckom 22. júna 1941. Vstup ZSSR do druhej svetovej vojny znamenal rozhodujúci obrat v celom vývoji. Hrdinský odpor sovietskeho ľudu vyvolal obdiv na celom svete a hlavne v okupovaných krajinách, čím prispel k väčšej bojovej aktivite zotročených národov.

Na Zakarpatskej Ukrajine v roku 1942 ilegálne stránice organizácie pripravovali rozvinutie partizánskeho hnútia. Na začiatku pracovali iba malé partizánske sku-

piny, a to v Užhorodskom a Perečinskom okrese vedené Dijaničom, vo Svaľavskom okrese vedené Teslovičom, Hrehom, Legarom, Bitlārom, Mihovičom, Pittrom, Kamenašom, Tetencom, v Iršavskom okrese vedené Prištipom, Slepkom, Romanom a v Čačevskom okrese vedené Chomom, Markušom, Vizinkavičom.⁴

Pre boj proti maďarským fašistickým okupantom získavalia partizáni zbrane a muníciu odzbrojením príslušníkov maďarskej armády, četnictva, polície a prepadmi vojenských skladov.

V podmienkach prerastania odboja do masového revolučného oslobodzovacieho zápasu sa rozhodlo moskovské vedenie KSČ vyslať na pomoc zakarpatskej ilegálnej organizácii strany päťčlennú skupinu skúsených straníckych pracovníkov na čele s Olexom Borkaňukom, predvojnovým tajomníkom tejto oblasti.

Dňa 4. januára 1942 vysadilo sovietske lietadlo skupinu v blízkosti obce Janisia, pri rodisku Borkaňuka. Zoskok nebol úspešný. Štyria príslušníci skupiny padli do rúk nepriateľa, iba Borkaňukovi sa podarilo ukryť. Po čase nadviazal spojenie s ilegálnymi organizáciami strany v Chuste, Iršave, Svaľave a Rachove a odovzdal im smernice moskovského vedenia KSČ. V marci 1942 aj jeho vypátrala a zatkla horthyovská polícia. Ešte v tomto roku bol odsúdený na trest smrti a 3. októbra 1942 v Budapešti popravený. In memoriam mu bol udelený titul hrdina ZSSR.

Olexa Borkaňuk ani pri krutých výsluchoch neprezradil svojich spolupracovníkov a do poslednej chvíle života veril, že Zakarpatská Ukrajina bude oslobodená hrdinskou Sovietskou armádou spod fašistickej okupácie. O tom svedčí aj list, ktorý napísal na rozlúčku rodine.⁵

Zakarpatskí Ukrajinci sa po prechode na územie Sovietskeho zväzu dobrovoľne hlásili do československej jednotky, ktorá sa formovala v Buzuluku na Urale.

O tom svedčia aj tabuľky:

Národnostné zloženie československých jednotiek v ZSSR k 8. máju 1943⁶

Čs. jednotky	Národnosť									Spolu
	Česi	Slováci	Ukrajinci	Rusíni	Poliaci	Lotyši	Nemci	Maďari	Chorváti	
1. čs. polný prapor Náhradný pluk Náhradná rota	506 56 139	78 6 19	256 1 363 59	2 — 2	5 — 3	1 — 1	2 — 2	14 — —	— — 2	864 1 363 227
Spolu:	701	103	1 678	4	8	2	4	14	2	2 516

O rok neskôr sa stav národnostného zloženia v československých jednotkách značne zmenil. K 30. septembru 1944 už bolo v 1. čs. armádnom zbere v ZSSR 6864 Čechov, 3177 Zakarpatských Ukrajincov, 2881 Slovákov, ktorí spoločne bojovali

⁴ Legár, I.: c. d., s. 25.

⁵ Tamtiež, s.27.

⁶ VHA, SSSR, Čs. vojenská misia v SSSR. Početné stavy. Tabuľka bola publikovaná v knihe *Cesta k slobode*. Prešov 1966, odd. ukr. literatúry, s. 193.

¹ Legár, I.: Oddíl zvláštneho určenia. Praha 1987, s. 25—26.

² Tamtiež.

³ Príspomky k dejinám KSČ v Humenskom okrese. Košice 1981, s. 116.

po boku hrdinskej Sovietskej armády na Dukle. Nikdy im nevymiznú z pamäti urputné, fažké boje o Dukelský priesmyk, o kótu 534, Hyrowu horu, či jednotlivé výšiny na poľskom i našom území, oslobodzovanie poddukelských dedín Vyšný a Nižný Komárnik, či miest Svídník, Stropkov, Bardejov, Liptovský Mikuláš a Ostravu. Očítí svedkovia, priami účastníci KDO aj dnes na Zakarpatsku spomínajú na dukelské boje a rozprávajú o nich svojim potomkom.

Najväčšie obete pri oslobodzovaní Československa priniesli Zakarpatskí Ukrajinci v bojoch na Dukle, v Karpatsko-dukelskej operácii.

Prevažnú časť v 1. a 3. čs. brigády na Dukle tvorili Zakarpatskí Ukrajinci a volynskí Česi, ktorí boli jadrom 1. čs. armádneho zboru v ZSSR generála L. Svobodu. Zakarpatskí Ukrajinci a Rusíni z východného Slovenska bojovali aj v Slovenskom národnom povstani, v zostave 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády a mnohí sa zúčastnili v partizánskom hnutí na Slovensku.

Po bojoch na Dukle 1. čs. armádny zbor v ZSSR doplnili obyvatelia zo Zakarpatskej Ukrajiny, kde vládna delegácia pre oslobodené územie vedená ministrom F. Némcom zavádzala čs. administratívu (aj vojenskú správu) a vyhlásila mobilizáciu. Na oslobodenom území sa prihlásilo vyše 4000. Nábor robil generál Hasal-Nižborský spolu s poslancom F. Némcom. Ich cieľom bolo formovať tzv. československú „zápoľnú“ armádu, ktorá by hajila záujmy buržoáznej vlády v exile.

V spomienkach žijúcich dukelských bojovníkov ožívajú mená bojových druhov i padlých spolubojovníkov, ktorí sa nedočkali slobody.

Na Dukle prejavili obdivuhodnú statičnosť aj ženy zo Zakarpatskej Ukrajiny, príslušníčky 1. čs. armádneho zboru v ZSSR: Nasta Kurimová-Rúžičková (zomrela 15. 1. 1946), Soňa Horahovičová, Táňa Peregrinová, Sofia Holebová (zostali na území ČSR), Eva Markovičová-Kočanová (žije v Mladej Boleslavi) a Anna Radvá-Ščurová (žije v Brne), Halina Mikitová, rod. Rakovcová, Soňa Kelemaniková, rod. Rakovcová (zomrela), Anna Ježková, rod. Mišková, Mária Sochorová, rod. Krivaničová, Anna Kostovičová, rod. Lavincová, Soňa Plutnárová, rod. Pavlišinová (zomrela).

Ženy-bojovníčky vykonávali na fronte spojárske a zdravotnícke služby, no pracovali aj v redakcii frontových novín, časopisu Za svobodné Československo. Na Dukle sa preslávili aj pri obsluhe protiletadlových kanónov 37-mm a 85-mm.

Po skončení vojny sa mnohí príslušníci 1. čs. armádneho zboru v ZSSR po demobilizácii v roku 1945—1946 vrátili na rodnú Zakarpatskú Ukrajinu. Časť z nich ostala na požiadanie veliteľa 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, ministra národnej obrany, armádneho generála L. Svobodu budovať novú československú ľudovú armádu: generálplukovník V. Valo, prvý náčelník ministra národnej obrany, generálmajor J. Bundzák, generálmajor Dzamko, plukovník M. Sabadoš, plukovník V. Mohorita, dôstojníci F. Ivančo, I. Vološčuk a desiatky ďalších. Niektorí zostali na Slovensku alebo v Čechách natrvalo. Medzi Zakarpatskými Ukrajincami v 1. čs. armádnom zbere v ZSSR boli aj významní politickí činitelia — I. Turjanica, I. Vaš, V. Rusin, I. Lednej, A. Orenič, I. Lakatoš, M. Svida a ďalší, ktorí sa v povojnových rokoch zaslúžili o rozkvet socialistickej Zakarpatskej Ukrajiny.

Zakarpatskí Ukrajinci — veteráni druhej svetovej vojny sú hrdí na svojho rodáka Štefana Vajdu, hrdinu ČSSR, bojovníka na Dukle, ktorý hrdinskou smrťou

padol pri oslobodzovaní Ostravy — na poľskom území v Tworkove. Vdační krajania mu v jeho rodisku v Dulove postavili pamätník a Krajské múzeum zriadilo príčinením Michala Mazutu expozíciu o jeho živote a hrdinských činoch. V rodnom dome sa u jeho sestry našli dokumenty o Vajdových gymnaziálnych štúdiach — vysvedčenie, fotografie, rodinný album a množstvo osobných dokladov.

Dnes žije v Užhorode vyše 250 veteránov — bývalých príslušníkov 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, desiatky ich žijú v mestách a dedinách na Zakarpatskej Ukrajine. Aktívne pracujú vo Všeobecnej organizácii bývalých účastníkov vojny a zaslúžilých pracovníkov. Denne ich môžeme vidieť prednášať v školách, v pionierskych skupinách, kde rozprávajú o hrdinských činoch československých a sovietskych vojakov v boji proti spoločnému nepriateľovi — nemeckému fašizmu, ale aj o mierovej politike ZSSR. Ich jediným želaním ako všetkých ľudí na svete je, aby už nikdy nebola vojna.

Pracovníci Dukelského múzea udržujú kontakty s bývalými príslušníkmi 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, aby obohatili zbierkový dokumentačný fond, ktorý slúži na hlbšie poznanie a dokumentáciu pôsobenia Zakarpatských Ukrajincov pri oslobodzovaní Československa.

Mnohí z nich však padli v bojoch na Dukle. Pred niekoľkými rokmi Anna Županina so svojím synom Vasiľom z Iršavy zo Zakarpatskej Ukrajiny našli po rokoch hrob svojho manžela a otca na Dukle. Každoročne sem prichádzajú syn s matkou položiť kytičku kvetov na hrob toho, ktorému osud nedoprial dožiť sa oslobodenia. Hroby svojich padlých návstevujú aj mnohí ďalší — Čeleňakovci, Hajnalovci zo zakarpatskej dediny Ternovo, Vargovci z Hrušova, Grokop z Bušina z Čačevského okresu, Karaľ z Parošného z Perečinského okresu, prichádzajú na dukelské miesta pokloniť sa nehnúcej pamiatke padlých hrdinov za náš mierový život.

Stav 1. čs. samostatnej brigády k 1. júlu 1943.⁷

Celkový stav : 2 441 osôb	
Z toho:	
dôstojníkov	68
rotmajstrov	24
poddôstojníkov	494
vojakov	1 796
ženy:	
poddôstojníčky	37
vojačky	22

⁷ Tamtiež.

Národnosť	Počet
Čechov	514
Ukrajincov	1 755
Rusínov	4
Maďarov	4
Poliakov	1
Rusov	1
Čuvašov	1
Slovákov	80

Stav 1. čs. samostatnej brigády k 30. októbru 1943.⁸

Česi	563
Slováci	543
Zakarpatskí Ukrajinci	2 210
Rusi	6
Poliaci	204
Lotyši	2
Nemci	2
Maďari	13
Spolu	3 348

⁸ VHA, SSSR — III. č. j. 244, duv / 1943.

PAVEL FIALA

Poľná pošta československých vojsk v ZSSR v rokoch 1942 — 1945

Po príchode prvej skupiny československých dobrovoľníkov v roku 1942 do Buzuluku bolo hlavnou úlohou zaistit písomný služobný aj súkromný styk. Vtedajší veliteľ 1. čs. práporu podplukovník Ludvík Svoboda prostredníctvom stranických a štátnych orgánov sa v krátkom čase postaral o pridelenie priečradky na poštovom úrade v Buzuluku. Zo začiatku boli k československej jednotke pridelení prevažne dobrovoľníci, ktorí opustili okupovanú republiku. Po rozhlasovej výzve sa začali do Buzuluku schádzať dobrovoľníci z celého Sovietskeho zväzu. V miestach, kde pracovali, nadviazali priateľské styky so sovietskymi občanmi, počas vojny si písali a v ojedinelých prípadoch trvá písomný styk dosiaľ.

Po vypuknutí vojny všetky masovokomunikačné prostriedky oznamili, že písomný poštový styk medzi frontom a zázemím a opačne je bezplatný. Krátko po začiatku vojny boli vydávané rôzne tlačoviny (pohľadnice, korešpondenčné lístky, zálepkы), ktoré boli predávané za nízky poplatok. Pre nedostatok obálok bolo odporúčané, aby jedna strana listu zostala čistá a po zložení do trojuholníka bola do hornej časti napísaná adresa a pod čiarou adresa odosielateľa. Pre tieto listy sa vžil názov „šatôčkový list“.

Pre rýchlejšie triedenie vojnových listov vzniklo na území Sovietskeho zväzu veľa triediacich vojenských stredísk, kde bol prehľad čísel poľnej pošty a zásielky smerovali do príslušných bojových priestorov.

Vzhľadom na značný pohyb frontu a v dôsledku toho aj opustenie domovov bola v meste vytvorená informačná adresná služba, kde bolo možné zistiť adresy evakuovaných osôb. Pre túto kanceláriu sa vžil ruský názov „adresný stôl“. Pri zisťovaní adres písomnou formou na pošte pridávali dvojitý predtlačený korešpondenčný lístok. Hlavné velenie Sovietskej armády nariadilo, že listy sa musia písat v nemčine a musia zostať otvorené pre prípad cenzúry.

Po prvých bojoch pri Sokolove sa začala organizovať 1. čs. samostatná brigáda v ZSSR. Brigáde bolo pridelené samostatné číslo poľnej pošty. Na žiadosť veliteľa brigády bola jej pridelená stanica poľnej pošty aj s obsluhou. V tom čase vzrástol poštový styk, pretože do československej jednotky sa prihlásili občania českej národnosti, žijúci na území Sovietskeho zväzu. Najväčšia poštová prevádzka nastala až po oslobodení Západnej Ukrajiny.

Poľná pošta v československých zväzkoch sa nemohla zriaďovať podľa našich

smerníc z roku 1938, ale musela sa organizovať v súlade so smernicami Sovietskej armády.

V roku 1943 bol vytvorený 1. čs. armádny zbor v ZSSR, samostatné špeciálne pozemné letecké a výsadkové útvary, v ktorých boli organizované samostatné stanice poľnej pošty. Zatiaľ čo pri 1. čs. brigáde bola stanica poľnej pošty aj so sovietskou obsluhou, pri ostatných zväzkoch bola iba stanica poľnej pošty s našou obsluhou.

Poľnú poštu riadil a zodpovedal za ňu, hlavne za jej pravidelné doručovanie vo všetkých bojových situáciach, náčelník zväzku. Pri štábe 1. čs. armádneho zboru v ZSSR bolo zlúčené dopravovanie poľnej pošty spolu so služobnou poštou na podacej stanici.

Dopravovanie a doručovanie zásielok poľnej pošty malo veľký morálny význam pre bojujúcich vojakov. Poľná pošta vo všetkých zväzkoch 1. čs. armádneho zboru v ZSSR bola organizovaná tak, že listy vojenskí poštári doručovali až do prvej línie.

Od chvíle, keď bol do Buzuluku doručený prvý list, uplynulo už viac ako 45 rokov. A iba s porozumením bojových piateľov, ktorí si dodnes uchovávajú frontový list alebo nejaký dokument, bolo možné zostaviť túto prácu o poľnej pošte.

Organizácia poľnej pošty

Pokyny pre písomný styk v 2. čs. poľnom prápore v ZSSR

Ihneď po príchode do Buzuluku sa podplukovník Ludvík Svoboda obrátil na miestnu vojenskú správu, aby získal povolenie na pridelenie poštovej priečradky na poštovom úrade. Na základe tohto odporúčania bola čs. vojenskej jednotke pridelená na poštovom úrade v Buzuluku poštová schránka č. 97. Schránku vybral podľa poverenia veliteľa výkonný rotmajster.

Keď sa začalo s organizáciou 1. čs. poľného práporu v ZSSR, bolo pre písomný styk určené krytie číslo 3. Adresa sa podľa pokynov písala po rusky a krytie číslo bolo treba napísat azbukou — Vojennaja časť NO 3. A pod toto krytie číslo sa písalo opäť azbukou. V pokynoch bolo nariadenie písť buď na korešpondenčné lístky, pohľadnice, zálepky, prípadne voľné listy, a ak neboli k dispozícii obálky, sklaňať listy do tvaru trojuholníka. V spodnej časti muselo byť vynechané miesto pre adresu odosielateľa a v hornej časti sa napísala adresa v poradí — oblasť, okres, mesto alebo dedina, ulica, číslo domu a meno adresáta. Adresa sa musela písť azbukou.

List nesmel byť zalepený a bol doručený výkonnému rotmajstrovi, ktorý bol poverený robiť predbežnú cenzúru. Zásielku musel po prečítaní listu podpísat. Bolo zakázané písat čokoľvek o jednotke, dislokácii, úlohách, zbraniach, množstve a pod. Takto pripravený list bol doručený prostredníctvom sovietskeho poradcu k ďalšej preprave, prostredníctvom poľnej poštovej služby nadriadenému štábu, kde okrem stanice poľnej pošty bol aj vojenský cenzor. Až po opečiatkování mohla byť zásielka dopravená adresátovi.

Zásielka odoslaná z tylového priestoru na front bola po vhodení do schránky do-

ručená najbližszej cenzúrnej stanici, ktorá list preverila, dala naň pečiatku a odoslaťa na oblastné triadiace stredisko alebo vojenské poštové triadiace stredisko.

Po odchode 1. čs. práporu na front zostala v Buzuluku národná jednotka, ktorá prevzala poštovú schránku č. 97 a príslušníci náhradného útvaru v Buzuluku používali túto poštovú schránku aj pre poštový styk. Príslušníci 1. čs. poľného práporu počas presunu na front a aj v ďalších bojoch používali krytie číslo 3.

Organizácia poľnej pošty 1. čs. samostanej brigády v ZSSR

V máji 1943 bola na žiadosť veliteľa pridelená 1. čs. samostatnej brigáde stanica poľnej pošty. Za veliteľa určili sovietskeho poručíka A. D. Munaškina. Osadenstvo stanice ďalej tvorili: seržant A. C. Muchamedžanov, vojaci A. Á. Kubov, M. M. Nagajev a J. I. Lvov. Veliteľ poľnej pošty mal osvedčenie, ktoré oprávňovalo pripisovať stanicu poľnej pošty na najbližšiu služobnú poľnej pošty, ktorú spravidla zakladala armáda.

Stanica poľnej pošty mala veľkú skriňu na patentný uzáver, v ktorej boli priečradka pre triedenie zásielok, poštové pečiatky, podlhovastá pečiatka pre doporučené listy a pečiatka pre poštovné uzávery balíkov s poštou. V súprave bola kniha na zapisovanie príjmu a odoslaní poštových zásielok, kniha povinností funkcionárov poľnej pošty, časový rozsah výmeny poľnej pošty, tlačoviny na uzáver balíkov, povrazy, lepiace pásky, pečatný vosk atď. Na stanici poľnej pošty sa občas predávali poštové vojenské zálepky, pre ktoré sa zaužíval názov „sekréty“, vojenské korešpondenčné lístky a pohľadnice. Ich cena sa pohybovala od 5 do 50 kopejok.

Smernicou štábu frontu bolo 1. čs. samostatnej brigáde pridelené číslo poľnej pošty 38032. Súčasne bolo nariadené určiť útvarom kartovacie písmená a písat adresy v azbuke. Na základe týchto smerníc vydal predseda 3. oddelenia štábu 1. čs. brigády rozkaz č. 2 z 28. 5. 1943.

V jednotlivých útvaroch boli vyčlenené poštovné spojky na odber poľnej pošty a odovzdanie zásielok. V rozkaze bol určený čas a miesto odberu a odovzdanie poľnej pošty. Na odber pošty sa využívali automobily typu GAZ. V niektorých prípadoch sa spájala doprava poľnej pošty s dopravou služobnej pošty, o ktorú sa starala podacia stanica — *punkt sbora donezenij*.

1. čs. samostatná brigáda bola vyzbrojená veľkým množstvom modernej bojovej techniky a v dôsledku ďalšieho použitia boli niektoré útvary postupne reorganizované. Denným rozkazom č. 12 zo dňa 7. 7. 1943 bolo 1. čs. delostreleckému pluku pridelené číslo poľnej pošty 59824.

Stanica poľnej pošty 1. čs. brigády sa umiestňovala v priestore veliteľského stanovišta v tyle brigády a bola obyčajne v centre jednotlivých oddelení v blízkosti podacej stanice. Pre rýchlejsiu orientáciu bola označená a k jej prístupu smerovali šípky.

Organizácia poľnej pošty 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády v ZSSR

Koncom februára 1944 bola spolu s organizovaním 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády zriadená aj stanica poľnej pošty. Jej zloženie bolo podobné ako v 1. čs. samostatnej brigáde. Pre prácu s poľnou poštou určil spojovací náčelník — prednosta 3. oddelenia Pavol Graus čatára Karola Pazúra.

2. čs. samostatnej paradesantnej brigáde bolo pridelené číslo poľnej pošty 39242. Prednosta 3. oddelenia pridelil útvarom nasledujúce kartovacie písmená:

Štáb 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády	39242
1. čs. výsadkový samostatný prapor	39242 A
2. čs. výsadkový samostatný prapor	39242 F
3. delostrelecký samostatný oddiel	39242 S
Protilietadlový oddiel	39242 C
3. čs. spojovacia rota	39242 K
Zenijná rota	39242 G
Dopravná automobilová rota	39242 CH
Pomocná rota	39242 I
Veliteľská rota	39242 B
Prieskumná rota	39242 O

Poľná pošta začala svoju činnosť podľa rozkazu č. 3 z 21. 2. 1944. Stanica poľnej pošty bola doplnená spojkou J. Medjanským a čatár Kudla sa stal náčelníkom stanice poľnej pošty.

Vo svojich spomienkach Pavol Graus vysvetluje prípravy 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády, ktorá podľa operačných plánov Sovietskej armády mala byť vysadená na území Slovenska. „Pred začiatkom tejto zložitej operácie bolo treba zaviesť mnoho dôležitých opatrení, medzi iným prerokovať aj organizáciu poľnej pošty pri nasadení brigády v tyle nepriateľa. Poľná pošta — to bola dosiaľ nevyriešená záležitosť. Najprv bol vybavený atestát, ktorý oprávňoval prihlásiť brigádu na ktorúkoľvek civilnú alebo vojenskú poštu v ZSSR. Pred spojovacím náčelníkom stála otázka, ako bude pošta fungovať, keď sa dostaneme do tyla. Najlepšie bude prihlásiť sa v tomto prípade na odosielajúcej báze, t. j. na letisku, z ktorého poletíme. Pošta k nám bude dochádzať leteckým mostom, alebo podľa druhu bojovej činnosti sa bude zhadzovať na stanovište aviosignálnej hlásky.“

Prax sa však vyuvinula inak. Po porade s náčelníkom spojenia 1. čs. armádneho zboru v ZSSR podporučíkom Pavlom Fialom som sa spojil v tejto záležitosti s osvetovým dôstojníkom brigády. Pretože sa ukázalo, že čatár Karol Pazúr pracuje so záujmom, dohodli sme sa, že sa bude staráť nielen o prácu spojení s poľnou poštou, ale aj o rozdeľovanie a doručovanie novín. Aj keď sme boli prihlásení na pošte v Proskurove, pošta k nám touto „cestou“ nechodila. Čatár Pazúr pravidelne cestoval motocyklom do Sadagury a prinášal a odnášal poštu pripravenú pre nás v 1. čs. armádnom zbere.“

V čase od 20. do 24. septembra 1944 bola poľná pošta zabezpečená prostredníctvom prednosta materiálneho oddelenia brigády, u ktorého bol plukovník Sovietskej armády Udalcov. Jemu odovzdal prednosta 3. oddelenia atestát brigády. Ako

plukovník Graus spomína, nebolo ani času veci podrobnejšie prerokovať, ani sám neveril, že by pošta fungovala aj potom, keď odletí z tyla.

Zasadenie jednotiek brigády po častiach komplikovalo a stažovalo zabezpečenie spojenia. Pri strate spojenia počas preletu boli nevyhnutné mnohé improvizované a náhradné opatrenia pre zabezpečenie velenia za každých okolností. To malo vplyv aj na doručovanie poľnej pošty.

Keď mi rotmajster Pazúr priniesol z osvety balík s poštou, asi 15. októbra 1944, bol prednosta 3. oddelenia veľmi prekvapený. Posielal ho prednosta materiálneho oddelenia kapitán Schulz, ktorý pracoval na leteckej základni v Krosne. Prišli listy z Jefremova, Proskurova, od 1. a 3. brigády, ale aj z Volynska. Žiaľ, prišli aj listy, ktoré už nebolo možné doručiť, pretože adresát padol v boji. Pozbierali teda niekoľko listov na odoslanie do rôznych miest prostredníctvom poľnej pošty. Niečo odoslali po kapitánovi Brožíkovi a to bola posledná zásielka poľnej pošty od brigády, lebo toto spojenie až do konca marca 1945 nefungovalo.

V 2. čs. samostatnej paradesantnej brigáde slúžil od jej vzniku plukovník v zálohe inž. Alexander Kováč. Bol medzi prvými vysadený na Slovensko, aby sa zúčastnil v bojoch SNP. Keď sa jednotky tejto brigády dostali začiatkom roku 1945 do ľahkej situácie a niektorým jednotkám hrozilo obklúčenie, dostal vtedajší poručík Kováč rozkaz od veliteľa brigády, aby sa prebojoval cez front a nadviazal styk so sovietskou jednotkou a po príchode k štábu odovzdal L. Svobodovi hlásenie o situácii v 2. čs. samostatnej paradesantnej brigáde.

Keď sa poručíkovi Kováčovi podarilo so skupinou ďalších dobrovoľníkov vo veľmi ľahkých podmienkach, bez dostatočnej stravy dostať sa cez líniu frontu a splniť tak úlohu, domnieval sa, že si v štábe zboru chvíľu odpočinú.

Veliteľ zboru generál Svoboda bol veľmi rád, že Kováč so skupinou odvážnych vojakov priniesol nové správy o situácii brigády, s radostou ich privítal, ale súčasne ich požiadal, aby sa vrátili znova k veliteľovi brigády. To znamenalo opäť sa dostať rovnako obťažnou cestou k brigáde. Okrem iného mal za úlohu dať poľnú poštu na spiatočnej ceste a priniesť poštu pre príslušníkov brigády, ktorým sa podarilo prebojať cez líniu frontu a prejsť horské masívy. O rozkaze Kováč dlho nepremýšľal. Na podačej stanici prevzal asi 200 listov — niektoré z nich prešli dlhú a zložitú cestu od príbuzných a známych z Anglicka, (niektorí dôstojníci prišli z Anglicka, aby sa zúčastnili na oslobodzovacích bojoch). Po vycerpávajúcom pochode sa Kováč opäť dostal k svojim a úlohu splnil. Neskôr sa osemkrát prebíjal cez líniu frontu.

Poľná pošta pre 2. čs. samostatnú paradesantnú brigádu sa v ďalších mesiacoch sústredila na stanicu poľnej pošty 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, kde vracajúci sa príslušníci poľnú poštu odobrali.

Organizácia poľnej pošty 1. čs. tankovej brigády

Brigádnym rozkazom č. 5 zo dňa 5. 8. 1944 bola zriadená v 1. čs. tankovej brigáde stanica poľnej pošty a pridelili jej číslo 93442.

Prednosta 3. oddelenia podporučík Emanuel Gramiš pridelil útvarom tankovej brigády nasledujúce písmená:

Štáb tankovej brigády	93442
Veliteľská rota	93442 A
1. tankový prapor	93442 B
2. tankový prapor	93442 V
3. tankový prapor	93442 G
Rota technického obsluhy RTO	93442 D

Pre odber poľnej pošty si vyčlenil každý útvar poštovú spojku — poštára. Vyúzívali sa aj spojky podacej stanice, ktorá bola v styku s prednostom 3. oddelenia a od nej dostávali časové údaje v odbere poľnej pošty u nadriadenej poštovej vojenskej služobne.

Organizácia poľnej pošty 1. čs. armádneho zboru v ZSSR

Súčasne s organizáciou 1. čs. armádneho zboru v ZSSR boli 10. apríla 1944 pridelené čísla poľných pôšť a písmená podľa tabuľky:

Stanica poľnej pošty 1. čs. armádneho zboru v ZSSR č. 3035 — 63017	53230 A
Štáb 1. čs. armádneho zboru v ZSSR	53230
Štábna rota 1. čs. arm. zboru v ZSSR	12037 A
1. čs. samostatný spojovací prapor	12037
Technická rota spojovacieho praporu	12037 B
Rádiová rota spojovacieho praporu	12037 C
1. telefónna rota spojovacieho praporu	12037 D
2. telefónna rota spojovacieho praporu	12037 E
Káblová tyčová rota	52040
1. čs. samostatný ženijný prapor	63045
5. delostrelecký pluk	52081
1. čs. delostrelecké dielne 1. čs. arm. zboru v ZSSR	52068
Poľné oddelenie štábnej banky č. 1948	53230 B
5. automobilová rota	53230 B
3. autoopravovňa zboru	15890
Chirurgická poľná nemocnica č. 5164	53230 B
Intendačný park	68507
Náhradný pluk	53230 D
Zásobovacia rota 1. čs. arm. zboru v ZSSR	

Poľnú poštu zabezpečovala v štabe 1. čs. armádneho zboru v ZSSR podacia stanica, ktorá bola umiestnená v priestore jeho štábu. Podľa rozkazu č. 15 štábu 1. čs. armádneho zboru v ZSSR bol za náčelníka stanice určený podporučík Mikuláš Kind, bývalý skúsený pracovník poštového úradu. Na podacej stanici pracovali: desiatnik František Tuček, slobodník Weisz, slobodník Vladimír Vrbata, slobodníčiatnik Gréta Ecksteinová, vojak Vladimír Prokop, slobodník František Seibert, vojak Juraj Kerila, vojak Ján Krchňák a Eva Kulová.

Prednosta 3. oddelenia — spojovací náčelník ma určil za svojho pomocníka pre rádiové spojenie a súčasne za pomocníka pre organizáciu a činnosť poľnej pošty.

Veliteľ 1. čs. armádneho zboru v ZSSR generál Jan Kratochvíl mi dal plnú moc, ktorá ma oprávňovala prerokovať všetky otázky týkajúce sa spojovacieho materiálu a poľnej pošty. Náčelník 4. oddelenia 1. čs. armádneho zboru v ZSSR mi vystavil osobný preukaz, kde je text: Vojenská jednotka poľná pošta 53230 16. 11. 1944 č. 145.

Na upresnenie činnosti poľnej pošty bol prednóstom 3. oddelenia zboru jeho pomocník vyslaný k štábu 3. oddelenia frontu. S plukovníkom Vařanom boli prerokované otázky súvisiace s cenzúrou, odbavovaním zásielok, dopravou poľnej pošty, používanie pečiatok a spôsob písania adres. Plukovník Vařano upozornil, že sa má písať iba meno a priezvisko bez hodnosti, číslo poľnej pošty, vrátane kartovacieho písmena, a nie otvorene, ako bolo pôvodne predtlačené na niektorých tlačívach.

Bolo nariadené, aby každý útvar urobil predbežnú cenzúru poľnej pošty. Veliteľ útvaru touto úlohou poveril bud' osvetového dôstojníka alebo pri väčšej prevádzke poľnej pošty cenzora — dôstojníka útvaru. Súčasne bolo nariadené odstrániť čísla z pečiatok poľnej pošty. Podľa smerníc HV Sovietskej armády pečiatky s číslami poľných pôšť bolo možné používať od začiatku vojny do konca marca 1943. Po tomto čase bolo možné pečiatky s číslami poľných pôšť používať iba na doporučené zásielky. Každá súprava obsahovala uzáverové lístky, ktoré bolo treba vložiť do každého balíka s poľnou poštou a lístok vyplniť.

Doručovanie zásielok sa robilo od štábu zboru podľa harmonogramu uvedeného v rozkaze nadriadenej armády. Náčelníci staníc poľnej pošty vysielali v určený čas uzávery, t. j. balíky alebo balíkové zásielky s uzáverovým lístkom. Poštová spojka (vojenský poštár) odovzdal balík alebo vrece s poštou oproti podpisu a prevzal pre svoj útvar poštové zásielky v uzatvorenom balíku alebo vreci. Doporučené zásielky, balíky alebo peňažné zásielky podpisoval v doporučenej knihe.

Po otvorení balíka (vreca) v armáde boli zásielky odovzdané cenzúrnym orgánom, ktoré po námatkovej kontrole opečiatkovali zásielku cenzúrnou pečiatkou. Zásielku potom prevzali triediace vojenské poštové strediská, ktoré v niektorých prípadoch zásielky opečiatkovali pečiatkou strediska. V pečiatke bolo číslo prideľené stredisku. Triediči okrem guľatej — poľnej pečiatky mali svoju dvojriadkovú pečiatku s textom: Sortirovočník a v druhom riadku poradové číslo napr. desiaty.

V priebehu organizácie 1. čs. armádneho zboru v ZSSR nastávajú niektoré organizačné zmeny, ktoré sa objavujú aj v číslovaní poľnej pošty. Dňom 5. 7. 1944 rozkazom č. 11 dostał spojovací prapor samostatné číslo poľnej pošty 01237. Na základe tejto zmeny pridelil veliteľ spojovacieho praporu kartovacie písmená:

Štáb spojovacieho praporu	01237
Technická rota spojovacieho praporu	01237 A
Rádiová rota	01237 B
1. telefónna rota	01237 C
2. telefónna rota	01237 D
Káblová tyčová rota	01237 E

Rozkazom 1. ukrajinského frontu zo dňa 25. 7. 1944 bolo nariadené urobiť nové premenovanie útvarov pri 1. čs. samostatnej brigáde, kde boli aj pridelené čísla poľných pôšť:

2. čs. samostatný spojovací prapor	70867
3. čs. samostatný ženijný prapor	83630

Organizácia poľnej pošty 3. čs. samostatnej brigády

Koncom apríla 1944 súčasne s organizovaním 3. čs. samostatnej brigády bolo jej aj pridelené číslo poľnej pošty 01387.

Prednosta 3. oddelenia major Stanislav Odstrčil pridelil jednotlivým útvaram kartovacie písmená:

Štáb 3. čs. samostatnej brigády	01387
4. peší prapor	01387 A
5. peší prapor	01387 G
6. peší prapor	01387 V
Prápor automatčíkov	01387 C
Štábna rota	01387 T
Spojovacia rota	01387 B
Ženijná rota	01387 I
Prieskumná rota	01387 K
2. protiletadlový oddiel	01387 D
Zdravotnícka rota	01387 M
Tylo 3. čs. samostatnej brigády	01387 S
2. delostrelecký pluk 3. čs. samostatnej brigády	70633
Štáb delostreleckého pluku	70633 P
1. batéria	70633 U
2. batéria	70633 V
3. batéria	70633 E
4. batéria	70633 J
5. batéria	

Podľa rozkazu 1. ukrajinského frontu zo dňa 25. 7. 1944 bolo nariadené urobiť tieto zmeny a pridelil čísla poľných pošt:

2. čs. samostatný ženijný prapor 3. brigády	83641
4. čs. samostatný spojovací prapor 3. brigády	70882

Prednosta 3. oddelenia 3. čs. brigády navrhol 5. 7. 1944, aby funkciu poľnej pošty vykonávala podávacia stanica, tak ako to bolo v 1. čs. armádnom zbere v ZSSR. Tento návrh prijal veliteľ brigády. Na jeho základe bol za veliteľa podacej stanice (stanice poľnej pošty) určený rotný Ondrej Zelenák. Do funkcie spojok boli stanice (stanice poľnej pošty) určené rotnými Jozefom Friedmanom, slobodníkom Jánom Bruzou a slobodníkom Jozefom Pallou. Činnosť poľnej pošty bola podobná ako v ostatných brigádach.

Organizácia poľnej pošty 4. čs. samostatnej brigády

Rozkazom č. 9 štábu 4. čs. brigády zo dňa 12. 2. 1945 boli stanovené čísla poľnej pošty a kartovacie písmená:

Veliteľstvo brigády 63231

7. peší prapor	63231 A
8. peší prapor	63231 B
9. peší prapor	63231 V
3. prápor automatčíkov	63231 G
6. delostrelecký pluk	17429
7. stíhací protitankový delostrelecký pluk (IPTAP)	63233 M
4. protiletadlový oddiel	63233 E
5. spojovací prapor	63234
Rota brigádneho prieskumu	63232 M
6. ženijný prapor	63232
4. autorota	63232 K
Brigádna chemická rota	63232 CH
Brigádna zdravotnícka rota	63233 O
Poľná pekáreň	63232 M
Poľná pokladňa štátnej banky 2026	71428 Š
Stanica poľnej pošty 3201	71428

Brigádnym rozkazom zo dňa 25. 3. 1945 bolo nariadené podriadeným útvaram, aby vyslali po jednej spojke na podaciu stanicu, ktorá bude plniť funkciu vojenského poštára. Táto spojka bude odnášať poštu tak služobnú, ako aj poľnú pre svoj útvar. Útvary dajú určeným spojkám splnomocnenie pre odber pošty a na základe toho ju vezme do stavu stravovaných 5. spojovacích prápor.

Organizácia poľnej pošty 1. čs. zmiešanej leteckej divízie

Koncom roku 1944 začala výcvik 1. čs. zmiešaná letecká divízia a súčasne jej boli pridelené čísla poľnej pošty:

1. čs. zmiešaná letecká divízia (štáb)	93873
1. čs. stíhací letecký pluk	18399
2. čs. stíhací letecký pluk	27972
3. čs. bojový letecký pluk	22678
1. čs. letecká opravovňa	93874
Stanica poľnej pošty č. 3180	93875

Kartovacie písmená neboli pridelené. Prednosta 3. oddelenia po celý čas činnosti 1. čs. zmiešanej leteckej divízie bol v úzkom styku so štábom leteckej armády, ktorá zabezpečovala aj výmenu poľnej pošty.

Zmeny v číslovaní poľných pošt a vytvorenie nových staníc poľných pošť.

Rozkazom zo 4. 2. 1945 bolo novoorganizovanému štavebnému a cestnému práporu pridelené číslo 74081.

Po reorganizácii tylových zložiek bola 28. 2. 1945 vytvorená v tyle 1. čs. armádneho zberu v ZSSR stanica poľnej pošty č. 19 s počtom osôb 5. Obsluha bola pridelená ku kmeňovému stavu pomocnej roty tyla.

Rozhodnutím vlády ČSR bol 1. čs. armádny zbor v ZSSR dňa 15. 5. 1945 reorganizovaný na 1. čs. armádu a bolo mu pridelené číslo poľnej pošty 52230.

Dlh československej vojenskej historiografie bojovníkom na Dukle

Boj o Karpatské hrebeny, ktorý sa začal v roku 1944 ako najúčinnejšia pomoc Sovietskeho zväzu Slovenskému národnému povstaniu, a zúčastnil sa na ňom 1. čs. armádny zbor v ZSSR, je najmohutnejším bojovým vystúpením našich vojenských jednotiek v zahraničí. V tejto pre nás vojensky najrozisiahlejšej operácii sa začalo aj oslobodzovanie Československa Sovietskou armádou spolu s jednotkami zboru.

V rôznych publicistických článkoch, ale aj memoárových prácach a v niektorých odborných štúdiach sa stretávame s interpretáciou priebehu bojov v Karpatsko-dukelskej operácii v zmysle, že po úspešnom začiatku sa pri zvýšení obranných síl nepriateľa operácia spomalila a od 12. do 20. septembra prebiehali najťažšie a najkrvavejšie boje o kótu 534. Až 20. septembra sa podarilo dobyť kótu 534 a mesto Dukla a tak uvoľniť ďalší postup na smere Dukla — Vyšný Komárnik. Často chýba zmienka o operačne dôležitom údere sovietskych tankových zborov a útočnej akcii 67. streleckého zboru, ktoré vlastne ďalší postup umožnili.

Ako je známe, pri začiatku Karpatsko-dukelskej operácie, keď zlyhalo využitie dvoch slovenských divízií, sa podarilo protivníkovi v krátkom čase sústrediť a rozvinúť značné sily. Tempo operácie sa spomaľovalo, až sa úplne zastavilo. Ďalší postup sily 38. armády na hlavnom smere Krosno—Barwinek—Vyšný Komárnik pre húževnatý odpor protivníka na vopred vybudovaných postaveniach pred hlavným karpatským hrebeňom už samy nezvládli. Situáciu pomáhal riešiť veliteľ 1. UF posilnením vojsk 38. armády o dva tankové zborov, dve strelecké divízie a jednu protitankovú brigadu.

Pre ďalší postup bolo rozhodujúce rozhodnutie veliteľa 38. armády na základe plánu veliteľa 1. UF preniesť smer hlavného úderu na ľavé krídlo zostavy armády, kde sa ukázalo, podobne ako u 1. armády 4. UF, že nemecká obrana je tu slabšia. Vyskytla sa možnosť zasadenia dvoch tankových zborov s cieľom preniknúť do tyla nepriateľa a úderom z boku zdolať silnú obranu v priestore mesta Dukla. Tak sa javila aj možnosť rozšíriť front útoku a poskytnúť pomoc 1. gardovému jazdeckému zboru, ktorý bol obkľúčený.

*

P. Graus bol účastníkom bojov, príslušníkom 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády. Jeho názor vychádza z osobného poznania a editor sa nestotožňuje s jeho tvrdením.

Značné zjednodušenie sa prejavuje v opisovaní bojovej činnosti 1. čs. armádneho zboru v ZSSR od 12. do 20. septembra. Práve vtedy sa mení smer hlavného úderu a zbor prechádza do dočasnej obrany. Boje o kótu 534, aj keď veľmi krvavé, majú z hľadiska operácie armády imitovať pokračovanie tlaku na tomto smere a maskovať prenesenie tažiska na ľavé krídlo.

Od 12. do 20. septembra pôsobí práve na ľavom krídle zostavy 38. armády záloha veliteľa 1. UF, 2. čs. samostatná brigáda, ktorá prešla do podriadenosti sovietskeho 67. streleckého zboru. Vystriedala na tomto úseku 121. sovietsku divíziu. Keď brigáda v fažkých bojoch zdolala silný oporný bod nepriateľa v osade Besko, dostala za úlohu vkliniť sa do hlbky nepriateľskej obrany, vybojovať priestor pre zasadenie dvoch tankových zborov, ktoré mali uskutočniť úder podľa plánu veliteľa 1. UF. O tom, že šlo o významný boj na novom smere hlavného úderu od 15. do 19. septembra, svedčí aj osobná návšteva maršala I. S. Koneva na pozorovateľni 2. československej paradesantnej brigády.

2. čs. samostatná paradesantná brigáda bojujúca v rámci 67. streleckého zboru na ľavom krídle 38. armády v priebehu deviatich dní samostatne, ako aj v súčinnosti s presunutými oddielmi sovietskych tankových jednotiek oslobodila 12 obcí. V týchto bojoch mala brigáda 143 mŕtvych, 438 ranených a 49 nezvestných. Pri hodnotení úlohy a miesta 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády v Karpatsko-dukelskej operácii napísal sovietsky historik D. M. Proektor: *Druhá československá samostatná paradesantná brigáda zohrala významnú úlohu práve v tomto rozhodujúcom štádiu Karpatsko-dukelskej operácie, keď po zdržaní útoku v strede útočného pásma 38. armády, t. j. na dukelskom smere, vydalo velenie 1. UF pokyny veliteľovi 38. armády na prenesenie hlavného úsilia na ľavé krídlo. Úder na ľavom krídle umožňoval s využitím prekvapenia a slabého úseku nepriateľskej obrany preniknúť do tyla hlavných síl nepriateľa, rozšíriť celkový front útoku a poskytnúť pomoc 1. gardovému jazdeckému zboru, odrezanému nepriateľom od hlavných síl armády.*

V prípade úspechu tento úder sluboval značné perspektívy rozvinutia útoku. 2. československej samostatnej paradesantnej brigáde bolo určené viac ako 10 km široké pásmo útoku. Jednotky brigády rozvíjali činnosť na jednotlivých smeroch a zabezpečovali tak celé ľavé krídlo 38. armády. Po prvých úspechoch brigády, keď bolo rozhodnuté preniesť úsilie armády na ľavé krídlo, získalo práve pásmo činnosti brigády prvoradý význam a výsledky bojovej činnosti brigády mali ovplyvniť a podstatne aj ovplyvnili zasadenie a útok sovietskeho 4. gardového a 31. tankového zboru na novom smere hlavného úderu.

Ak hodnotíme činnosť 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády v tomto pomerne krátkom období — v dňoch 12. až 19. septembra — prichádzame k záveru, že mala operačný význam, pretože napomáhala úder na ľavom krídle 38. armády v súvislosti s plánom velenia frontu. A ďalej:

1. brigáda zabezpečila východiskový priestor a zasadenie do útoku 4. gardového a 31. tankového zboru z priestoru Seniawa, Pastwiska, Rudawka Rymanowska a ďalej v smere mesta Dukla, t. j. do útoku z boku a tyla hlavného dukelského zoskupenia nepriateľa.

2. Činnosťou svojich ľavokrídelných jednotiek v smere Roztoky oslabila nepri-

teľskú obranu na horskom hrebeni severne od obce Pastwiska a ovládnutím priestoru Puławy ohrozila tylo nepriateľa, čo uľahčilo ťažký útok dvoch sovietskych tankových zborov v horskom priechode.

3. Na rozsiahлом úseku frontu upútala hlavné sily 68. pešej divízie nepriateľa, spôsobila im vážne straty a nedovolila nepriateľskému veleniu, aby ich sústredilo k obrane len jedného úseku, t. j. horského priechodu Seniawa, Pastwiska, kde si s námahou prebíjal cestu 4. a 31. tankový zbor. Znamená to, že 2. čs. samostatná paradesantná brigáda čestne splnila svoju povinnosť a mala podstatný podiel na celkovom priebehu Karpatsko-dukelskej operácie.¹

Toľko z hodnotenia sovietskeho historika.

Opisanie priebehu KDO, ako sa vyskytuje v súčasne publikovaných článkoch s akcentovaním bojov o kóto 534 na úkor bojovej činnosti na iných úsekoch armády v dňoch 12. až 20. septembra 1944, trochu zastiera bojový príspevok 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády k priebehu KDO. Príčinu tejto nedôslednej interpretácie treba vidieť v nedostatočnom historiografickom spracovaní úlohy a miesta 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády v KDO. V minulosti sa povrchnie zdôrazňovala krátkosť času jej pôsobenia v tejto operácii a jednostranne sa vysvetľovala účasť len z okrajového aspektu získania bojových skúseností. Toto všetko nepostihuje podstatu a zastiera skutočnosť, že bojové majstrovstvo, hrdinstvo a obeť príslušníkov 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády mali v tomto boji hlboký zmysel v plnení úloh operačného významu. Neobjektívne prístupy šli tak ďaleko, že napriek rozkazu zozbierať mŕtvyč československých vojakov a všetkých pochovať na dukelskom cintoríne, sa „zabudlo“ na 143 mŕtvyč príslušníkov 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády pochovaných na dvore školy v Nowosielciach v PLR. Určená komisia až v päťdesiatych rokoch získala od riaditeľa školy v Nowosielciach meno mŕtvyč a niektoré doklady, hrdinskí bojovníci 2. čs. samostanej paradesantnej brigády zostali ležať v bratskom Poľsku bezmenní. Občania mesta ich však vždy spomínajú s úctou a o ich hroby sa príkladne starajú. Poľská vláda vybudovala v Nowosielciach pamätník, zodpovedajúci historickému významu, na ktorom je československý štátny znak a na bronzovej tabuli nápis:

BOHATEROM 2. GIEJ CZECHOSLOWACKIEJ SAMODZIEINEJ
BRYGADY SPADOCHRONOWEJ POLEGŁYM W 1944 W WALKACH
Z NAJEŽDCA HITLEROWSKIM.

Škola, ktorá sa o pamätník stará, má čestný názov, ktorý získala pri príležitosti 40. výročia oslobodenia Nowosielec: „Technikum rolnicze imienie 2. Czechosłowackiej brygady Spadochronowej.“ Pri škole bola zriadená pamätná izba.

Pravda o tradícii bojov čs. jednotiek v KDO je z historického pohľadu taká, že kym jednotky 1. čs. armádneho zboru v ZSSR v dočasnej obrane od 12. do 20. septembra zvádzali krvavé boje o kóto 534, 2. čs. samostatná paradesantná brigáda úporne bojovala v súčinnosti so sovietskymi jednotkami a zabezpečovala tankový

úder do tyla nepriateľa, čo umožnilo ďalší postup našich a sovietskych jednotiek v smere Dukla—Barwinek—Vyšný Komárnik.

Vojenská historiografia je 2. čs. samostatnej paradesantnej brigáde v ZSSR ako jednotke, ktorá bola významnou súčasťou bojov pri pomoci Sovietskeho zväzu SNP a v svojej bojovej činnosti bezprostredne spájala zahraničný a domáci boj proti fašistickým okupantom, ešte veľa dlžná.

A je poľutovania hodné, že po viac ako štyridsiatich rokoch musíme takto robiť korekcie publikovaných článkov a rôznych výkladov, pretože nemáme o bojovej činnosti 2. čs. samostatnej paradesantnej brigáde v KDO okrem stručného hodnotenia sovietskeho historika nič od našich autorov.

ZOZNAM

príslušníkov 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády v ZSSR padlých v roku 1944
v Karpatoch a pochovaných v Nowosielciach v PLR

Číslo	Meno a priezvisko	Kedy zomrel alebo padol
-------	----------------------	----------------------------

1. čatár Jozef Adam 13. 9. 1944
2. desiatnik Adam Babic 17. 9. 1944
3. čatár Jozef Babuchna 15. 9. 1944
4. voják Pavol Bartoň 19. 9. 1944
5. slobodník Štefan Bauer 13. 9. 1944
6. slobodník Anton Bednár 15. 9. 1944
7. rotmajster Jakub Bednárčik 17. 9. 1944
8. voják Ján Benko 13. 9. 1944
9. slobodník Viliam Belik 13. 9. 1944
10. voják Karol Bialoň 18. 9. 1944
11. voják Alois Bičanik 15. 9. 1944
12. voják Ivan Biľák 19. 9. 1944
13. slobodník Anton Botek 13. 9. 1944
14. čatár Felix Brinda 18. 9. 1944
15. voják Ján Cverdel 15. 9. 1944
16. slobodník Karol Červinka 17. 9. 1944
17. voják Michal Čík 14. 9. 1944
18. voják Ondrej Činčura 18. 9. 1944

19. voják Ondrej Čuňo 17. 9. 1944
20. voják Matej Dalekovský 19. 9. 1944
21. čatár Jozef Dobranský 19. 9. 1944
22. voják Rudolf Drinka 18. 9. 1944
23. čatár Michal Ďurkač 13. 9. 1944
24. voják Ondrej Filkus 13. 9. 1944
25. slobodník Viliam Frank 13. 9. 1944
26. voják Michal Gažo 18. 9. 1944
27. voják Juraj Gatial 13. 9. 1944
28. voják Ignac Gaver 13. 9. 1944
29. voják Štefan Gazda 13. 9. 1944
30. poručík František Geisler 16. 9. 1944
31. voják Peter Glemba 13. 9. 1944
32. slobodník Anton Gombar 16. 9. 1944
33. voják Pavol Grega 13. 9. 1944
34. voják Jozef Grenjaczov 27. 9. 1944
35. rotmajster Ondrej Habiňák 18. 9. 1944

36. rotmajster Juraj Habora 13. 9. 1944
37. voják František Hačunda 13. 9. 1944
38. čatár Martin Hadobáš 13. 9. 1944
39. voják Koloman Hangurbadžo 15. 9. 1944
40. slobodník Jozef Harasin 13. 9. 1944
41. desiatník Bartołomej Hatala 17. 9. 1944
42. voják Juraj Hatvaník 13. 9. 1944
43. voják Jozef Hlohovský 13. 9. 1944
44. voják Anton Horn 13. 9. 1944
45. čatár Jozef Huštava 13. 9. 1944
46. desiatník Antonín Hyblo 18. 9. 1944
47. čatár Ján Ivan Jacko 13. 9. 1944
48. voják Ondrej Jacko 15. 9. 1944
49. rotmajster Anton Jagnešák 17. 9. 1944
50. rotmajster Ondrej Janovic 15. 9. 1944
51. voják Vendelín Jazovský 17. 9. 1944
52. čatár Ondrej Kachman 13. 9. 1944
53. voják Jozef Kamenský 13. 9. 1944
54. voják Martin Kavický 17. 9. 1944
55. voják Vasil Kemenáš 15. 9. 1944
56. slobodník Ilko Kiš 13. 9. 1944
57. slobodník Ján Klaček 17. 9. 1944
58. voják Ondrej Kleiman 15. 9. 1944
59. desiatník Ján Klíma 18. 9. 1944
60. poručík Alexander Klučka 13. 9. 1944
61. slobodník Štefan Kocian 13. 9. 1944
62. voják Jozef Korec 13. 9. 1944
63. voják Ján Košík 13. 9. 1944
64. voják Miroslav Koštan 17. 9. 1944
65. voják Ján Kováč 13. 9. 1944
66. voják Karol Kováč 15. 9. 1944
67. poručík Eugen Krajec 18. 9. 1944
68. slobodník Jozef Krak 17. 9. 1944
69. slobodník František Králik 19. 9. 1944
70. voják Peter Kucík 16. 9. 1944
71. voják Štefan Lazorik 13. 9. 1944
72. slobodník Jozef Lemák 15. 9. 1944
73. desiatník Koloman Magušin 13. 9. 1944
74. voják Miloš Makula 13. 9. 1944
75. voják Vasil Maňko 18. 9. 1944
76. voják Pavol Markulinec 13. 9. 1944
77. rotný Ján Maršo 13. 9. 1944
78. voják Ondrej Matigant 17. 9. 1944
79. voják Jozef Maťko 15. 9. 1944
80. voják Arnošt Matouš 17. 9. 1944

81.	voják Daniel Medvecký	17. 9. 1944
82.	voják Fedor Mesárik	15. 9. 1944
83.	voják Vasil Mezej	12. 9. 1944
84.	voják František Michalec	13. 9. 1944
85.	voják Vincent Michalík	13. 9. 1944
86.	voják Pavel Michalko	13. 9. 1944
87.	voják Ján Minarik	13. 9. 1944
88.	voják Ján Mokrý	18. 9. 1944
89.	rotmájster Viktor Nad'	12. 9. 1944
90.	rotmájster Jozef Nezník	15. 9. 1944
91.	slobodník Nikolaj Nimberk	13. 9. 1944
92.	voják Jozef Odlevák	13. 9. 1944
93.	voják Jozef Olexik	15. 9. 1944
94.	voják Michal Packan	13. 9. 1944
95.	slobodník Karol Pafčuga	17. 9. 1944
96.	slobodník Václav Palla	13. 9. 1944
97.	rotmájster Ján Pavlík	15. 9. 1944
98.	čatár Peter Pekár	17. 9. 1944
99.	čatár Adam Pikla	13. 9. 1944
100.	desiatník Emil Piterka	13. 9. 1944
101.	voják Adam Podhradský	18. 9. 1944
102.	slobodník Gregor Predmerský	17. 9. 1944
103.	voják Ján Ragan	18. 9. 1944
104.	voják Vladimír Rakyta	17. 9. 1944
105.	kapitán Anton Renčín	18. 9. 1944
106.	voják Ján Romanca	19. 9. 1944
107.	voják Vasil Rusiňák	15. 9. 1944
108.	voják Jozef Samko	13. 9. 1944
109.	desiatník Severin Satner	13. 9. 1944
110.	rotmájster Ján Sarkanič	13. 9. 1944
111.	voják Imrich Sirotňák	15. 9. 1944
112.	slobodník František Sitár	13. 9. 1944
113.	slobodník Iljaš Sivulka	13. 9. 1944
114.	desiatník Jozef Srňan	13. 9. 1944
115.	voják Jozef Styblík	17. 9. 1944
116.	voják Pavol Suško	13. 9. 1944
117.	voják Jozef Svientek	18. 9. 1944
118.	voják Jozef Svoboda	13. 9. 1944
119.	voják Anton Šamánek	13. 9. 1944
120.	desiatník Ján Šabolt	13. 9. 1944
121.	desiatník Jozef Šemelák	13. 9. 1944
122.	desiatník Karol Škultety	13. 9. 1944
123.	voják Vasil Špilka	13. 9. 1944
124.	desiatník Karol Štefanovič	13. 9. 1944
125.	slobodník Vincent Šutor	17. 9. 1944
126.	slobodník Peter Švenduk	13. 9. 1944
127.	voják Michal Talabiška	13. 9. 1944
128.	slobodník Alexander Tekza	13. 9. 1944
129.	voják František Truba	13. 9. 1944
130.	desiatník Jozef Užík	17. 9. 1944
131.	slobodník Ignác Valentovič	16. 9. 1944
132.	poručík Michal Vanko	19. 9. 1944
133.	slobodník Ján Vaňo	13. 9. 1944
134.	voják Gejza Varga	13. 9. 1944
135.	voják Ján Varhaník	13. 9. 1944
136.	čatár Viktor Varhaník	13. 9. 1944
137.	slobodník Ladislav Vaščur	13. 9. 1944
138.	slobodník Ondrej Vaško	13. 9. 1944
139.	voják Jozef Vilček	18. 9. 1944
140.	voják Ján Zub	18. 9. 1944
141.	slobodník Jozef Zubek	18. 9. 1944
142.	čatár Jozef Žibák	18. 9. 1944
143.	podporučík Ján Židík	13. 9. 1944
144.	slobodník Ján Žober	17. 9. 1944

Tylové jednotky 1. čs. armádneho zboru v Karpatsko-dukelskej operácii

Významným činiteľom ovplyvňujúcim bezprostrednú bojovú činnosť a morálku 1. čs. armádneho zboru v ZSSR a jeho tylových jednotiek bolo vybavenie nášho zboru sovietskou bojovou tylovou technikou. Zámer československej londýnskej vlády, aby naše jednotky v Sovietskom zväze boli vyzbrojené anglickým vojnovým materiáлом, sa nepodaril. Naši vojaci bojovali v bojoch od Sokolova cez Duklu až do Prahy so zbraňami sovietskej výroby.¹

Pri organizácii tyla v 1. čs. armádnom zbere v ZSSR sa uplatňovali sovietske zásady. Od roku 1944 bola v zbere vytvorená funkcia veliteľa pre tylo — náčelník tyla. Už vtedy bola do dôsledkov uplatňovaná zásada, že pokyny alebo nariadenia náčelníka tyla, týkajúce sa otázok organizácie, dopravy zásob, ochrany a obrany tyla, boli záväzné nielen pre všetky služby, ale aj veliteľov — náčelníkov jednotlivých druhov vojsk, veliteľov podriadených zväzkov a útvarov. V zdravotníckej službe sa prechádzalo od zdravotníckych rôт k zdravotným praporom divízneho typu.

Pri riešení organizácie tyla sa vychádzalo nielen zo zabezpečenia potrieb bojovej činnosti, ale postupovalo sa s prihliadnutím na poslanie tyla zboru ako najväčšieho československého tylového riadiaceho orgánu na sovietskom území. Predovšetkým sa prihliadal na poslanie našich jednotiek v ďalších bojoch o československé hranice a pri oslobodzovaní našej vlasti. Práve tu bolo treba vytvoriť materiálno-technickú základňu pre vstup na oslobodené československé územie pri zabezpečení všeobecnej mobilizácie a na prechod zboru na vševojskovú armádu. Preto bolo treba postupne vytvárať tylo vojska armádneho typu.

Samostatnosť tyla sa zvýšila aj rozhodnutím sovietskeho vrchného veliteľstva, keď 1. čs. armádny zbor v ZSSR posilnila sovietska chirurgická pohyblivá poľná nemocnica. Táto nemocnica bola podriadená tylu zboru až do konca vojny a po celý čas mala označenie Gospital Praga. Jej poslednou zastávkou bola Praha.²

Pružná organizácia československých vojenských jednotiek v Sovietskom zväze umožňovala československým veliteľom a tylovým funkcionárom využívať frontové

skúsenosti sovietskych vojsk pri zabezpečovaní všetkých bojových akcií a operácií. To sa zvlášť prejavilo v najťažších podmienkach v karpatských terénach a po prekročení československých štátnych hraníc. Ďalej to bolo pri obnove hospodárskeho života a pri konsolidácii pomerov na oslobodenom území našej vlasti.

Organizácia tyla v 1. čs. armádnom zbere v ZSSR zodpovedala sovietskej organizácii. 1. čs. armádny zbor v ZSSR mal však niekoľko svojich zvláštností. Do jeho rámca patrili samostatné brigády a v tom je aj 2. čs. samostatná paradesantná brigáda, ďalej tanková brigáda, 5. fažký delostrelecký pluk, 1. čs. stíhací letecký pluk (neskôr čs. zmiešaná letecká divízia), zborové ženijné útvary, spojovacie útvary a zborové tylo. Celá organizácia zboru sa riešila perspektívne na prechod na vševojskovú armádu, keď sa na to vytvorila podmienky.

Vyžadovalo sa, aby tylo 1. čs. armádneho zboru v ZSSR malo všetky potrebné prvky armádneho tyla. To znamená, že mohlo úplne vykonávať funkciu zásobovania, odsunovania, dopravnú, zdravotnícku, veterinárnu, ubytovaciu, finančnú a riešiť dôležité úlohy starostlivosti a obsluhy vojsk. Bolo stanovené, že tylo 1. čs. armádneho zboru v ZSSR bolo najvyšším materiálno-správnym orgánom na území Sovietskeho zväzu, neskôr na poľskom a československom území.

Náčelník tyla 1. čs. armádneho zboru v ZSSR mal k dispozícii orgány pre styk so sovietskym vrchným velením a so správou dopravy frontu. Po príchode na československé územie bol vytvorený ďalší styčný orgán pre odsun civilného obyvateľstva a pre styk s národnými výbormi.

Po príchode na naše územie, keď sa 1. čs. armádny zbor v ZSSR musel čoraz viac zaujímať o hospodárske a výrobné otázky, boli vytvorené orgány pre správu výroby, pre spracovanie kože a pre fažbu nafty.

Kedže 1. čs. armádny zbor v ZSSR mal vlastné finančné hospodárstvo a riadil spotrebu materiálnych a finančných prostriedkov, ktoré mu dala k dispozícii sovietska vláda, bolo treba vytvoriť pre kontrolu hospodárstva poľné cenzúrne oddelenie, ktoré podliehalo veliteľovi zboru.³ Pôsobnosť tohto oddelenia sa rozšírila na vedenie evidencie všetkých dodávok materiálu, na zhromažďovanie účtovných dokladov a na ich kontrolu.

Tylo jednotlivých brigád bolo organizované podľa organizácie tyla sovietskych zväzkov.

V čase ukončenia výstavby 1. čs. armádneho zboru v ZSSR na jar 1944 vrcholila aj výstavba zborového tyla. Ukončila sa nielen organizácia tyla 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády a 3. čs. samostatnej brigády, ale súčasne aj tylových útvarov zboru. Bolo treba sformovať automobilovú rotu, zborové sklady materiálu všetkého druhu, dielne rôzneho typu, opravovne, poľné pekárne, poľné bitúunky a poľné práčovne. Súčasne bolo treba organizovať prípravu nových tylových kádrov v dôstojníckych školách v zálohe. Prvá takáto škola vznikla začiatkom roku 1944 v Jefremove, druhá v máji 1944 v Sadagure pri Černoviciach.⁴

V čase, keď sa sovietske vojská približovali k československým hraniciam, presunul sa 1. čs. armádny zbor v ZSSR na rozkaz maršala I. S. Koneva smerom na

¹ Slabý, J.: *Historie týlu československej lidové armády*. Vojenská akadémia A. Zápotockého, Brno 1974, s. 33.

² Tamtiež, s. 35.

³ Tamtiež, s. 37.

⁴ Tamtiež, s. 40.

západ a 8. augusta 1944 bol sústredený ako záloha 1. ukrajinského frontu v priestore Samboru. Tylo 1. a 3. brigády sa presunulo za svojimi jednotkami po ceste, tylo 1. čs. armádneho zboru v ZSSR čiastočne po ceste a po železnici.

Počas toho presunu bol zbor doplnený o 260 nákladných trojtonových áut, ktoré boli pridelené predovšetkým pre 3. čs. samostatnú brigádu.⁵ Účasť 1. čs. armádneho zboru v ZSSR v Karpatsko-dukelskej operácii bol vyvrcholením bojovej činnosti našej zahraničnej armády v druhej svetovej vojne. Tylo však nemalo dovtedy žiadne skúsenosti z bojov v horskom lesnatom teréne.

4. septembra 1944 vo večerných hodinách začal 1. čs. armádny zbor v ZSSR na rozkaz veliteľa 1. ukrajinského frontu presun zo Samboru do lesov severne od Krosna, kde sa po nočných pochodoch dostał 7. septembra 1944.

Stav výzbroje a materiálneho zabezpečenia zväzkov a útvarov bol celkovo dobrý. Rýchlo sa dopĺňali pohyblivé zásoby, predovšetkým pohonné hmoty, ktoré sa spotrebovali počas presunu. Do palebných postavení delostrelectva a mínometov bola dovážaná munícia pre delostreleckú prípravu, pričom sa používali aj bojové vozidlá.

Materiálne prípravy prebiehali v krátkom čase. Sovietske velenie po požiadanie urýchliло dokončenie presunu železničných transportov, ktoré prevážali niektoré časti tyla 1. čs. armádneho zboru v ZSSR.

V skladoch 1. ukrajinského frontu bolo pre zbor k dispozícii 300 horských sediel — po inštruktáži ako ich prieprievňovať na kone a prakticky ich používať.⁶

7. septembra 1944 sa organizovala súčinnosť, inštruktážne a metodické školenia veliteľov a štábov a kontrola prípravy jednotiek pred útokom. Dokončoval sa prísun munície do palebných postavení delostrelcov a prísun pohonného hmota.

Pred začiatkom operácie sa tylo zboru a brigád rozmiestnilo v priestoroch severne a severovýchodne od poľského mesta Krosno. Rozmiestnenie tyla bolo takéto:

- zborová automobilová rota v priestore Zyznów,
- chirurgická pohyblivá nemocnica v priestore Zyznów,
- zborový delostrelecký sklad v Krosne,
- zborový sklad PHM v lese Jagonka, západne od Barycz, ostatné zásoby PHM, ktoré nebolo možné do začiatku operácie premiestniť, boli ponechané v pôvodnom skrade v Mostiskách,
- zborový proviantný sklad v Baryczi,
- zborové poľné pekárne v Zyznowe,
- zborový bitúnok v Baryczi,
- tylové veliteľské stanovište zboru v Zyznowe,
- tylo 1. a 3. brigády za priestormi sústredenia v Domaradzi,
- tylo tankovej brigády v lese severne od obce Zatylie.

38. sovietska armáda pred začiatkom Karpatsko-dukelskej operácie rozmiestnila v priestore Ljuteza — Domaradz nemocničnú základňu so špecializovanými nemocnicami. Jednotlivé nemocnice boli rozmiestnené:

- infekčná nemocnica č. 4320 v Godowe,

- interná nemocnica č. 3592 v Ljutezi,
- nemocnica pre ľahko ranených č. 5540 v Ljutezi,
- nemocnica pre poranenie končatín č. 4380 v Strzyzówe,
- nemocnica pre poranenie hrudníka a brucha č. 4392 v Domaradzi,
- nemocnica pre poranenie kĺbov č. 5148 v Zyznowe,
- nemocnica pre poranenie hlavy a miechy č. 4391 v Domaradzi.

V týchto nemocničiach bolo pripravených spolu 15 tisíc poľných lôžok.

Tylo 1. čs. armádneho zboru v ZSSR bolo rozmiestnené vo vyhradených priestoroch, resp. v značnej časti armádneho tylového priestoru.

1. čs. armádny zbor v ZSSR zásobovali zo skladov frontovej zásobovacej základne 1. ukrajinského frontu vo Lvove, neskôr Lancut — Rzeszów. Pre príjem železničných transportov mu bola vyhradená vykladacia železničná stanica v Rzeszowe, neskôr v Strzyzowze.

Pred začiatkom operácie boli v jednotkách zboru sústredené pohyblivé zásoby munície, pohonného hmota, 13-denné dávky proviantu, z toho dve náhradné dávky na muža. Nad pohyblivé zásoby boli v palebných postaveniach sústredené stanovené zásoby munície.

Vzhľadom na kritickú cestnú situáciu na smere k Dukelskému priesmyku sa náčelník tyla zboru rozhadol začleniť tylo brigád do bojovej zostavy jednotiek. V tyle zboru bola vytvorená pohyblivá záloha materiálnych prostriedkov na autách, ktoré sa presúvali za operačnou zostavou zboru.

V organizácii zdravotníctva bolo obvázisko jednej brigády rozmiestnené v obci Swierzowa Polska, zatiaľ čo obvázisko druhej brigády zborovej poľnej nemocnice bolo ponechané v zálohe pre prípad situácie, ktorá vznikne v priebehu operácie.

Organizácia tyla 1. čs. armádneho zboru bola podriadená zámerom veliteľa sovietskej 38. armády. Rozdelenie zásob a organizácie tyla umožňovali rýchly postup zväzkov zboru. Pohyblivé zásoby materiálu na autách vytvárali priaznivé predpoklady pre rýchle doplnovanie zásob pre vojakov. Presun potrebného bojového materiálu zo skladov 1. ukrajinského frontu 1. čs. armádny zbor v ZSSR zabezpečoval vlastnými dopravnými prostriedkami po frontovej ceste — Lvov — Przemysl a po vojenskej ceste 38. sovietskej armády: Babice — Barycz — Domaradz — Krosno.

Jednotlivé brigády 1. čs. armádneho zboru v ZSSR boli zásobované zo zborových skladov vlastnými prostriedkami po zborovej automobilovej ceste Krosno — Swierzowa Polska — Zrencin — Machnówka — Dukla.

Muníciu dopravovali prostriedky 1. čs. armádneho zboru v ZSSR priamo do palebných postavení delostrelectva. Sklady zboru zostali po celý čas bojov v prielome nepriateľskej obrany v pôvodných priestoroch. Jednotlivé súpravy poľných pekárni boli priamo podriadené brigádam a tylo brigád sa premiestňovalo na základe rozkazov veliteľov brigád.

Zborové poľné bitúnky boli na mestských bitúnkoch v Krosne a rozvoz mäsa pre jednotky zabezpečovali zborové prostriedky. Neskôr v októbri 1944, vzhľadom na stav živého dobytka, boli čerstvým mäsom zásobované len zdravotnícke obváziská brigád a zborové poľné nemocnice. Bojujúce jednotky dostávali mäsové konzervy, ktoré uľahčili stravovanie v horách.

⁵ Tamtiež, s. 41.
⁶ Tamtiež, s. 43.

Situácia v zdravotníckom zabezpečení si vyžadovala v prvých dňoch bojov zvlášne opatrenia. Veľký počet ranených v 3. brigáde si 9. septembra 1944 vyžiadalo rozvinúť obväziská obidvoch čs. brigád v priestore Swierzowa Polska a hneď na to veliteľ zboru nariadil rozvinúť chirurgickú poľnú pohyblivú nemocnicu v osade Odrzykon. Zabezpečil sa nepretržitý odsun ranených do armádnych nemocníc. Do tohto odsunu boli zaradené dopravné prostriedky brigád, zboru a odsunové armádne prostriedky.

Tylo zboru posilnilo zdravotnícke odsunové prostriedky brigád o pätnásť nákladných áut a dva autobusy slovenských štátnych cest, ktoré boli ukoristené na druhý deň operácie. Vďaka tomuto rýchlemu manévrhu zdravotnícka služba pohotovo vyriešila situáciu rýchleho odsunu ranených na ošetrovňu.

V zbere bol vytvorený oddiel ľahko ranených, ktorý neskôr dosahoval počet viac ako tisíc ľahko ranených dôstojníkov, poddôstojníkov a vojakov. Títo príslušníci boli podľa odporučenia zadeľovaní do strážnej služby tyla, na pomocnú tylovú prácu a na riadenie regulácie na zborových cestách.

Tylové veliteľské stanovište s pohyblivou časťou tyla zberu sa postupne rozvinulo v Polanke a Bóbrke. Veliteľské stanovište tyla brigád s časťami svojich týl sa rozmiestnili v obci Swierzowa Polska.

Velenie tyla sa zameralo na nepretržité zásobovanie, predovšetkým na muníciu, zdravotnícke a proviantné zabezpečenie. V činnosti tyla sa veľmi kladne prejavila zmena vo velení 1. čs. armádneho zboru v ZSSR v prvých dňoch Karpatsko-dukelskej operácie. Namiesto generála Kratochvíla nový veliteľ 1. čs. armádneho zboru v ZSSR generál L. Svoboda, využívajúc svoje bohaté skúsenosti vytvoril lepšie podmienky pre organizáciu tylovej činnosti v ťažkých podmienkach dukelských bojov. Denne sledoval počet strát, zaujímal sa o starostlivosť ranených vojakov, navštevoval zdravotnícke zariadenia, zaujímal sa o hygienicko-epidemiologickú situáciu v zbere a vydával pokyny na zlepšenie materiálnej starostlivosti o bojujúcich vojakov.

Urputné boje, ktoré prebiehali v predhorí Karpát, si vyžiadali mnohé straty a mnohonásobne vyššiu spotrebú materiálnych prostriedkov. 38. sovietska armáda a 1. čs. armádny zbor v ZSSR boli po materiálnej stránke zabezpečené na krátkodobé operácie. Preto hneď v prvých dňoch bojov, keď sa zdalo, že operácia nebude prebiehať podľa plánu, prišlo nariadenie frontu, aby sa znížila spotreba pohonných hmôt. Ostatný druh materiálu bol prísne limitovaný.

Postupne, keď boje prechádzali do horských oblastí Karpát, bolo treba podriadiť organizáciu a činnosť tyla zvláštnostiam bojov v horskom zalesnenom teréne. Preto sa na hradských a horských cestách zriaďovali prekladiská materiálu, ktorý dopravovali do prednej bojovej línie. Delá, ktoré boli potrebné pre priamu streľbu, na vrcholy hôr vytahovalo 7—8 párov koní. Tam, kde nemohli zdolať vrchy konské záprahy, museli byť delá a iná technika rozobrané po častiach a takto dopravené na miesto. Na odsun ranených boli vytvorené reťaze nosičov z radosť bojovníkov. Na miestach odsunu sa zriaďovali obväziská, keď sa začali jesenné dažde, boli vytvorené „ohrevovne“ pre ranených. Chirurgická pomoc, predovšetkým transfúzia krví, bola poskytovaná na obväziskách samotných praporov. Pre odsun ťažko rane-

ných, kde bola potrebná špeciálna pomoc, sa od velenia tyla žiadali dopravné lietadlá.

Časté delostrelecké prepady si vyžadovali značnú spotrebú munície, predovšetkým minometnej. Z toho dôvodu sa na presunе munície podieľali aj bojové vozidlá. Počas presunu boli križovatky a poľné cesty pod neustálou nepriateľskou palbou, a preto sa presuny obmedzovali na nočné hodiny.

Aj tylové jednotky 2. čs. paradesantnej brigády sa úspešne podieľali na plnení bojových úloh svojich jednotiek. Začiatkom septembra 1944 sa brigáda presunula do priestoru Przemyszu. Výsadkový materiál bol uložený do skladov przemyselskej pevnosti.

V noci z 11. na 12. septembra 1944, keď brigáda bola zasadená na bojový úsek, vyslal veliteľ 1. čs. armádneho zboru v ZSSR náčelníka tyla k 2. čs. paradesantnej brigáde, aby na mieste organizoval zásobovanie brigády. Bolo treba doplniť zásoby pohonných hmôt, proviant a výstroj.

Brigádu doplnili nákladné autá, organizoval sa odsun ranených, ako aj poškodených vozidiel.

V čase od 12. do 19. septembra 1944 bola 2. čs. paradesantná brigáda zasadená na úsek 121. sovietskej divízie, kde na rozsiahлом úseku frontu na seba viazala hlavné sily 68. pešej nepriateľskej divízie a nedovolila nepriateľskému veleniu, aby ich sústredilo na obranu jedného úseku — horského prechodu Seniava — Pastwiska, kde si s námahou prebíjal cestu 4. a 31. sovietsky tankový zbor. Túto svoju úlohu 2. čs. samostatná paradesantná brigáda čestne splnila a mala podstatný podiel na celkovom úspešnom priebehu Karpatsko-dukelskej operácie.⁸

Po splnení tejto úlohy bola brigáda z frontu stiahnutá a sústredená v obci Krošienko pri meste Krosno. Neskôr prišiel rozkaz veliteľa 1. ukrainského frontu, aby sa brigáda pripravila na odlet na povstalecké územie. Zostavená bola zvláština operačná skupina, ktorú riadil predstaviteľ tyla 1. ukrainského frontu generál-majordom Sučkov. Členmi komisie boli náčelník tyla 1. čs. armádneho zboru v ZSSR a veliteľ 2. čs. brigády. Komisia spracovala plán opatrení tyla 2. čs. paradesantnej brigády pre bojovú pohotovosť a urobila prípravu na výsadkové operácie, podľa tohto plánu sa dopĺňovali zásoby munície, pohonných hmôt a proviantu. Plánovali sa aj opravy vozidiel, výmena výstroja a ďalšie opatrenia.

Na pomoc tyla 2. čs. paradesantnej brigády bolo „využité“ tylo 1. čs. armádneho zboru v ZSSR a značná časť tyla 1. ukrainského frontu. Týmto opatrením sa tylo 2. čs. paradesantnej brigády malo urýchlene uviesť do plnej bojovej pohotovosti.

Náčelník tyla 1. čs. armádneho zboru v ZSSR spoločne s náčelníkmi služieb, s veliteľom brigády a veliteľmi praporu vykonali prehliadku nastúpených jednotiek a na mieste riešili potrebné zabezpečenia.

Vozidlá brigády, ktorých oprava nebola načas ukončená, boli nahradené zo stavu 1. čs. armádneho zboru v ZSSR a odovzdané veliteľovi brigády.

Nástup vojakov 2. čs. paradesantnej brigády bol na letisku pri Krosne, kde so-

⁷ Tamtiež, s. 48.

⁸ Pivoluska, J.: *Po tridsiatich dvoch rokoch. Zborník spomienok príslušníkov 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády*, OV SPB Banská Bystrica 1976, s. 16—18.

vietske velenie pristavilo tri letecké pluky. Pri nakladaní sa dôsledne dodržiavała zásada, aby osádka každého lietadla, jednotlivé časti a jednotky boli bojaschopné. To znamenalo, že spoločne s vojakmi musel byť naložený aj zodpovedajúci materiál a bojová technika.

Zo zostávajúceho tyla paradesantnej brigády bola vytvorená pomocná rota, ktorá zostala v priestore letiska, vykonávala tu strážnu službu a pomocné práce na letisku.

Všetko, čo sa podľa plánu nezobralo na povstalecké územie, prevzalo tylo 1. čs. armádneho zboru v ZSSR.

Odlet brigády na Slovensko zdržiavali nepriaznivé poveternostné podmienky. Po celé dni sa naložené lietadlá vracali naspať na nakladacie letisko.

S prvými sledmi bolo na povstalecké územie prepravené velenie tyla brigády spolu s náčelníkom, ktorý neskôr v bojoch padol. Tylo brigády bolo hneď zo začiatku prepravené na Slovensko z dôvodov, aby na povstaleckom území mohol koordinaovať materiálne otázky z miestnych zdrojov a aj preto, aby sa ďalšia vzdušná doprava zásob operala o skutočnú potrebu bojujúcich vojakov.⁹

Po prechode 2. čs. paradesantnej brigády do hôr prevzal materiálnu starostlivosť výhradne štáb tyla 1. ukrajinského frontu.

Na leteckej základni v Krosne zostali časti tyla a pomocné sklady materiálu, z ktorých sa naďalej zabezpečovalo vzdušné zásobovanie. Materiál bolo treba nakladať do lietadiel spoločne s vojakmi a bojovou technikou. Táto zásada sa dodržiavała podľa čiat, batérie, rôta a oddielov, aby v každej situácii bola dodržaná bojová pohotovosť ktorejkoľvek jednotky.

Tylové zabezpečenie 1. čs. armádneho zboru v ZSSR v období dukelských bojov od 20. septembra 1944 sa uskutočňovalo vo veľmi ťažkých podmienkach, počas ktorých neustále pršalo. Tak sa tvoril rozbahnený horský terén a rozvodňovali sa horské bystriny, a tak vznikli nesmierne zložité podmienky pre zásobovanie a odsun ranených. Nosiči munície a materiálu sa doslova brodili po kolená v blate. Automobily a delá museli neustále vyťahovať pomocou lán a traktorov. V smere k československým hraniciam vznikali ťažkosti v cestnej doprave, lebo hlavné prísunové cesty Krosno — Dukla — Tylawa boli značne poškodené. Až keď sa vojská dostali za priečnu cestu Jaśliska — Daliowa — Tylawa, bol vydaný rozkaz veliteľa 38. sovietskej armády, aby zásobovanie 1. čs. armádneho zboru v ZSSR bolo presunuté na nový cestný smer Krosno — Rymanów Zdrój — Jaśliska. Pôvodná cesta vedúca najkratšie k Dukelskému priesmyku musela byť uvoľnená pre zväzky 38. armády. Vojenská automobilová cesta 1. čs. armádneho zboru v ZSSR od tejto chvíle prechádzala smerom od Krosna — Rymanów Zdrój — Daliowa — Tylawa. Na túto cestu nadvázovali prísunové cesty k čs. jednotkám a to k 1. brigáde medzi dedinami Tylawa — Barwinek a k 3. brigáde po ťažko schodnej horskej ceste Daliowa — Zyndranowa.

Zmena komunikácií mala za následok realizáciu celého systému zásobovania zväzkov a útvarov 1. čs. armádneho zboru v ZSSR.

Muničný sklad a delostrelecké dielne sa premiestnili do Daliowej, sklad pohon-

⁹ Slabý, J.: c. d., s. 56.

ných hmôt do lesa pri Rymanowom Zdroji, sklad proviantu do Rymanowa, zborové poľné pekárne do Deszna, automobilová rota do Rymanowa, automobilové dielne do Krosna, zborová chirurgická poľná pohyblivá nemocnica do Posady Jaśliska, poľný bitúnok zostal v Krosne a sklady výstroja boli v Klimkowke.

Tylo 1. a 3. brigády sa presunulo do obce Posady Jaśliska, tankovej brigády do obce Krolík Polski, zdravotnícke zariadenie 1. a 3. čs. brigády do obce Posady Jaśliska. Tylové veliteľské stanovište zboru do obce Rymanów Zdrój.¹⁰

S postupom obrany železnice frontom bola ku koncu Karpatsko-dukelskej operácie určená vykladacia stanica pre zásobovanie v Krosne a neskôr v Rymanowe.

Do správy proviantného oddelenia zboru prevzali aj liehovar v Lvove.

Celé zásobovanie vodkou pre čs. jednotky boli pokryté vlastnou výrobou.

Začiatkom januára 1945 prešiel zbor, pokiaľ ide o materiálnu starostlivosť, pod 4. ukrajinský front. Z tohto dôvodu na československom území potom nastala ďalšia reorganizácia zásobovacieho systému v 1. čs. armádnom zbere v ZSSR. Vytvorili sa dva zásobovacie smery a to pre 1. čs. brigádu, Rymanów — Daliowa — Tylawa — Krajná Poľana, pre 3. čs. brigádu, Rymanów — Jaśliska — Medzilaborce — Krásny Brod — Staškovce.¹¹

Rozšíril sa aj početný stav tylových jednotiek 1. čs. armádneho zboru v ZSSR.

Rozkazom vojenskej rady 4. ukrajinského frontu bolo 1. čs. armádnemu zboru v ZSSR povolené, vzhľadom na jeho zvláštnosti, rozšíriť tylo zboru o 573 osôb, čím dosiahol celkový počet 1223 osôb.¹²

Počas bojových operácií bolo stredobodom pozornosti sledovanie zdravotníckeho zabezpečenia. Vynášanie a vyvážanie ranených z horských terénov po ťažko zjazdných rozbaňnených cestách bolo spojené s nesmiernymi ťažkosťami. Ranených z predných okrajov bojiska vynášali vojaci, na väčšie vzdialenosť sa používali nosidlá, ktoré niesli na popruhoch dva kone, ktoré išli za sebou. Na miestach, kde sa schádzali nezjazdné cesty so zjazdnými, boli podľa odsunových smerov vytvárané zdravotnícke prekladiská, kde sa poskytovala prvá lekárska pomoc. Aj napriek ťažkým horským podmienkam sa tylové jednotky s maximálnym vypätiom sile starali o plynulé doplnovanie materiálnych zásob a teplej stravy pre bojujúce jednotky. Zlá situácia počas daždivého počasia vznikla pri zabezpečovaní obuvi, pretože tá sa v extrémných podmienkach rýchlo zničila. Túto nepriaznivú situáciu pomohli riešiť tylové orgány Sovietskej armády.

Z ich zásob sa 13. novembra 1944 doviezlo 300 párov podrážok, 300 párov podpätkov, 300 párov výplinkov, 300 párov podkoviek, 100 kusov kotlíkov, 40 kusov kliev na vlasy, 1 škutuľa krému na topánky, 1 bal chromovej kože, 17 kusov anglických plášteniek, 2 stanové dielce, 500 kusov záclon, 19 kusov prikrývok, 254 kusov ušiaňok, 214 kusov vatovaných nohavíc a 210 kusov fufajok.¹³

Ešte v priebehu bojov sa na poľskom území sústredilo više sto obuvníkov, ktorí sa starali o opravu obuvi. Materiál sa nakupoval na voľnom trhu a cez deň sa poda-

¹⁰ Tamtiež, s. 58.

¹¹ Tamtiež, s. 59.

¹² VHA — ZSSR — IV, Týl, sign. A/2/3a 1/2/3/11/ taj. 1945.

¹³ Tamtiež, sign. A/6/6, Válečný deník 1. čs. armádneho sboru v SSSR, VI. diel, s. 43.

rilo opraviť 100—120 párov obuvi.¹⁴ Velielia brigád potom sami určovali, ktoréj jednotke sa opravená obuv prideľovala. Značné fažkosti vznikali aj pri rozvoze teplej stravy pre bojujúcich vojakov. Pritom sa používali termosky, ktoré sa vozili na učoristených nemeckých kárach.

Ostré opatrenia sa urobili pri šetrení s pohonnými hmotami a muníciou. Pri pridelovaní zásob, štáb tyla zboru kontroloval, aby sa nevytvárali „čierne zásoby“ a neplytvalo sa s materiálom. V časopise 1. čs. armádneho zboru v ZSSR *Za svobodné Československo* bol spracovaný prehľad o pohybe pohonných hmôt v našom zbere, ktorý slúžil pre orientáciu veliteľov väčších jednotiek.¹⁵

Zvýšená starostlivosť sa venovala hygienickým a protiepidemiologickým opatreniam. Výmena bielizne, kúpanie a dezinfekcia sa robili raz za 10 až 14 dní.

Po príchode našich jednotiek na československé územie sa pozornosť venovala materiálnemu zabezpečeniu pri mobilizácii. Postupne bolo zriadených niekoľko komisií a strediská boli vybavené výstrojným materiálom a potravinami.

Boje v horskom zalesnenom teréne v predhorí Karpát priniesli mnoho cenných skúseností a poznatkov o morálno-výlových vlastnostiach našich vojakov. Tu sa potvrdilo, že bez tylového zabezpečenia by nemala ani jedna akcia úspešný priebeh. Tento fakt úplne podporili aj slová veliteľa zboru Ludvíka Svobodu, ktorý povedal, že „*v bojoch na Dukle bol každý veliteľ a nakoniec každý vojak tylovým pracovníkom*“, nech sa podieľal na akomkoľvek tylovom zabezpečení, či to už bol prísun materiálu, odnášanie ranených alebo vynášanie bojovej techniky po rozbahnených cestách na vrcholky kopcov. Dokumentoval to aj samotný fakt vzťahu velenia zboru k tylu. Náčelník tyla zboru musel denne informovať veliteľa 1. čs. armádneho zboru v ZSSR o stave hlavných služieb. V kritických situáciach bol náčelník tyla s veliteľom zboru na pozorovateľni alebo na veliteľskom stanovišti pri náčelníkovi štábu. Náčelník tyla zboru štábny kapitán Slabý bol prítomný aj pri rozbore operačných situácií s veliteľmi brigád, na ktorých sa mnohokrát riešili veľmi zložité materiálne a zdravotnícke problémy — otázky tylového spojenia predovšetkým vyhradených priestorov pre rozmiestnenie tyla, vzájomná informácia o operačnej a tylovej situácii a iné.

Počas fažkých dukelských bojov sa využívala každá možná doprava, či to už boli určité úseky železníc alebo autá. Na cestách so značným stúpaním sa využívali konské povozy a na horských cestách a chodníkoch nosiči. Počas bojov sa v plnej miere potvrdilo, aký význam má dôsledná starostlivosť o vojaka. V tom, aj v ostatných oblastiach tylového zabezpečenia sa velitelia a tyloví pracovníci 1. čs. armádneho zboru v ZSSR riadili skúsenosťami sovietskych vojsk.

Všetko úsilie sa sústredovalo na to, aby bojujúci vojaci dostali najmenej dvakrát denne teplú stravu, delostreli, pokiaľ neboli na prieskume, trikrát denne. Ranení vojaci boli včas ošetrení a čo najrýchlejšie odsunutí na obvázisko alebo do polnej nemocnice. Vo zvlášť naliehavých prípadoch pri fažkých zraneniach — prideľovalo sovietske velenie zdravotnícke lietadlá na odsun do špecializovaných nemocníc.

V období októbrových dažďov a neskôr snehových závejoch boli na odsunových cestách vytvárané „ohrevovne“, ktoré boli vo väčšine prípadov v stanoch a vykuro-

¹⁴ Slabý, J.: c. d., s. 61.

¹⁵ VHA — ZSSR — IV, Týl, sign. C/5/18.

vali sa. Tu sa nepretržite podával teplý čaj. Všetky zdravotnícke zariadenia boli prednostne zabezpečované čerstvým mäsom, špeciálnymi potravinami a vodkou.¹⁶

Pri snehových závejoch pridelilo sovietske velenie čs. jednotkám zo svojich záloh päťtisíc kompletov zimného výstroja, vatované fufajky, zimnú bieliznę a ušianky.¹⁷ Tento prídel zabezpečil našich vojakov proti zime; najmä tých, ktorí bojovali v prednej línií.

Aj v najťažších podmienkach v horskom teréne sa po desiatich dňoch robila výmena bielizne, dezinfekcia a kúpanie vojakov. Táto starostlivosť o našich vojakov mala význam pre morálno-politickej stav našich jednotiek a podporovala úsilie vojakov na fronte a viedla k zvyšovaniu disciplíny a bojových úspechov.

Osobný styk udržiaval náčelník tyla 1. čs. armádneho zboru v ZSSR aj so štábom tyla frontu, ktorý náš zbor zásoboval. Na to sa používalo spojovacie lietadlo, zvlášť pri presunoch v horskom teréne a pri značných vzdialenosťach orgánov tyla frontu.

Podľa sovietskych skúseností patrilo významné miesto „koristnej“ službe pri materiálnom zabezpečení. V Karpatsko-dukelskej operácii však vzhľadom na pomalý postup útočiacich vojsk žiadnen koristný materiál neboli. Naopak, v dedinách na poľskom a neskôr na slovenskom území bolo po oslobodení všetko vypálené alebo zničené. Nepriateľ stačil všetky zásoby odsunúť alebo zničiť. Počas obrany československých jednotiek na Ondave 16. 12. 1944 veliteľ 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, generál L. Svoboda schválil organizovanie trofejného oddielu pri zborovom intendačnom parku. Na tieto účely určili 60 príslušníkov s kvalifikáciou „B“. Po výcviku bolo po 15 príslušníkov pridelených k 1. a 3. čs. brigáde.

Veliteľom trofejného oddielu bol menovaný poručík Špalter.¹⁸ 15. februára 1945 major František Chalupný spracoval návrh pre trofejný oddiel 1. čs. armádneho zboru v ZSSR, aby bol trofejný materiál systematicky zbieraný.¹⁹

V priebehu dukelských bojov sa na poľskom území vytvoril 1. 10. 1944 zborový trestanecký oddiel, ktorý bol podriadený veliteľovi 3. čs. brigády.²⁰

Významnú úlohu tylo plnilo aj pri pochovávaní padlých. Pri tyle 1. čs. armádneho zboru v ZSSR sa vytvorila pohrebná čata, ktorej veliteľom bol dôstojník z radov rekonvalescentov. Čata bola vybavená konskými povozmi a ženijným náradím. Na pochovávanie padlých čs. vojakov bolo pre 1. a 3. čs. brigádu určených po sedem vojakov, z ktorých bol jeden veliteľom.²¹ Pracovala v súčinnosti s osobným oddeľním brigád a zboru, predovšetkým pri vyhotovovaní plánov hrobov a úschovne pozostalosti po padlých, ktorých zoznam odosielali pozostalostnej komisii čs. náhradného pluku.²² Pohrebná čata pracovala pri prevádzaní padlých a ich pochovávaní na hraničnom cintoríne, ktorý bol na našom území pri československých štátnych hraniciach. Časť našich vojakov skôr pochovaných na poľskom území bola exhumovaná a prevezenaná na pohraničný cintorín. Pohrebná čata dokončovala práce na

¹⁶ Slabý, J.: c. d., s. 62.

¹⁷ VHA — ZSSR — IV, Týl, sign. A/2/26.

¹⁸ Tamtiež, sign. A/2/10/, č. j. 08263/taj.

¹⁹ Tamtiež, sign. A/2/6/, č. j. 08502/trof.

²⁰ Tamtiež, č. j. 08257, spravodajský rozkaz č. 20, 20. 9. 1944.

²¹ Tamtiež, sign. A/2/10/, č. j. 08243/taj.

²² Tamtiež, sign. 8/2/1/, č. j. 4.

Dukelskom priesmyku ešte po celý čas obranných bojov 1. čs. armádneho zboru v ZSSR na rieke Ondave.²³

Ked' naše jednotky prekročili československé štátne hranice, rozšírila sa činnosť tyla zboru aj na zásobovanie chlebom civilného obyvateľstva na oslobodenom území. Zásobovanie civilného obyvateľstva sa robilo prostredníctvom novovytvorených národných výborov, ktoré im poskytovali chlieb alebo múku, v naliehavých prípadoch sa novovytvorené národné výbory obracali o pomoc pri zásobovaní prieamo na veliteľstvo 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Okresný národný výbor vo Svidníku sa 3. januára obrátil listom na generála Ludvíka Svobodu, kde bolo okrem iného napísané:

„Týmto zdvorilo prosíme veliteľa 1. čs. zboru v ZSSR, brigádneho generála Svobodu o lásakovú podporu múky, masti, cukru, obuvi a šatstva. Žiadosť svoju odôvodňujeme nasledovne:

1. Po vyhnáni nemeckých okupantov v našom okrese ostalo 1500 duší, ktoré si väčšinou zachránili iba svoj život tak, že zutekali do lesov.
2. Potravinové články (zásoby), ktoré mal ľud zakopané v zemi, našli a ulúpili okupanti, tak, že ľud ostal na deväťdesiat percent bez zásob.
3. Ohľadom zničenia a vypálenia vesúc by sme si ešte pomohli, ale pokrmom sme toho času úplne odkázani na vaš milodar, ktorý by bol na naše gréckokatolícke Vianočné sviatky.

Ostávame v nádeji, že naša žiadosť bude čo najúprimnejšie vybavená a znamenáme sa v dokonalej úcte.“

Pod žiadosťou boli podpísaní predseda okresného národného výboru Mikuláš Džunda a Ján Bojčík, člen okresného národného výboru zodpovedný za zásobovanie.²⁴

Žiadosť takéhoto obsahu bola zaslaná aj osvetovému náčelníkovi štábneemu kapitánovi Jaroslavovi Procházkovi.²⁵

Na základe týchto žiadostí požiadal štábny kapitán Jaroslav Procházka veliteľa tyla 1. čs. armádneho zboru v ZSSR štábneho kapitána Josefa Slabého, aby podľa možnosti vyhovel tejto požiadavke do 8. januára 1945.

Po prelomení nepriateľskej obrany v priestore výšiny Obšar v Nižnom Komárniku 26. novembra 1944 sa začalo prenasledovanie nepriateľa k rieke Ondave. Dlhotravajúcimi dažďami bola rieka rozvodnená a pokus o jej prekročenie za chodu sa nepodaril.

Prenasledovanie nepriateľa sa uskutočňovalo na území, ktoré nepriateľ silne zamíňoval a postavil tu množstvo zátarasov. Vznikli tak značné straty na živej sile a bojovej technike, straty boli spôsobené aj tylu, predovšetkým dopravným jednotkám, a to aj po zaujatí obrany na rieke Ondave. Presun tyla praporov, brigád i zboru si vyžadoval úzku spoluprácu orgánov tyla so ženijnými štábmi predovšetkým pri odstraňovaní zátaras ciest, prieskume, odmínaním vyhliadnutých priestorov a úprave priechodov cez horské rozvodnené potoky.

S prechodom 1. čs. armádneho zboru v ZSSR do obrany boli malé požiadavky na prísun materiálu, predovšetkým munície. Tylo v tom čase poskytovalo dopravnú výpomoc ženistom.

Organizáciu a činnosť tyla značne ovplyvňovali horské masívy Karpát, ktoré oddeľovali časť zborového tyla, ktoré bolo ešte na poľskom území. Jeho premiestnenie na naše územie v tom čase nebolo možné. Obnova železnice do Krosna a Rymanowa bola dokončená, ale ďalej na juh smerom na Užský a Lupkovský priesmyk na československé územie sa s obnovou železnice nepokračovalo. Dôvodom bolo, že úsek, na ktorom bol 1. čs. armádny zbor v ZSSR, sa postupne stal druhoradým, lebo sa pripravovala operácia severne od Karpát. Z tohto dôvodu zatiaľ bolo nevyhnutné ponechať hlavnú časť materiálnej základne 1. čs. armádneho zboru v ZSSR v priestore severne od Karpát. S automobilovým presunom materiálu sa v tom čase nepočítalo, lebo to by vyžadovalo kolobeh niekoľkých dopravných vozidiel celého zboru, čo by znamenalo značnú spotrebu pohonných hmôt, ktoré boli potrebné pri zabezpečovaní ďalších bojov.

Pri tylovom zásobovaní bol vytvorený systém prísunových ciest, z ktorých dve cesty viedli zo severu na juh, z Podolska na naše územie. Hlavná automobilová cesta zboru viedla z Krosna na Rymanów — Jaśliska — Lipowiec a Medzilaborce. Druhá cesta pokračovala z Krosna na Duklu — Tylawu — Barwinek — Dukelský priesmyk a Svidník. Ďalšie dve cesty boli v smere východ — západ. Severná spojovala tylo zboru s tylom 1. čs. brigády na smere Jaśliska — Daliowa — Tylawa a napájala sa na hlavnú dukelskú cestu. Južná cesta spojovala zborové tylo s 3. čs. brigádou na smere Medzilaborce — Krásny Brod — Makovce a Stropkov.²⁶

Tylo 1. čs. brigády bolo rozmiestnené v priestore Krajná Poľana, 3. čs. brigády v priestore Staškovce — Makovce, ktoré spojovala poľná cesta v smere Krajná Poľana — Pstriná — Staškovce. Táto cesta však bola úplne zaplavená rozvodneným potokom a ľahko schodná. Hned v prvých dňoch prechodu 1. čs. armádneho zboru v ZSSR do obrany na rieke Ondave sa náčelník zboru obrátil na štáb tyla frontu s požiadavkou o úpravu cesty. Tylo frontu na túto cestu nasadilo väčšiu časť stavebného práporu, ktorý ani po viac ako týždenných práciach nemohol úlohu splniť. Preto sa obmedzil len na vytýčenie brodu. Cesta aj naďalej zostala ľahko zjazdnou. Po presunutí veliteľského stanovišta 1. čs. armádneho zboru v ZSSR z Gribova do Veľkého Bukovca a štábu tyla 1. čs. armádneho zboru z Pstrinej do Malej Poľany sa táto cesta používala len vo výnimcochých prípadoch. Vznikom situácie sa potom vytvorili iné prísunové úseky k jednotlivým brigádam. Prísunový úsek k 3. čs. brigáde bol dlhší a niektoré oddelenia zborových skladov, ako proviantný, výstrojný, pohonných hmôt a ďalšie boli presunuté do priestoru Medzilaboriec a Krásneho Brodu. Za 1. čs. brigádou sa presunulo oddelenie zborových automobilových dielni. Poľné pekárne a práčovne boli hned po presúvke znova podriadené veliteľom brigád, poľný bitúnok bol sústredený v Medzilaborciach.²⁷

Pomerne dobrá cesta zo Svidníka do Stropkova sa nemohla pravidelne využívať,

²³ Slabý, J.: c. d., s. 63.

²⁴ VHA — ZSSR — IV, Týl, č. j. 7401.

²⁵ Tamtiež, č. j. 7402.

²⁶ Slabý, J.: c. d., s. 63.

²⁷ Tamtiež, s. 64.

lebo viedla bezprostredne pri prednom okraji frontu. Výnimočne v noci mohli tamto prechádzať na niektorých úsekoch vozidlá. Zborová automobilová cesta Ryriálovými základňami, ktoré boli rozmiestnené v Drohobyci a Humennom. Na získanie zemiakov, obilia a krmovín z miestnych zdrojov boli vyhradené priestory v okresoch Snina a Humenné. Pomerne dlhá obrana našich jednotiek na Ondave umožňovala účelne využiť čas na obnovu bojovej a tylovej techniky. Oddiel ľahko ranených bol postupne takmer likvidovaný a vyliečení vojaci boli odoslaní k svojim jednotkám.

Tylu zboru pribudli v tomto období nové závažné úlohy. Rozhodnutím vojenskej rady frontu bolo veliteľovi 1. čs. armádneho zboru v ZSSR nariadené, aby evakuoval civilné obyvateľstvo z prifrontového pásma až po cestu Medzilaborce — Krásny Brod. Touto úlohou boli poverení náčelníci tyla brigád, ktorých prácu riadil náčelník tyla 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. V určených priestoroch mohlo byť ponehľadisku dôležité pre vojenské účely. Boli to napríklad zamestnanci píly v Krajnej Poľane a zamestnanci pre tažbu nafty v Mikovej.

Po predchádzajúcim prieskume bol spracovaný plán na evakuáciu, pri ktorom sa zistovali počty rodín a možnosti odsunu obyvateľstva. Rozkazom veliteľa zboru boli dediny rozdelené na odsun podľa pásm, ktoré patrili jednotlivým brigádam. V obciach boli potom určení vojenskí správcovia z radov poddôstojníkov, ktorí prevzali majetok po odchádzajúcim obyvateľstve. V niektorých obciach túto funkciu vykonávali určení členovia národného výboru.²⁸

Náčelník tyla brigád nariadił, aby na potvrdenky odobrali od civilného obyvateľstva nezávadné potraviny, múku, zemiaky, zeleninu a krmivo. V nových priestoroch vyhradených pre sústredenie odsunutého obyvateľstva, potom týlo zboru vydalo na predloženie potvrdenky rovnaké množstvo podobného proviantu. Toto rozhodnutie prinášalo výhody pre obidve strany — pre týlo zboru sa tým znížoval objem prísunu a civilné obyvateľstvo bolo ušetrené od prenášania alebo prevezmania tovaru do tyla.

Všetky otázky týkajúce sa odsunu obyvateľstva sa riešili v úzkom kontakte s národnými výbormi. Pri odvoze poskytol 1. čs. armádny zbor v ZSSR vozidlá, ktoré sa po odvoze materiálu potom naspäť vrácali do tyla. Pridelovať vozidlá mimoriadne pre tento účel bolo zakázané. Vyskytli sa však ojedinelé prípady, kde obyvateľstvo nemalo žiadne dopravné prostriedky a bolo odkázané výlučne na pomoc zboru.

Napríklad v prípade dediny Veľkrop v bývalom Stropkovskom okrese, kde národný výbor na čele s predsedom Jánom Paňkom požiadal 5. 12. 1944 zbor o predĺženie evakuácie obyvateľstva. Táto podľa nariadenia mala byť ukončená do 48 hodín. Ako sa uvádzalo v žiadosti, nemohla byť uskutočnená, lebo viac ako polovicu koní a povozov násilne zobraťi ustupujúce fašistické vojská.

V tomto prípade by obyvateľstvo muselo nechať na mieste všetko svoje hospodárske i domáce zariadenie a nemohlo by si so sebou zobrať ani najnevyhnutejšie veci a potraviny potrebné počas evakuácie.

²⁸ Tamtiež, s. 68.

Veľmi kritická bola situácia aj v zásobovaní oblečenia a obuvi. Ako sa uvádzalo v žiadosti, v posledných rokoch bol prídel obuvi značne obmedzený a v roku 1944 neboli žiadny. Väčšina obyvateľstva bola nedostatočne oblečená a obutá, čo sa týkalo najmä detí.²⁹

V týchto prípadoch po overení bola udelená výnimka a 1. čs. armádny zbor v ZSSR poskytol obci svoje dopravné prostriedky. Veliteľom brigád bolo prikázané, aby denne predkladali veliteľovi písomné hlásenia, v ktorých sa uvádzal počet rodín, ktoré boli v priebehu dňa evakuované a koľko ešte treba evakuovať. Takú istú povinnosť mal veliteľ 1. čs. armádneho zboru v ZSSR voči vojenskej rade armády. Táto požiadavka bola hlavne preto, aby do evakuácie obyvateľstva boli zapojené orgány brigád a zboru.

Evakuácia civilného obyvateľstva bola vážna politická úloha, ktorá si vyžadovala správne vysvetlenie a zdôvodnenie tejto potreby tak národným výborom, ako aj samotnému civilnému obyvateľstvu. Do práce sa zapájali osvetoví dôstojníci útvarov, brigád a zboru.

Okrem toho týlo zboru zabezpečovalo úlohy súvisiace s mobilizáciou na osloboodením územia. Veliteľ 1. čs. armádneho zboru v ZSSR generál L. Svoboda vydal smernice pre doplnovanie a výcvik nášho zboru, kde sa nariadovalo:

1. „Všetky vojenské osoby prichádzajúce na doplnovanie jednotiek 1. čs. zboru prichádzajú k transportnej rote (pri tyle 1. čs. armádneho zboru), kde úraduje obvodná, prezentačná a preverovacia komisia.

Brigády (divízie) organizujú ihned výcvikový prapor, kde bude výcvik (krátkodobé precvičenie) pechoty, guľometníkov, automatčíkov, prieskumníkov, poddôstojníkov a delostrelecký výcvik.

Výcvik spojovací, ženijný a chemický sa bude sústredovať pri zbere vo výcvikových, ženijných, spojovacích a chemických rotách, ako aj výcvik poddôstojníkov týchto zbraní.

Tankový výcvik bude pri tankoch, výcvik rôty pri 1. čs. tankovej brigáde.

Školenie veliteľov čiat bude organizované pri 1. čs. armádom zbere v ZSSR pre všetky zbrane podľa zvláštneho nariadenia.

2. Dobu na precvičenie mužstva a poddôstojníkov určujem takto: Pre pechotu, delostrelectvo 7 dní, spojári, ženisti, poddôstojníci všetkých zbraní 10 dní.

3. Výcvik poddôstojníkov pechoty a delostrelectva bude v poddôstojníckych školách, doba trvania 6 týždňov.“³⁰

Počas tohto obdobia pracovalo tu aj niekoľko obvodných komisií. Odvedení a vyzbrojení vojaci vytvorili pochodové oddiely, ktoré mali počne kuchyne a presúvali sa do výcvikových praporov organizovaných priamo v tyle obidvoch brigád.³¹ Do odvodov sa intenzívne zapájali tylove zložky, ako napríklad zdravotnícka služba, ktorá bola pri odvodných komisiách. Podieľala sa na hygienických opatreniach v ubytovacích priestoroch, na očkovani a podobne. Proviantný náčelník sa staral o

²⁹ VHA — ZSSR — IV, č. j. 08370/taj.

³⁰ Tamtiež, č. j. 278/Taj./1944.

³¹ Slabý, J.: c. d., s. 82.

zásobovanie pre odvedených vojakov a riešil danú situáciu okamžite. Stravovanie prichádzajúcich vojakov bolo už v brigádach. Výstrojné stredisko starostlivo zabezpečovala výstrojná služba. Pri vystrojovaní mobilizovaných vojakov sa v prevažnej miere využíval súkenný výstroj československého vzoru, ktorý bol už skôr vyrobenej v sovietskych továrnach.

V čase Vianoc 1944 sa začal presun piatich delostreleckých plukov do priestoru východne od Jasla, kde sa československí delostrelci spolu s delostrelcami 38. sovietskej armády zúčastnili na Jaslovskej operácii. Presun delostrelectva zabezpečovala záloha dopravných vozidiel, dielenské a odsunové prostriedky zboru.

Na túto vojenskú operáciu bol určený aj 5. čs. tažký delostrelecký pluk, ktorý bol vyzbrojený húfnicami 152-mm. S jeho presunom však vznikli značné tažkosti — v tom čase sa v pluku neukončil výcvik vodičov, preto mu ich štáb 38. armády na ten čas „zapojičal“.

Sústredovanie munície pre rozsiahlu delostreleckú prípravu v tejto operácii bolo vo veľmi prísnych maskovacích opatreniach. Každý pluk si vozil munícii vlastnými dopravnými prostriedkami zo skladov 38. armády a doprava sa uskutočňovala výlučne v noci. Cez deň bol pohyb vozidiel zakázaný. Vozidlá boli cez deň ukryté v stodolách, kôlňach alebo v lesoch. V čase, keď bolo československé delostrelectvo presunuté na Jaslovskú operáciu, robil štáb 1. čs. armádneho zboru v ZSSR maskovacie klamné opatrenie, sústredovanie techniky na smer Bukovce — Korunkova — Krušinec. Na tomto manévre sa zúčastnilo aj tylo zboru, ktoré robilo klamný prísun materiálu do priestoru 3. čs. brigády. Všetok prísun materiálu bol po ceste Medzilaborce — Krásny Brod — Stropkov. Pohyb vozidiel v tomto smere bol aj cez deň. Materiál pre tylo 1. čs. brigády sa prevážal výhradne v noci po poľnej ceste pozdĺž potoka cez Staškovce, ďalej na Pstrinu a Krajinu Poľanu, prípadne jednotlivými vozidlami po prifrontovej ceste Stropkov — Svidník.

Podľa plánu 1. čs. armádneho zboru v ZSSR bol na tomto hlavnom smere v niektorých dňoch maskovaný aj denný pohyb prázdných vozidiel.

Návrat československého delostrelectva po splnení úlohy v Jaslovskej operácii bol uskutočnený vo veľmi tažkých podmienkach, lebo cesty boli zľadovatené. To bolo v čase, keď československé jednotky po obrane na Ondave znova nastupovali do útoku. Postup obidvoch brigád, predovšetkým presun delostrelectva a prísun materiálu, sa uskutočňoval vo veľmi tažkých podmienkach. Preto bola dôležitá nepretržitá súčinnosť so ženijným vojskom, ktoré pracovali s maximálnym úsilím pri odmínovaní a uvoľňovaní cest.

V tom čase prešiel 1. čs. armádny zbor v ZSSR do operačnej podriadenosti 18. sovietskej armády.

Tylo zboru a brigád, ktorým bolo nariadené zostať na hlavnej ceste Svidník — Giraltovce — Prešov, sa sústredil v priestore Prešov. Veľmi sťažený presun za postupujúcimi československými jednotkami mali tylá obidvoch brigád, ktoré pre nich dopravovali potrebný vojenský materiál a proviant. V presune im bránili deštrukčné akcie, ktoré urobili ustupujúce nemecké vojská na serpentínach po ceste na Branisko. Tu nepriateľ urobil obrovské jamy až do hĺbky 10 metrov. Podobné deštrukcie boli vytvorené aj na severnej komunikácii v priestore Sabinov. Ženisti

zboru pomocou civilného obyvateľstva z obcí Bijacovce, Široké a Vojkovce severnú cestu cez Sabinov za 36 hodín upravili.³²

Obchádzka Braniska sa zo začiatku robila na juh cez Margecany — Spišské Vlachy, neskôr severným smerom cez Sabinov, na Slavkov a Spišské Podhradie.

Za krátky čas po tom bola obnovená i zjazdnosť hlavnej cesty cez Branisko. Tylá zboru sa postupne presunuli do priestoru Levoča a potom do Popradu.

V čase obrany 1. čs. armádneho zboru v ZSSR na Ondave sa veliteľ zboru obrátil na vojenskú radu 4. ukrajinského frontu so žiadosťou, aby bola obnovená železničná trať zo Sanoku cez Lupkovský priesmyk a Medzilaborce do Humenného. Táto požiadavka bola opodstatnená — sledovala možnosť čo najskôr presunú materiálne základňu zboru a náhradný pluk z poľského územia na československé územie. Do Humenného bolo presunuté aj zborové automobilové učilište, kde sa začal intenzívny výcvik vodičov.

Obnova spomínanej železnice napredovala rýchlym tempom. Železničná brigáda pracovala na dve smeny, v noci pri osvetlení horiacich vatier. Sovietski železničiarí obnovili širokorozchodnú železničnú trať. Toto rozhodnutie malo dvojako význam: v plnej miere sa mohol využiť sovietsky železničný park, čo bolo rozhodujúce, lebo na oslobodenom československom území žiadnen park nezostal — ustupujúce nepriateľské vojská ho buď evakuovali, alebo zničili; ďalšia výhoda bola tá, že odpadlo zložité prekladanie materiálu na hraniciach.

V období obrany našich jednotiek na Ondave museli tyloví pracovníci v tažkých podmienkach po rozbahnenných cestách zabezpečovať zásobovanie vojakov. Značná stabilita obrany československých jednotiek na tomto úseku umožňovala tylovým jednotkám uviesť bojovú techniku do stavu bojovej pohotovosti a vytvoriť určité materiálne zásoby, predovšetkým pre plnenie nových úloh, ktoré boli spojené so zabezpečovaním mobilizácie na oslobodenom území.

Tylo zboru v tom čase rozvinulo širokú činnosť v príprave nových kádov, ako aj motorových vozidiel. Vzniklo zborové automobilové učilište a vytvorila sa skúšobná komisia v zložení poručík Tichý, poručík Špalter a podporučík Lichtblan. Za veliteľa automobilového učilišta bol vymenovaný nadporučík Ball.³³

Organizované bolo aj školenie tylových pracovníkov s využitím všetkých bojových skúseností. Na základe rozkazu veliteľa 1. čs. armádneho zboru v ZSSR bola dňa 22. 12. 1944 v Havaji, v bývalom okrese Medzilaborce, zriadená škola pre dôstojníkov v zálohe pre pechotu, delostrelectvo, ženistov a spojárov.

Veliteľom školy sa stal štábny kapitán Otmar Záhora, jeho zástupcom kapitán Ján Trošok, veliteľom spojovacej čaty poručík Andrej Čančík, veliteľom ženijnej čaty poručík Josef Krčmář.

Veliteľom školy dôstojníkov delostrelectva bol podplukovník Josef Vogel, jeho zástupcom štábny kapitán Antonín Hendrich. Učiteľmi školy pre pechotu, ženistov a spojárov boli nadporučík Pavel Lovasik, poručík Jozef Podhájecký, poručík Antonín Lupták a nadporučík Štefan Kovačič.

³² Tamtiež, s. 90.

³³ VHA — ZSSR — IV, Týl, sign. A/2/26, č. j. 7438/dóv.

V škole pre dôstojníkov delostrelectva boli učiteľmi kapitán Jozef Tobiš a nadporučík František Bedřich.

Lekárom pre obidve školy bol podporučík MUDr. Walter Štern a veliteľom celej posádky podplukovník Josef Vogel.³⁴

V Krásnom Brode začala fungovať v poradí už tretia škola pre dôstojníkov a hospodársku službu v zálohe. Bola podľa nariadenia č. j. 08303 zriadená 15. 1. 1945. Do školy bolo povolaných 52 príslušníkov a 16. 1. 1945 ich nastúpilo 64. Oficiálne otvoril školy štábny kapitán Josef Slabý.³⁵

Program vyučovania v škole bol stanovený na dni 22. — 28. 1. 1945.

Jednotlivé prednášky boli obsahovo zamerané na:

- hospodárska služba v poli (štábny kapitán Slabý)
- automobilová služba (štábny kapitán Prymek)
- proviantná služba (štábny kapitán Beran)
- ochrana proti BCHL (štábny kapitán Slabý)
- organizácia Červenej armády (podplukovník Podobědem)
- mravná a politická výchova (štábny kapitán Procházka)
- náuka o teréne (poručík Jakim)
- hospodárenie s materiálom (nadporučík Platzek)
- účet odevov a výstroja Červenej armády (nadporučík Chlad).³⁶

Po týždenom trvaní sa chod školy prerušil, lebo zbor po dočasnom pobytu v obrane začal svoj ďalší postup. V školení sa pokračovalo v Poprade, kde sa 1. čs. armádny zbor v ZSSR zastavil v dôsledku bojov pri Liptovskom Mikuláši. Učebné programy boli rovnaké ako v minulom turnuse, rozšírili sa len o taktiku tyla, ktorú prednášal predstaviteľ hlavného tyla Sovietskej armády pri tyle 1. čs. armádneho zboru v ZSSR podplukovník Novikov. V prednáškach sa vychádzalo už z nového projektu „Nastavlenie po tylu Krasnoj armiji“.³⁷

Takmer dvojmesačný pobyt československých jednotiek v obrane na rieke Ondave umožnili tylu sústrediť ďalšie materiálne prostriedky a pripraviť sa na zabezpečenie ďalších bojov na území Slovenska.

³⁴ Tamtiež, č. j. 08390/taj.

³⁵ Tamtiež, *Váleční deník 1. čs. armádního sboru v SSSR 1945*, VIII. diel, s. 59.

³⁶ Tamtiež, č. j. 7458/dóv., 2. januára 1945.

³⁷ Slabý, J.: c. d., s. 102.

Obrazová príloha

1 Anna Zichová, príslušníčka 1. čs. armádneho zboru v ZSSR

2 Čs. lekár ošetruje zraneného sovietského vojaka

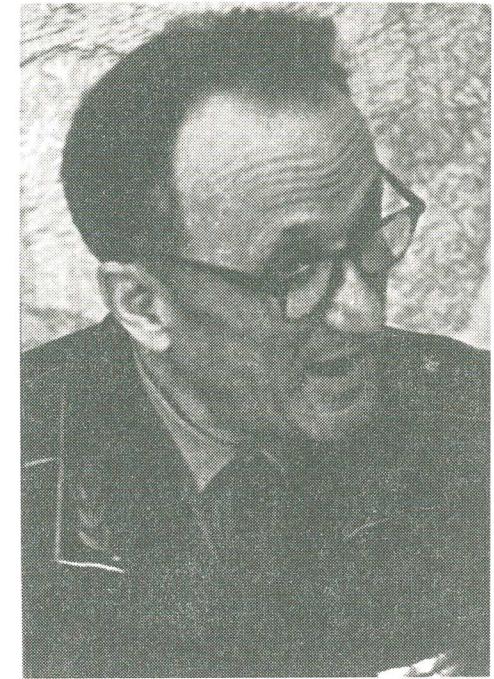
3 Vojaci tyla vybaľujú dodávku zbraní

4 Tankisti 31. tankového zboru počas oddychu na Dukle

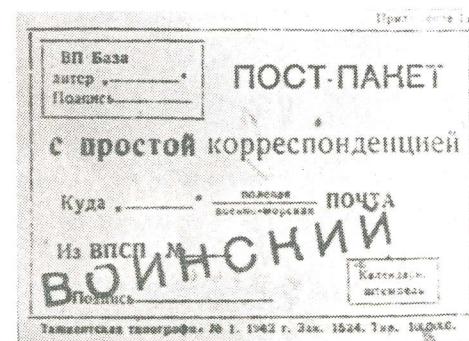

5 Generálmajor Ch. D. Mamsurov

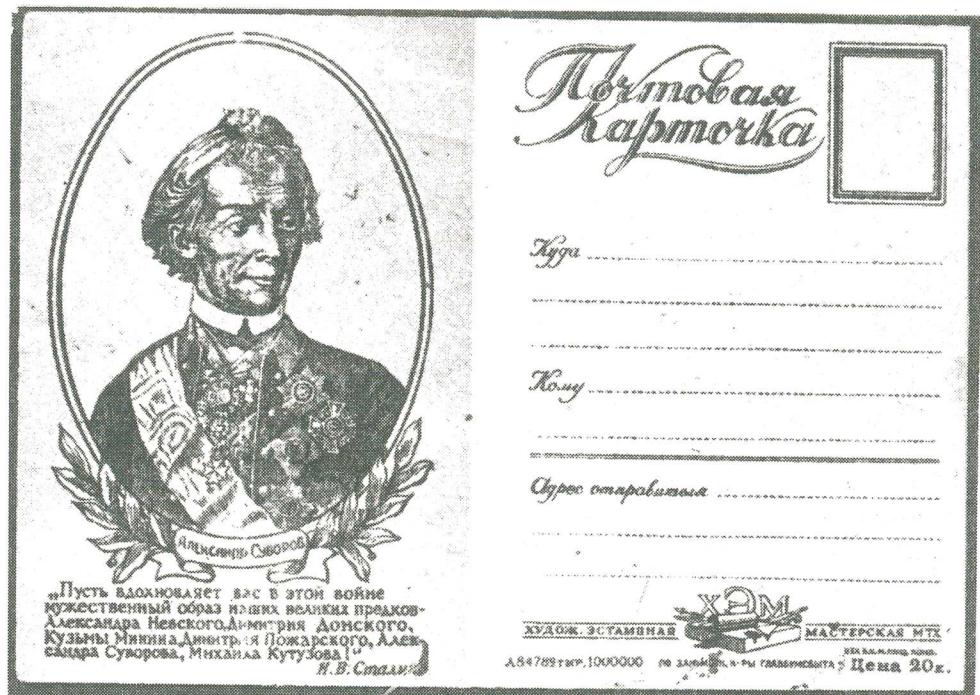
6 Generálmajor D. J. Ortenberg (rok 1970)

7 Fotokópia uzáverového lístka balíkov pošnej pošty

8 Fotokópia uzáverového lístka hlavného vojen-ského triedacieho strediska

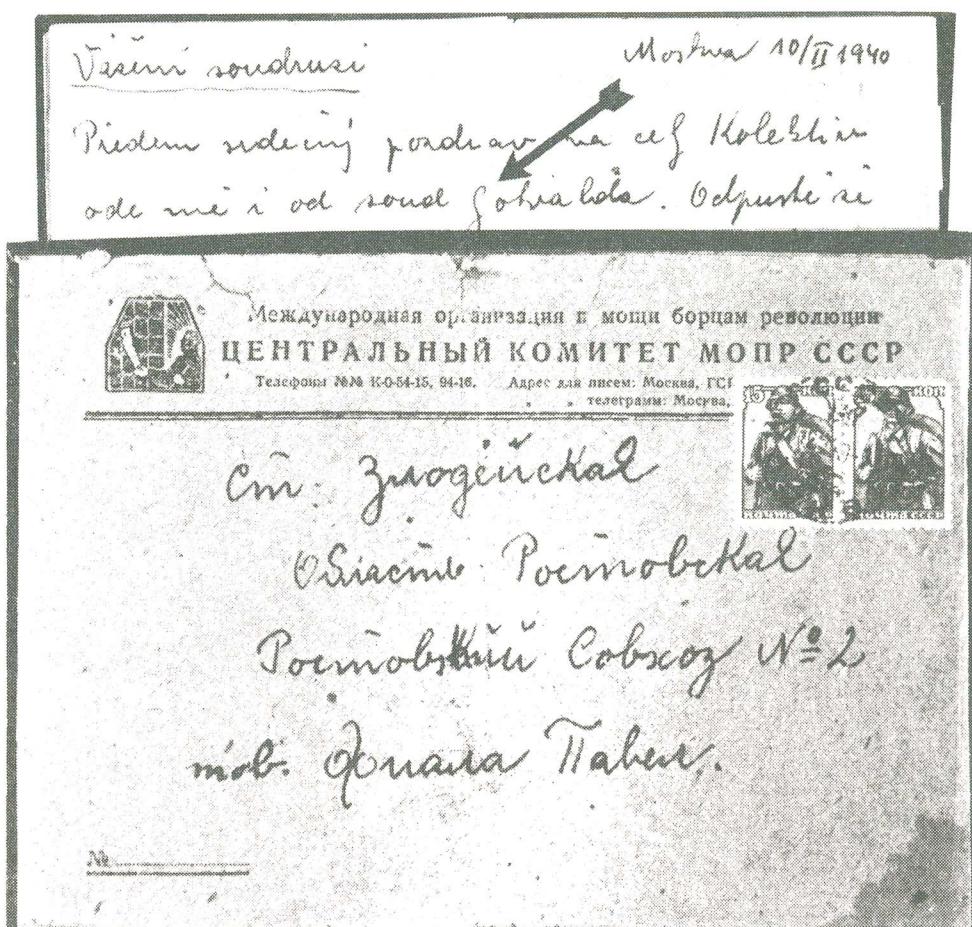
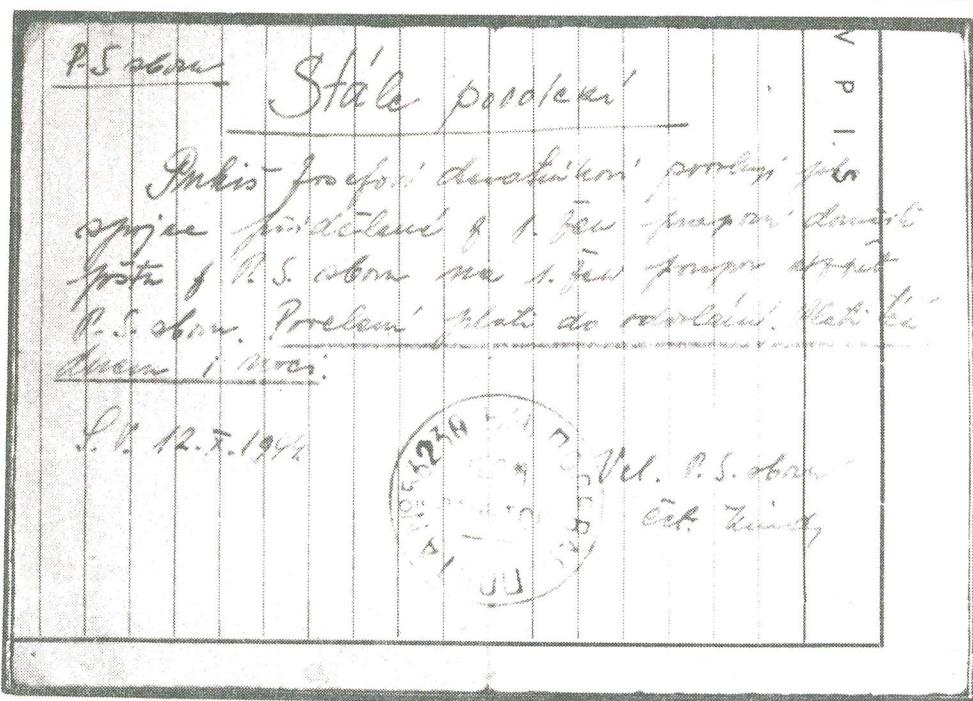
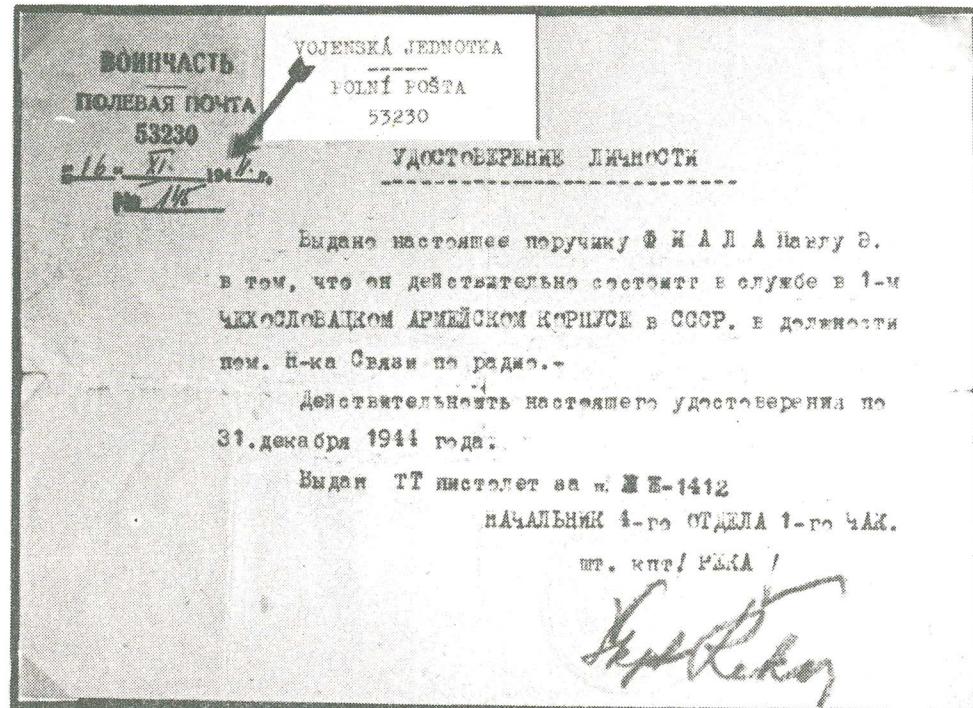

◀ 9 Poštové korešpondenčné lístky s portrétom A. Suvorova

◀ 10 Korešpondenčné lístky s portrétom D. Požarského

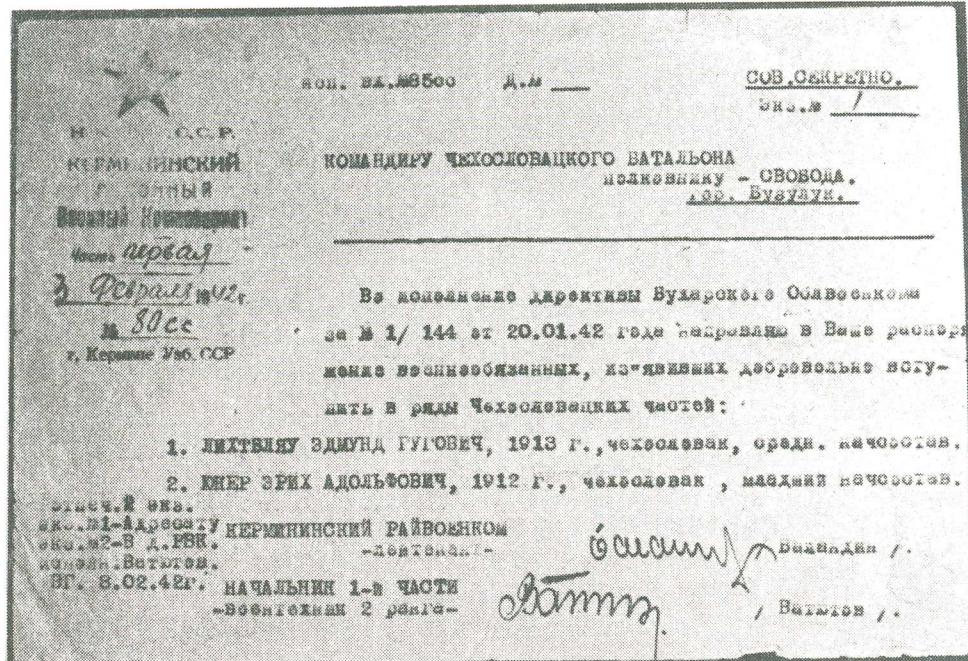
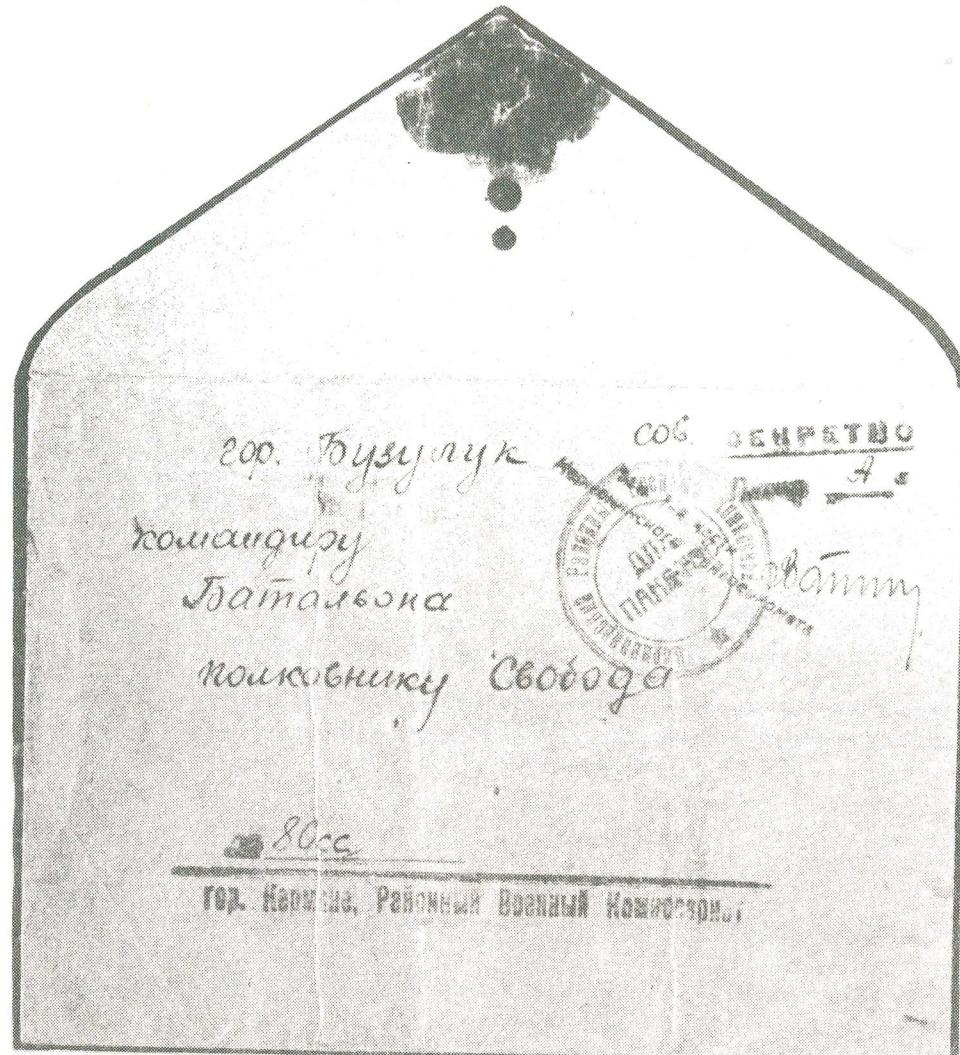
11 Farebná pohľadnica s radom M. Kutuzova od maliara P. Malčeva

12 Potvrdenie totožnosti vydané Vojenskou jednotkou — poľná pošta 53230. Platné od 16. 11. 1944 do 31. 12. 1944

13 Stále povolenie na odber a doručovanie poľnej pošty

14 List J. Krosnára adresovaný neskoršiemu príslušníkovi 1. čs. samostatnému praporu v ZSSR P. Fialovi, v obálke ÚV MOPR Moskva

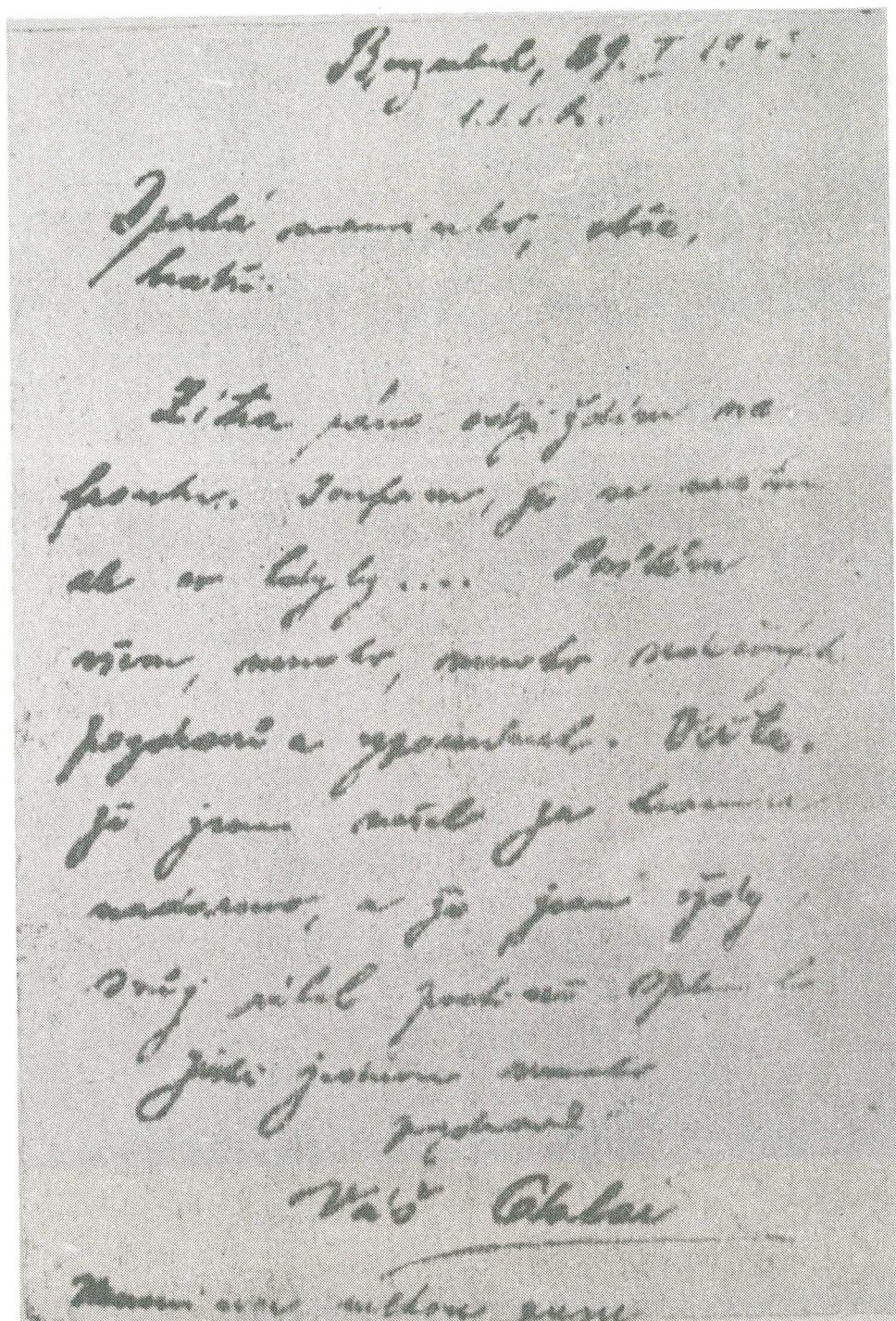

15, 15a Obálka a list adresovaný veliteľovi 1. čs. samostatného poľného práporu plukovníkovi L. Slobodovi do Buzuluku 3. februára 1942

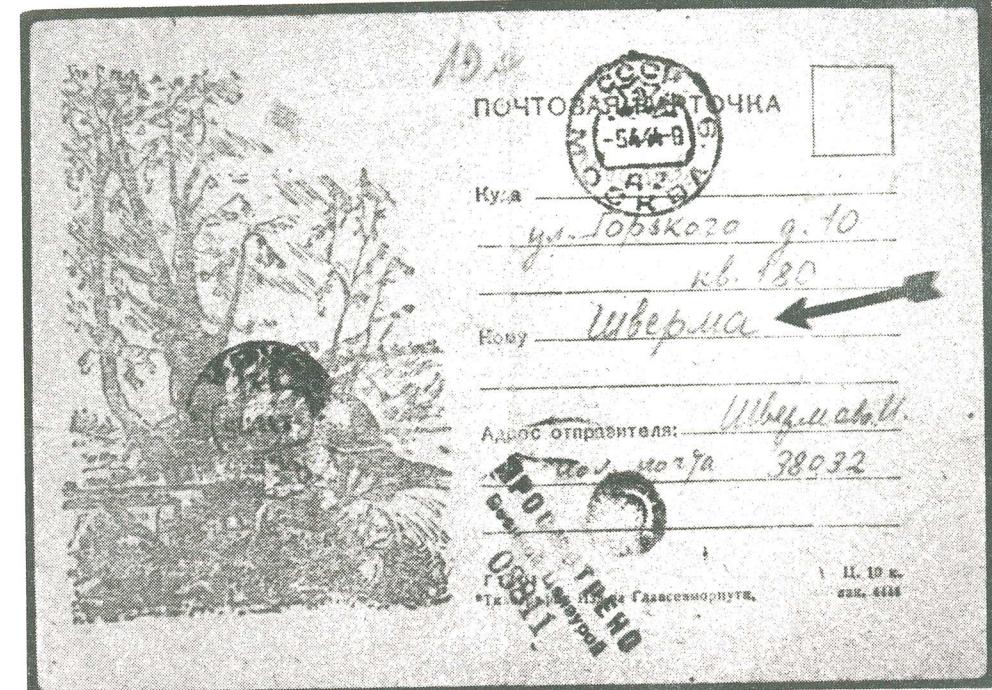

17 Korešpondenčný lístok z Baku do Buzuluku príslušníkovi 1. čs. samostatného poľného práporu v ZSSR dňa 29. 12. 1943

18 Fotokópia listu Otakara Jaroša matke. List bol doručený až po skončení vojny

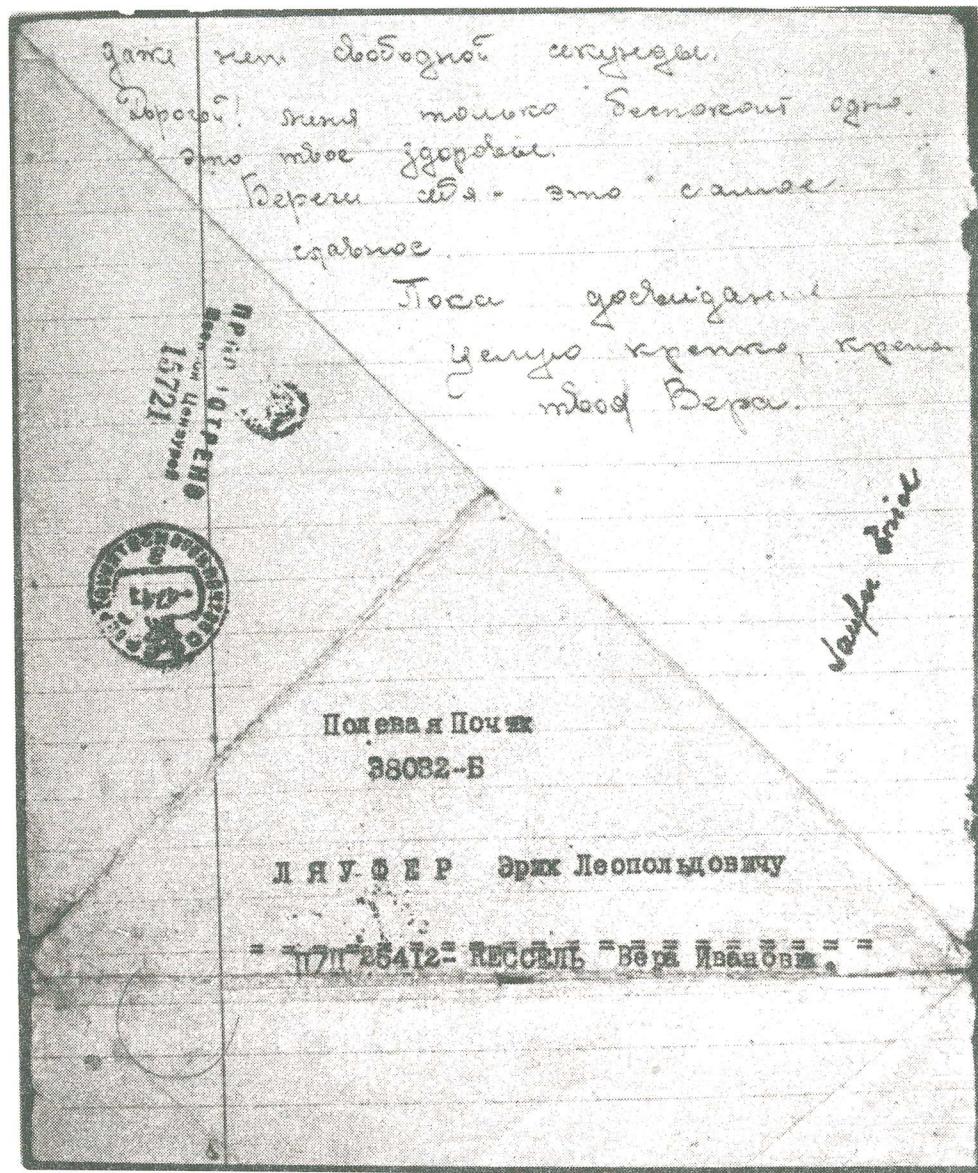

19 List z Prevalsk do Buzuluku na poštovú schránku 97

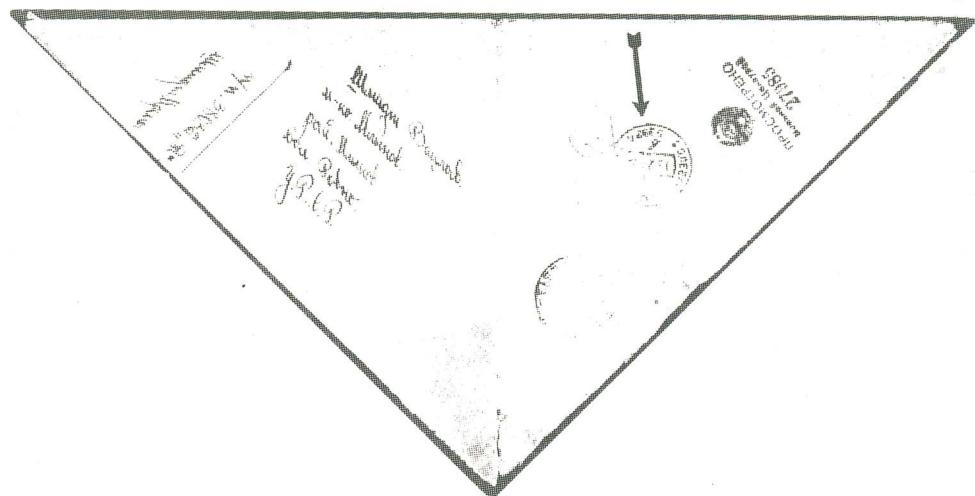
20 Vojenská poštová karta odoslaná dcérou Jiřinou Švermovou svojmu otcovi do Moskvy

21 List hrdinu Sovietskeho zväzu kapitána (in memoriam) generála Antonína Sochora manželke do Jefremova

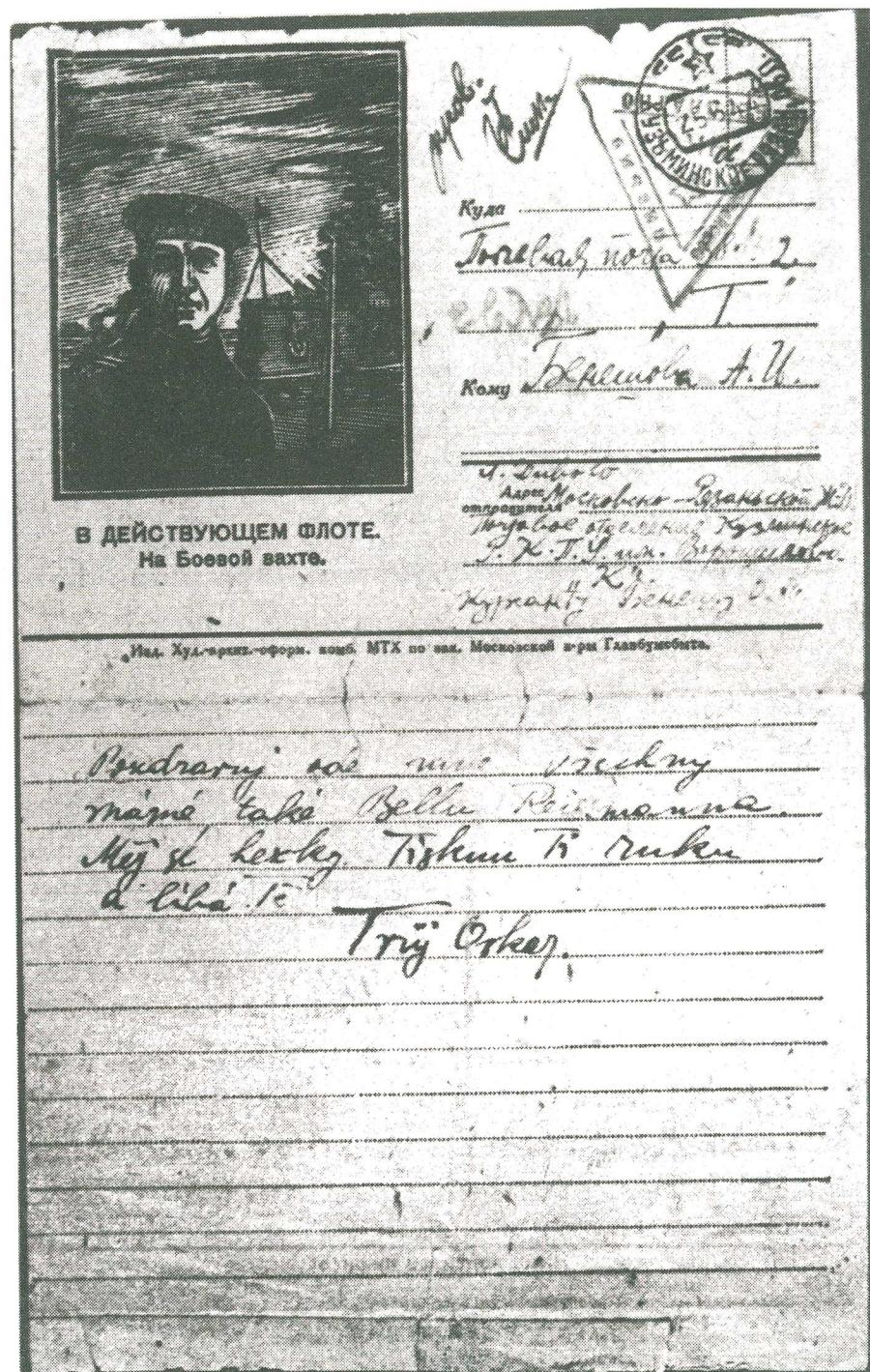
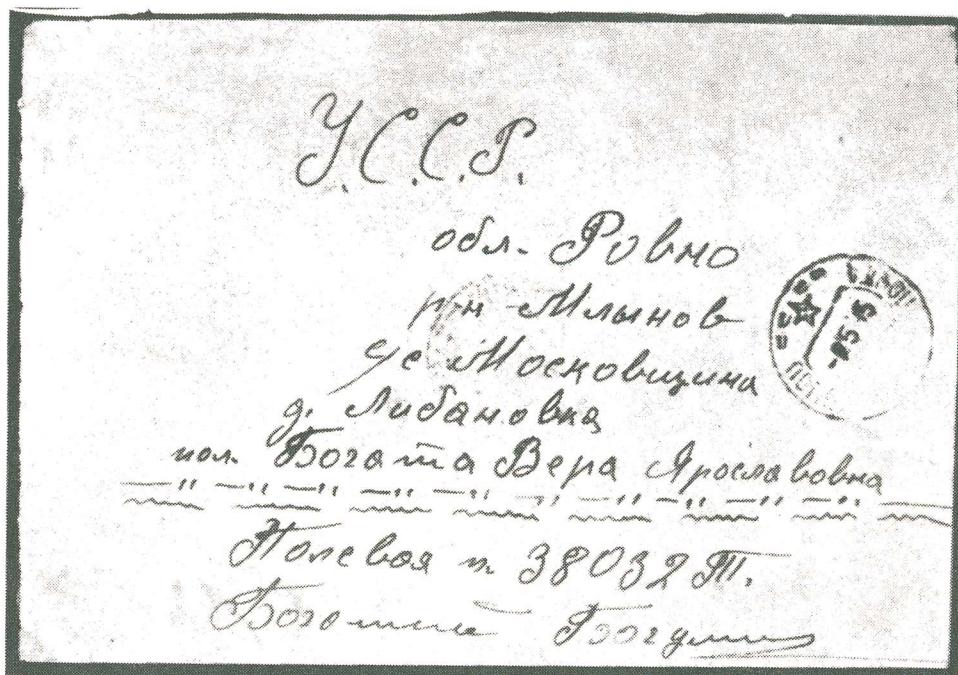
22 Šatôčkový list adresovaný príslušníkovi 2. práporu 1. čs. brigády v ZSSR. Odosielateľom je príslušníčka sovietskej vojenskej jednotky

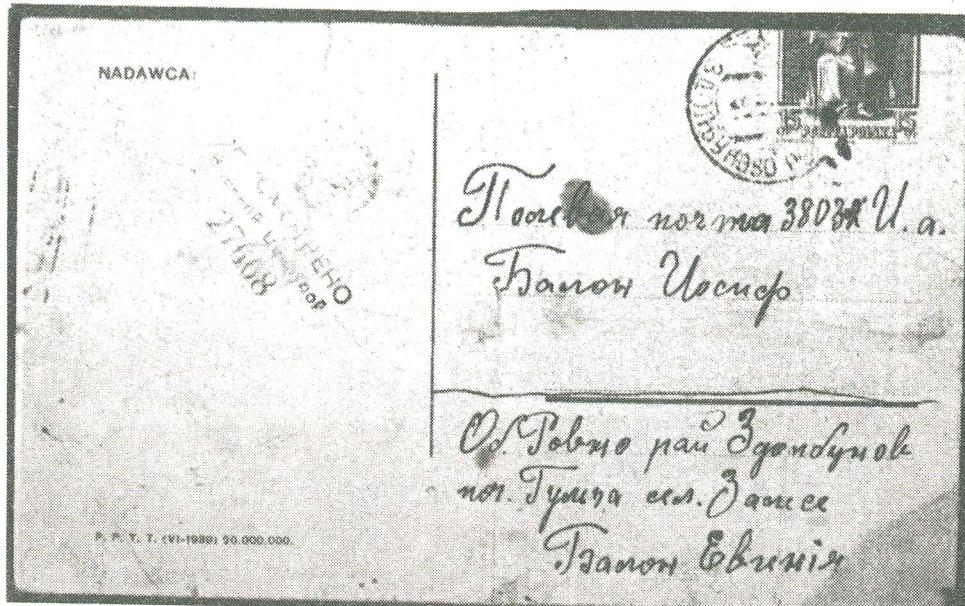

23 Šatôčkový list odoslaný zdravotníčkou 1. čs. brigády v ZSSR poľnej pošty s číslom 59324

24 List odoslaný 9. mája 1945 príslušníkom 1. čs. brigády v ZSSR

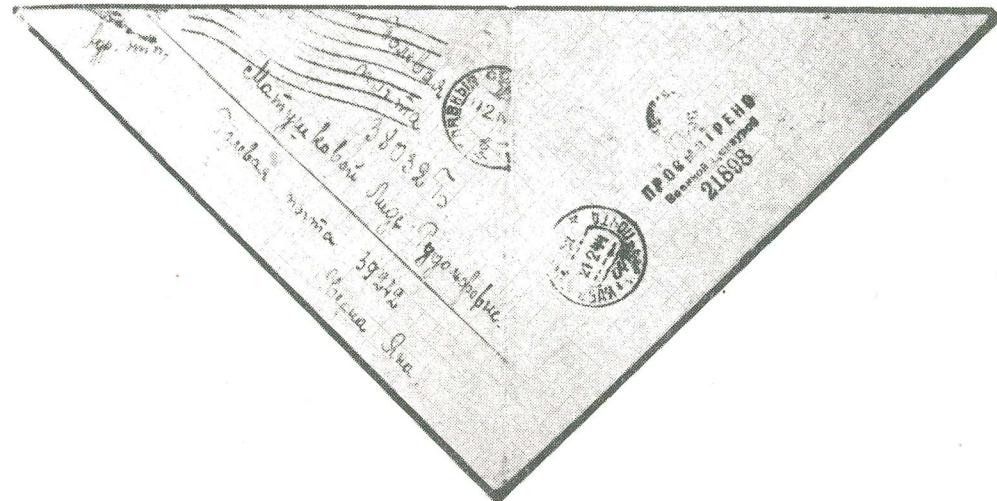
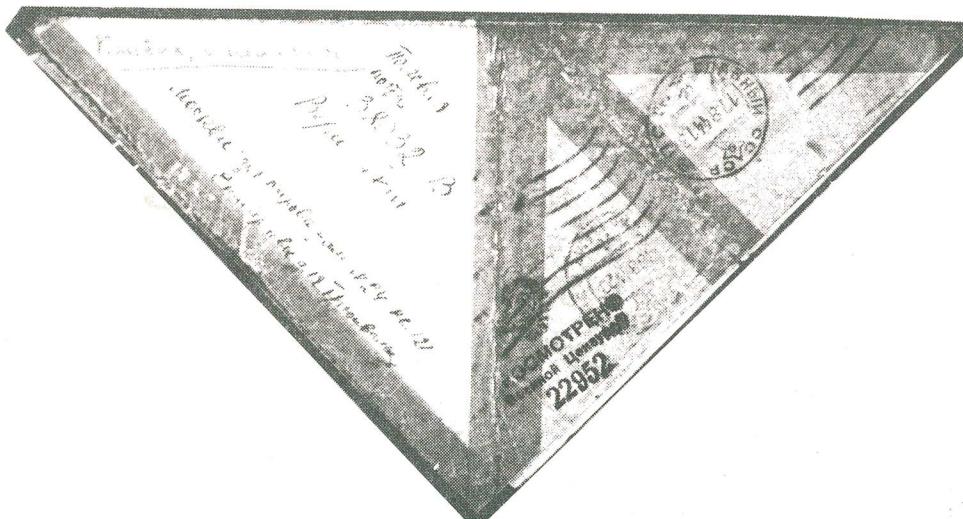
25 Vojenská poštová zálepka adresovaná príslušníčke 1. čs. brigády v ZSSR ▶

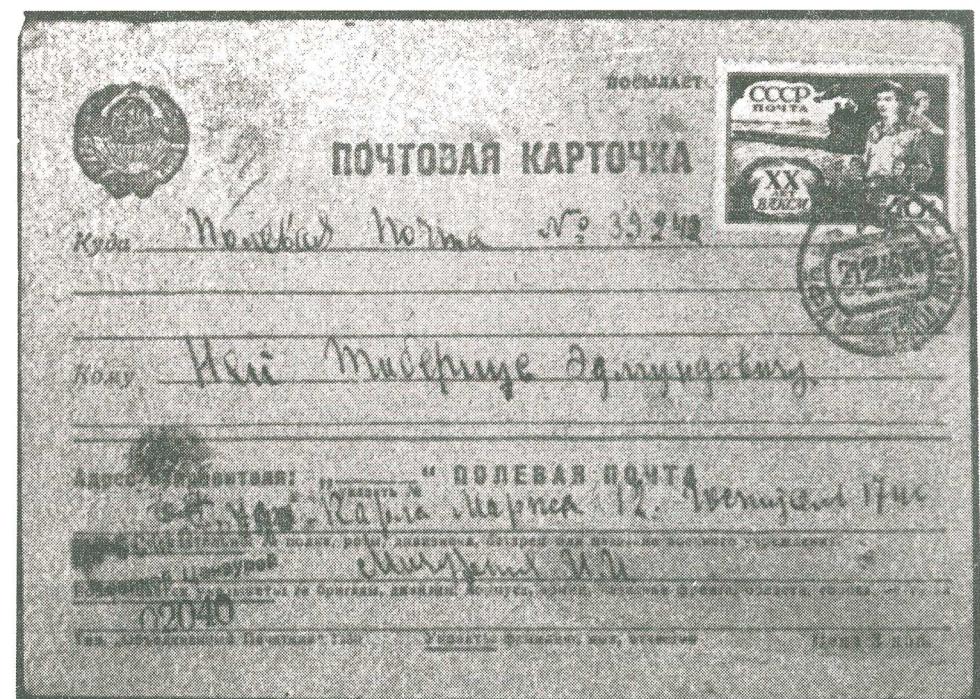
26 Poľský korešpondenčný lístok adresovaný príslušníkom 1. delostreleckého pluku 1. čs. brigády v ZSSR

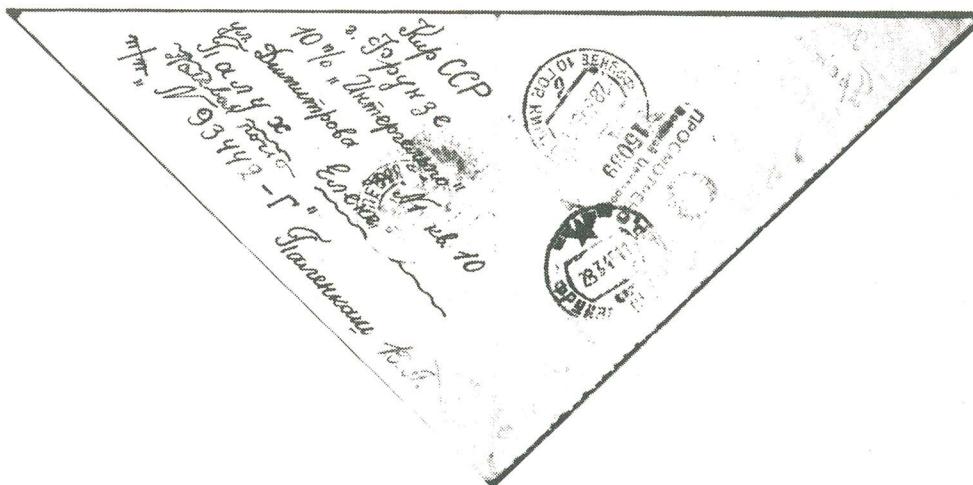
27 Šatôčkový list so strojovou pečiatkou hlavného poštového vojenského triediaceho strediska

28 Šatôčkový list so strojovou pečiatkou hlavného poštového triedacieho strediska odoslaný príslušníkou 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády a adresovaný priateľke v 1. čs. brigáde v ZSSR

²⁹ Frankovaný poštový korešpondenčný lístok adresovaný príslušníkovi 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády

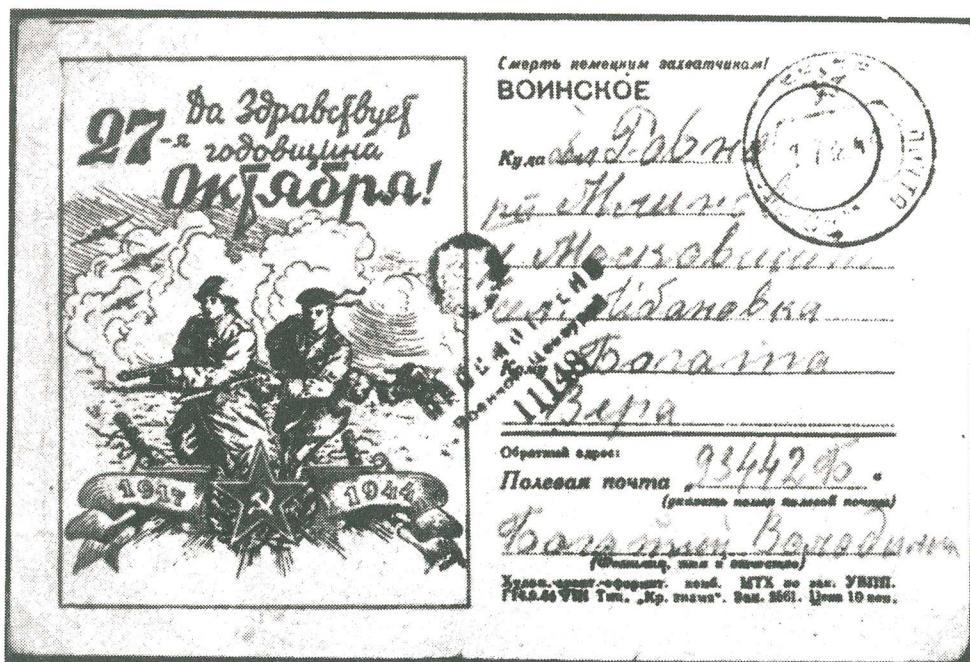

30 Šatôčkový list odoslaný príslušníkom tankovej brigády do družstva Interhelpo vo Frunze

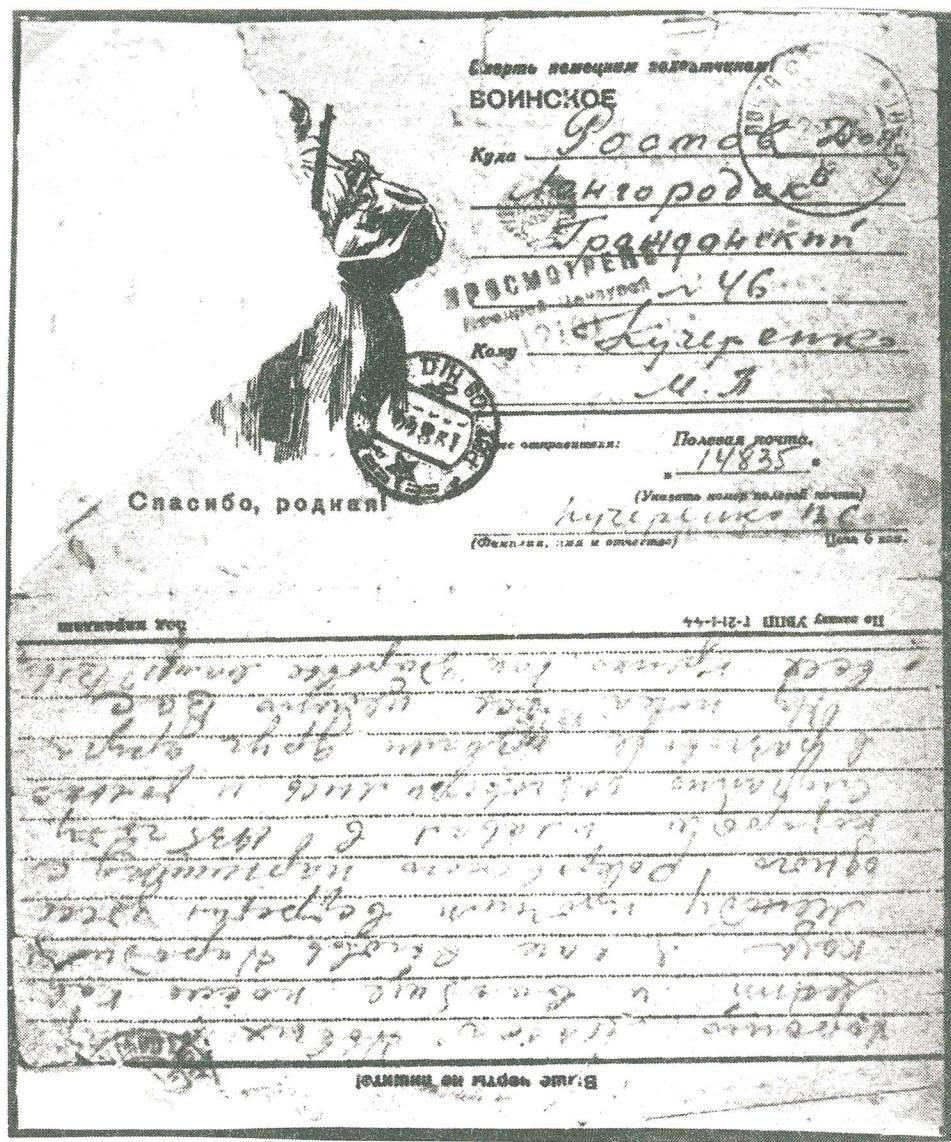
„Советский График“ Всесоюзное издательство художественной литературы

31 Vojenská poštová karta vydaná k 27. výročiu Veľkej októbrevej socialistickej revolúcie

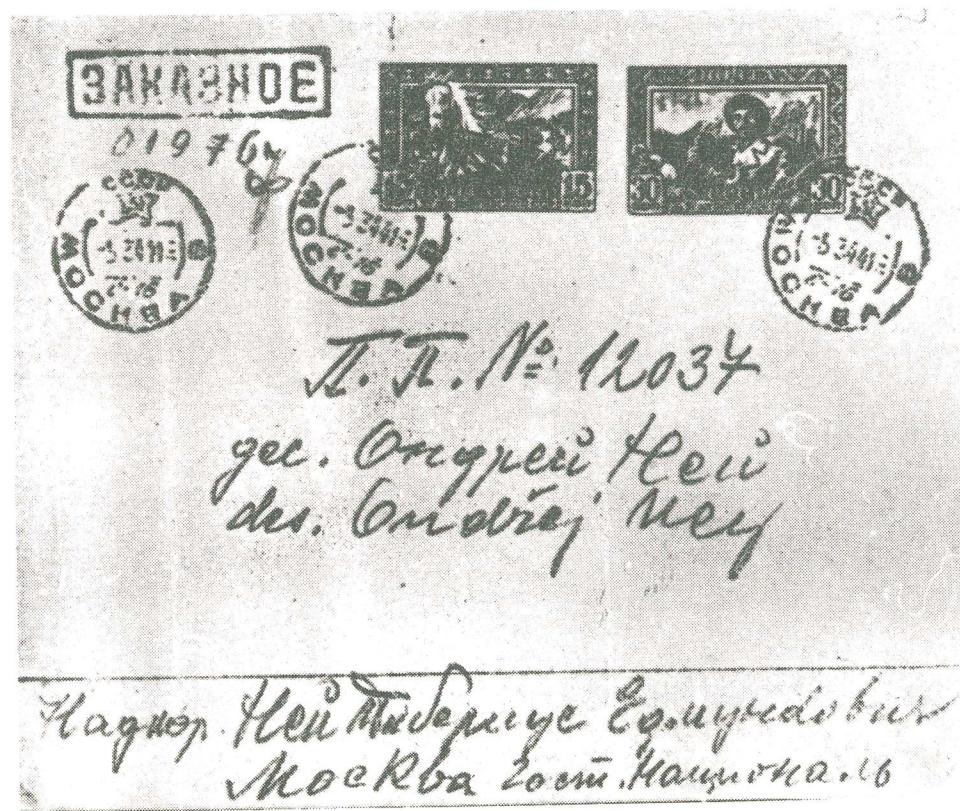

32 Vojenská poštová zálepka odoslaná redaktorom 1. čs. armádneho zboru v ZSSR

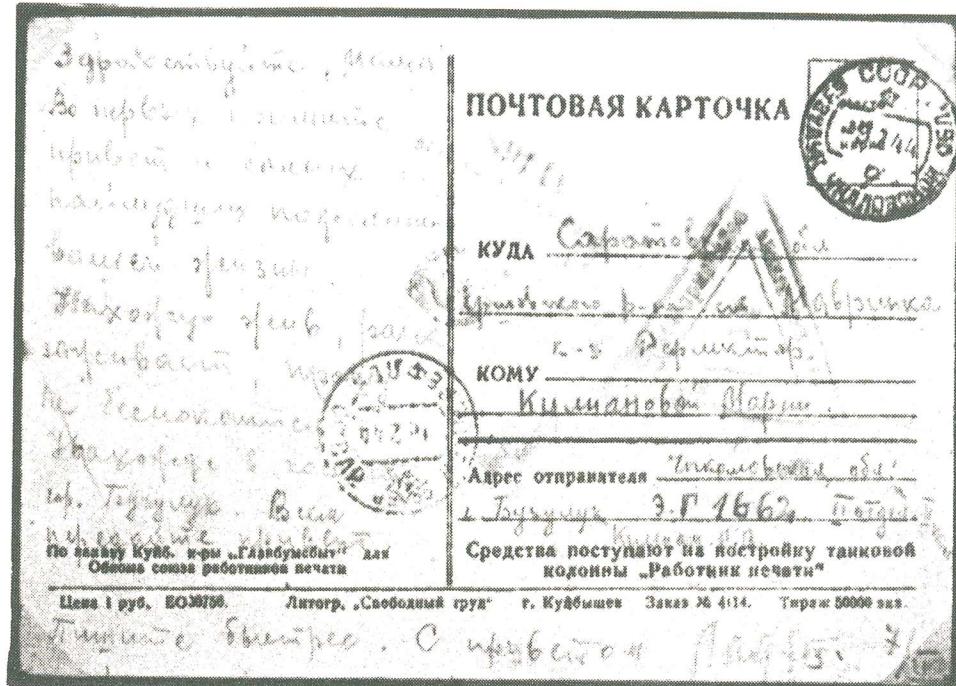

33 List odoslaný sovietskym nadporučíkom V. Š. Kučerenkom, ktorý padol na Dukle

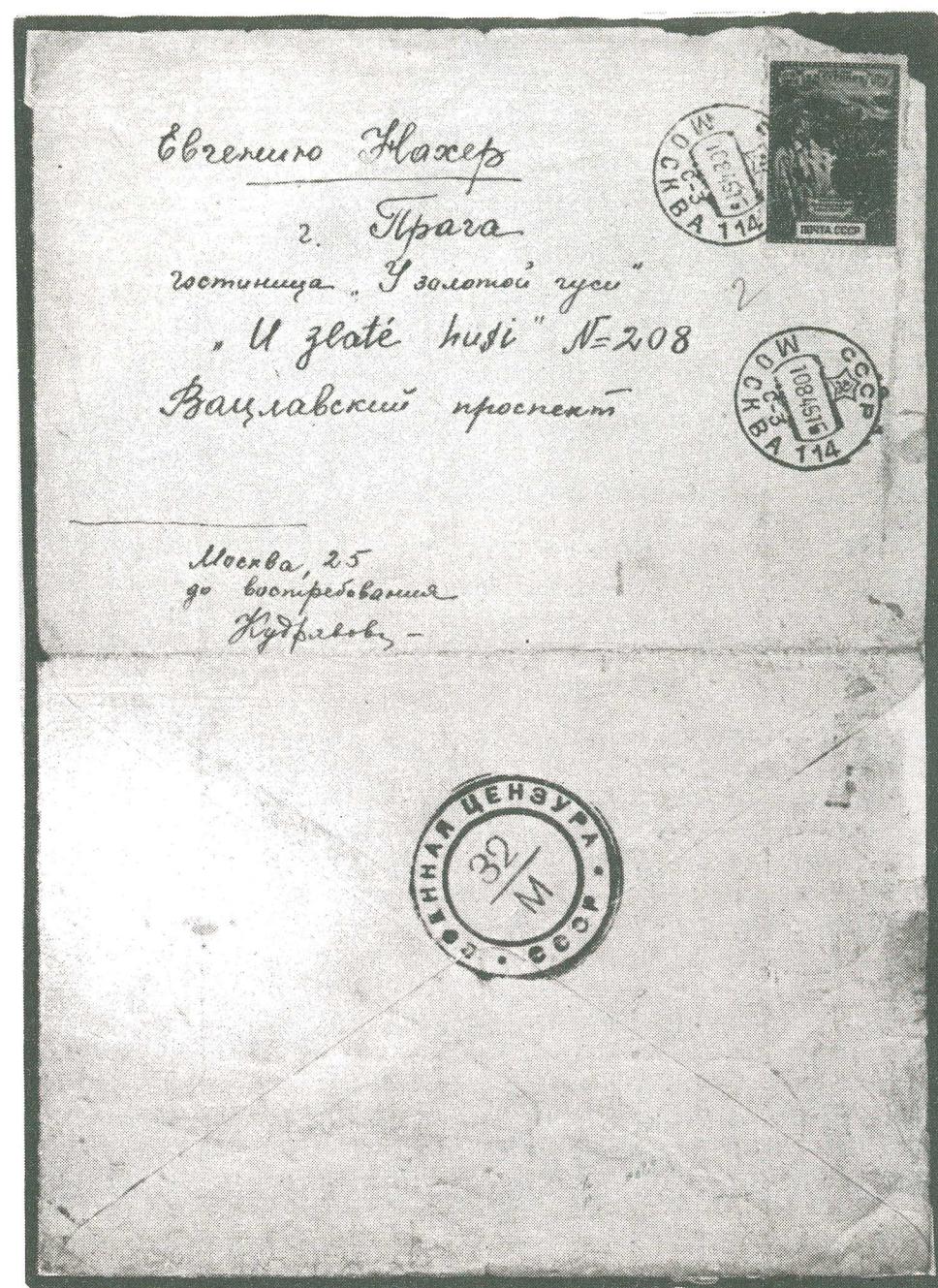

34 Šatôčkový list odoslaný príslušníkom 1. čs. armádneho zboru v ZSSR do Moskvy ▶

35 Doporučený list odoslaný z Moskvy príslušníkovi spojovacieho práporu 1. čs. armádneho zboru ▶ v ZSSR

36 Poštová karta odoslaná z evakuačnej nemocnice 9. 2. 1944 do kolchozu Reflektor

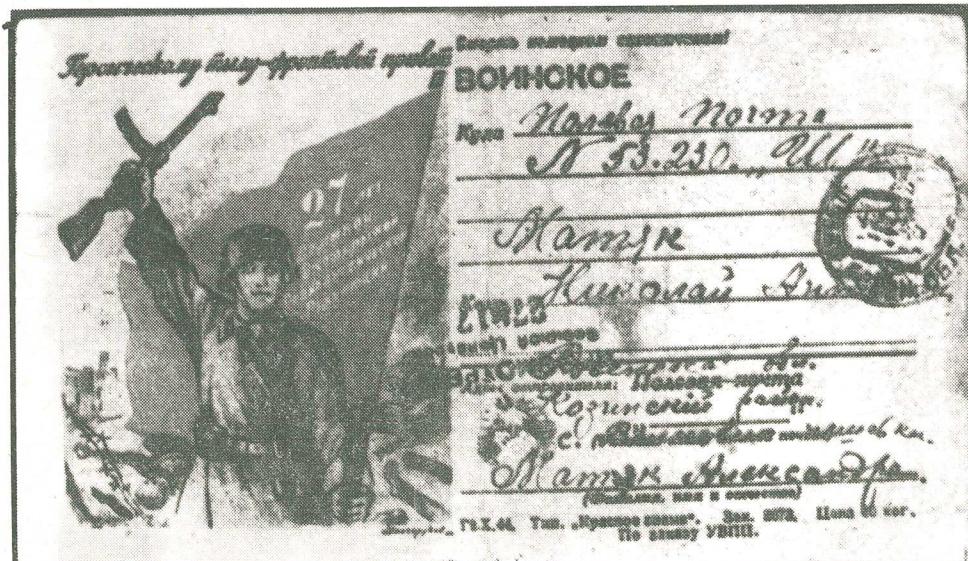

37 List odoslaný z Moskvy 10. 8. 1945 do Prahy, s cenzúrnou guľatou pečiatkou s číslom $\frac{32}{M}$

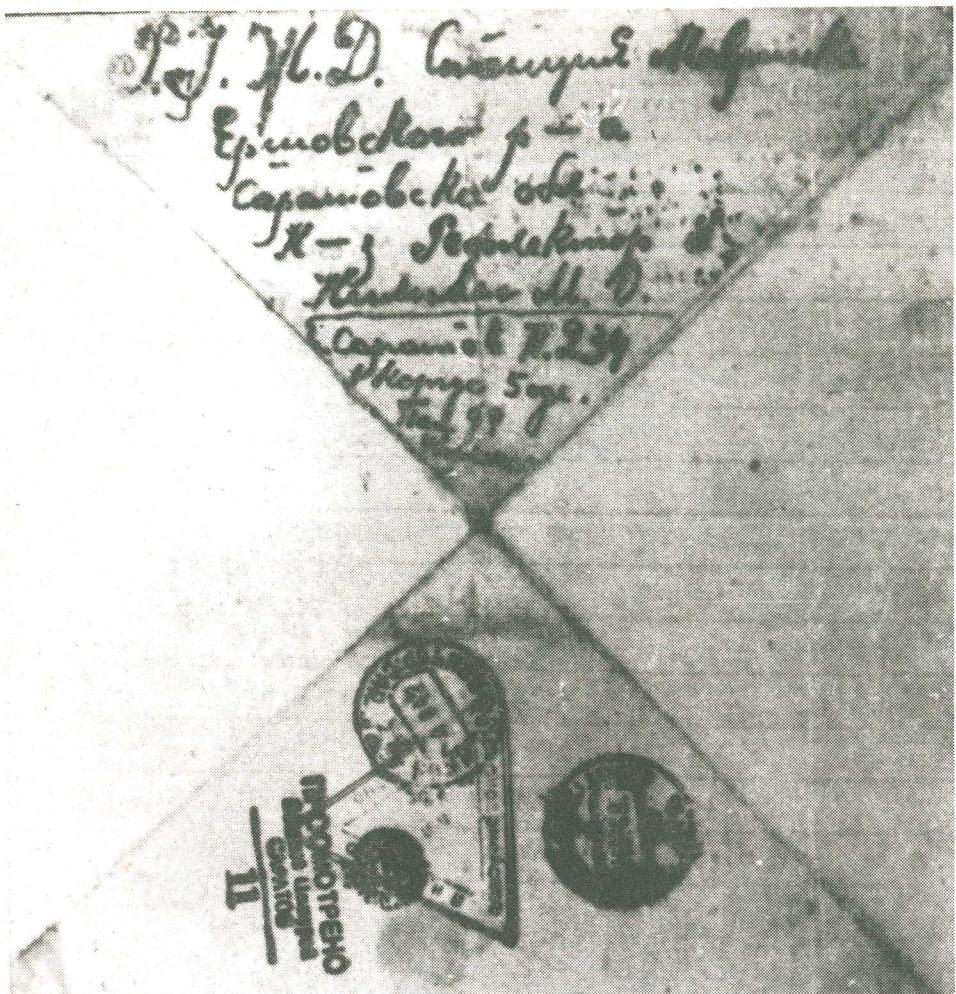

41 Vojenská poštová pohľadnica vydaná v roku 1943 k Novému roku. Odoslaná príslušníkom 1. čs. samostatnej brigády v ZSSR, ktorý napísal namiesto čísla 38032 číslo 33038, je zaslaná do Moskvy priateľovi na Československú vojenskú misiu. Má pečiatku poľnej pošty a poštového úradu Moskva 6. exp

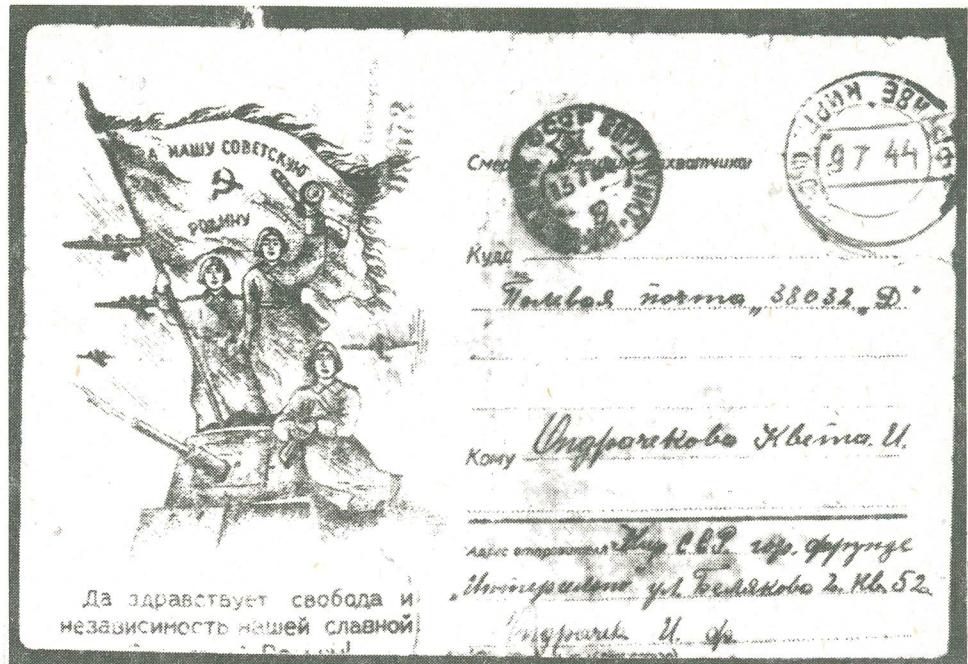
42 Vojenská poštová pohľadnica je adresovaná príslušníkovi 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Na ľavej strane je obraz vojaka so samopalom, za ním rozvinutá zástava s citátom: 27 rokov Veľkej októbrevej socialistickej revolúcie. Má nezreteľnú pečiatku poštovného úradu a cenzúrnu pečiatku 27817

⁴³ Vojenská poštová nálepka odoslaná príslušníkom 3. práporu tankovej brigády do Mlynova, v Rovenskej oblasti. Má pečiatku poľnej pošty a nezreteľnú pečiatku poštového úradu. Hore je cenzúrna pečiatka s číslom 14641

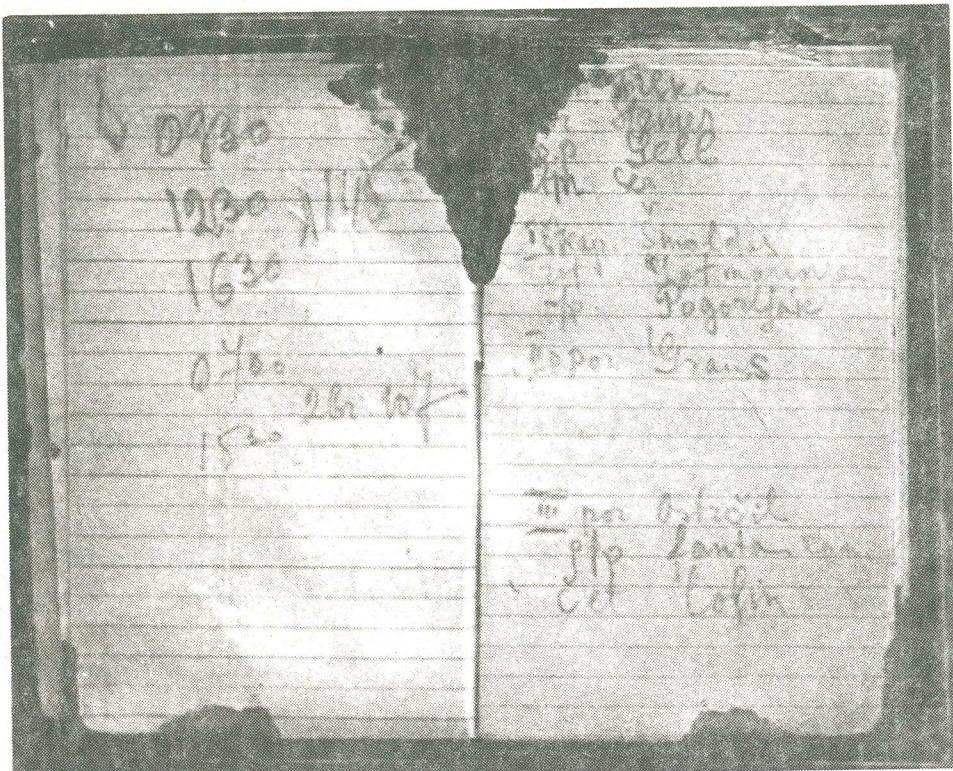

44 Šatôčkový list odoslaný neskorším príslušníkom 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. List je odoslaný z vojenskej nemocnice do kolchozu Reflektor v Saratovskej oblasti. Rodina Kiliana odišla pomáhať budovať Sovietsky vzâz na výzvu KSČ. Na zadnej strane sú dve pečiatky poštového úradu Saratov, trojuholníková pečiatka s textom: Krasnoarmejskoje pismo bezplatno. Štvorriadková cenzúrna pečiatka má text: Prosmotreno Vojennoj cenzuroj Saratov 11

45 Adresná strana vojenskej zálepky odosланá z družstva Interelpo vo Frunze, kam prišla na výzvu KSČ rodina Ondráčkovej pomáhať budovať mladú sovietsku krajinu. Zálepka zaslaná príslušníčke 1. tankového práporu 1. čs. samostatnej brigády v ZSSR, dcere — vzornej radistke. Má pečiatku poštového úradu Frunze a pečiatku vojenského triedacieho poštového strediska. Pod obrazom tankistov citát: Nech žije sloboda a nezávislosť našej vlasti

46 Osobný preukaz V. Š. Kučerenka, náčelníka rádiostanice, vydaný spojovacou správou Rostova na Done 4. 7. 1936

47 Zápisník sovietskeho nadporučíka V. Š. Kučerenka, ktorý si v prvých dňoch bojov pri Dukle naznamenal mená spojovacích funkcionárov, keď zastupoval zraneného rádiového pomocníka, nadporučíka Pavla Fialu. O niekoľko dní na prahu našej vlasti padol. Zápisník je sfarbený krvou

Rudá armáda o Praze
Smrt veliteľom a brádečom

Za svobodné Československo

ÚSTŘEDNÍ DENÍK 1. ČESKOSLOVENSKÉHO SBORU V SSSR
ROČNÍK 2 STŘEDA 9. KVĚTNA 1945 - DEN VÍHEZSTVÍ Číslo 124

Konec války!

Bezpodminečná kapitulace Německa

Dnes v noci byla vydána v Moskvě tato zpráva TASs:

- 1.) My, nizlepodeprani, jednojice vo jistiu němčinu vrchného velení, souhlasíme s bezpodminečnou kapitulaci všech našich odbojených sil na všetk, no rovn a ve vzdchu, akož i sil, jež se v této chvíli nachájí pod německym velením, Vrchnému velení Rudé armády a současne Vrchnému velení spojeneckých expedičních sil.
- 2.) Německé Vrchné velení dá ohlásit rozkaz všem německym velitelom pozemních, námořních a leteckých sil, akož i všem silám, jež se nachájí pod německym velením, aby zastavily vojenské operace v 23 hod. Oč minut předevropského času dne 9. května 1945 a zůstaly na svých místech tam, kde se práv náležají, spíše ne odabrojily, a odevzdaly všekteré své obrany a všechny majetek nášm spojeneckým velitelom, ne důstojníkům, kteří budou určeni představiteli spojeneckého velení, aby nemusily ani ne poskodily parníky, lodi a letadla, jejich motory, trupy a záložny, jehož i stroje, výbrosy aparáty a všechna vojenskotechnická zařízení, jehož slouží vedení války.
- 3.) Německé Vrchné velení ihned určí příslušné velitele a záberecí příslušníky všech dalších rozkazů, jež vydá Vrchné velení Rudé armády a Vrchné velení spojeneckých expedičních sil.
- 4.) Tento akt nebude na závadu jeho samenzájdu jiným generálním dokumentem o kapitulaci, který uzavrou Spojené národy aneb jen bude uavysvetlen tejši jistinam, a jinu bude použít včet' Německu a včet' německym odbojenym silám v celém.
- 5.) Jesliže německé vrchné velení aneb jakékoli branné sily, jež se nacházejí pod jeho veléním, nebudou jednat podle tohoto aktu o kapitulaci, Vrchní velení Rudé armády, jakož i Vrchní velení spojeneckých expedičních sil podnikne taková trestní opatření než žádky, jež bude pokládat za nezbytné.

48 Prvá strana denníka *Za svobodné Československo* z 9. mája 1945

Pečiatky poľnej pošty 1. čs. samostatnej brigády

Typ 1 K-D-a 27 mm hviezda konturová, slova dovnitř, písmeno a

Typ 2 K-D-b 25 mm hviezda konturová, slova dovnitř, písmeno b

Typ 3 K-D-v 25 mm hviezda konturová, slova dovnitř, písmeno v

Typ 6 K-D- v 25 mm s čís. 59824, hviezda konturová, slova dovnitř
písmeno v

Typ 7 P-V-a 25 mm hviezda plná, slova ven, písmeno a

Pečiatky poľnej pošty 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády

Ukázka balíkového razítka 1.čs.armádního sboru s číslom 53230

Typ 27 V.Č. D balíkové V.Č.-Vojenská jednotka 53230 dovnitř

Ukázka balíkového razítka 1.armády s číslom 52230

Typ 35 V.Č. D balíkové V.Č.-Vojenská jednotka 52230, dovnitř

Typ 8 K-D-g 25 mm s čís. 63017 hviezda konturová, slova dovnitř
písmeno g

Pečiatky poľnej pošty 2. čs. samostatnej paradesantnej
brigády

Typ 9 K-D-a 25 mm hviezda konturová, slova dovnitř, písmeno a

Pečiatky poľnej pošty 3. čs. pešej samostatnej brigády

Typ 10 K-D-b 25 mm hviezda konturová, slova dovnitř, písmeno b

Typ 11 K-D-a 25 mm hviezda konturová, slova dovnitř, písmeno a

Typ 14 P-V-b 25 mm hviezda plná, slova ven, písmeno b

Pečiatka poľnej pošty 4. čs. samostatnej brigády

Typ 15 K-D-a 29 mm hviezda konturová, slova dovnitř, písmeno a

Pečiatky poľnej pošty tankovej brigády

Typ 16 K-D-a 25 mm hviezda konturová, slova dovnitř, písmeno a

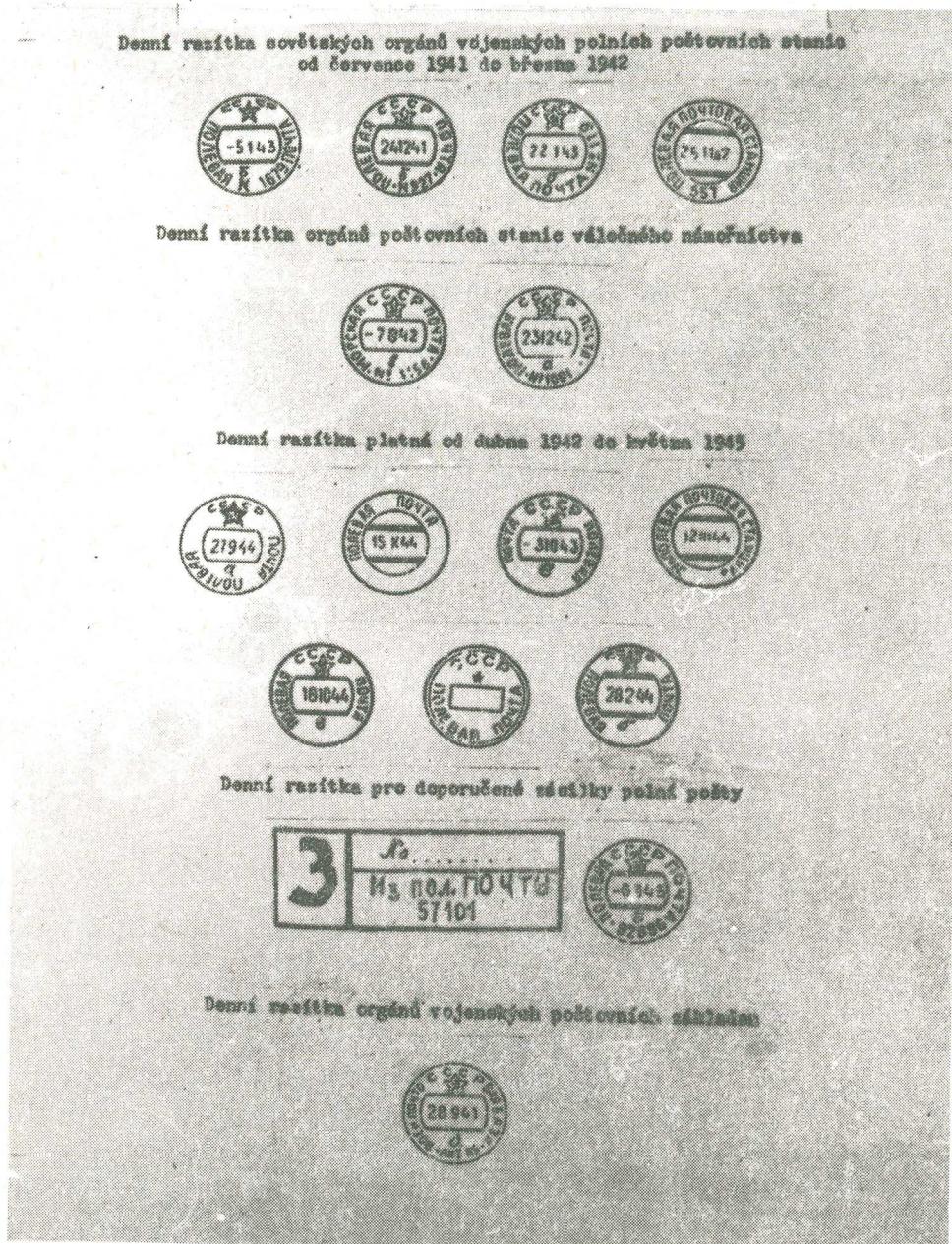
Typ 17 P-Y-č 30 mm hviezda plná, slova ven, písmeno č

Typ 19 P-D-b 30 mm hviezda plná, slova dovnitř, písmeno b

Typ 20 K-D-g 25 mm hviezda konturová, slova dovnitř, písmeno g

Obsah

Úvod	5
I. časť	
František Novek: LEGENDÁRNY VOJVODCA	8
Eduard Bejček: VOLALI HO RICHARD LEVIE SRDCE	11
Ivan Mindoš: BOJOVAL V RADOCH SOVIETSKÉJ ARMÁDY	20
BOJOVALI ZA SOCIALISTICKÝ DNEŠOK	22
Jiřina a Bedřich Kopoldovci: JAROSLAV PROCHÁZKA	27
Václav Širc: DENNÍ BRATOV VÁCLAVA A EMANUELA NOSKOVCOV	31
Iľja Vološčuk: SLOVOM, PEROM I SO ZBRAŇOU V RUKÁCH	68
Igor Slepco: VTEDY BOL NA DUKLE	83
Pavel Fiala: NIKDY NEZABUDNEM NA ANIČKU ZICHOVÚ	88
Michal Sabadoš: ĽUDOVÝ VELITEĽ	92
II. časť	
O. G. Samojlovič: DO BOJA IDÚ SAMOCHODKY	104
III. časť	
Michal Sabadoš: PO STOPÁCH PAMÄTNÍKOV SLÁVY	112
Igor Slepco: SOVIETSKI TANKISTI V BOJOCH O DUKLU	116
Zdeněk Vališ: ŽENISTI V BOJI	125
Ivan Mindoš: ZAKARPATSKÍ UKRAJINCI V BOJOCH NA DUKLE	134
Pavel Fiala: POLNÁ POŠTA ČESKOSLOVENSKÝCH VOJSK V ZSSR V ROKOCH 1942—1945	139
Pavol Graus: DLH ČESKOSLOVENSKÉJ VOJENSKEJ HISTORIOGRAFIE BOJOVNÍKOM NA DUKLE	148
Jozef Rodák: TYLOVÉ JEDNOTKY 1. ČS. ARMÁDNEHO ZBORU V ZSSR V KARPATSKO-DUKELSKEJ OPERÁCII	156
Obrazová príloha	173

Dukla večne živá 11

Zborník spomienok účastníkov
Karpatsko-dukelskej operácie a odborných prác

Zostavili a na vydanie pripravili PhDr. Ivan Mindoš a PaedDr. Jozef Rodák

Príspevky Eduarda Bejčka, Jiřiny a Bedřicha Kopoldovcov, Václava Širca, Pavla Fialu
a Zdeňka Vališa preložila z češtiny PhDr. Lucia Tóthová

Príspevok O. G. Samojloviča preložila z ruštiny Gabriela Vženteková

Fotografie: Archív Dukelského múzea vo Svidníku
Fotografie na obálke: Dionýz Dugas

Vydalo Východoslovenské vydavateľstvo Košice pre Dukelské múzeum vo Svidníku roku 1989. Zodpovedná redaktorka Mária Gondová. Výtvarná a technická redaktorka Tatiana Tarhaničová. Korektorka Ludmila Ráczová. Náklad 3000 výtlačkov. Vydanie prvé. Povolenie SÚKK č. 1562/I.-88
216 strán. AH 16,86. (z toho fotografie 3,27). VH 17,13. Vytlačili Duklianske tlačiarne, z. p., Prešov.

02
Kčs 20,—

ISBN 80—85174—31—6

SVKMG
Ústí n. L.